

TAMPEREEN YLIOPISTO

Elina Martikainen

ASEVELI YRJÖ SILO

Aseveljeyden henki ja käytäntö Tampereella sodan jälkeen

Suomen historian lisensiaattitutkielma

Tampere 2009

Tampereen yliopisto
Historiatieteen ja filosofian laitos
ELINA MARTIKAINEN: Aseveli Yrjö Silo.
Aseveljeyden henki ja käytäntö Tampereella
sodan jälkeen
Lisensiaattitutkielma, 195 s.
Suomen historia
Marraskuu 2009

Tutkimuksen aiheena on aseveljien identiteetti sosiaalisena representaationa. Tutkin aseveljien identiteettiä prosessina, jota ylläpidettiin myös toisen maailmansodan päätyttyä. Lähtökohtana on hypoteesi, että aseveljien identiteetin rakentamisen viitekehyksenä toimi suomalaisuusate, nationalismi. Tutkimuskysymyksenä on, mistä aseveljien identiteetissä oli kyse. Aineisto on peräisin tamperelaisen asevelipoliitikon Yrjö Silon (1917–1982) jäämistöstä.

Sota-aikana asevelihengen tehtävänä oli antaa sotilaille selviytymisstrategia ja tehdä sotiminen mielekkääksi. Aktiivisimmat aseveljet olivat Suomen Aseveljien Liiton toimihenkilöitä. Liiton lakkauttamisesta huolimatta aseveljeys jäi käytännössä elämään ”poliittisena asevelvollisuutena”. Identiteetin määrittelyn vastaryhmänä toimi Skdl. Asevelipoliitikot lääkitsivät ”talvisodan hengellä” sisäisten levottomuuksien pelkoa. Sodan jälkeen poliittinen toiminta antoi heille keinon tuntea, että oma elämä ja yhteiskunnan kehitys olivat hallittavissa. Kunnallispolitiikassa asevelipuolueiden SDP:n ja porvariain yhteistyö merkitsi sitä, että Skdl ei saanut päätöksenteossa ääntään kuuluviin. Asevelipoliitikot pyrkivät häivyttämään erimielisyydet kunnallispolitiikasta puhumalla ”Tamperehengestä”. Aseveljeyden ydin ei kuitenkaan ollut päivänpolitiikassa vaan järjestötoiminnassa. Aseveljien hyödyllisiksi kokemia tavoitteita ajettiin lukuisten järjestöjen kautta. Asevelihengen jatkaja aidoimmillaan oli Sotainvalidien Veljesliitto.

Sodan jälkeen suunnitteluoptimismi valtasi Suomen. Yhteiskunnan muutos oli kuitenkin omalakinen ilmiö eikä esimerkiksi maaseudun autioituminen ollut pysäytettävissä. Syrjäytymistä pyrittiin ehkäisemään koulutuksen ja elinkeinoelämän monipuolistamisen avulla. Sosiaalipolitiikkaa perusteltiin kansallisella eheyttämällä. Taloudellinen toiminta nähtiin suomalaisuuden asian ajamisena siinä missä kulttuurikin. Maakuntahenkeä käytettiin jälleenrakennuksen edistämässä. Asevelipoliitikkojen yhteiskunnallinen toiminta Tampereella saavutti tuloksia etenkin koulutuspolitiikassa. Aktiivisuutta riitti niin ammattikoulutusolojen kuin korkeakoulutuksenkin kehittämiseen. Korkeakoulun saamista perusteltiin suomalaisuusaatteella, mutta asevelihenkien kulttuuritahto ei korkeakoulun laajetessa enää riittänyt sen toiminnan ylläpitämiseen.

Karuimmillaan politiikka saattoi vaikuttaa valtapeliltä, mutta isänmaallisuuden korostamisella toimintaan luotiin positiivista tunne- ja arvolatausta. Aseveljeys oli puhunnan väline, jonka avulla poliittinen ryhmä vahvisti identiteettiään suomalaisuuden edistäjinä. Positiivisimmillaan tämä oli maan talouden ja työllisyyden hyväksi toimimista. Kääntöpuolena kuitenkin oli kansan erottelemine ”kunnon suomalaisiin” ja niihin, jotka eivät täyttäneet kriteereitä. Aseveljet omaksuivat sotavuosina ajatusrakennelman me-hengestä, joukkovoimasta, johtajista ja vastustajista. Nationalismi antoi välineet käsitellä näitä representaatioita. Nationalismi ei silti tuottanut aseveljeyttä vaan asevelipoliitikot tuottivat toiminnallaan nationalismia.

JOHDANTO: ASEVELJEYS KANSALLISENA IDENTITEETTINÄ	1
Tutkimuskysymys	1
Suomalaisuuden rakentaminen	3
Tutkimuksen aineisto	6
Kirjallisuudesta	8
Toteutus	13
Kohdehenkilöstä	14
I ASEVELIHENKI	23
1. Veljeys syntyy	23
Rintamalla	23
Aseveliyhdistyksessä	29
Sotainvalidityössä	34
2. ”Vaaran vuosina”	38
Paluu rauhaan	38
Kahtia jaettu kansa	40
Pelkojen realistisuus	43
3. Aseveljeys 1950- ja 1960-luvuilla	45
Maakuntahenki	45
Tampere-henki	54
Sukupolvien konflikti	57
II YHTEISKUNNAN MUUTOS	65
1. Suomea suunnittelemassa	65
Havahtuminen yhteiskunnan muutokseen	65
Maaltapakoa vastaan	73
Talouskasvun nimeen	79
2. Yhteiskunnan hyvinvointi	82
Työttömyysongelma	82
Sotainvalidien työllistyminen	87

Hyvinvointi valtion asiakksi	93
3. Koulutusyhteiskunta	97
Ammattikoulutuksen asialla	97
Korkeakoulutuksen tehtäviä	105
III POLIITTISET KÄYTÄNNÖT	110
1. Väliinpuotoajista toimijoiksi	110
Kunnallispolitiikka	110
Yhdistystoiminta	114
2. Korkeakoulupolitiikan vuodet	117
Korkeakoululaitoksen hajasijoitus	117
Valtion ote korkeakoulupolitiikasta	121
Yliopiston valtiollistaminen	128
3. Vaihtelevaa menestystä	133
Lääketieteellinen tiedekunta	133
Epäonninen läänihanke	139
4. Viimeinen vuosikymmen	145
Porvarillinen ryhmä	145
Asevelivalta murenee	147
YHTEENVETO: ASEVELJET JA SUOMALAISUUSAATE	152
Asevelijärjestöstä politiikkaan	152
Sodassa vammautuneet aseveljet	156
Suomalaisen yhteiskunnan rakentajat	158
Identiteetin ja nationalismin suhde	161
Lähteet ja kirjallisuus	164

JOHDANTO: ASEVELJEYS KANSALLISENA IDENTITEETTINÄ

Tutkimuskysymys

Talvisodan alkamisesta tulee vuonna 2009 kuluneeksi 70 vuotta. Nuorista miehistä, jotka silloin sotivat, on tullut vanhuksia tai vainajia. Heidän tapansa hahmottaa elämää on jo osin unohtunut, maailma on muuttunut. Millaisia miehiä he olivat? Millaista oli heidän välisensä aseveljeys?

L. Arvi P. Poijärvi vastaa kysymykseen teoksessa *Arkielämän aseveljeyttä* (1944) näin: ”Aseveljeyteen sisältyy [...] aatteellisuutta, jolle voi rakentaa ja jolle pitää rakentaa Suomen tulevaisuus. Kysymys on suorastaan suomalaisen miehen ja naisen, suomalaisen ihmisen, *aseveli-ihmisen*, ihanteesta.”¹

Pojärvi puhuu ihannoivasti aseveli-ihmisestä. Sitaatissa hän on luomassa suomalaisille uutta, sota-aikaan pohjautuvaa identiteettiä. Hän liittyy aseveljeyteen aatteellisuutta ja ajallista jatkuvuutta: hän näkee heidät Suomen tulevaisuuden rakentajina. ”Aseveli-ihmisyys” ei siten rajoitu Pojärven katsannossa sotavuosiin vaan koskee myös sodan jälkeistä jälleenrakennuksen aikaa.

Mistä aseveljien identiteetissä oli kyse? Miten sota-aika vaikutti rintamalla olleiden miesten identiteettiin? Miten kokemukset sota-ajalta heijastuivat heidän toimintaansa sodan jälkeen, rauhan ja jälleenrakennuksen vuosina? Näihin kysymyksiin perehtymiseksi on ensin pohdittava, millä tavoin identiteetti tulisi ymmärtää ja miten identiteettiä on mahdollista tutkia.

Identiteetti on ymmärrettävissä ihmisen suhteena toisiin ihmisiin ja häntä ympäröivään yhteiskuntaan. Ihminen on sosiaalinen olento, jonka identiteetti muodostuu kollektiivisesti. Serge Moscovicin mukaan ihmisen ja yhteiskunnan suhde on vastavuoroinen: ihminen on sekä yhteiskunnan konventioiden, normien ja arvojen luomus että aktiivinen osallistuja. Ryhmän identiteetin muodostumiseen ja sen erottautumiseen muista ryhmistä liittyy teoria sosiaalisista representaatioista, jotka syntyvät sosiaalisessa kanssakäymisessä ja rakentavat kuvaamme sosiaalisesta todellisuudesta.²

¹ Poijärvi 1944, 14; kursiivi Pojärven.

² Augoustinos & al. 2006, 36-38. Representaatioista ks. Moscovici 1984, 29-30, 35, 42. Moscovici on tutkinut tieteen, erityisesti psykoanalyysin yleistajuistamista sosiaalisten representaatioiden avulla. Hän painottaa, että sanat eivät pelkästään kuvaa (representoi) asioita vaan luovat niitä ja varustavat ne tietyillä ominaisuuksilla.

Aseveljien identiteetti onkin ymmärrettävissä tällaisena sosiaalisena representaationa. Identiteetin muodostumisen kontekstina oli sota-aika, joka kosketti suomalaisia kollektiivisesti ja loi sosiaalisia kontakteja taustoiltaan erilaisten ihmisten välille. Sodan aikainen ja sen jälkeinen yhteiskunnan kehitys muokkasi nämä ajat kokeneiden ihmisten identiteettiä ja haastoi heidät rakentamaan omanlaistaan kuvaa yhteiskunnasta, sosiaalisesta todellisuudesta ja omasta roolistaan tässä kehityksessä.

Jussi Saukkonen arvioi teoksessaan *Vastuun sukupolvi* (1973) aseveljeyttä ja sen jatkumista sodanjälkeisessä yhteiskunnassa seuraavasti: ”Vaikka aseveljeyden aatteeseen sisältyi huomattava määrä tunnepitoisuutta[,] ei se väljähtynyt sodan vaikeuksien päätyttyä. Keskinäinen toistensa vakaumuksen arvostaminen ja luottamus ovat säilyneet yhteiskuntaelämässä. Siitä on lukuisia esimerkkejä yleispolitiikan ja kunnallispolitiikan työkentillä.”³ Poliittisten luottamustehtävien yhteydessä Saukkonen puhuu ”poliittisen asevelvollisuuden” vuosista, politiikasta eräänlaisena palvelustehtävänä aatteen ja maan hyväksi.⁴

Sotavuosina rintamalla koettu aseveljyys vaikuttaa ymmärrettävältä, miehet elivät yhdessä päivä päivältä sodan todellisuutta. Saukkosen sitaatissa on kuitenkin huomattavasti laajempi aikaperspektiivi. Sotasukupolven poliittinen toiminta pitkään sodan jälkeen näyttää saaneen käyttövoimansa aseveljeydestä. Sota-aikaisesta yhteisymmärryksestä haluttiin yhä pitää kiinni ja toiminnalla oli aatteellinen ja yhteiskunnallinen ulottuvuutensa.

Saukkosen sitaatissa tulee esiin myös aseveli-identiteetin ja tunteiden kytkös. Ihmiset määrittelevätkin identiteettinsä tunnetasolla, eivät rationaalisen laskelmoinnin tuloksena. Tunteet eivät ole irratiionaalisia vaan merkityksellisiä siinä mielessä, että ne auttavat toimijoita hahmottamaan minäkuvaansa ja luomaan siteitä toisiin ihmisiin.⁵ Asevelihenki ei väljähtynyt tunnepitoisuudestaan huolimatta vaan pikemminkin säilyi tunnepitoisuutensa ansiosta. Aseveli-identiteetti ei ollut staattinen rakennelma vaan kyseessä oli prosessi, jota pidettiin yllä myös sodan päätyttyä, vuorovaikutuksessa kulloisenkin kontekstin kanssa.

³ Saukkonen 1973, 190.

⁴ Saukkonen 1973, 380.

⁵ Ks. Melucci 1996, 66, 70-71.

Identiteeteille onkin ominaista, että niitä rakennetaan, ylläpidetään ja mukautetaan yhä uudestaan uusiin olosuhteisiin⁶. Siten ihmisen identiteetti ei pysy kiinteänä läpi elämän vaan hänellä voi olla useita, muuttuvia identiteettejä⁷. Aseveljienkin identiteetti on ymmärrettävissä identifioitumisena eli identiteetin rakentamisena, enemmän verbinä kuin substantiivina⁸. Aseveljet itse eivät välttämättä olleet tietoisia tästä identiteettinsä prosessiluonteesta. Päinvastoin he saattoivat ajatella identiteettinsä vakauden lähteenä muuttuvassa maailmassa⁹.

Tapoja, joilla jokin kohde – esimerkiksi aseveli-identiteetti – representoidaan eli esitetään, kutsutaan diskursseiksi. Kyseessä ovat puhe- ja ajattelutavat, jotka tuottavat merkityksellistä tietoa kohteestaan.¹⁰ Rakentaessaan identiteettiään aseveljet osallistuivat myös kansallisen identiteetin ja ns. kansallisen kertomuksen rakentamiseen, omalta osaltaan he olivat luomassa kuvaa suomalaisista yhteisönä¹¹. Tätä he eivät kuitenkaan tehneet tietoisesti. Historiallisina toimijoina aseveljet eivät ajatelleet käyttävänsä diskursseja tai rakentavansa representaatioita, vaan nämä ovat tutkijan aineistoonsa käyttämiä työkaluja.

Suomalaisuuden rakentaminen

Edellä esitin tutkimuskysymyksen: Mistä aseveljien identiteetissä oli kyse? Kysymystä pohjusti Poijärven sitaatti sotavuosilta, jossa hän kytki aseveljeyden suomalaisen ihmisen, ”aseveli-ihmisen” ihanteeseen. Tämän perusteella hahmotan tutkimushypoteesiksi, että aseveljien identiteetin rakentamisen viitekehyksenä toimi suomalaisuusaate, nationalismi.

Nationalismilla tarkoitan ajattelu- ja puhetapaa, joka teki kansallisuudesta asevelipolven identiteetin ja käyttäytymisen kannalta tärkeän seikan. Käsitteenä kansakunta tuotetaan sosiaalisesti, se on kuviteltu mutta samalla todellinen yhteisö, jonka jäsenten tuntema keskinäinen veljeys, sisarus tai kansalaisuus mahdollisti esimerkiksi talvisodassa sen, että ihmiset olivat valmiita taistelemaan isänmaan ja kansallisten arvojen puolesta. Kaatuneista sotilaista tuli kansakunnan symboleja, heidän

⁶ Melucci 1996, 67.

⁷ Ks. Mikkeli 2005, 432.

⁸ Alasuutari 2007, 174.

⁹ Ks. Hall 1996, 339-340.

¹⁰ Diskursseista ks. Hall 1999, 105.

¹¹ Jokinen ja Saaristo 2002, 12, 41, 44; ks. myös Hinchman & Hinchman 2001.

ajateltiin kuolleen ”meidän puolestamme”.¹² Sotakokemus määritteli sekä maan että sen kansalaisten identiteettiä.

Aseveliryhmä omaksui nimensä sotavuosilta 1939–1945. Sotaa on luonnehdittu käännteentekeväksi kokemukseksi, joka muuttaa ihmisen toisenlaiseksi kuin ennen¹³. Voisi ajatella, että sodan muisto oli erityisellä tavalla läsnä heidän elämässään. Käsittäökseni he käyttivät rintamakokemusta positiivisena voimavarana, eli sota ei ollut heille pelkästään trauman lähde.

Sotakokemuksen kautta aseveljien identiteetti oli sidoksissa siihen identiteettiin, jonka he olivat omaksuneet Suomen kansalaisina. Heillä oli oma käsityksensä siitä, millaista oli olla suomalainen ja mitä ”oikeaan” suomalaisuuteen sisältyi. Tutkin aseveljien identiteetin rakennusprosessia kytkeytyneenä nationalistisiin käytäntöihin, joiden puitteissa aseveljet saattoivat ajaa tärkeäksi katsomiaan ajatuksia ja käsitellä niin sodan kuin jälleenrakennuksenkin olosuhteissa kohtaamiaan haasteita¹⁴.

Sekä toisen maailmansodan aikana että rauhaan paluun ja jälleenrakennuksen kaudella ihmisten elämään sisältyi epävarmuutta siitä, mihin suuntaan maailma oli kehittymässä. Tällöin kansallinen identiteetti ja suomalaiseen kulttuuriin kiinnittyminen tarjosi asevelipolvelle välineen määrittellä omaa yksilöllistä identiteettiään ja paikkaansa yhteiskunnassa osana isompaa kansankokonaisuutta.¹⁵ Rakentaessaan suomalaista yhteiskuntaa he halusivat määrittellä yhteiskunnan kehityksen oikeaa suuntaa ja samalla saada itselleen jalansijan yhteiskunnassa.

Kansallisen identiteetin rakentamiseen liittyy, että eri ryhmittymät kamppailevat vallasta puhua kansakunnan nimissä ja esiintyä kansan kokonaisuuden äänenä. Kansallinen identiteetti on pohjimmiltaan poliittinen käsite ja fiktiivistä ”kansan ääntä” voidaan käyttää argumenttina pyrittäessä poliittisiin tavoitteisiin. Tällainen ryhmittymä pyrkii luomaan mielikuvan kansan ainutlaatuisuudesta ja yhtenäisyydestä. Yhtenäisyyttä vahvistetaan perheyhteyteen viittaavilla ilmauksilla: kansalaiset ovat keskenään yhtä perhettä, ”veljiä”, jotka asuvat ”isänmaassa”.¹⁶

¹² Anderson 2007, 39; Pakkasvirta ja Saukkonen 2005, 14-15; Pakkasvirta 2005, 76-79, 83.

¹³ Ks. Kemppainen 2006, 219.

¹⁴ Ks. Frost 2006, 121.

¹⁵ Smith 1991, 17.

¹⁶ Billig 1995, 71; Smith 1991, 78-79; Saukkonen 2005, 91.

Samalla tavoin suomalaisuuden määrittely on symbolisen vallan tavoittelua ja käyttöä. Tällöin valta on kykyä muokata niitä ajattelukategorioita ja tunteita, joiden avulla maailmaa jäsennetään. ”Suomalaisuutta” ei pysyvänä tilana ole olemassa. Kyse on niin kulttuurin kuin yksilöiden tasolla aina kesken olevasta suomalaisen identiteetin rakentamisen ja toistamisen projektista.¹⁷ Myös aseveljet halusivat esittää oman näkemyksensä suomalaisuudesta ikään kuin se olisi kaikille yhteinen.

Kyse oli henkisen johtajuuden, hegemonian tavoittelemisesta omalle ryhmälle. Hegemonia on kykyä ja taitoa johtaa yhteiskuntaa, sitä että saa omat päämääränsä hyväksytyiksi järkevinä ja kannatettavina toimintamalleina. Hegemonisessa vallankäytössä tietty ryhmä pystyy määrittelemään yhteiskunnallisen keskustelun perustan ja tätä kautta yhteisölle tärkeät asiat. Sodanjälkeinen tilanne oli otollista aikaa jälleenrakentajamiesten poliittisen aseman vahvistumiselle.¹⁸

Aseveljet loivat eri kokemustensa¹⁹ summana itselleen ryhmäidentiteettiä, aseveli-identiteettiä. Rauhaan paluu oli konkreettisen jälleenrakennuksen ohella myös henkinen prosessi²⁰, jossa aseveliaate toimi eräänlaisena jälleenrakennuksen raaka-aineena. Samalla kun aseveljet kävivät yhteiskunnan ja kulttuurin muutostilanteissa määrittelykamppailuja kulloisestakin kehityksen suunnasta, he loivat määrittelyjä itsestään²¹.

Kun pohditaan aseveljeyden vaikutusta rintamamiesten myöhemmässä elämässä, hyödyllinen huomio on, että muistikuvien merkitys ihmisen elämässä ei ole itseisarvoinen vaan välineellinen. Kokijat eivät jäljestäpäin tavoita mennyttä sellaisenaan vaan hyödyntävät kokemuksiaan kulloistenkin tarpeidensa mukaan.²² Joukko muistoja muodostaa persoonallisuuden ytimen ja antaa kerronnallisen jatkuvuuden menneisyyden ja tulevaisuuden välille²³.

Ilmeisesti sotakokemus vaikutti siihen, millaisen luonteen, rakenteen ja laadun aseveljien uudet kokemukset saivat. Todennäköisesti he eivät muistaneet sotaa niinkään tapahtumien nauhana, vaan lähinnä sen, minkä vaikutuksen sodanaikaiset tapahtumat olivat tehneet heihin.²⁴ Sota saattoi

¹⁷ Lehtonen 2004, 127, 130.

¹⁸ Heinonen 2006, 135, 138.

¹⁹ Kokemuksen määritelmästä ks. Koselleck 2002, 50-52; Berger & Luckmann 1994, 25,30; Aittola & Raiskila 1994, 216, 219-220.

²⁰ Ks. Karonen 2006, 10, 12 ja Tarjamo & Karonen 2006, 386.

²¹ Ks. Alasuutari, Sosiaalisen todellisuuden konstruointi 1998, 181, 183.

²² Hamilton 2005, 537.

²³ Schacter 2001, 107-108.

²⁴ Vrt. Schacter 2001, 16.

ratkaisevasti vaikuttaa siihen, miten he muodostivat identiteettiään ja miten sota-aikana omaksuttu suomalaisuusaate vaikutti heihin.

Käsitettä ”muistien sodat” on käytetty kuvaamaan sitä, että sotasukupolvi koki joutuneensa vaikenemaan sotamuistoistaan ja sotilaiden lapset puolestaan kokivat, että isänmaallisia arvoja pakkosyötettiin heille.²⁵ Lähtökohtani ei kuitenkaan ole, että aseveljet olisivat ”vaiennettua” sukupolvea. Esimerkiksi Suomen itsenäisyyden 50. juhluvuotena 1967 sodan tunnepitoinenkin muistelu oli mahdollista ja näkyi esimerkiksi Yleisradion juhlaohjelmistossa²⁶.

Aseveliakseli jo ryhmän nimenä viittaa toimijoiden veteraanitaustaan. Sodan muisto oli osa heidän identiteettinsä rakennusprosessia. He sovelsivat menneisyyttä viiteryhmänsä mukaisesti. Tietoisuus nosti esiin ne kokemukset, jotka vahvistivat heidän kollektiivista identiteettiään. Ne kokemukset, jotka he kokivat identiteetilleen uhkaaviksi, he ilmeisesti pyrkivät unohtamaan.²⁷

Minua kiinnostaa se, miten mennyt sotakokemus oli myöhemmin läsnä sotilaiden elämässä ja miten kulloinenkin konteksti vaikutti siihen, miten aseveljet representoivat identiteettiään suomalaisina sodankäyneinä miehinä. Aineistosta ei löydy tähän suoria vastauksia, sillä aseveljille itselleen aseveljeys oli itsestään selvä käsite, jonka syvempää olemusta heidän ei tarvinnut pohtia.

Aseveljet ilmeisesti kokivat, että heillä oli jonkinlainen suomalaiskansallinen tehtävä, jota toteuttaa. Näin ei ollut pelkästään juhlapuheiden, isänmaallisten merkkipäivien ja paraatien tasolla vaan myös arkipäiväisissä teoissa ja valinnoissa, jotka ilmensivät kansallista asennoitumista elämään ja yhteiskuntaan. Mielenkiintoisia kysymyksiä ovat, miten suomalaisuusaate kytkeytyi paitsi aatteellisesti asevelihenkeen myös käytännön tasolla aseveljien yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan.

Tutkimuksen aineisto

Aseveljien identiteettiä on rationaalista tutkia sellaisen aineiston avulla, joka on syntynyt aseveljien toiminnasta. Tutkimukseni aineisto on peräisin tamperelaisen asevelipoliitikon Yrjö Silon (1917–

²⁵ Peltonen 1997, 91, 132-134.

²⁶ Ks. Kantola 1998, 54-55.

²⁷ Vrt. Hutton 1999, 84-85 ja van den Braembussche 1999, 185-186.

1982) jäämistöstä. Hänet tunnetaan tamperelaisen ns. aseveliakselin porvarillisen ryhmän poliitikkona.

Aseveliakselin ydinryhmään Tampereella kuuluivat sen johtohahmo, sosialidemokraattinen kaupunginjohtaja Erkki Lindfors (1913–1969), sekä kokoomuslaiset poliitikot opettaja Lauri Santamäki (1907–1990), kansanedustaja ja Aamulehden päätoimittaja Jaakko Hakala (1912–1964) sekä edellä mainittu talousjohtaja Yrjö Silo.

Näistä miehistä Silo oli ainoa sotainvalidi²⁸ ja heistä eniten mukana myös Sotainvalidien Veljesliiton toiminnassa. Hänen kauttaan voin erityisesti tarkastella sitä, minkälaisen lisän sotainvalidius toi kokemukseen aseveljeydestä. Silo oli talvi- ja jatkosodan veteraani sekä mukana Aseveljien Liiton sosiaalisessa työssä liiton perustamisesta lähtien. Tampereen kaupunginvaltuustossa ja -hallituksessa Silo edusti aseveljien ryhmää viimeisenä aktiivipoliitikkona.²⁹

Työuransa valtiotieteen maisteri (1952) Silo suoritti Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliitossa; Pirkanmaan Maakuntaliitossa, jota hän oli mukana perustamassa 1956; sekä Tampereelle 1960 siirtyneen Yhteiskunnallisen Korkeakoulun (vuodesta 1966 Tampereen Yliopiston) talous- ja hallintojohtajana.

Silon toiminta Sotainvalidien Veljesliitossa on dokumentoitu Veljesliiton Tampereen seudun alaosaston arkistossa. Pirkanmaan Maakuntaliiton osalta Siloon liittyvää lähteistöä säilytetään Pirkanmaan Liiton arkistossa. Hänen työstään Yhteiskunnallisessa Korkeakoulussa ja Tampereen Yliopistossa on paljon materiaalia Tampereen yliopiston arkistossa. Lehdistä on löytynyt jonkin verran Silon kirjoittamia artikkeleja sekä hänen haastattelujaan.

Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa on haastattelumateriaalia tamperelaisista poliitikoista. Yrjö Siloa on haastateltu 1973. Olen myös itse haastatellut muutamia Yrjö Silon tunteneita poliitikkoja ja yliopistomiehiä. Silon kotiarkistosta löytyivät esimerkiksi hänen porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajana vuosina 1969–1982 pitämänsä puheet. Ryhmän kokouspöytäkirjoja säilytetään Porvarillisen Työn Arkistossa Helsingissä.

²⁸ Silo oli sodan jälkeen 50 %:n sotainvalidi ja ennen kuolemaansa 80 %:n sotainvalidi. Hän oli haavoittunut keuhkoihin.

²⁹ AL 12.12.1982.

Tutkimukseni aineisto on henkilöhistoriallinen, mutta tavoitteeni ei ole perinteisen biografian³⁰ kirjoittaminen. Tarkoitukseni on löytää aineistosta viitteitä siitä, miten aseveljeys aikanaan ymmärrettiin ja miten se vaikutti sodankäyneiden miesten elämässä sodan jälkeenkin rauhan ja jälleenrakennuksen vuosina. Tavoitteeni on tarkastella aineiston kautta aseveljien identiteetin rakennusprosessia ja kytkeä se käytännön esimerkkitapausten kautta yhteiskunnalliseen kontekstiinsa.

Tamperelaisen aseveliakselin toiminta oli varsin aktiivista kunnallispolitiikassa, maakunnallisessa toiminnassa ja koulutuspolitiikassa. He halusivat olla luomassa omalle sukupolvelleen ja lastensa sukupolvelle mieleisensä mukaista suomalaista yhteiskuntaa. Oletan, että heidän toimintansa tällöin ilmensi heidän omaksumaansa aseveli-identiteettiä. Vaarana toisaalta on, että tutkijana löydän aineistosta sen mitä olen sieltä hakemassa ja aseveljeyden vaikutus aineistossa ylikorostuu. Aseveljeyden ilmeneminen onkin arvioitava tapauskohtaisesti tutkimuksen kuluessa.

Aseveliakselin politiikanteosta löytyy omakohtaista muistelma-aineistoa niukahkosti, sillä he olivat käytännön miehiä, jotka eivät juuri kirjoittaneet kokemuksistaan. Myös heidän yhteydenpitonsa perustui henkilökohtaisiin tapaamisiin eikä heillä ollut tarvetta kirjoittaa toisilleen tapahtumakuvauksia tai strategisia suunnitelmia. Aineisto on pääasiassa syntynyt tapahtumien tiimellyksessä silloin, kun he ovat halunneet perustella ulkopuolisille tahoille tavoitteidensa tärkeyttä.

Kirjallisuudesta

Tamperelaista aseveliakselia on kuvannut etenkin Raimo Seppälä, jolla ilmeisesti oli läheiset suhteet akseliin kuuluneiden ja sen toimia sivusta seuranneiden kanssa. Seppälän teos *Tampereen Napoleon* (1983) on kansanomaisesti kerrottu elämäkerta kaupunginjohtaja Erkki Lindforsista. Ilmeisesti Seppälällä oli tarkoitus haastatella teokseensa perusteellisemmin myös Yrjö Siloa, mutta tämä kuoli ennen teoksen valmistumista.

Raimo Seppälän teos *Västäräkki karhun ja ilveksen välissä* (2002) puolestaan on historiikki Pirkanmaan liiton ja sen edeltäjien vaiheista. Yksityiskohtaisena tietopakettina teos on ansiokas

³⁰ Ks. Renvall 1983, 43-44.

taustoittava lähde. Seppälän *Västäräkin* tarkoituksena ei näytä olleen analysoida Pirkanmaan maakunnan alkuvaiheisiin merkittävästi vaikuttanutta aseveliakselia poliittisena ilmiönä. Tämä johtui ilmeisesti maakuntaliiton luonteesta eri poliittisia piirejä yhdistävänä yhteistyö- ja etujärjestönä.

Seppälän kanssa samanhenkisen, pohjimmiltaan myönteisen kuvan aseveliakselin toiminnasta antaa Kyösti Kiuasmaa, joka on kuvannut akselin korkeakoulupolitiikkaan liittyviä päämääriä Tampereen korkeakouluyhdistyksen historiikissa *Tieteen päivistä kesäyliopistoon* (1985). Sotavuosien aseveliyhdistystoiminnasta Tampereella löytyy Artturi Tienarin kirjoittama historiikki *Tekojen aseveljeyttä* (1966).

Viljo Rasila on kuvannut *Tampereen historia IV* -teoksessa (1992) kaupungin poliittisten voimaisuhteiden, hallinnon ja talouden lisäksi monipuolisesti sodanjälkeisen Tampereen kehitystä ja kasvua. Rasilan tuotannosta löytyy myös artikkeli Pirkanmaan synnystä (1984) sekä historiateos Yhteiskunnallisen Korkeakoulun toiminnasta 1925–1966 (1973).

Kun aseveliakselin toimintaa kuvanneet ovat myös henkilökohtaisesti tunteneet kuvauksensa kohteet, teoksista on itsestäänkin tullut eräällä tapaa asevelihengen ilmentymiä. Tässä mielessä ne eivät ole tutkimus- vaan lähdekirjallisuutta. Tamperelaista aseveliakselia on aiemmin tieteellisesti tutkittu ympäristön näkökulmasta. Markus Laine ja Lasse Peltonen tutkivat väitöskirjassaan *Ympäristökysymys ja aseveliakseli* (2003) ympäristön politisoitumista Tampereella 1950-luvulta 1990-luvulle.³¹ Aseveliakselin synnyn Laine ja Peltonen kytkevät sotasukupolven mobilisoitumiseen paikallisella tasolla³². Asevelipolitiikkaa teollisuuskaupungin kehittyessä kohti tietoyhteiskuntaa Laine ja Peltonen ovat tarkastelleet myös artikkelissaan vuodelta 2005³³.

Aseveliakselin aktiivista roolia Tampereen koulutusolojen kehittäjänä sivuaa Mervi Kaarnisen yliopistohistoria *Murros ja mielikuva* (2000). Siinä missä Kaarnisen näkökulma keskittyy akateemisen yliopistoyhteisön kuvaukseen, pyrin hahmottamaan, mikä merkitys korkeakoulu- eli kulttuuripolitiikalla oli asevelihengen ja erityisesti sen suomalaiskansallisten painotusten kannalta.

³¹ Laine & Peltonen 2003, 190, 418. Yrjö Silo esiintyy teoksessa lähinnä Kauppahallin virastotalon suojelukiistan yhteydessä.

³² Laine & Peltonen 2000, 307; sukupolvinäkökulmasta ks. myös Virtanen 1999, 87-90.

³³ Laine & Peltonen 2005, 345-388.

Korkeakoulupolitiikassa aseveliakseli sai 1960-luvun lopulla haastajan opiskelijaliikkeestä. Nuorten ajatusmaailmaan kytkeytyi pasifismi, jonka aseveljet ymmärsivät haasteeksi omalle arvomaailmalleen. Sukupolvihegemonian kriisiä 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa on erityisesti tutkinut Marja Tuominen väitöskirjassaan ”*Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*” (1991)³⁴. Tuomisen teoksessa näkökulma on nuorten, tässä tutkimuksessa vanhan ja väistyvän polven.

Sotasukupolven kokemuksia talvi- ja jatkosodasta on kattavasti kuvannut Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittama teos *Ihminen sodassa* (2006). Teoksen artikkelit pohtivat sotaa ilmiönä uuden sotahistorian lähtökohdista käsin. Vanhaan sotahistoriaan verrattuna painopiste on siirtynyt kenraaleista ns. tavallisiin ihmisiin, jolloin tutkijat analysoivat poikkitieteellisin menetelmin mm. taistelun kokemusta, sotakirjallisuutta, sukupuolta sodassa sekä sodan muistamista³⁵. Käyttäytymistieteellisten teorioiden pohjalta on mahdollista analysoida esimerkiksi sotilaiden valmiutta uhriin mutta myös raakoihin tekoihin³⁶. Sodan kokemushistoria ei selvitä niinkään sitä, mitä ”todella” tapahtui vaan miten ihmiset ovat ymmärtäneet tapahtuman ja antaneet sille merkityksiä³⁷. Omakin tutkimukseni voidaan siten mieltää aseveljien kokemushistoriaksi. Toisaalta en koe tutkineeni niinkään sotahistoriaa vaan rauhaan paluun ja jälleenrakennuskauden historiaa sotasukupolven näkökulmasta.

Yhteiskunnan siirtymistä sodasta rauhaan on analysoitu Petri Karosen ja Kerttu Tarjamon toimittamassa teoksessa *Kun sota on ohi* (2006). Teoksen artikkelit kuvaavat rauhaan paluun ongelmia niin vuoden 1918 kuin toisen maailmansodankin näkökulmasta. Sodan päättymisen valtiovallalle aiheuttamia ongelmia olivat muun muassa yhteiskunnan rauhoittaminen, veteraanien integrointi siviiliyhteiskuntaan, sotainvalideista huolehtiminen ja henkisten vaurioiden minimointi³⁸. Näiden ongelmien ratkaiseminen näyttää olleen keskeisellä sijalla myös asevelipoliitikkojen ajattelussa.

Tamperelaisten asevelipoliitikkojen toiminnan tutkiminen avartaa jälleenrakennuskauden kaupunkilaista perspektiiviä. Sodanjälkeinen aika mielletään helposti Suomen maaseudun jälleenrakentamisen ja asuttamisen sekä maaseudun rakennemuutoksen ja autioitumisen kannalta.

³⁴ Suurten ikäluokkien sukupolvesta ks. myös Purhonen 2005 ja Virtanen 2005. Yliopistoradikalismista on ilmestynyt muistelmateoksia kuten Heikki Mäki-Kulmalan *Taistolaisuuden harmaa kirja* (2004) ja Matti Hyvärisen haastattelututkimus *Viimeiset taistot* (1994).

³⁵ Ks. Bourke 2006; Talvisodan hengestä kirjallisuudentutkimuksen valossa ks. Jokinen 2006 141-157.

³⁶ Ks. Siltala 2006; Tappamisen vaikeudesta ja helpoudesta ks. myös Kivimäki 2006, 191-208.

³⁷ Kivimäki 2006, 85.

³⁸ Ks. Karonen 2006, 12.

Monien suomalaisten vanhemmat ja isovanhemmat ovat maalta, ja heidän elämänkulkunsa valossa esimerkiksi 1960-luku hahmottuu suuren muuton ja maatalousyhteiskunnan häviön kertomuksena.³⁹

Suomen itsenäisyyden ajan yhteiskuntapolitiikkaa sekä talous- ja sosiaalhistoriaa on kartoitettu esimerkiksi Juho Saaren toimittamassa teoksessa *Historiallinen käänne* (2006). Suomalaista yhteiskuntaa ja sen eri nopeuksilla eteneviä prosesseja kuten hyvinvointivaltion rakentamista kuvaa myös *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia* (toim. Ville Pernaa ja Mari K. Niemi, 2005). Suomalaisen sosiologisen tutkimuksen tarinaa talonpoikaisen Suomen modernisoitumisesta ja kansallisen identiteetin rakentumisesta seurataan vastaavasti Kimmo Jokisen ja Kimmo Saariston teoksessa *Suomalainen yhteiskunta* (2002).

Aseveljien ajan yhteiskuntaa ja sen puheavaruuksia on hahmotellut myös Pertti Alasuutari teoksessaan *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994* (1996). Alasuutari jakaa toisen tasavallan sotaa seuranneen moraalitalouden, 1960-luvun suunnittelutalouden ja 1980-luvun kilpailutalouden kauteen.⁴⁰ Nämä kaudet kilpailutalouden kautta lukuun ottamatta ovat hahmotettavissa myös omassa aineistossani. Aseveljien ajattelussa aatteellis-moraaliset ja suunnittelulliset periaatteet olivat kuitenkin niin tiiviisti yhteen kietoutuneita, että ne esiintyvät aineistossani rinnakkain eivätkä ajallisesti eroteltavissa olevina erillisinä kokonaisuuksina.

Aseveljien oman sukupolven näkökulmasta suomalaisen yhteiskunnan kehitystä on tarkastellut Heikki Waris teoksessaan *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. Teos pohjautuu Wariksen luentosarjaan Helsingin yliopistossa 1967. Elinkeinorakenteen muutos sodan jälkeen ja teollistumiseen ja kaupungistumiseen kytkeytyvä murros korostuvat Wariksen tarkastelussa sata vuotta aiemman sääty-yhteiskunnan taustaa vasten. Waris summaa sukupolvensa tunnot toteamukseen, että uusien keksintöjen ja teknisten mahdollisuuksien valikoima huipentui juuri heidän aikanaan ja muutosten kierre jatkui edelleen herpaantumattomana⁴¹. Muutos sinänsä on ylihistoriallinen ilmiö ja kaikkiin aikakausiin on sisältynyt muutosta. Toisen maailmansodan aiheuttamien vaikeuksien jälkeen sotasukupolven oli helppo mieltää, että menneisyydestä mentiin jättiharppauksin eteenpäin.

³⁹ Ks. esimerkiksi Markkola (2004) *Suomen maatalouden historia III*.

⁴⁰ Ks. Alasuutari 1996, 245-247, 251. Puheavaruudella Alasuutari tarkoittaa kulloinkin vallitsevia totuuksia, realiteetteja ja arvolähtökohtia, joiden puitteissa olosuhteista ja niiden muuttamisesta keskustellaan. Puheavaruudet institutionalisoituvat käytännöiksi, eli ne eivät jää pelkän retoriikan asteelle.

⁴¹ Waris 1974, 154.

2000-luvulla julkaistusta yhteiskunnallisesta tutkimuskirjallisuudesta ajatteluuni virikkeitä on antanut myös Jari Heinosen teos *Työläismies ahdingossa* (2006). Heinosen analyysissä aseveljien sukupolven eli jälleenrakentajien sukupolven kokemukset vertautuvat heidän poikiensa, 1960-luvun suurten ikäluokkien, ja pojanpoikiensa, 1990-luvun pienten ikäluokkien kokemuksiin. 1940–60-lukujen Suomi oli miehinen vallan ja vastuun yhteiskunta, kun taas 1970-luvulla Suomi muuttui naisammattiauttajien hyvinvointivaltioksi, jossa vanhat auktoriteetit, perinteet ja traditiot murtuivat yksilöllistymisen ja toisaalta kaupallisen massakulttuurin paineessa.⁴²

Tamperelaiset asevelipoliitikot eivät olleet työläismiehiä, mutta Heinosen *Työläismies* on kuitenkin luokkarajat ylittävä suomalaisen sodanjälkeisen yhteiskunnan analyysi. Suomalaista yhteiskuntaa Heinonen on tutkinut aiemminkin teoksissaan *Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon* (1990) ja *Kattotarinnasta monikärkiseen pohdintaan* (1993).

Laajemmassa, eurooppalaisessa kontekstissa, sodanjälkeistä aikaa on analysoitu Jan-Werner Müllerin toimittamassa teoksessa *Memory and Power in Post-War Europe* (2002). Teos luotaa kansallisen muistin roolia Euroopan eri valtioiden poliittisessa kulttuurissa ja siinä, miten eurooppalaiset ”ottivat opiksi” sotakokemuksestaan⁴³. Rauhaan palanneet eurooppalaiset pyrkivät unohtamaan lähimenneisyyden ja rakentamaan uutta Eurooppaa ottamalla etäisyyttä tosiasiaan, että sodan olosuhteissa saksalaisen miehittäjän tai natsihallinnon kanssa oli tehty yhteistyötä tai heitä oli ainakin suvaittu⁴⁴. Esimerkiksi sodan häviäjiin kuuluneessa Italiassa tärkeäksi kansalliseksi kertomukseksi muodostui representaatio sodanaikaisesta vastarintaliikkeestä⁴⁵. Toisaalta Italian sodanjälkeinen menestystarina maatalousmaasta teolliseksi ja jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi yhdistyneenä kaupungistumiseen ja vaurastumiseen on mielenkiintoinen osoitus siitä, ettei Suomen jälleenrakennus ole lajissaan ainutlaatuinen vaan eurooppalaisittain tyypillinen kansallinen kertomus⁴⁶.

Aseveljeyden nationalistisen viitekehyksen kannalta tärkeä kirja on nationalismin alkuperää ja leviämistä kuvaava Benedict Andersonin *Kuvitellut yhteisöt* (2007). Perehtymisen arvoinen teos on myös Jussi Pakkasvirran ja Pasi Saukkosen toimittama *Nationalismit* (2005). Se käsittelee nationalismin muotoja laajan kansainvälisesti. Kiinnostusta herättää esimerkiksi nationalismin

⁴² Heinonen 2006, 188, 191-192.

⁴³ Müller 2002, 25.

⁴⁴ Judt 2002, 157-163.

⁴⁵ Ks. Poggiolini 2002.

⁴⁶ Ks. Allum 2000.

tulevaisuus, kuten kansallisten identiteettien suhde eurooppalaiseen identiteettiin, euronationalismi⁴⁷; tai globaaliin talouskilpailuun liittyvä kansallisen kilpailukyvyyn vaaliminen, ”kilpailukyknationalismi”⁴⁸. Suomalainen nationalismi on totuttu yhdistämään 1800-luvun kansalliseen heräämiseen⁴⁹ tai vuoden 1918 vastakkaisuuksiin liittyvään kansallisen itseymmärryksen kipukohtiin⁵⁰. Oman tutkimuksen aihepiiriä, toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuskauden nationalistista ajattelua suomalaisen sotasukupolven näkökulmasta ei aikaisemmin ole tieteellisesti tutkittu.

Toteutus

Johdantoa seuraa lyhyt kuvaus tutkimuksen kohdehenkilöstä Yrjö Silosta. Siinä pyrin antamaan hänestä tarpeelliset elämäkerralliset tiedot sekä pohtimaan, millainen perhetausta ja elämäntilanne edisti kohdehenkilön asevelihenkisen ajattelun omaksumista ja säilyttämistä.

Luvussa *Asevelihenki* pyrin pohtimaan aseveljeyttä aatteena: miten aseveljeys syntyi rintamalla ja miten sitä sovellettiin aseveliyhdistyksen ja Sotainvalidien Veljesliiton toiminnassa; millaisia merkityksiä aseveljeydelle hahmotettiin sodan jälkeisinä niin sanottuina vaaran vuosina; sekä millaisia muunnoksia ja painotuksia asevelihenki sai 1950- ja 1960-luvulla.

Luvussa *Yhteiskunnan muutos* koetan hahmottaa aseveljien ja heitä ympäröineen yhteiskunnan suhdetta: sitä miten yhteiskunnallinen suunnitteluinnostus valtasi Suomen; miten aseveljet kokivat sosiaalipoliittiset kysymykset ja Suomen kehittymisen hyvinvointivaltioiksi; sekä miten he osallistuivat koulutusyhteiskunnan rakentamiseen. Samalla mietin sitä, vaikuttiko yhteiskunnan rakentamiseen jonkinlainen suomalaiskansallinen tehtävä.

Luvussa *Poliittiset käytännöt* yritän selvittää ”poliittisen asevelvollisuuden” ilmenemistä aseveljien toiminnassa eli sitä, oliko aseveli-identiteetillä todellista merkitystä aseveljien poliittisten hankkeitten kannalta. Aseveljille tärkeitä hankkeita olivat korkeakoulutuksen saaminen Tampereen seudulle, lääketieteellisen tiedekunnan saaminen korkeakoulun yhteyteen, oman läänin

⁴⁷ Mikkeli 2005, 418.

⁴⁸ Kettunen 2005, 436.

⁴⁹ Liikanen 2005.

⁵⁰ Vuorinen 2005.

perustaminen sekä tämän ohella kunnallispoliittisen vallan pitäminen aseveliakselin käsissä. Näiden hankkeiden edistymistä tarkastelen 1950-luvulta 1970-luvulle.

Päätösluvussa kokoon huomioita siitä, mistä aseveli-identiteetissä lopulta oli kyse ja pohdin, mikä oli aseveljeyden ja suomalaisuusaatteen suhde.

KOHDEHENKILÖSTÄ

Yrjö Alfred Silo syntyi 26.1.1917 Loimaalla viisilapsisen perheen nuorimpana poikana. Hänen isänsä oli rakennusurakoitsija Kaarle Alfred Silo (1870–1921), äiti Alma Johanna (1873–1938) oli omaa sukua Levo. Pojan syntyessä vanhemmat olivat verrattain iäkkäitä. Perheen isä kuoli pojan ollessa 4-vuotias ja äidin vastuulle jäivät Yrjön lisäksi tyttäret Anni, Alli, Aune ja Lyyli; Signe-tytär oli kuollut. Leskeksi jäätyään Alma Silo perusti kotileipomon ja ensimmäiset työkokemuksensa Yrjö Silo sai perheen leipuriliikkeessä; perheen toimeentulo vaati kaikkien työpanoksen nuorimmasta vanhimpaan. Kodin perintönä Yrjö Silo sai uskonnollisen vakaumuksen, sillä äiti Alma oli syvästi uskonnollinen.⁵¹

Alkujaan Yrjö Silo syntyi niin sanotusti hyväosaiseen pienyrittäjäperheeseen, mutta isän sairastaminen ja kuolema syöpäsairauteen suisti lesken lapsineen taloudellisiin vaikeuksiin. Kova työ oli keino hallita muuttunutta elämäntilannetta ja tulla toimeen maailmassa, jossa kunnan apuun turvautuminen olisi koettu nöyryyttävänä. Nelivuotias poika jäi perheen ainoaksi mieheksi – isäänsä hän ei todennäköisesti muistanut juuri lainkaan. Uskonnollinen perhetausta muokkasi varmaankin pojan mielikuvaa siitä, ettei ihmisen kohtalo ollut viime kädessä hänen itsensä vaan Jumalan varassa.

Loimaan seutu oli tyypillistä maatalousaluetta, joka alkoi teollistua 1800-luvun lopulla. Saha oli suurin teollisuuslaitos ja uitot toistuivat Loimijoella joka kevät. Paikallisten sahojen lisäksi puutavaraa ostivat Rosenlew ja Ahlström. Myös muuta yritystoimintaa Loimaalla oli monipuolisesti. Suur-Loimaan alueella asui ensimmäisen maailmansodan alkaessa lähes 20 000 asukasta. Loimaan kauppala perustettiin 1921. Sotien välillä Loimaalla vasemmisto nautti vahvaa kannatusta, mutta

⁵¹ Lehdistön matrikkeli 1954; Tampereen yliopistouutiset 25.1.1977; Ulla-Maija Silo 18.7.2006 ja 6.6.2007; Pirjo-Maija Rekola 4.10.2007.

toisaalta seutu oli myös Lapuan Liikkeen vankkaa tukialuetta.⁵² Yrjö Silo tuskin muisti mitään sisällissodasta, jota sodittiin hänen ollessaan toisella vuodelaan. Oikeistolaisesta asennoitumisesta kertoo, että perhe kutsui käytyä sotaa vapaussodaksi. Sodanjälkeinen jännittynyt yhteiskunnallinen tunnelma varmasti jäi pojan mieleen.

Yrjö Silon nuoruudessa Loimaan kauppala kehittyi vilkkaasti. Keskus oli Loimaan asemanseutu, jonka asukasmäärä oli puolitoista tuhatta. Sähköt ja puhelin toimivat, rahaliikennettä hoiti neljä pankkia ja tulipalojen varalta paikkakunnalla oli palovakuutusyhdistys. Sekatavaraliikkeitä ja erikoismyymälöitä oli runsaasti. Asiakas sai palvelua mm. valokuvaamoissa, kukkakaupoissa, kirjakaupassa, lasiliikkeessä, kultasepäliikkeessä ja huonekaluliikkeessä.⁵³ Urheiluseuroja oli niin ikään useita, sillä työväellä oli omat seuransa. Kansallismieliset nuorukaiset urheilivat Loimaan Voimassa, jonka toiminta 1930-luvulla oli vilkasta. Seuralla oli käytössään urheilukenttä ja Kisapirtti. Paini oli seuran menestyslaji. Yrjö Silonkin nuoruuteen kuului urheiluharrastus, hänen lajejaan olivat pesäpallo, paini ja nyrkkeily. Silon maine hyvänä pesäpalloilijana muistettiin sodan jälkeenkin.⁵⁴

Loimaalla toimi yhteiskoulu vuodesta 1909, joka laajeni viisiluokkaiseksi keskikouluksi 1913. Uusi koulutalo valmistui asemansseudulle 1916. Lukio-opetusta Loimaalla sai vasta 1930-luvun puolivälistä lähtien. Koulu sijaitsi kolmen kilometrin päässä Yrjön kotoa, joten ylioppilaaksi lukemiseen tarjoutui mahdollisuus. Kouluaikaisia lisätienestejä nuorukainen ansaitsi tukinuitossa ja vakuutusyhtiössä työskentelemällä. Äiti toivoi pojasta pappia. Ensimmäiset ylioppilaat Loimaan Yhteiskoulusta valmistuivat 1938, jolloin valkolakin sai 11 abiturienttia. 21-vuotias Yrjö Silo oli heidän joukossaan. Äiti Alma kuoli juuri ennen pojan ylioppilaskirjoituksia.⁵⁵

Pojan haaveena oli päästä opiskelemaan Suomen historiaa Helsingin yliopistoon. Talvisodan alettua 1939 opiskelusuunnitelmat vaihtuivat palvelukseen rintamalla.⁵⁶ Varusmiespalveluksensa Yrjö Silo suoritti syyskuun alusta 1938 marraskuun puoliväliin 1939 jääkäripataljoona kakkosessa (JP2). Tämän jälkeen hän jatkoi joukkueenjohtajana samassa joukko-osastossa Lipolassa, missä hän edelleen oli talvisodan syttyessä muutamaa viikkoa myöhemmin. Lipolan lisäksi hän taisteli mm. Muolaassa, missä hän tammikuussa 1940 haavoittui lievästi oikeaan olkapäähän, sekä Oinalassa ja

⁵² Niemelä 2003, 11, 60, 71, 277.

⁵³ Niemelä 2003, 11, 185, 200.

⁵⁴ Niemelä 2003, 316; Tampereen yliopistoutiset 25.1.1977; Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007.

⁵⁵ Niemelä 2003, 229-231; Tampereen yliopistoutiset 25.1.1977; Ulla-Maija Silo 9.8.2006, 1.11.2006 ja 4.10.2007; Pirjo-Maija Rekola 4.10.2007.

⁵⁶ Tampereen yliopistoutiset 25.1.1977.

Viipurinlahdella. Sodan päätyttyä hänen sotilasarvonsa oli reservin vänrikki ja hän sai vapaudenristin kunniamerkin VR 4.⁵⁷

Yrjö Silon nuoruudesta voi arvioida, että hän oli tervehenkinen urheilullinen nuori mies, joka oli päättänyt pärjätä elämässä koulutuksen avulla. Sota aiheutti kuitenkin mutkan elämäntaipaleeseen ja Yrjö joutui mukaan rintamalle lähestulkoon koulun penkiltä. Talvisodasta hän selvisi vielä säikähdyksellä. Rauhan tultua hän pääsi opintielle ja aloitti opiskelun Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä ja valtiotieteellisessä tiedekunnassa. Uusi sota oli kuitenkin jo lähellä. Jatkosota vei hänet jälleen rintamalle, mutta hän haavoittui vaikeasti selkään jo hyökkäysvaiheen aikana lokakuussa 1941 Itä-Karjalan rintamalla.⁵⁸

Haavoittumisesta Silolle jäi 50 %:n sotainvaliditeetti. Hänelle myönnettiin vapaudenristin kunniamerkki VR3 ja hänet ylennettiin luutnantiksi. Sodan lopulla Yrjö Silo ei palvellut enää rintamalla vaan sotasairaalassa komendanttina Nokialla ja Tampereella.⁵⁹ Omakohtaiset kokemukset johdattivat hänet sodan jälkeen töihin Sotainvalidien Veljesliittoon, Tampereen alaosaston toiminnanjohtajaksi vuosiksi 1945–50.

Sodan alkaessa Yrjö Silo oli 22-vuotias, sen päättyessä 27-vuotias. Vakava haavoittuminen Munjärvellä herätti varmasti käsityksen elämän hauraudesta. Rintamalla taistelleet ja kotiin palanneet miehet saivat elämälleen uuden mahdollisuuden. Toisaalta upseerin aseman saavuttaminen ja kohoaminen komppanianpäälliköksi oli omiaan vahvistamaan nuoren miehen minäkuva. Samalla syntyi sotilasidentiteetti, yhteenkuuluvuus muiden sodan kokeneiden miesten kanssa. Asevelihenkistä asennoitumista elämään niin ikään edisti oppikoulun käynti, ylioppilaaksi kirjoittaminen ja haave akateemisista opinnoista, sekä uskonnollinen, ”valkoiseen Suomeen” kiinnittynyt perhetausta. Sotakokemus ja toiminta aseveliyhdistyksessä toisaalta laajensi nuoren miehen elämänpiiriä. Hän sai aseveljiä, joiden perhetausta oli ”punainen”. Näin hänen mahdollisuutensa ymmärtää erilaisia elämänkohtaloita ja näkökulmia suomalaisuuteen syvenivät.

⁵⁷ Yrjö Silon sotilaspassi, Pirjo-Maija Rekolan hallussa.

⁵⁸ Silo taisteli 1. divisioonan jalkaväkirykmentti 35:n 12. konekiväärikomppaniassa mm. Kenjakissa ja Munjärvellä. Taisteluista ks. Jatkosodan historia 3 1991, 133-134, 139; Suomen sota 1954, 19-26, 36-40; Ojala 1974, 148.

⁵⁹ Yrjö Silon sotilaspassi sekä päällystökortin kantakortti, Pirjo-Maija Rekolan hallussa.

Tamperelainen yliopistomies

Sodan vielä kestäessä Yrjö Silo avioitui Ulla-Maija Harteelan kanssa vuonna 1942. Pariskunnan tyttäret Pirjo-Maija (1945) ja Eija (1947) syntyivät heti sodan jälkeen ja kolmas tytär Jaana vuonna 1960. Yliopisto-opinnot Yrjö Silo suoritti perhe-elämän ja työn ohessa; hän oli sekä Helsingin Sanomien että Ilta-Sanomien aluetoimittaja. Lisäksi hän toimitti sotaveteraanien piirijulkaisua Veljessanoma vuosina 1946–52.⁶⁰

Sittemmin Silo muisteli, että yliopistouran jälkeen lehtityö antoi hänelle eniten. ”Olin silloin nuori, huolehdin perheestäni ja opiskelin samalla, joten minun täytyi ponnistella ja tehdä pitkiä päiviä. Mutta työstä jäi pysyviä eväitä: opin tuntemaan maakunnan ja saamaan kontakteja, opin aktiivisuutta, oma-aloitteisuutta ja taidon tehdä nopeasti päätöksiä. Olin täydellinen sekatyömies, mutta työ viehätti minua.”⁶¹

Tamperelaistumisestaan Silo pohti myöhemmin seuraavasti: ”En ole paljasjalkainen tamperelainen, mutta olen tuntenut itseni syvästi tamperelaiseksi jo neljännesvuosisadan ajan, siitä lähtien kun armeija määräsi minut Tampereelle. Kaikki lapseni ovat syntyneet ja kasvaneet Tampereella, ja tunnen suorittaneeni varsinaisen elämäntehtäväni Tampereella. Houkutusten ilmaantuessa en ole edes kovin vakavasti pohtinut muuttoa täältä muualle.”⁶²

Silon kotiseurakauden taustalla oli uskonnollisia lähtökohtia. Hän säilytti lapsuuden kodista perityn uskonnollisen vakaumuksen myös oman perheen perustettuaan ja turvautui mielellään seuraavaan raamatunlauseeseen: ”Ja harrastakaa sen kaupungin menestystä, johon minä olen teidät siirtänyt, ja rukoilkaa sen puolesta Herraa, sillä sen menestys on teidän menestyksenne.”⁶³

Yrjö Silo työskenteli Tampereen Liikennealueen Seutusunnitteluliitossa 1953–1956 ja vasta-perustetussa Pirkanmaan Maakuntaliitossa 1956–1959. Maakuntaliiton toiminnanjohtajana maakuntaa kiertäessään Yrjö Silo teki Erkki Lindforsin tukemana suhdetoimintatyötä, jolla

⁶⁰ Lehdistön matrikkeli 1954; Tampereen yliopistouutiset 25.1.1977; Talousjohtaja Yrjö Silosta kanslianeuvos, 12.5.1967, Db 3 TaYA; Ulla-Maija Silon haastattelu 18.7.2006.

⁶¹ AL 26.1.1967, s. 8.

⁶² Yrjö Silo, Meidän Tampereemme, 8.12.1969 YSA.

⁶³ Kimmo Sasi, Yrjö Silo in memoriam, Nyky-Tampere tammikuu 1983; sitaatti Jeremia 29:7. Iltarukous, kymmenen käskyä sekä pitkäperjantain hiljainen viettäminen olivat Yrjö Silolle tärkeitä; P-M Rekola 6.6.2007.

ympäristökuntia ja eri eduskuntaryhmiä taivutettiin Tampereen korkeakouluhankkeen taakse.⁶⁴ Silon panos Yhteiskunnallisen Korkeakoulun hyväksi huomattiin ja siksi hänet kutsuttiin vuonna 1959 korkeakoulun talousjohtajan virkaan⁶⁵.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun talousjohtajana Silon tehtäviä olivat rahavarojen hankinta korkeakoululle, korkeakoulun talouden hoito ja toimiminen Tampereelle rakennettavan toimitalon rakennustoimikunnan taloudenhoitajana.⁶⁶ Talousjohtajasta tuli yliopiston hallintojohtaja 2.3.1972. Hallintojohtajan tehtävänä oli johtaa rehtorin apuna korkeakoulun hallintoa sekä rehtorinviraston toimintaa sekä johtaa ja valvoa korkeakoulun omaisuuden hoitoa ja varainkäyttöä sekä tilinpitoa.⁶⁷

Silo oli myös Tampereen Yliopiston Asuntolasäätiön valtuuskunnan jäsen ja hallituksen puheenjohtaja 1959–1970 sekä säätiön rakennushankkeiden rakennustoimikuntien puheenjohtaja⁶⁸. ”Olen lähes 20 vuoden aikana Tampereella ollut mukana aina yhdessä ja joskus yhtäaikaa kahdessakin rakennustoimikunnassa”, Silo kertoi 1967. Virkamiehen kuuden viikon kesälomasta osa kului rakennustöiden edistymistä valvoessa. ”Rakennustyöt ovat käynnissä myös kesäisin, enkä rohkene olla poissa kuutta viikkoa. Työ on kuitenkin jännittävää, joka päivä tapahtuu jotakin uutta ja tunnen miten virkani ja harrastukseni yhtyvät.”⁶⁹

On vaikea muodostaa kuvaa siitä, millainen Yrjö Silo oli yksityishenkilönä, sillä hän hahmotti identiteettinsä voimakkaasti työn kautta ja oli aamuvarkaisesta iltamyöhään töissä ja kokouksissa. Työpaikallaan yliopistolla Silo tunnettiin vanhoillisista herrasmiehelle sopivista käytöstavoista. Opiskelijat ja henkilökunta teitittelivät häntä. Poikkeuksen tekivät yliopiston vahtimestarit, jotka sinuttelivat häntä. He olivat Silon palkkaamia sotainvalideja ja siten hänen veljiään sotavuosilta. Henkilöstöpolitiikassa Silon suosimia ryhmiä olivat sotainvalidien ohella kokoomuslaiset sekä hänen rehellisinä työntekijöinä pitämänsä lestadiolaiset.⁷⁰

Yliopiston talousjohtajan asema toi Silolle opiskelijaliikehännän vuosina 1960-luvun puolivälistä lähtien jonkin verran vaikeuksia. Hänhän myönsikin auliisti olevansa vanhanaikainen. ”Kaikkea ei

⁶⁴ Rasila 1973, 178, 190.

⁶⁵ Artturi Tienarin haastattelu 1973, nauha 6111 TaY kansanperinteen arkisto.

⁶⁶ Ote hallintojaoston ptk:sta 6.5.1959 YSA.

⁶⁷ Hallituksen ptk. 29.12.1970 27 §. sekä liite 1/B 8/23/1970 TaYA; ks. myös Esikunta esittelyvuorossa, Tampereen yliopistouutiset 8.12.1981.

⁶⁸ Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, vuosikertomus 1961–1962; AL 12.12.1982.

⁶⁹ AL 26.1.1967 s. 8. Rakenteilla oli yliopiston lisärakennus sekä opiskelija-asuntola Domuksen neljäs rakennusvaihe.

⁷⁰ Matti Parjasen haastattelu 6.9.2007; Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007.

voi lähteä kaatamaan hurraahuudoin, niin kuin radikaalit uskovat. Pidän kiinni arvoista sitkeästi, peräänantamattomasti.”⁷¹

Tilannetta vaikeutti Tampereen yliopiston paisuminen yli 6000 opiskelijan massayliopistoksi sekä yliopiston ajautuminen taloudelliseen ahdinkoon. Vuoden 1969 helmikuussa 1200 opiskelijaa järjesti mielenosoituksen taloushallitusta vastaan huutaen mm. ”Silo alas” ja opiskelijalehti Aviisi vaati taloushallituksen jäsenten päitä vadille.⁷² Hallinnon osittaisuudistuksesta neuvoteltaessa talousjohtaja Silo uhattiin likvidoida iltaan mennessä.⁷³

Silo luonnehti, että opiskelijapolitiikkaa Tampereella johti ”muutama rämöpää”. Ylioppilaspoliitikot eivät niinkään tähänneet valmistumiseen vaan luomaan itselleen poliittista uraa.⁷⁴ Hän arveli silti kirjeessään professori Matti Sainiolle heinäkuussa 1972: ”Olemme varmaan samaa mieltä siitä, ettei tämä talo pohjimmiltaan sittenkään ole niin radikaalinen kuin pintavaahtoa kuohuttavat nuoret usein antavat aihetta epäillä.”⁷⁵ Yli 50-vuotiaan hallintojohtajan näkökulmasta opiskelijat olivat lapsia, jotka olivat tempautuneet yhteiskunnan kuohuntaan mukaan.

Tammerkoski-lehden haastattelussa vuonna 1972 Silo totesi: ”Tämä työ opettaa olemaan ’vähemmän suosittu’. Tässä työssä joutuu torjumaan hankkeita ja toivomuksia, joita toiset pitävät tarpeellisina ja oikeina. Tampereen Yliopiston tämän vuoden budjetista oli esimerkiksi karsittava menoja yli 5 milj. mk. Tällainen karsinta herättää oikeutettua karsautta, mutta budjetintekijän on näin tehtävä silloin kun rahaa ei kerran ole.”⁷⁶ Hallintojohtajan seuraaja Timo Lahti arvioi, että haukutun miehen asema jätti Siloon jälkeensä. Vastakkainasettelu oli näkyvää.⁷⁷

Talousarvion karsija oli silti sama henkilö, joka yritti parantaa yliopiston taloutta valtiontason päätöksentekijöihin vetoamalla. ”Parinkymmenen vuoden aikana ehti eduskunnan kahvila tulla enemmän kuin tutuksi [...] [V]äliin tulivat vanhimmat kansanedustajat pyytämään minun nimeäni aloitteisiinsa, koskapa hekin olivat niin ja niin monta kertaa panneet omansa minun tarjoamiini papereihin”, Silo muisteli 1977.⁷⁸

⁷¹ AL 26.1.1967 s. 8.

⁷² Taloushallituksen ptk. 20.2.1969; Aviisi 28.2.1969.

⁷³ Aviisi 7.3.1969.

⁷⁴ Silon haastattelu 1973, nauha 6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁷⁵ Yrjö Silon kirje professori Matti Sainiolle, Db 7-8 TaYA. Sainio toimi dosenttina Tampereen Yliopistossa.

⁷⁶ Raimo Seppälä, Yliopiston suuret laajennukset edessä. Tammerkoski N:o 6 1972, 200.

⁷⁷ Timo Lahden haastattelu 3.9.2007.

⁷⁸ AL 25.1.1977 s. 7.

Kunnallispolitiikka

Leipätyönsä lisäksi Silo vaikutti Tampereen kaupunginvaltuustossa vuosina 1961–1982. Vuodesta 1969 lähtien hän toimi porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajana. Kaupunginhallituksessa hän vaikutti vuodesta 1967, vuodesta 1977 hallituksen I varapuheenjohtajana⁷⁹. Tampereen kunnalliselämää hän piti sopuisana ja tehokkaana. ”Täällä tunnustetaan toistenkin osapuolten arvo, ja ihmiset tuntevat toisensa hyvin. Se hioo särmiä.” Yhteisten ponnistusten kohteista vaikeimpana Silo piti yliopistoa, jota rakennettiin vertauskuvallisesti tiili tiileltä vuosikymmeniä.⁸⁰ Keskeisiä tavoitteita kaupungin politiikassa Silon mukaan olivat lisäksi Tampereen läänin perustaminen sekä lääketieteellisen tiedekunnan saaminen Tampereelle.⁸¹

Kaupunginvaltuustossa Yrjö Silo tuli tunnetuksi valtion hyvinvointipolitiikan kritisoijana. ”Eihän kukaan järkevä ihminen tietenkään kiellä esim. terveys- ja sosiaalipalvelujen kehittämisen tarpeellisuutta. Haluaisin nähdä sen poliitikon tai ihmisen, joka uskaltaa asettua edistyvää sosiaalipolitiikkaa vastaan täällä Tampereella. Hänet kivitettäisiin ennen seuraavaa auringon nousua[,] ellei nyt ihan kirjaimellisesti Raatihuoneen edessä olevan suihkukaivon luona niin ainakin sanomalehtien palstoilla”, Silo ironisoi 1975.⁸² Kunnan hyvinvointia Silo halusi lisätä erityisesti palveluelinkeinoja kehittämällä. Hänen mukaansa Tampere kehittyi palveluvaltaisemmaksi esimerkiksi yliopiston ja teknillisen korkeakoulun ansiosta, jolloin nouseva ansiotaso paransi kaupungin verotuspohjaa.⁸³

Kunnallispolitiikassa ja maakunnallisessa politiikassa koulutuskysymykset olivat Yrjö Silolle läheisiä. Lääketieteellisen osaamisen lisäksi hän halusi kehittää Tampereesta mm. valtakunnallisen teatterikoulutuskeskuksen⁸⁴. Korkeakoulun lisäksi myös muut koulutusmuodot olivat hänelle tärkeitä. Hän toimi vuonna 1966 perustetun Pirkanmaan koulutus-suunnittelutoimikunnan puheenjohtajana⁸⁵ sekä puheenjohtajana suunniteltaessa Pirkanmaan

⁷⁹ Rasila 1992, 366; Arvo Sipilä (Sdp) oli tällöin kaupunginhallituksen puheenjohtaja, Leo Suonpää (Skdl) sen II vpj.

⁸⁰ AL 25.1.1977 s. 7.

⁸¹ Yrjö Silo, Meidän Tampereemme, 8.12.1969 YSA.

⁸² Silon ryhmäpuheenvuoro Tampereen kaupunginvaltuuston talousarviokokouksessa 4.12.1975 YSA.

⁸³ Silon ryhmäpuheenvuoro Tampereen kaupunginvaltuuston talousarviokokouksessa 3.12.1973 YSA.

⁸⁴ Yrjö Silo, Tampereesta kasvaa koulutuskeskus, Nykypäivä 1968:5, s. 15; Silon ryhmäpuheenvuoro Tampereen kaupunginvaltuuston talousarvokeskustelussa 2.12.1970 YSA.

⁸⁵ Pirkanmaan peruskoulusuunnitelma 1967; Suunnitelma on julkaistu myös Pirkanmaan vuosikirjassa 1968 s. 38-54. Peruskoulun mukainen järjestelmä ja opetussuunnitelma otettiin Hämeen läänissä käyttöön 1.8.1976 alkaen, Kiuasmaa 1986, 565. Peruskoulu-uudistuksesta ks. myös Meinander 1999, 288 ja Somerkivi 1983, 10-11, 55, 85.

ammattikoulutustarpeita 1975. Ammatillisesta koulutustiestä oli tehtävä normaali etenemistie aina korkeakouluopintoihin saakka, hän tällöin totesi.⁸⁶

Ammattikoulutus oli Seutusuunnitteluliiton ajoista lähtien Silolle niin tärkeä kysymys, että jopa porvareille tärkeä veroäyrin hinta oli sen rinnalla toissijainen: ”Meidän ei pitäisi ajatella puolta penniä veroäyrissä, jos suuri joukko nuoria jää ilman ammattikoulutusta. Niin kiperä kuin tuo kysymys onkin[,] ei porvarillisen kunnallispolitiikan itsetarkoitus saisi olla veroäyrin pitäminen niin alhaalla kuin suinkin.”⁸⁷ Hän painotti, että koulutukseen sijoitetut varat tuottaisivat runsaamman koron kuin muut sijoitukset: ”Ne ovat varmin ja luotettavin tae kansantuotoksemme kasvun ja elintasomme jatkuvan nousun turvaamiseksi.”⁸⁸

Silo toimi pitkäaikaisissa luottamustehtävissä mm. Tampereen Korkeakoulu yhdistyksessä, Pirkanmaan Maakuntaliitossa, Tampereen Seutukaavaliitossa, Sotainvalidien Veljesliitossa sekä Suomen Syöpäyhdistyksessä. Tämän seurauksena hän oli kiireinen mies. Kun kokous pyrki venymään, hänellä oli tapana katsoa taskukelloaan ja todeta, että ministeriöstä oli tulossa vieraita⁸⁹. ”Ajan käytön ongelma on vaikea, mutta on opittava antamaan periksi ja näkemään asiat tärkeysjärjestyksessä”, Yrjö Silo totesi. ”Työtään ei ole varaa lyödä laimin, vaan se on pidettävä aina ensimmäisellä sijalla.”⁹⁰

Vapaaehtoisesta järjestötyöstä Silo 1972 mainitsi läheisimpänä kaksi aluetta: ”Sotainvalidien Veljesliiton toiminnassa olen itse sotainvalidina ollut mukana koko ajan. Tampereelle olin aikoinaan perustamassa myös syöpäyhdistystä, jonka toimintaan minulle antoivat virikkeen vanhempieni ja anoppini kautta saamani ankarat kokemukset. Viime vuodet olen ollut Pirkanmaan Syöpäyhdistyksen puheenjohtajana. Nämä kaksi alaa tarjoavat työtä, johon tunnen henkilökohtaista tarvetta ja josta saan todella tyydytystä. Tätä tietä olen saanut elinikäisiä ystäviä ja veljiä, joiden piirissä tunnen viihtyvänä.”⁹¹ Yrjö Silo säilytti vireän yhteiskunnallisen kiinnostuneisuutensa elämänsä loppuun asti – se oli hänen elämäntapansa.

⁸⁶ Pirkanmaan ammattikoulutuksen tarvetutkimus 1975 ja Yrjö Silon avauspuheenvuoro Pirkanmaan ammattikoulutuspäivillä Hämeenkyrössä 22.1.1976 YSA. Ammatillisesta koulutusväylästä ks. Honka 2000, 77.

⁸⁷ Kanslianeuvos Yrjö Silo: Tampereesta kasvaa koulutuskeskus, Nykypäivä 1968:5, s. 15.

⁸⁸ Yrjö Silo, Maakunnan koulutuspoliittiset näkymät, alustus maakuntapäivillä 26.3.1973, PLA.

⁸⁹ Seppo Kovalan haastattelu 22.5.2007.

⁹⁰ AL 26.1.1967 s. 8.

⁹¹ Raimo Seppälä, Yliopiston suuret laajennukset edessä. Tammerkoski N:o 6 1972, 200.

Vuoden 1982 lopulla Silo alkoi valmistella eläkkeellelähtöä yliopistolta. Aikeestaan hän puhui opetusministeriön talousosaston päällikölle Timo Lahdelle, josta hän toivoi työnsä seuraajaa. Lahti nimitettiin Tampereen yliopiston hallintojohtajaksi 1983.⁹² Silon osalta eläkepäivät jäivät kuitenkin haaveeksi. Hän kuoli 11.12.1982 65-vuotiaana. Työpaikalla häntä muistettiin yliopiston ”sieluna” ja esitaistelijana.⁹³ Työtoverit näkivät hänen muistossaan isänmaallista merkitystä. ”Siniristiliput leijonineen kunnioittivat Yrjö Silon elämäntyötä”, yliopiston entinen rehtori, professori Reino Erma lausui siunaustilaisuudessa.⁹⁴

Isänmaalliset muistopuheet olisivat varmasti tyydyttäneet edesmennyttä. Hän oli pyrkinytkin työteliääseen elämään yhteiskunnallisesti merkittäväksi arvioimallaan alalla, korkeakouluhallinnossa, sekä lukuisissa maakunnan, kaupungin ja eri järjestöjen kuten Sotainvalidien Veljesliiton luottamustehtävissä. Tämä työ edellytti suhteiden solmimista kansanedustajiin ja muihin yhteiskunnan päättäjiin.

Yhteiskunnallisiin uudistuksiin Silo omaksui konservatiivisen näkökannan. Toisaalta vastahankaisuus nuoremman taistolaispolven kanssa sopi asevelikonservatiivin habitukseen paremmin kuin hyvin. Näkökannastaan hän ei yrittänyt tinkiä. Nuoruusvuosina rintamalla omaksuttu aseveliaate nivelti hänen elämäntapaansa. Se sopi sekä erilaisten elämänprojektien perusteluksi että takaamaan samanhenkisen jälleenrakentajapolven kunnioituksen. Samalla aseveliaate toimi jonkinlaisena itseymmärryksen ja identiteetin perustana.

⁹² Timo Lahden haastattelu 3.9.2007; ks. myös Kaarninen 2000, 295 ja Seppälä 2003, 149-150.

⁹³ Jarmo Visakorpi, Yrjö Silo In memoriam, Tampereen yliopistouutiset 14.12.1982; Tampereen yliopisto, toimintakertomus. Lukuvuosi 1982–1983.

⁹⁴ Reino Erma, Muistopuhe Yrjö Silon siunaustilaisuudessa 22.12.1982, Tampereen yliopisto, toimintakertomus. Lukuvuosi 1982-1983, 212-216.

1. Veljeys syntyy

Rintamalla

Aseveliaatteen syntykontekstina toimi sotakokemus. Syksyllä 1939 Suomessa elettiin jännittyneissä tunnelmissa. Kansainvälinen tilanne tiedettiin kireäksi. Suomen armeija oli itärajalta valmius- asemissa ylimääräisiin kertausharjoituksiin kutsuttuna. Väestöä oli evakuoitu rajalta ja suurimmista kaupungeista. Syksyn kuluessa varotoimia alettiin silti purkaa. Suljettuina olleet koulut aloittivat uudelleen toimintansa ja evakuoidut asukkaat palasivat koteihinsa. Neuvostoliiton hyökkäys 30. marraskuuta tuli suomalaisille yllätyksenä. Maan hallitus ei ollut uskoa sodan puhkeamiseen. Sotilailta vaati aikansa tottua hillitsemään panssarikauhunsa ylivoimaiselta vaikuttaneen vihollisen edessä. Puna-armeijan hyökkäys synnytti suomalaisissa mielikuvia hyvän ja pahan taistelusta. Myös työväestö kokonaisuudessaan asettui seisomaan maanpuolustuksen takana.⁹⁵

Yrjö Silon kokemuksia talvisodan alkamisesta on säilynyt lyijykynämerkintöinä Veijo Meren 1964 kirjoittaman romaanin *Tukikohta* marginaaleissa. Romaani pohjautuu Veijo Meren isän Väinön kokemuksiin rintamalla. Sodan syttyessä Väinö Meri oli sotapalveluksessa Lipolassa samassa joukko-osastossa jääkäripataljoona kakkosessa (JP2) kuin Yrjö Silokin. Veijo Meren romaanin tapahtumat sijoittuvat Lipolan koululle. Silon puolijoukkueen majoituspaikka oli tullin rakennuksessa 400 metrin päässä rajalta. Hän kuvaili, että marraskuun 30. päivä aamuseitsemältä ”ryssä aloitti sodan ampumalla meitä suorasuuntaustykeillä Kirjosalon kylästä rajan takaa. Ensimmäisten minuuttien tappiot porukastani [olivat] 2 kaatunutta, 3 haavoittunutta.”⁹⁶

Meren romaanissa tukikohta Lipolan kansakoululla oli sijoitettu strategisesti huonosti, näkyvälle paikalle, jonne suorasuuntaustykeillä oli helppo ampua. Teoksen kersantti pelkäsi sotilaiden jäävän mottiin. Silon reunahuomautukset vahvistivat: ”Jäivät myös, vain yksi pelastui haavoittuneena.” Paikalla ollut konekiväärībunkkeri oli kevytrakenteinen ja heikko. Silo piti tukikohtasuunnitelmaa

⁹⁵ Soikkanen 1999, 235-239; *Kansakunta sodassa 1* (1989) 124-126, 150.

⁹⁶ Meri, *Tukikohta*, Yrjö Silon merkintä s. 21. Meren tavoite oli paljastaa sodan kaoottisuus, ei ylevöittää sotaa; ks. Niemi 1988, 81. Lipolan ryhmästä ks. *Talvisodan historia 2* 1978, 24.

huonona. Turvautuminen edempänä olleeseen kenttävartiioon kostautui, sillä sen miehet kaatuivat kaikki.⁹⁷

Rajan takana oli 16 latoa, joiden taakse venäläiset rakensivat tykkiasemat ja purkivat ladot, kun asemat olivat valmiit. Venäläisten tykistökeskityksen alettua suomalaiset pakenivat kiireesti suojakaivantoon. Siellä oli sotilaiden lisäksi myös siviilejä. Kylä syttyi tuleen, ensimmäisenä päivänä paloi tullin rakennus ja kuusi taloa. Kaupanhoitajan rouva paloi kaupassa. Romaanin sotilaat pohtivat, miksi Jumala salli sodan. Yrjö Silo kertoo reunamerkinnässään: ”Tällaisia keskusteluja käytiin yleisesti etulinjassa ensimmäisinä päivinä ja kapinoitiin, miksi Jumala on ateistien ja ryssän puolella.”⁹⁸ Sitaateista ilmenee, miten omaa yhteishenkeä ylläpidettiin luomalla viholliskuva ”ryssästä”.⁹⁹

Periaatteessa tällainen ”kapinointi” Jumalan tarkoituksiperiä vastaan ei ollut ”aseveli-ihmisyyden” mukaista. L. Arvi P. Poijärven mukaan aseveljet olivat oivaltaneet, että maailman kulkua johti henki eikä aine: ”Henki, kaikkivaltiaan Jumalan henki, on johdattanut meidän kansaamme ihmeellisesti läpi vaikeuksien, joiden edessä sekä ystävämme että vihollisemme ovat pitäneet asemaamme toivottomana.”¹⁰⁰

Sodan oikeutusta ei kysytty niinkään maallisilta päättäjiltä vaan Jumalalta. Sotilaiden uskonnollisuutta haluttiin korostaa etenkin kaatumisen yhteydessä. Suomalaiset kokivat taistelevansa sekä isänmaan että kristinuskon puolesta.¹⁰¹ Uskonto on perinteinen keino, jolla ihmisten välille saadaan luotua yhteyden ja veljeyden tunnetta yhteisten käytäntöjen avulla¹⁰². Koti-uskonto-isänmaa -tematiikkaa legitimoivat niin Mannerheimin päiväkäskyt kuin kirkon johtohenkilöiden lausumatkin. Rintamalla oltiin länsimaisen sivistyksen etuvartiiossa bolshevistien jumalattomuusarmeijaa vastaan.¹⁰³

⁹⁷ Meri, *Tukikohta*, Yrjö Silon merkinnät s. 47-49.

⁹⁸ Meri, *Tukikohta*, Yrjö Silon merkinnät s. 107-113, 119.

⁹⁹ Viholliskuvasta ks. Saukkonen 1973, 123; Pipping 1978, 218-219 ja Luostarinen 1986, 445-446.

¹⁰⁰ Poijärvi 1944, 14.

¹⁰¹ Ks. Kemppainen 2006, 249-251.

¹⁰² Hobsbawm 1994, 79.

¹⁰³ Ks. Kansanaho 1991, 63, 81-82, 85.

Uskonnollisen mielialan vahvistuminen oli erityisesti talvisodan vaikutuksia¹⁰⁴. Kuulosteltiin Ilmestyskirjan merkkejä, kansa uskoi enteisiin ja sivistyneistökin herkistyi sisäisesti, raamatunluku ja virsilaulu yleistyivät. Tammikuussa 1940 kautta Suomen levisi tieto enkelistä, jonka 600 suomalaista sotilasta oli Kannaksella nähnyt rintamalinjojen välissä seisomassa selkä Suomeen päin, kätensä ja siipensä levittäneenä.¹⁰⁵

Tavallisimmillaan sodanaikainen uskonnollisuus tarkoitti Jumalan varjeluksen kokemista taistelutilanteessa tai rukoilemista omasta ja omaisten puolesta¹⁰⁶. Sotatila kaikessa kaoottisuudessaan ja hallitsemattomuudessaan ilmeisesti kuitenkin ruokki fatalismia, tunnetta siitä, että kohtalo tai Jumala hallitsi toimijoiden tuhoutumista tai selviytymistä jonkin suuremman suunnitelman mukaisesti. Venäläisestä vastustajasta hahmotettiin kuva ateistisina kommunisteina, joita oikeudentuntoinen Jumala ei voinut suosia.

Lipolassa koululla olleet sotilaat kokoontuivat bunkkeriin, josta muodostui kuolemanloukku. Alkulamaannuksessa he eivät saaneet pantua asetta jalustalle. Silon mukaan venäläisillä oli JP 2:n asepuvut ja kypärät. Konekivääripesäkkeen miehet huomasivat tämän liian myöhään ja kuolivat kaikki yhtä haavoittunutta lukuun ottamatta. Iltapimeässä eloonjäänyt saatiin haettua pois. Venäläiset olivat noin 60 metrin päässä kk-bunkkerissa ja kansakoululla.¹⁰⁷ Lipolan ryhmä torjui vielä aamupäivän 1.12. aikana tykistönsä tukemana useita voimakkaita hyökkäyksiä. Puolen päivän jälkeen JP 2:n oli kuitenkin pakko irtautua Lipolasta ja pataljoona vetäytyi ryhmän reserviksi Pasurinkankaalle.¹⁰⁸

Silon *Tukikohta*-romaanin tekemät merkinnät eivät kerro sankariteoista vaan pelosta ja järkytyksestä sodan syttymishetkellä. Ne välittävät kuvan sodasta hallitsemattomana ja kuolemanpelkoa herättävänä murroskokemuksena. Sotilailla, nuorilla pojilla, oli huoli myös rajan lähistölle jääneistä siviileistä. Sodan johto kangerteli ainakin aluksi epäonnistuneen tukikohtasuunnitelman kohdalla. Yhteisestä vihollisesta ei ollut epäselvyyttä. Samalla sotilaiden yhteis-

¹⁰⁴ Kempainen 2006, 250-252. Jatkosodan aikana tilanne oli erilainen, isänmaan ja uskonnon yhdistäminen menetti innostavuuttaan. Kirkon voimakas sitoutuminen nationalistiseen maailmankuvaan saattoi toimia myös vieraannuttavasti. Sotilaat väsyivät sankaruuden ja uhrin fraseologiaan.

¹⁰⁵ Niemi 1988, 36; Ahto 1989, 264.

¹⁰⁶ Kansanaho 1991, 55; ks. myös Pipping 1978, 189-190.

¹⁰⁷ Meri, *Tukikohta*, Yrjö Silon merkinnät s. 120, 126-127.

¹⁰⁸ *Talvisodan historia 2* 1978, 37.

hengestä välittyvä voimakas kuva. Miehiä ei pitänyt rintamalla niinkään vakaumus oman asian oikeutuksesta vaan lojaalisuus asetovereita kohtaan yhdistyneenä vahvaan kohtalonuskoon¹⁰⁹.

Asevelihengen perusta oli, että sotilaiden piti rintamalla luottaa ja turvautua toinen toiseensa. Viihtyvyys, turvallisuus ja elämä itsessään riippuivat tovereista omassa kk-ryhmässä ja tukikohdassa ja tämä loi miesten välille vahvan solidaarisuuden.¹¹⁰ Toisaalta aseveljeys ei ollut vapaavalintaisesti omaksuttavissa vaan sen taustalla oli sodan pakkotilanne. Kokemus aseveljeydestä syntyi pelon ja selviytymistaistelun keskellä. Identiteetti omaksuttiin ilmeisesti sen pitemmittä pohdinnoita, aatteellisen erittelyn aika oli vasta myöhemmin. Talvisodan jälkeen seurasi vain lyhyt hengähdystauko.

Jatkosota alkoi Neuvostoliiton hyökkäyksellä 25. kesäkuuta 1941 Suomen lentokentille. Suomi oli jo aiemmin keväällä valmistellut sotaa Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan, kuitenkin sotilasliittoa solmimatta eli ns. erillissotana. Suomalaiset hyväksyivät hallituksen selityksen sodan syytymisyydestä. Sodan ajateltiin hyvittävän talvisodan ankariksi koetut rauhan ehdot, ennen kaikkea Karjalan menettämisen. Suomen hyökkäyksen onnistuminen sai osan kansasta uskomaan, että myös Itä-Karjala voitaisiin liittää Suomeen. Sisäinen rintama ei kuitenkaan ollut yhtä yhtenäinen kuin talvisodassa – ”talvisodan henkeä” ei enää täysin saatu palautettua. Verrattuna siihen, että asevoimien vahvuus oli suurimmillaan 540 000, sotaan kriittisesti suhtautuvia, lähinnä äärivasemmistolaisia oli silti vähän. Asepalvelukseen jätti saapumatta 1 500 miestä.¹¹¹

Yrjö Silo taisteli kesäkuusta 1941 alkaen 1. divisioonan jalkaväkirykmentti 35:ssä, sen 12. konekiväärikomppaniassa. JR 35 oli perustettu Varsinais-Suomen suojeluskuntapiiristä ja se eteni Itä-Karjalassa kohti Äänistä ryhmä Oinosen osana. Sodan alussa mielialat olivat toiveikkaat, uskottiin sodan jäävän lyhyeksi ja että valloitettaisiin takaisin talvisodassa menetetyt alueet. Sodankäynnin raadollisuus paljastui sitä mukaa kun nähtiin niin omia kuin vihollisenkin kaatuneita ja varsinaiset sotatoimet alkoivat. Itä-Karjalaan päästyä huomattiin sodittavan varsinaisessa korvessa, 1. divisioonan historiikin sanoin: ”Korpisodassa nähdään muutama metri eteen eikä tiedetä mistä pensaan juuresta kulloinkin saadaan murhaava konepistoolin suihku silmille. Kaikkia suuntia ja maastokohtia polkuineen ei edes voi kuvitellakaan tiedusteltavan[...]¹¹²

¹⁰⁹ Ks. Bourke 2006, 31.

¹¹⁰ Siipi 1967, 134; Pipping 1978, 252-253.

¹¹¹ Ks. *Jatkosodan historia I* 1988, 39-43; *Kansakunta sodassa I* 1989, 236-237, 288-291, 332-333; Lappalainen 1982, 51; Julkunen 1982, 123-124; Rentola 1994, 333, 336, 343-344, 361, 421.

¹¹² Ojala 1974, 10, 17-21, 154.

Sota näyttäytyi jälleen kaaoksena. On mahdoton ajatus, että korvessa rämpiminen vihollisen kranaatteja väistellen olisi virittänyt sotilaat erityiseen isänmaalliseen mielialaan. Sekä vuoden 1941 hyökkäysvaihe että kesän 1944 perääntymisvaihe merkitsivät kymmenien tuhansien suomalaisten aseveljien kaatumista, joutumista kadoksiin tai invalidisoitumista¹¹³.

L. Arvi P. Poijärven mukaan aseveljeyttä ei voinut vielä rintamalla tajuta: ”Vasta myöhemmin, kotiseudulta käsin tarkastellen, alkavat sodan harmaan, runottoman ja usein vastenmielisen ja raa’an arjen alta nousta näkyviin ne myönteiset voimat, jotka Suomen miehiä ovat elämän ja kuoleman kamppailussa yhdistäneet. [...] Rintaman aseveljeys käskee omantunnontarkasti suorittamaan tehtävät, joista riippuu sakin turvallisuus, ja velvoittaa auttamaan pulassa olevaa toveria oman hengenkin uhalla. [...] Hyökkäyksessä tai väkivaltaisessa tiedustelussa haavoittunut ja vihollisen puolelle jäänyt toveri haetaan omien luo kuolemaa halveksivalla rohkeudella. Jos aseveli kaatuu, on sakin kunniavelvollisuus saada hänen ruumiinsa kuljetetuksi taaksepäin turvaan [...]”¹¹⁴

Pojjärvi ei kirjoita pelkäämisestä, väsymyksestä tai pakokauhusta. Sitaatti kertoo omantunnon-tarkkuudesta, pulassa olevien auttamisesta, kunniavelvollisuudesta – sanalla sanoen sankaruudesta. Tekstin tarkoituksena on nostattaa asevelihenkeä, luoda aatteelle ideologiaa. Kuolema kuvataan uhkana, joka on rohkealla halveksunnalla voitettavissa. Tämä karaisisi sotilaat miehiksi. Oman hengen asettaminen vaaralle alttiiksi tovereitten auttamiseksi yhdisti miehet ”elämän ja kuoleman kamppailussa”. Poijärvi tosin myöntää sen, että sota oli runotonta. Tämä oli hyvä huomio siihen nähden, että sotilaiden sukupolvi oli kasvanut Runebergin säikeitä kouluaikana toistellen.

Pojjärven kirjoittamat Suomen Miehen ja Naisen teesit itsenäisyyspäivänä 1940 nostivat uhrimielen korkeimmaksi kansalaishyveeksi. Maan ja kansan etu asetettiin kansalaisten itsekkäiden etujen, ylpeyden ja kunnianhimon yläpuolelle.¹¹⁵ Sotapropagandassa osoitettiin sodan moraalinen voima ja painotettiin toveruuden ja uhrautumisen synnyttämää yhteisöllisyyttä. Kuolemanpelkoa vähennettiin kiinnittämällä kuolema kollektiivisen elämän ja kunnian käsitteisiin.¹¹⁶

¹¹³ Ks. Lappalainen 1982, 55-56, 58, 64; Soikkanen 1982, 114.

¹¹⁴ Poijärvi 1944, 12-13. Kaatuneiden evakuoinnista ks. Kemppainen 2006, 65-78, 246. Suomalaisten tapa evakuoida kaatuneet kotiseudulle toisen maailmansodan aikana poikkesi muiden maiden käytännöstä. Käytännön taustalla voi nähdä taistelumoraalin ylläpitämisen, pelon kaatuneiden jäämisestä vihollisen käsiin kuin myös vuodelta 1918 periytyneet käsitykset metsähautojen kunniaattomuudesta.

¹¹⁵ Kulha 1980, 65.

¹¹⁶ Luostarinen 1986, 450-451.

Aseveljeyden ideaa ylevöi lisäksi se, että ”Suomen maan ja kansan pelastajasta”, marsalkka Mannerheimistä tehtiin Aseveljien Liiton kunniajäsen¹¹⁷. Näin aseveljeys ulottui vähäisimmästä rivimiehestä ylipäällikköön asti. Marsalkan henkilö konkretisoi Suomen sotilaille sitä, mistä aseveljeydessä oli kyse: kansan eheytyemisestä Mannerheimin kaikkivaltiaan hahmon suojiin.

Juhlapuheiden pinnan alta häämöttää silti, että pohjimmiltaan asevelihengessä oli kysymys selviytymisstrategiasta. Miesten välinen ja julkinen keskustelu aseveljeydestä tuki tätä prosessia. Sotilaiden oli pakko sietää rintaman epämukavia ja hengenvaarallisia olosuhteita. Heidän oli kehitettävä elämänasenne, jonka avulla he kokivat sotimisen mielekkääksi ja pystyivät hallitsemaan pelkonsa.¹¹⁸ Sopeutumisessa auttoi se, että pienen maan armeijassa jokainen saattoi tuntea itsensä tärkeäksi osaksi sotaponnisteluja. Vaikeudet lisäsivät vastuuntuntoa, solidaarisuutta ja yhteishenkeä.¹¹⁹

Rivimiehet tuskin ihannoivat sodan olosuhteita. He tajusivat eron juhlapuheiden ja sodan todellisuuden välillä. Miesten saama tunnustus kuitenkin kytkeytyi siihen, että he kestivät epäinhimilliset olosuhteet ja olivat valmiita jopa kuolemaan aseveljiensä puolesta. Joukkue toimi vastavuoroisuuden periaatteella. Aseveljen auttaminen vahvisti tunnetta siitä, että itsekin saisi apua silloin kun kävisi huonosti. Velvollisuuteen liitettiin kunnia, jotta kunniavelvollisuus olisi sitonut ryhmän kiinteämmin yhteen myös pakokauhua herättävissä tilanteissa. Asevelihengen nostattaminen oli ilmeisesti sitä tärkeämpää, mitä karummissa oloissa rintamalla taisteltiin.

Sotimisen ylevyys oli rintamaolosuhteista kaukana, mutta sen vastapainoksi muokattiin aseveljeyden isänmaallinen puoli, ajatus siitä, että oli yhdessä pelastettu Suomen itsenäisyys. Sotilaiden sukupolvi omaksui käsitteen velvollisuudesta, isänmaan puolesta oli pakko taistella. Joiltakin tämä velvollisuus vaati muita raskaamman uhrin: terveyden tai lopullisimmillaan hengen menettämisen. Kunnia oli tästä kovin abstrakti mutta ilmeisesti psykologisesti arvokas hinta.

Kotiin palatessa miehiä odotti silti arki, elämä omine haasteineen. Oltiin veteraaneja, mutta muutoin mitä tavallisimpia nuoria miehiä. Oli kiire työhön, perustamaan tai kunnostamaan kotia ja viettämään perhe-elämää. Sotakokemusta tai kunniaa ei välttämättä jääty syvällisemmin pohtimaan. Aseveli-identiteetin säilyminen sodan jälkeen edellytti sosiaalisten kontaktien säilymistä niihin

¹¹⁷ Ks. Kulha 1980, 72-73.

¹¹⁸ Vrt. Alasuutari 2007, 189-190 ja Pipping 1978, 161-162.

¹¹⁹ Julkunen 1982, 135.

miehiin, joiden parissa aseveljeys oli aiemmin tuntunut merkitykselliseltä. Tällainen kokemusmaailma oli etenkin miehillä, jotka olivat toimineet aseveliyhdistyksissä ja luoneet siellä ystävyysverkostoja.

Aseveliyhdistyksessä

Aseveljeydessä oli eri tasoja. Laajimmillaan aseveljillä tarkoitettiin kaikkia suomalaisia sotilaita. Rajatummassa merkityksessä aseveljet voidaan ymmärtää niiksi miehiksi, jotka olivat aktiivisesti mukana Suomen Aseveljien Liiton toiminnassa. Valtakunnallinen liitto perustettiin 4.8.1940. Sen keskeisiä vaikuttajia olivat toimintaa johtanut L. Arvi P. Poijärvi ja talouspäällikkö Penna Tervo. Aseveljien Liitolla arvioidaan olleen ratkaiseva vaikutus sota-ajan henkiseen ilmapiiriin.¹²⁰

Aseveljistä tuli myös poliittinen voimatekijä¹²¹. Nuoret rintamalla olleet miehet kokivat ansaitsevansa poliittista painoarvoa sen tähden, että he olivat kantaneet raskasta taakkaa sodassa. He halusivat nuorempia voimia politiikan johtoon ja korostivat sotaa edeltäneitten puolue-erimielisyyksien hautaamista. Sota oli luonut uudenlaista yhteenkuuluvuutta. Aseveljien Liiton ohella muita oikeisto–vasemmisto-ulottuvuuden ylittäneitä, sota-ajan synnyttämiä kansalaisjärjestöjä olivat Karjalan Liitto, Väestöliitto ja Sotainvalidien Veljesliitto.¹²²

Tampereen aseveliyhdistys perustettiin 7.8.1940. Sen sihteerinä toimi Erkki Lindfors, puheenjohtajana Jaakko Hakala. Tampereen aktiivinen paikallisyhdistys oli maan suurin, sillä oli vuoden 1944 lokakuussa 5 771 jäsentä.¹²³ Yhdistyksen kokouksia pidettiin myös rintamaolosuhteissa. Artturi Tienarin arvion mukaan asevelitoiminta oli tärkeänä tekijänä edesauttamassa sitä, että suomalainen sotilas kesti pitkittyvän sodan henkisen paineen ja epätietoisuuden Suomen kansan tulevista kohtaloista.¹²⁴

Käytännössä aseveliliitto oli sosiaalinen huoltojärjestö. Liiton toiminta-ajatus oli yhteiskuntarauhaa säilyttävä ja tämä tapahtui pitkälti sosiaalisen huoltotyön keinoin. Syyt Aseveljien Liiton perustamiselle on löydetty rintamamiesten yhteiskunnalliseen ajatteluunsa saamasta uudesta

¹²⁰ Tujunen 1966, 34, 36; *Kansakunta sodassa 1* 1989, 230.

¹²¹ Siipi 1967, 135; *Kansakunta sodassa 2* 1990, 329.

¹²² Soikkanen 1982, 109, 116.

¹²³ Ks. Rasila 1992, 8-10; Tienari 1966, 50, 55, 102, 206, 312-313; Seppälä 1983, 41.

¹²⁴ Tienari 1966, 201-203.

näkökulmasta. Aseveljet halusivat poistaa yhteiskunnalliset epäkohdat ja pyrkivät lujittamaan ja ”tervehdyttämään” yhteiskuntaelämän perusteita. ”Samoin kuin rintamalla oli autettu asetoveria, oli rauhan aikana autettava sodasta kärsimään joutuneita ja puutteessa eläviä.”¹²⁵ Sinänsä kauniit kielikuvat epäkohtien poistamisesta ja yhteiskuntaelämän ”tervehdyttämisestä” viittasivat toimintaan kommunismin kannatuksen ehkäisemiseksi. Aseveljet pelkäsivät, että sosiaalisessa turvattomuudessa piili levottomuuksien siemen.

Suomen Aseveljien Liiton perustamisen tarkoituksena oli ylläpitää aseveljeyttä talvisodan jälkeen. Kun jatkosota syttyi kesäkuussa 1941, järjestön antaman huoltoavun tarve edelleen kasvoi. Tampereella huoltotoiminta järjestettiin ensisijaisesti laajamittaisen asevelirengastoiminnan avulla. Työpaikoille perustettiin ns. asevelirenkaita, joilla oli avustettavanaan sodassa kaatuneiden tai invalidisoituneiden aseveljien perheitä.¹²⁶

Sotilaiden perheet saivat valtiolta sotakuukausipalkkaa ja muut omaiset tarpeen mukaan huoltorahaa, mutta julkinen huolto oli hidasta ja Aseveljien Liiton sekä Sotainvalidien Veljesliiton kaltaiselle vapaalle huoltotyölle jäi laaja toimintakenttä¹²⁷. Valtakunnallisesti Aseveljien Liiton tärkeä toimintamuoto oli maanantaitalkoot, jonka ideana oli kolmen kuukauden ajan lahjoittaa joka maanantain ensimmäisen tunnin palkka käytettäväksi aseveljien huoltotyöhön. Tämän lisäksi liitto sai varoja muun muassa lahjoituksista sekä keräys- ja myyntitoiminnasta.¹²⁸

Tampereen Aseveliyhdistyksen toiminnassa keskeisellä sijalla oli ns. asevelikylän rakentaminen Nekalan kaupunginosaan. Asevelitalot oli piirtänyt Alvar Aalto ja valmistanut Ahlström-yhtiö. Suurtalkoot asevelikylän rakentamiseksi alkoivat toukokuussa 1941. Asevelikylä kohosi pääasiassa talkoovoimin, talkootyötunteja kertyi kaikkiaan 80 000. Kylä vihittiin käyttöön 5.9.1943. Vihkiäisiin osallistui tasavallan presidentti Risto Ryti. Asevelikylään rakennettiin kolmetoista kahden perheen asuintaloa eli kodin sai 26 perhettä. Kun aseveliyhdistyksen lakkauttaminen alkoi jatkosodan päätyttyä käydä ilmeiseksi, Tampereen alaosasto siirsi asevelikylänsä marraskuussa 1944 perustetun Tampere-säätiön omaisuudeksi.¹²⁹

¹²⁵ Ks. Saukkonen 1973, 144.

¹²⁶ Ks. Tienari 1966, 53, 84-89, 147-148, 267.

¹²⁷ Ranta-Knuuttila 1967, 87; Piirainen 1974, 209-210; *Kansakunta sodassa* 2 1990, 330-333; Suonoja 1992, 334-335. Sotakuukausipalkka riippui mm. saajan sotilasarvosta ja perheenjäsenten määrästä.

¹²⁸ Ks. Kulha 1980, 127-128, 145, 156, 163.

¹²⁹ Tienari 1966, 111-112, 158-160, 228-231, 243-244, 346-347. Aseveljien asutustoiminnasta muualla Suomessa ks. Laitinen 1995, 69.

Aseveljien toiminnassa oli sijansa oma-aloitteisuudella ja keskinäisellä tuella. Ruohonjuuritasolla aseveljillä oli paljon talkoo- ja naapuriaputoimintaa. Jouko Siipi kuitenkin luonnehtii, että asevelijärjestön henki kehittyi sosiaalisesti paatokseksi. Talvisodan aiheuttama sosiaalinen herätys liikkui lähinnä ylimpiä ja keskiryhmiä. Aseveljien sosiaalisessa julistuksessa oli ylhäältä päin annettavan avun ja tuen henkeä.¹³⁰

Sosiaalisella päätöksellä Siipi viittaa nationalistiseen diskurssiin asevelihengen taustalla. Talkootoiminnassa oltiin silti mukana ennemminkin auttamisen halusta kuin ylemmyyden tunteesta. Sota-aika kosketti suomalaisia kollektiivisesti, joten jokainen varmasti tunsu jonkun avun tarpeessa olijan. Naapuriapuun osallistuneet eivät välttämättä pohtineet aseveljeyden aatteellisia lähtökohtia. Asevelihengen ylläpito oli liiton toimintaa johtaneiden vastuulla. Päätöksellisuutta löytyi etenkin aseveljien suhtautumisesta kommunisteihin.

Asevelinäkökulmasta kommunistit merkitsivät maan alta nousevaa joukkovoimaa, joka lietsoi yhteiskunnallista tyytymättömyyttä ja levottomuutta. Jussi Saukkonen kuvaa, miten välirauhan aikana yhteiskuntaan kielteisesti suhtautuvat ryhmät alkoivat ”järjestelmällisen työn” sen yhteishengen ”nakertamiseksi”, joka oli vallinnut talvisodan aikana. Kommunistien arveltiin toimivan yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseksi. Aseveljien Liiton sosiaalinen työ tähtäsi yhteiskunnallisten olojen rauhoittamiseen.¹³¹

Liiton puheenjohtaja Paavo Talvela koki, että aseveliliike perustettiin kommunistien vastavoimaksi. Keijo K. Kulhan mukaan liittoa ei kuitenkaan perustettu vastustamaan kommunismia vaan kokoamaan kansa yhteiseen rintamaan tekojen aseveljeyden merkeissä. Kommunisminvastaisuuden Kulha liittää sosialidemokraattien sodanjälkeiseen taisteluun työväenliikkeen johtoasemasta.¹³²

On muotoilukysymys, perustettiinko Aseveljien liitto sinänsä positiivisen päämäärän kuten sosiaalisen huoltotyön vai negatiivissävyyisen päämäärän kuten kommunistien vastustamisen tähden. Aseveljien asennoituminen kommunismiin oli kuitenkin selkeän kielteinen. Asevelidiskurssissa kommunisteista muodostui mystinen, jopa epäinhimillinen kuva. Kommunismiin nähtiin leviävän lähes luonnonvoiman kaltaisena hyökyaaltona, jota yhteiskuntaa säilyttävien voimien oli vastustettava.

¹³⁰ Siipi 1967, 135, 148.

¹³¹ Saukkonen 1973, 143.

¹³² Kulha 1980, 48, 57, 244.

Kommunisminvastaisuutensa tähden aseveliliitto koettiin Neuvostoliiton vastaiseksi järjestöksi ja jatkosodan jälkeen valvontakomissio katsoi sen toiminnan esteeksi lopullisen rauhan solmimiselle. Skp ja Skdl vauhdittivat aseveliliiton lakkauttamista. Valtioneuvosto lakkautti 25.1.1945 Suomen Aseveljien Liiton sekä sen 642 rekisteröityä paikallisyhdistystä ja 66 rekisteröimätöntä kerhoa. Aseveljien piti etsiä toiminnalleen uusia väyliä, joskin suomalaiset kommunistit paheksuivat liiton entisten jäsenten osallistumista sallittujen järjestöjen kuten poliittisten puolueiden toimintaan.¹³³

Äärioikeistolaisiksi luonnehdittuja järjestöjä, kuten suojeluskunnat, asevelijärjestöt, Lotta Svärd ja AKS, lakkautettiin 1940-luvulla kaikkiaan 2 900, kun taas 1945–1949 Skdl:n ja Skp:n järjestöjä perustettiin 2 560. Useimpien porvarillisten järjestöjen toiminnalle oli kuitenkin mahdollista etsiä vaihtoehtoa reserviläisjärjestöistä, sotainvalidien toiminnasta, kaatuneiden omaisten järjestöistä ja karjalaisten järjestöistä. Oikeiston toimintamahdollisuudet alkoivatkin parantua vuodesta 1947 alkaen.¹³⁴

Aseveli-ideologian keskeisenä uhkakuvana sodan jälkeenkin säilyi kansan hajaannus ja siitä mahdollisesti seuraavat sisäiset levottomuudet. 1900-luvun alkupuoli oli kulunut sotiessa, sodan pelossa ja sodan jälkimainingeissa. Demokratian uhkana olivat yhtä lailla olleet niin äärivasemmisto kuin äärioikeistokin. Ainoa keino hallita tilannetta tuntui olevan kansan eheyttäminen. Viittomassa tietä kansan parempaan tulevaisuuteen aseveljet näkivät oman, oikeisto–vasemmisto-rajaa yli yhteistyötä tekevän ryhmänsä.

”Uhkaava sisäinen hajaannus sotien jälkeen vaati kaikkien kansakuntaa säilyttävien voimien jatkuvaa koossapitämistä ja toimintavalmiutta. Tässä aseveliliike oli kansakunnan henkisenä selkärankana. Tästä seurasi perimmältään myös aseveliliikkeen koko ideologia. Sen tuli konkreettisella tavalla osoittaa rintamamiehille puolustettavien yhteisten arvojen todellisuus. [...] Demokraattinen ajatus ja tuntemistapa oli yhdistänyt kansakunnan vaaran hetkellä. Tämän jälkeen ei voitu ajatellakaan minkään muun ideologian voivan korvata sitä kansan yhdistäjänä”, Yrjö Silo kirjoitti.¹³⁵

¹³³ Kulha 1980, 239-241; Uola 1999, 98, 104, 107-108, 112; *Kansakunta sodassa* 3 1992, 267-269; Ks. myös Paasikiven päiväkirjamerkinnot 15.1. ja 23.3.1945 sekä 19.8.1948, Paasikivi 1985, s. 90, 126 ja 646.

¹³⁴ Siisiäinen 1990, 44, 50, 53, 56-60.

¹³⁵ Yrjö Silon päivämätön muistiinpano, YSA; Vrt. Santamäki 1966, 30-31. On mahdollista, että Silo ja Santamäki ideoivat Santamäen artikkelin viimeistä lukua yhdessä.

Sitaatissa tulee esiin, miten aseveljeys ei ollut rintamamiesten myötäsytynäinen ominaisuus, vaan asevelihenkisten arvojen merkitys tuli jotenkin tehdä heille konkreettiseksi. Kilpailevalla kansaa yhdistävällä ideologialla aseveliaatteen vaalijat sodan jälkeen tarkoittivat lähinnä kommunistista ideologiaa, demokratialla parlamentaarista demokratiaa. Sodan jälkeen Skdl oli pyrkinyt laajentamaan demokratia-käsitettä sisältämään myös ns. ulkoparlamentaarisia elementtejä toriparlamentin, kansanparlamenttien ja työpaikkakokousten suuntaan¹³⁶.

Aseveliliikkeen johtopaikoilla Silo näki sosialidemokraattiset piirit, jotka ”ankarimmin olivat taistelleet 30-luvun alkupuolella kansanvaltaisen elämänmuodon puolesta”. Hän jatkoi: ”Heidän rinnalleen astui aktiivinen osa siitä porvarillisesta, kansallismielisestä nuorisosta, joka oman ideologiansa piirissä oli henkisesti valmistautunut kansakuntaa kohtaavaan koettelemukseen. Se polvi, joka oli sodan käynyt ja sieltä palannut, ryhtyi aktiiviseen rakentavaan työhön yhteiskunnan kehittämiseksi.”¹³⁷

1930-luvun kuluessa niin suomalainen äärioikeisto kuin äärivasemmistokin oli pantu sivuun kansallisen eheytyksen tieltä. Aseveljien diskurssissa suomalaisuuden ydinkoettelemus, talvisota, kuvattiin tapahtumana, johon nuoriso oli jo henkisesti osannut valmistautua 1930-luvun kuluessa. Tässä ajattelussa sekä sosialidemokraatit että porvaristo määriteltiin demokratian puolustajina. ”Talvisodan henki” kiteytyi ajatuksessa, ettei kansa saanut olla sisäisten ristiriitojen repimä.

Sota-ajasta muodostui aseveljien ajattelussa vedenjakaja, jota kohti historian voimat olivat Suomen kansaa vääjäämättömästi kuljettaneet. Suomalaisuusaatteen valossa kansa oli kestänyt tulikokeensa ja oli siten oikeutettu itsenäiseen elämään kansakuntien joukossa. Sota-ajasta muodostui kuin oma erityinen lukunsa suomalaisten elämässä, jonka luonteva jatko-osa oli yhteiskunnan kehittäminen sodan jälkeen. Tähän työhön aseveljet kokivat saaneen veloituksen rintamakokemuksestaan.

Jälkipolvi muistaa aseveljet asiastaan innostuneina miehinä, joiden työssä oli vahvaa tunnetta mukana. ”Niissä sotatilanteissa ne näki, että oli miehillä sitten mikä poliittinen näkemys tahansa, niin se oli täysin toisarvonen. Se ei ollut se ratkaiseva asia vaan se toiminta yhteisen päämäärän hyväksi, se oli se, mikä oli oleellinen ja tärkeä asia. Se oli se henki sille aseveliyhdistykselle, että yhdessä lähdettiin näiden sodassa kaatuneitten veljien, leskien ja lasten asioita hoitamaan.”¹³⁸

¹³⁶ Ks. Haataja 1988, 150-153; Majander 2004, 395.

¹³⁷ Yrjö Silon päiväämätön muistiinpano, YSA.

¹³⁸ Laurila 2005, Tampereen kesäyliopisto -dvd, Yrjö Silon tyttären Pirjo-Maija Rekolan haastattelu.

Sodankäyneet miehet tunsivat keskinäistä solidaarisuutta ja antoivat toisilleen tukea ”veljeä ei jätetä” -periaatteella. Tämänkaltaisen aseveljeyden tunnot olivatkin sota-aikana ja rauhaan palatessa ymmärrettäviä. Sitaatissa painottuu aseveliyhdistyksen luonne huoltojärjestönä. Kommunismin vastustamisesta puhuminen on kommunismin kannatuksen marginalisoitumisen myötä jo menettänyt merkityksensä. Alun perin poliittisella näkemyksellä oli aseveljille merkitystä. Toisarvoista oli se, oliko aseveli sosialidemokraatti vai porvari, mutta kommunismin potentiaalinen kannattaja oli aseveljien huoltotyön kohde ja hänen ajateltiin huoltoapua saatuaan hylkäävän kommunistisymptiansa.

Sotainvalidityössä

Myös Sotainvalidien Veljesliitto oli asevelihenkinen yhdistys, joka harjoitti kiinteää yhteistyötä Suomen Aseveljien Liiton kanssa mm. huoltotoiminnassa. Sotainvalidien Veljesliiton paikallisen toiminnan virittäjät olivat yleensä jäseniä myös aseveliyhdistyksissä ja molempien järjestöjen huoltotyö tapahtui usein samojen henkilöiden hoitamana. Sotainvaliditoiminnan perusta oli aseveljeydessä ja veljesavussa, oltiin kohtalotovereita.¹³⁹

Liittojen työnjaon myötä Sotainvalidien Veljesliitto huolehti vuosina 1939–40 ja sen jälkeisissä sodissa sekä muuten puolustustehtävissä sairastuneista ja haavoittuneista. SAL huolehti kaikista muista aseveljistä ja heidän omaisistaan. Liittojen toimintaa yhdisti isänmaallinen, uhrivalmis maanpuolustushenki, joka tavoitteli kansan yksimielisyyttä. Kun Aseveljien Liitto lakkautettiin 25.1.1945, liiton tekemä sosiaalinen työ siirtyi ennen muuta Sotainvalidien Veljesliiton vastuulle.¹⁴⁰

Sotainvalidien järjestötoiminnassa alkuperäinen asevelihenki lienee säilyttänyt konkreettisimmin merkityksensä. Vammansa vuoksi sotainvalidit olivat elävä muistutus sodasta ja sen tappioista. Tappiomieliala pyrittiin kuitenkin kääntämään toiminnaksi ja työksi yhteisten päämäärien eteen. Kyse oli elämänhallinnasta ja selviytymisstrategiasta. Pinnistely elämässä eteenpäin pääsemiseksi kytkeytyi edelleen velvollisuudentuntoon: myös jälleenrakennuksen vaikeuksista selviäminen oli elinkelpoisen kansan velvollisuus.

¹³⁹ Ranta-Knuuttila 1967, 138, 345.

¹⁴⁰ Kulha 1980, 110, 243; Siipi 1967, 135.

Vuosien 1939–1945 sodissa vammautui kaikkiaan yli 200 000 suomalaista, joista pysyvän vamman saaneita oli noin 94 000. Sotainvalidilla tarkoitetaan lähinnä niitä, joiden vamman haitta-aste oli vähintään 10 % ja jotka olivat oikeutettuja sotilasvammalain elinkorkoon. Sotavammaisten etujärjestöksi perustettiin Sotainvalidien Veljesliitto talvisodan jälkeen elokuussa 1940. Veljesliiton jäsenmäärä oli 1940-luvun lopulla hieman alle 50 000 sotainvalidia.¹⁴¹

Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen alaosasto perustettiin maaliskuussa 1941 ja se oli kolmanneksi suurin alaosasto Helsingin ja Turun jälkeen. Tampereen alaosaston jäsenmäärä vuosina 1945–1949 oli 1 260 – 1 440 henkeä. Tuloja alaosasto sai vuosittain syyskuussa järjestetystä Sotainvalidien viikko -keräystapahtumasta, ravintola Rosendahlin taloudellisesta tuotosta, lahjoituksista sekä adressien myynnistä ja arpajaisista.¹⁴²

Yrjö Silo oli perustamisesta lähtien mukana Aseveljien Liiton sosiaalisessa työssä ja kun liitto lakkautettiin, hänet kutsuttiin töihin Veljesliittoon.¹⁴³ Hän toimi Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen osaston toimistopäällikkönä 1945 – 1950 sekä Sotainvalidien työhuoltoviraston päällikkönä. Tällöin hän huolehti sotainvalidien uudelleen koulutuksesta ja työllistymisestä. Tampereen osaston johtokunnan jäsenenä hän vaikutti vuodesta 1950 ja sen varapuheenjohtajana vuodesta 1957.¹⁴⁴

Kolme haavoittumista sodan aikana teki Sotainvalidien Veljesliiton työn Yrjö Silolle läheiseksi. ”Koin sotainvalidien huoltotyön velvollisuudekseni. Meidän, jotka olimme läpäisseet sodan vähäisemmin vaurioin, velvollisuutemme oli nyt vuorostaan auttaa niitä miehiä, joiden apuun olimme oppineet luottamaan ja joihin olimme ystäväystyneet.”¹⁴⁵

Sotainvalidien omanarvontuntoa pyrittiin palauttamaan muun muassa lomilla Tampereen alaosaston virkistys-, toipilas- ja kesäkodissa Koivuniemessä, joka sijaitsi Näsijärven rannalla Teiskon Kämmenniemessä. ”Kun [invalidi] huomaa, ettei kunniavelkaa sittenkään ole unohdettu, antaa se hänelle uusia voimia uskoa parempaan tulevaisuuteen, lisää sosiaalista turvallisuudentunnetta ja

¹⁴¹ Honkasalo 2000, 138, 302, 515.

¹⁴² Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen seudun alaosasto r.y:n Toiminta- ja tilikertomukset vuosilta 1945–1949, SV/Tre. Sotainvalidien viikosta ks. Ranta-Knuutila 1967, 296-297.

¹⁴³ AL 12.12.1982.

¹⁴⁴ Seppälä 1981, 82; HS 26.1.1967 s. 6.

¹⁴⁵ Tampereen yliopistoutiset 25.1.1977.

halua tehdä omalta osaltaan voitavansa kansamme kaikinpuolisessa jälleenrakentamisessa.”
Vaikeavammaisista huolehtiminen vaati uhrimieltä ja lähimmäisen rakkautta.¹⁴⁶

Kunniavelalla havainnollistettiin sitä, että invalidi oli etukäteen maksanut myöhemmän avuntarpeensa siten, että hän oli rintamalla puolustanut isänmaata. Uhrimielestä¹⁴⁷ puhuminen puolestaan vetosi terveisiin kansalaisiin, jotta nämä olisivat suhtautuneet sotavammaisiin myötätuntoisesti ja Veljesliiton keräyksiin myönteisesti. Omistautuminen invalideista huolehtimiseen kosketti kuitenkin käytännössä ennen kaikkea lähiomaisia ja puolisoa.

Sitaatit antavat viitteitä siitä, miten aseveljeyden henkiset rakennusaineet uhri, kunnia ja velvollisuus jäivät elämään sotainvalidityössä ja henkilöityivät sotainvalideissa. Voidaan toisaalta kysyä, oliko keskustelu sodassa annetusta uhrista ja sopeutumisvaikeuksista merkityksellinen nimenomaan aseveli-identiteetin omaksuneelle sivistyneistölle, ei niinkään tavallisille rivimiehille¹⁴⁸. Muuta vaihtoehtoa vammautuneilla kun ei juuri ollut kuin jatkaa elämää sodan jälkeen eteenpäin.

Talvisodan, jatkosodan ja Lapin sodan aseveljet olivat sikäli onnellisessa asemassa, ettei heitä tarvinnut jakaa vuohiin ja lampaisiin: näissä sodissa oli taisteltu yhdessä, samalla puolella. Ehkä tehdäkseen eroa vapaussodan sankaripaatoxelle toisen maailmansodan invalidit eivät esiintyneet sankareina vaan korostivat olevansa avuntarvitsijoita. Samalla korostui se, miten Veljesliiton jäsenet saivat vaikeassa elämäntilanteessa voimaa keskinäisestä yhteishengestään, veljeydestä. Toisaalta Veljesliiton yhteishenki ei tällöinkään ollut saumatonta, vaan liitossa oli omat poliittiset ristiriitansa sodan jälkeen¹⁴⁹.

Poliittiset ristiriidat heijastuivat myös Silon tutkimuksessa *Sotavammaiset Sotainvaliidien Veljesliiton avustustoiminnan kohteena Tampereen kaupungissa kymmenvuotiskautena 1941–1950* (1952)¹⁵⁰. Teos sisälsi sekä tilastollisen tutkimuksen että mielipidetutkimuksen. Helsingin Yliopiston sosiaalipoliitikan professori Heikki Waris arvioi, että Silon tutkimuksella oli yleisempääkin merkitystä, sillä se oli ensimmäinen perusteellinen tilastollinen selvittely

¹⁴⁶ Sotainvaliidien Veljesliiton Tampereen seudun alaosasto r.y. v. 1945, 4-5 ja 1946, 25-26 SV/Tre.

¹⁴⁷ Ks. myös Kemppainen 2006, 240.

¹⁴⁸ Heinonen 2006, 197-198.

¹⁴⁹ Ks. Jansson 1992, 16-17 ja Honkasalo 2000, 290-291.

¹⁵⁰ Yrjö Silo, *Sotavammaiset Sotainvaliidien Veljesliiton avustustoiminnan kohteena*, 1952; teos on edelleen esim. Tampereen kaupunginkirjaston Pirkanmaa-kokoelmassa. Kyseessä on Silon pro gradu -tutkimus. Hän valmistui valtiotieteen maisteriksi Helsingin yliopistosta pääaineinaan sosiaalipoliitikka ja finanssipoliitikka.

sodanaikaisesta ja sen jälkeisestä huoltotoiminnasta. ”Paitsi laajaa tilastollista käsittelyä sisältyy tutkimukseen myös metodisesti oikein laadittu mielenkiintoinen mielipidetutkimus, jonka laatuja meillä Suomessa on toistaiseksi suoritettu vain hyvin vähän ja joita ei ole lainkaan julkaistu kokonaisuutena”, Waris arvioi.¹⁵¹

Mielipidetutkimusta varten Silo haastatteli 80 sotavammaista. Haastatelluista 91 % ilmaisi myönteisen kannan Sotainvalidien Veljesliiton avustustoimintaan. Silo kirjasi ylös tasapuolisesti niin lämpimät lausunnot, pidättyvät lausunnot sekä kielteiset kannanotot, joita oli kaksi. Niistä toinen tuomitsi avustukset kerjäämisen suosimisena ja toinen paheksui järjestöä ”sotahullujen liittona”.¹⁵² Myönteisten lausuntojen runsautta selittää, ettei Veljesliiton alaosaston toimintaa varmaankaan mielellään arvosteltu sen aiemmalle toiminnanjohtajalle. Koska kielteistä asennoitumista toisaalta löytyi jonkin verran myös sotainvalidien omasta piiristä, ympäröivä yhteiskunta saattoi asennoitua veljesliiton toimintaan vielä jyrkemmin.

Yhteisön kielteisestä asennoitumisesta kertoo se, että sotainvalidien työllistämiskysymyksen yhteydessä Silo joutui vetoamaan työyhteisöön sen puolesta, ettei sotainvalideille yksityisinä kansalaisina säilyttäisi vastuuta sodasta. ”Heidän yksityiset mielipiteensä sodasta yhtä vähän kuin mielipiteensä siitä, tulisiko päätös sodasta osoittautumaan viisaaksi vai kohtalokkaaksi maallemme, ei voinut vaikuttaa asiaan. Laki määräsi ja sitä oli noudatettava.”¹⁵³

Silo vetosi, ettei sotainvalideja syrjittäisi, vaikka he olivat saaneet vammansa tai sairautensa sodassa, joka oli osoittautunut maalle onnettomuudeksi. Samoin hän tähdensi, että sotainvalideilla oli perustuslakiin nojautuva oikeus saada yhteiskunnalta sitä apua, mitä he tarvitsivat selviytyäkseen niistä vaikeuksista, joita heille oli sotatehtäviä suoritettaessa aiheutunut.¹⁵⁴ Silon sotainvalideja puolustava puheenvuoro implikoi sitä, että invalideihin kohdistui hävityn sodan seurauksena sosiaalista painetta. Muutoinhan puheenvuoro olisi ollut tarpeeton. Sodan jälkeen ”talvisodan henkeä” ei työpaikoilla enää muisteltu.

Veljesliitossa talvisodan henkeä yritettiin silti pitää esillä. Silo perusteli veljesliiton yhteisöllisyyttä seuraavasti: ”Onhan hyvä tietää vaikeuksien keskellä kamppaillessaan, että jossakin on joku, jolle

¹⁵¹ Heikki Wariksen arvostelu Yrjö Silon tutkimuksessa *Sotavammaiset...*, 1952.

¹⁵² Yrjö Silo, *Sotavammaiset Sotainvalidien Veljesliiton avustustoiminnan kohteena* 1952, 98, 104-106, 130.

¹⁵³ Yrjö Silon alustus syyskuussa 1947 pääluottamusmiehillä järjestetyssä tilaisuudessa Tampereella, YSA.

¹⁵⁴ Yrjö Silon alustus syyskuussa 1947 pääluottamusmiehillä järjestetyssä tilaisuudessa Tampereella, YSA.

voi huolensa purkaa, on veljesliitto, johon kuuluu tasavertaisena professori ja metsätyömies, porvari ja sosialisti. Kuin veljet keskenään.”¹⁵⁵

Puheensa käsikirjoituksessa Silo empi, käyttääkö hän sanaa kommunisti vai sosialisti. Suhtautumista kommunisteihin vaikeuttivat heidän mahdolliset neuvostosympatiansa, kun taas asevelisocialistit – sosialidemokraatit – puhuivat maanpuolustuskysymyksissä samaa kieltä aseveliporvareiden kanssa. Veljeyttä korostavassa diskurssissa maanpuolustus ja rintamalla annettu uhri teki periaatteessa kaikista sotainvalideista samanarvoisia riippumatta heidän yhteiskunnallisesta taustastaan. Kommunistisympatioiden esittäminen Veljesliitossa ei ilmeisesti kuitenkaan olisi ollut sopivaa.

2. ”Vaaran vuosina”

Paluu rauhaan

Ns. toiseen tasavaltaan siirtyminen jatkosodan jälkeen merkitsi paluuta rauhaan, ystävällismielisen idänpolitiikan omaksumista sekä ryhtymistä maan jälleenrakennukseen.¹⁵⁶ Rauhaan paluu ei ollut käden käänteessä tapahtuva muutos sodan olosuhteista takaisin arkielämään vaan henkisiä voimavaroja kysyvä kokemus, josta joidenkin rintamamiesten oli kenties helpompi selvitä turvautumalla edelleen sotavuosina omaksuttuun aseveljeyteen kuin etsimällä yksilöllistä elämänsuuntaa. Kansallisen yksimielisyyden etsinnästä tuli keskeinen osa aseveljien minäkuvan rakentamista.

Sananmukaisesti aseveljet olivat veljiä aseissa ja heidän poliittisen toimintansa juuret johdettiin sotavuosista. Sodan jälkeenkin he halusivat tehdä yhteistyötä. ”Jos vetäydymme puoluemuurien taa, alamme toisiamme vihaamaan”, Erkki Lindfors sanoi Lauri Santamäelle¹⁵⁷. Vihamiesten sijasta he alkoivat ystäviksi.

¹⁵⁵ Yrjö Silon juhlapuhe Sotainvalidien Veljesliiton Satakunnan piirin kesäjuhlassa 29.6.1969 YSA.

¹⁵⁶ Alasuutari 1996, 11-12. Jakoa ensimmäiseen ja toiseen tasavaltaan on myös kritisoitu, kun on painotettu historian jatkuvuutta katkosten sijaan, ks. Majander 2004, 27. Toisaalta 1980–90-lukujen murrosvaihe on pohjistanut puhetta kolmannelta tasavallasta, ks. Heinonen 2006, 220.

¹⁵⁷ Lauri Santamäen haastattelu 1972, nauha 6052 TaY kansanperinteen arkisto.

Erkki Lindforsista (1913–1969, sd.) tuli Tamperelaisen aseveliakselin johtohahmo, sosiaalinen apulaiskaupunginjohtaja vuodesta 1948 ja Tampereen kaupunginjohtaja vuodesta 1957 alkaen. Opettaja Lauri Santamäki (1907–1990) puolestaan oli porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtaja vuosina 1952–1968. Talvisota oli yhdistänyt nämä miehet poliittisesta taustasta huolimatta.

Talvisodan syttyessä kansalaissodasta oli kulunut vain hieman yli 20 vuotta ja yksimielisyys oli pikemminkin ihme kuin itsestäänselvyys. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että vasemmisto ja oikeisto, sosialidemokraatit ja porvaristo, olivat valmiit jatkamaan yhteistyötään sota-ajan jälkeen. Talvisodassa aseveljiä oli yhdistänyt ulkoinen uhka eli venäläiset, sodan jälkeen heitä yhdisti sisäinen uhka eli kommunistit. Nämä eivät jakaneet aseveljien representaatiota ”talvisodan hengestä”.

Lauri Santamäen mukaan Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen valtuustoryhmän tärkein tehtävä sodan jälkeen oli taistella kommunistien vaikutusvallan kasvua vastaan. Hänen mielestään kyse oli itsenäisyydestä. Yhteistyö sosialidemokraattien kanssa perustui tähän. Samoin Artturi Tienari muisteli, että Skdl:n esiinmarssiin sodan jälkeen suhtauduttiin hyvin epäluuloisesti. Pelättiin sisällissotaa ja sitä, että Skdl lähtee väkivallan tielle. Kommunistien lietsomien lakkojen pelättiin palvelevan vallankumouksellisia pyrkimyksiä.¹⁵⁸ Mieliä kuohuttaneita lakkotaisteluja käytiin mm. Arabian tehtailla syksyllä 1948 ja Kemissä syksyllä 1949¹⁵⁹.

Välirauhansopimus takasi kommunistien toimintavapauden, sodan johtoa tuomittiin sotasyllisyysoikeudenkäynnissä 1946 ja maassa oli liittoutuneiden valvontakomissio vuoteen 1947 asti. Asevelimiehet pelkäsivät, että kommunistit pyrkisivät Neuvostoliiton tuella maan johtoon. Kommunisteihin projisoitiin edelleen vuoteen 1918 liittyen pelon ja epäilyksen tunteita, joista sosialidemokraatit olivat sodissa 1939–1945 puhdistuneet. Kommunismin kannattajatkin olivat taistelleet isänmaan puolesta talvi- ja jatkosodassa¹⁶⁰. Tämän seikan aseveljet kuitenkin sivuuttivat.

¹⁵⁸ Santamäen haastattelu 1972, nauha 6060 ja Artturi Tienarin haastattelu 1973, nauha 6109 TaY kansanperinteen arkisto.

¹⁵⁹ Ks. Rentola 1997, 73, 81, 100 ja Majander 2004, 405-408, 433.

¹⁶⁰ Rentola 1994, 178-180, 340, 452. Kuten Rentola toteaa, ’asevelikommunismia’ ei aatteena voinut kehittyä, vaikka se kokemuksena oli olemassa. Ks. myös Haataja 1988, 20, 24, 32 ja Leppänen 1999, 12.

Kahtia jaettu kansa

Miksi kommunisteihin tehtiin niin jyrkkä pesäero? Aseveljet käyttäytyivät siten, kuin he eivät itsekään olisi uskoneet ”talvisodan hengen” säilymiseen. Pelkoa kansan kahtiajakautumisesta saattoi poliittisen valtataistelun ja Neuvostoliiton uhan ohella lietsoa se, että suomalaisuuteen oli totuttu suhtautumaan kaksijakoisesti. Suomalaisuutta oli rakennettu etsimällä kansasta positiivisia ja isänmaallisia ominaisuuksia, mutta myös todisteita näiden ihanteiden murtumisesta. Vaikka kansakunnan rakentajat olivat lähtöisin sekä porvaristosta, maanviljelijäväestöstä että työväestöstä, suomalaisuustyö oli ankkuroitunut porvarilliseen kehitysidealismiin.¹⁶¹

Kansallisuusaate edellytti, että kansalaisia yhdisti solidaarisuuden side ja että he käyttäytyivät yhdenmukaisesti kansallisesti tärkeissä asioissa¹⁶². Nationalismi oli ikään kuin kilpasilla ei-nationalistiseksi tai internationalistiseksi koetun sosialismin kanssa. Suomessa sisällissota 1918 oli saanut voittajaosapuolen ajattelemaan, että kansallisuusaate ja työväenaate olivat yhteismitattomia.¹⁶³ Talvisota puolestaan toimi todistuksena siitä, että työväestö taisteli isänmaan puolesta siinä missä muutkin suomalaiset.

Kansallisen yhdenmukaisuuden tarve korostui niin talvisodan kuin jatkosodankin aikana. Sotapropagandan tavoitteita oli fyysisesti terveen ja kulttuurisesti yhtenäisen kansan luominen. Elinvoimaisen kansan merkinä pidettiin ruumiillisen heikkouden ja aatteellisen eripuraisuuden puuttumista. Erityisesti oikeiston visiossa tulevaisuudesta kangasteli kommunismin ja Neuvostoliiton häviö, sotilaallisesti vahvan ja alueellisesti laajemman Suomen valtion luominen ja vahva valtiojohto.¹⁶⁴

Kansan kokonaisuuden etu kulki ryhmäkohtaisten etujen edellä. Kansallista sopua ilmensi esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen talvisodan aikana solmima ”tammikuun kihlaus”. Sota-aikana ja sen jälkeen yhteiskunnan sosiaalisen kiinteyden varmistus oli kansallinen tehtävä, joka velvoitti jokaista yksilöä ja ryhmää. Kunkin oli omalla työllään täytettävä yhteistä tehtävää niin sotaponnistuksessa, sotakorvausten suorittamisessa kuin siirtoväen asutuksessakin.¹⁶⁵

¹⁶¹ Ks. Apo 1998, 90-91, 105, 117.

¹⁶² Smith 2001, 26.

¹⁶³ Vrt. Hobsbawm 1994, 136.

¹⁶⁴ Luostarinen 1986, 437.

¹⁶⁵ Ks. Kettunen 1997, 171-173.

Jälleenrakennuksen kaudella kansa edelleen nähtiin historiallisena toimijana, jonka eheys oli tarpeen Neuvostoliiton, kommunismin sekä modernisoituvan ja teollistuvan yhteiskunnan eturistiriitojen muodostamien uhkien vastustamisessa¹⁶⁶.

Aseveljien representaatiota kansan eheydestä varjosti ikävimmän kansalaissodan muisto. Porvarillisella taholla kansalaissotaa pidettiin vapaussotana, joka oli turvannut maan itsenäisyyden sekä Venäjää että kommunismia vastaan. Porvarillisesta näkökulmasta katsottuna kommunismi oli valtio- ja maanpetoksellista toimintaa. Lauri Santamäki myönsi, että kommunisminvastustus sai äärioikeistolaisia muotoja Lapuan liikkeessä. Vastavaikutuksena Lapuan liikkeelle syntyi ajattelu, joka korosti laillisuutta ja kansanvaltaisuutta. Siinä sosialidemokraattien ja porvariain välisestä juovasta tuli toisarvoinen.¹⁶⁷

Aseveljet määrittivät aseveljeyden henkiseksi lähtökohdaksi kansaa jakaneen raja-aidan kaatumisen. He alkoivat puhua kahtiajaon turmiollisuudesta kansakunnalle. He myönsivät, että osapuolten väliset ennakkoluulot tekivät lähentymisen vaikeaksi, mutta uskoivat yhteiskunnallisten uudistusten lieventäneen jännitystä. Heidän mukaansa ”talvisodan ihme” syntyi kansan yhteishengen voimasta. Sodan jälkeenkin he halusivat ylläpitää tätä.¹⁶⁸ Kyseenalaistamalla kansan yhteishengen ääriivasemmisto puolestaan samalla kyseenalaisti sosialidemokraattien ja porvariain vastalöytyneen ”veljeyden”.

Talvisodan hengen nostamisessa uskonkappaleeksi oli kyse psykologisesta selviytymisstrategiasta sisäisten levottomuuksien pelkoa vastaan. Asevelidiskurssi myönsi, että hajaannusta olivat aiheuttaneet yhtä hyvin oikeiston kuin vasemmiston ääriiliikkeet. Ne olivat kuitenkin historian painolastia, ristiriitoja, jotka aseveljet halusivat ohittaa pitäessään kiinni porvarillisten ja sosialidemokraattisten piirien yhteistyömahdollisuuksista. Kun Skdl:n toiminta syksyllä 1944 mahdollistui rauhan tultua, kevään 1918 muisto nousi uudelleen asevelimiesten tietoisuuteen. Ilmeisesti he pohtivat, olivatko ne miehet, jotka nyt antoivat äänensä Skdl:n edustajille, todella seisseet ”talvisodan hengen” takana.

¹⁶⁶ Ks. Kettunen 2008, 32-33.

¹⁶⁷ Santamäki 1966, 14-17, 19-21. Sisällissodan tapahtumia Tampereella Santamäki on kuvannut lähemmin artikkelissaan ”Tampereen sotaliike v. 1918” *Pirkanmaan lukemistossa* 1970.

¹⁶⁸ Tienari 1966, 45, 47; Tujunen 1966, 33. Maailmansotien välisestä Suomesta ks. Alasuutari 1996, 11-12 ja Saarikoski 2005, 119, 122.

On huomionarvoista, että aseveljet eivät johtaneet aseveljeytensä merkitystä venäläisvastaisuudesta, vaikka sodassa aseveljet epäilemättä kokivat taistelleensa ”ryssää” vastaan. Viholliskuvan ylläpito oli rauhaan paluun myötä uuden ulkopoliittisen linjauksen vastaista. Neuvostoliiton arvostelu, ns. neuvostovastainen propaganda oli kielletty sekä välirauhansopimuksessa että Pariisin rauhansopimuksessa¹⁶⁹. Alettiin luoda kansallista identiteettiä, joka ei enää rakentunut vihollisen varaan¹⁷⁰. ”Sana ’perivihollinen’ on kerta kaikkiaan unohdettava”, kuului Paasikiven selkeä ohje suomalaisille vuonna 1945¹⁷¹.

Venäläisvastaisuudesta luopuminen oli sodan hävinneeltä valtiolta reaalipolitiikkaa. Sotapolitiikka oli johtanut umpikujaan ja sen mukaiset perustelut toiminnalle oli pakosta jouduttu hylkäämään. Uuden Paasikiven muotoileman toimintalinjan oli saatava myös sodan voittaneen osapuolen hyväksyntä. Ajan kuluessa uutta linjaa ei koettu enää realiteetteihin alistumisena vaan yksinkertaisesti järkevänä ja mielekkäänä politiikkana.¹⁷² Uuden politiikan mukaisesti asennoituivat niin tiedotusvälineet kuin koululaitoskin. Koulunsa aloittaville ikäluokille ulkopoliittinen käänös ei ollut ongelma. Sodan jälkeen syntyneille siitä tuli mielekästä politiikkaa, sellaista joka takasi rauhan säilymisen tulevaisuudessakin.

Vakaumuksellisille aseveljille uuden ulkopoliittisen linjan omaksuminen sen sijaan ei käynyt käden käänteessä¹⁷³. Heidän identiteettinsä oli muotoutunut sodan vuosina. Uusi ystävyteen perustuva idänpolitiikka pakotti heidät arvioimaan myös minäkuvaansa ja asenteitaan uudelleen. Olivatpa he mitä mieltä tahansa sodan syistä tai rauhanehdoista, mielipiteillä ei sopinut elämöidä. He kannattivat Paasikiven linjaa, koska tosiasiat oli hyväksyttävä. Koska ulkoisesta uhasta voitiin puhua vain peitetysti, tätä kompensoitiin keskittämällä kaikki huomio maan sisäisiin uhkiin eli sisäpoliittisiin erimielisyyksiin¹⁷⁴. Siksi kansan eheys ja yhtenäisyys sekä toisaalta kommunismin uhka sai niin suuren merkityksen aseveljien diskurssissa.

¹⁶⁹ Ks. Uola 1999, 211-212.

¹⁷⁰ Luostarinen 1986, 451.

¹⁷¹ Paasikiven radiopuhe 15.3.1945, Paasikivi 1966, 15.

¹⁷² Alasuutari 1996, 159-160.

¹⁷³ Vrt. historiantutkija Arvi Korhosen aatteellinen kamppailu hänen siirtyessään Suomen sotapolitiikan kannattajasta toisen tasavallan virallisen ulkopoliitiikan tukijaksi, Tervonen 1994 s. 33-64.

¹⁷⁴ Ks. Kantola 1998, 58, 60.

Pelkojen realistisuus

Ensimmäiset sodanjälkeiset eduskuntavaalit maaliskuussa 1945 aiheuttivat asevelimiehille harmia. Valtakunnallisesti Skdl sai noin 400 000 ääntä eli 23,5 % kaikista äänistä¹⁷⁵. Myös Skdl:n Tampereella saama äänimäärä oli ”pelottava”: 15 000 ääntä. Sosialidemokraatit päihittivät heidät vain niukasti saaden 15 500 ääntä. Porvarien äänisaalis oli 13 000.¹⁷⁶

Kansandemokraatteja äänestäneiden vaalikäyttäytymisen ei silti voi sanoa merkinneen kannanottoa neuvostojärjestelmän puolesta. Kannatuksella oli omat kansalliset syynsä eikä Skdl:n äänestäminen välttämättä tarkoittanut halua poliittisen järjestelmän vallankumoukselliseen muuttamiseen.¹⁷⁷ Skdl sai kuitenkin toiminnalleen laajemman parlamentaarisen kannatuksen kuin asevelihenkiset piirit olisivat suoneet. Vuoden 1945 vaalien tuloksena Skdl sai eduskuntaan 49 paikkaa. Vuoden 1948 eduskuntavaaleissa Skdl sai silti vain 38 paikkaa. Suomessa monipuoluejärjestelmällä oli vahva kannatus ja kansandemokraattienkin suuri enemmistö kannatti parlamentaarista linjaa. Suomi ei ollut samastettavissa Itä-Euroopan maihin.¹⁷⁸

Suomi korosti skandinaavisia yhteyksiä ja oli selkeästi pohjoismaa. Maa oli tehnyt menestyksekkästä vastarintaa sodassa ja Paasikivi onnistui tasapainoilemaan taitavasti myöntövyyspolitiikan ja vastarinnan välillä ns. vaaran vuosina. Sosialidemokratia päihitti kansandemokratian taistelussa suomalaisten työläisten kannatuksesta. Skdl:lla ei ilmeisesti ollut edellytyksiä, todellista halua tai edes neuvostojohdon siunausta maan kumoukselliseen haltuunottoon. Paluu vuoden 1918 asetelmiin ei tuntunut kansandemokraateistakaan houkuttelevalta.¹⁷⁹

Kommunistien aloittama julkinen toiminta kuitenkin ruokki asevelipiirien vallankumouspelkoja. Pelkojen kannalta kriittisin hetki ajoittui huhtikuun lopulle 1948, jolloin Suomen eduskunta käsitteli avunantosopimuksen solmimista Neuvostoliiton kanssa. Huhuilla ei silti välttämättä ollut todellisuuspohjaa¹⁸⁰. Vallankumoushuhuja saatettiin pikemminkin käyttää lyömäaseena

¹⁷⁵ Ks. Haataja 1988, 98.

¹⁷⁶ Seppälä 1983, 57.

¹⁷⁷ Majander 2004, 104.

¹⁷⁸ Paasivirta 1992, 293-294, 364, 369.

¹⁷⁹ Ks. Seppinen 2008, 31-32, 41-42, 46-47; Majander 2004, 98, 103-104, 108-109 ja Haataja 1988, 123-126.

¹⁸⁰ Haataja 1988, 240-247; Rentola 1986, 102 ja Rentola 1997, 38-39, 46, 52; Polvinen 1999, 500-501, 553-555. Presidentti Paasikivi suhtautui silti huhuihin vakavasti ja luovutti puolustusvoimien komentajalle Aarne Sihvolle sekä

kommunisteja vastaan. Huhuja levittämällä sosialidemokraatit saattoivat vahvistaa profiiliaan Suomen demokratian puolustajina. Kommunisminvastaisina esiintyneet puolueet saivat helposti teollisuuden lahjoittamaan rahaa omiin vaalikampanjoihinsa.¹⁸¹ Lisäksi kommunisteilla pelottelu vaikutti äänestäjien vaalikäyttäytymiseen. Pelon ilmapiiri heijastui esimerkiksi vuoden 1948 eduskuntavaaleihin, joissa Skdl kärsi tappion¹⁸².

Vallankumousta ei tapahtunut, joten jälkiviisaasti ajatellen aseveljien tuntema pelko oli turhaa. Tämä ei silti muuta sitä, että pelon tunne sinänsä saattoi olla olemassa. Aseveljet pelkäsivät sitä, mihin suuntaan suomalainen yhteiskunta oli kehittymässä. He halusivat rakentaa tulevaisuutta kansallisten ihanteiden varaan ja näiden ihanteiden määrittely vaati sen määrittelemistä, ketkä ihannetta eivät vastanneet. Kansandemokraatteja ei luettu tähän ihannejoukkoon. Ironista oli, että tämänkaltaiset ns. rakentavat puheenvuorot saattoivat itse asiassa johtaa ristiriitojen jyrkkemiseen, sillä ristiriitojen sääntelyn edellytyksenä on erimielisyyksien tunnustaminen. Luokkajaon loiventaminen olisi pikemminkin edellyttänyt kansandemokraattien sisällyttämistä mukaan suomalaisuuskonseptiin. Tähän suomalainen yhteiskunta oli valmis vasta 1960-luvulla.¹⁸³

Mikäli Suomen sodanjälkeistä aikaa tarkastellaan Skdl:n ja muun poliittisen kentän vastakkainasettelun kautena, aseveliakselin tavoitteena oli vetää kehityksen rattaita oikealle päin. Yhteiskunnallisten vastakkaisuuksien sijasta kehitystä voidaan tarkastella myös vasemmiston ja oikeiston kuilun ylittämisen kannalta. Aseveliporvariien yhteistyössä sosialidemokraattien oikeistosuuntauksen kannattajien kanssa oli kysymys juuri tästä.

Aseveljien kohdalla on silti todettava, että kansan ”ehyittäminen” kansandemokraattien äänestäjien suuntaan kilpistyi vaaran vuosien epäluuloihin. Mahtipontinen aseveliretoriikka saattoi enemmän lisätä kuin vähentää vastakkainasettelua yhteiskunnan eri ryhmien välillä. Jatkossa aseveljien politiikka ei kuitenkaan ollut täysin kansandemokraatit poissulkevaa esimerkiksi tamperelaisen aluepolitiikan kannalta tärkeissä hankkeissa.

kenraali Kaarlo Heiskaselle ja kenraali Väinö Oinoselle toimintaohjeet sen varalta, että presidentti syrjäytetään. Ks. myös J. K. Paasikiven päiväkirjat 5.4. ja 27.4.1948, Paasikivi 1985, s. 592-593 ja 602-603.

¹⁸¹ Hentilä 1986, 115-116; Majander 2004, 349; Jensen-Eriksen 2007, 87-96.

¹⁸² Seppinen 2008, 268-269, 281-282.

¹⁸³ Ks. Allardt 1966, 116, 148, 150; Alapuro 1995, 394; Alestalo 1985, 190; Heinonen 1993, 68-72; Kalela 2005a, 208-210, 220.

3. Aseveljeys 1950- ja 1960-luvuilla

Maakuntahenki

Yrjö Silo muisteli aseveliakselin 1950-luvun toimintaa myöhemmin näin: ”Seutus suunnittelu- ja maakuntaliiton myötä joutui väkisinkin mukaan siihen melko pieneen ’asevelijunttaan’, joka oli lähtenyt maakunnan kulttuurielämää virittämään ja osin aloittamaan. Kyllä siinä keskeisimmät henkilöt olivat Erkki Lindfors, Lauri Santamäki ja Jaakko ’Haksi’ Hakala.”¹⁸⁴

Tässä sitaatissa Silo vaikutti ensisijaisesti kytkevän aseveljien toiminnan seutus suunnittelutyöhön ja Pirkanmaan Maakuntaliittoon, jota aseveliakselin poliitikot olivat perustamassa Tampereella 1956. Hän myös määritteli aseveljet Pirkanmaan kulttuurielämän virittäjiksi. Aseveljien toimintaa 1940-luvulla kantanut ydinajatus kommunismin vastustamisesta näyttää 1950-luvulla liudentuneen kulttuurikysymysten parissa puuhasteluksi. Mistä oli kyse?

Yrjö Silon mukaan maakuntaliitto oli ”toimintavalmis ja myös taisteluvalmis maakuntajärjestö, joka joustavasti, keskitetysti ja voimakkaasti voi tarttua kulloinkin käsilläoleviin ajankohtaisiin kysymyksiin tämän maakunnan menestyksen ja sen väestön yhteisen edun mukaisesti.”¹⁸⁵ Taistelulliset kielikuvat liittivät maakuntahengen samalle jatkumolle asevelihengen ja ”talvisodan hengen” kanssa suomalaisuus-diskurssia soveltavassa ketjussa.

Taistelu tarkoitti käytännössä maakunnan etujen ajamista valtakunnallisessa kontekstissa. Aseveljien maailmankuva vaikutti koostuvan haasteista ja tavoitteista, joihin yhteisön johtohahmojen – toisin sanoen aseveljien oman ryhmän – tuli tarttua. Kun ”kamppailun” osapuoliksi hahmottui Pirkanmaa vastaan muu Suomi, oman alueen asukkaiden väliset mahdolliset kiistanaiheet oli helppo sivuuttaa. Painoarvo pantiin uuden maakunnan yhteishengen vaalimiselle.

¹⁸⁴ AL 25.1.1977 s. 7.

¹⁸⁵ Yrjö Silo, Pirkanmaan Maakuntaliiton lähiajan tehtävät ja toimintatavoitteet, esitelmä Pirkanmaan maakuntapäivillä 8.3.1957, PLA.

Silo piti maakuntahengen luomista ja Pirkanmaan alueen rajojen vetämistä työläänä ja suurena, mutta erittäin jännittävänä aatteellisena tehtävänä¹⁸⁶. Hän näki maakunnan inhimillisen toiminnan tärkeimpänä kenttänä, jonka puitteissa valtakunnan rakennustyö toteutettaisiin: ”Meidän tehtävänä on koota Pirkanmaan kansa jälleen henkisesti ja hallinnollisesti yhteen sekä tehdä yleisesti tunnetuksi ja tunnustetuksi tämä uusi maakunta – Pirkanmaa.”¹⁸⁷

Asevelipoliitikot halusivat ilmeisesti luoda ympärilleen oman, Hämeenlinnasta selvästi erillisen valtapiirin, vaikka tätä ei Pirkanmaan maakuntaliiton perustamisen yhteydessä selvin sanoin ilmaistu. Samalla Tampereen alueen ennen hämäläisinä ja satakuntalaisina tunnetuista asukkaista konstruointiin käsite ”Pirkanmaan kansa”. Maakunnan ottaminen Suomen jälleenrakentamisen toimintakentäksi ilmentää halua vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen ruohonjuuritasolta käsin. Maakunnallisella tasolla kukin kansalainen saattoi antaa oman panoksensa. Suomalaisuusaate, joka sotavuosina oli liittynyt isänmaan puolustamiseen, oli rauhan tultua suhteellisen helposti suunnattavissa maakuntiin kiinnittyvään kotiseutuisänmaallisuuteen.

Maakunnan muodostuminen mahdollisti sen, että alueellisissa hankkeissa läänirajat voitiin entistä helpommin ylittää ja pitää lähtökohtana Tampereen ympärille kiteytynyttä Pirkanmaata. Liiton nimeksi tuli ”Pirkanmaan Maakuntaliitto” Aamulehden päätoimittajan Jaakko Hakalan ehdotuksesta; myös opettaja Lauri Santamäki oli Pirkanmaa-nimen ensimmäisiä puolestapuhujia. Nimenä Pirkanmaa oli uusi mutta samalla kaukaiseen pirkkalaishistoriaan pohjautuva ja hieman mystinen.¹⁸⁸ Maakuntapoliitikot torjuivat maakunnan vaihtoehtoisen nimityksen Tammermaa; Silon mukaan sitä käytettiin tilastoissa ja julkaisuissa ”vastoin meidän pirkanmaalaisten nimenomaista tahtoa”¹⁸⁹.

Maakuntaliiton perustaminen oli tärkeää Tampereen talousalueen identiteetin kannalta. Pirkanmaa on havaintoesimerkki siitä, miten jokin alue ei ole ”luonnostaan” olemassa oleva kokonaisuus, vaan sen konkretisoimiseksi ihmisten tietoisuuteen täytyy tehdä verrattain paljon työtä. Avainasemassa tällöin ovat poliitikot, opettajat ja journalistit, sillä lehdistö, kirjallisuus ja kouluopetus ovat välineitä tämänkaltaisen alueellisen identiteetin synnyttämisessä. Maakuntaliiton perustamisen

¹⁸⁶ AL 26.1.1967 s. 8.

¹⁸⁷ Yrjö Silo, Pirkanmaan Maakuntaliiton lähiajan tehtävät..., esitelmä Pirkanmaan maakuntapäivillä 8.3.1957, PLA.

¹⁸⁸ Rasila 1984, 21, 23; Rasila 1992, 549-552. Kansanedustaja Jaakko Hakala (1912–1964, kok.) oli Aamulehden päätoimittaja vuodesta 1956 kuolemaansa asti.

¹⁸⁹ Yrjö Silo, Kansalaisjärjestöjen tehtävät maakunnan suunnittelussa 1963, 35.

myötä syntyi uusi ihmisryhmä – pirkanmaalaiset, joka saattoi nyt mieltää menneisyytensä, nykyisyytensä ja tulevaisuutensa yhteiseksi uudella tavalla.¹⁹⁰

Alkuvaiheissaan maakuntaliitto tuki erityisesti Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtoa Helsingistä Tampereelle, joka tunnettiin maan tyypillisimpänä teollisuuskaupunkina. Vuonna 1954, Tampereen täyttäessä 175 vuotta, Yrjö Silo saattoi kertoa kaupungin rakentajien pyrkivän kehittymään myös hengen viljelyn alalla.¹⁹¹ Tällä hän tarkoitti suunnitelmia korkeakoulun saamiseksi Tampereelle – virstanpylväs, joka toteutui 1960.

Ilmensikö korkeakouluhanke puuhamiestensä asevelihenkeä? Sodan vielä kestäessä aseveljet olivat ottaneet tavoitteeksi, että myös työväestö pääsisi osallistumaan ja vaikuttamaan sivistys- ja kulttuurielämään¹⁹². Korkeakoulun tuomista työläiskaupunkiin saattoi pitää askeleena tähän suuntaan. Toisaalta 1950-luvun ylioppilaspolitiikka oli siinä määrin isänmaallista ja asevelihenkistä, että se oli vastaavasti voimakkaan kommunisminvastaista¹⁹³. Työväestöllä aseveljet tarkoittivatkin lähinnä sosialidemokraatteja.

Ylioppilaslehdessä ylioppilasnuorisolta kuulutettiin 1950-luvulla uhrimieltä samoin sanakääntein kuin sota-aikanakin. Ylioppilaiden tuli nähdä itsensä soihtuna kansan tiellä kohti onnellista tulevaisuutta. Korkeimman henkisen sivistyksen omaksuminen velvoitti heidät kärsimään yhteisen hyvän puolesta enemmän kuin muut, ”ymmärtämättömät kansanluokat”.¹⁹⁴ Henkenä vaikutti olevan, että sivistyneistö kulkisi työväestön edellä kulttuurielämän kysymyksissä.

Toisaalta myös kommunistipoliitikko Leo Suonpää toimi Tampereen korkeakouluhankkeen hyväksi. YKK:n valtuuskunnan silloinen sihteeri Esko Rekola kuvaa muistelmissaan, miten kokoomuksen Lauri Santamäen ja Skdl:n Leo Suonpään osallistuminen hankkeeseen Erkki Lindforsin ja sosialidemokraattien rinnalla osoitti, että korkeakoulun siirrosta oli takanaan koko kaupungin tuki¹⁹⁵.

Silo luonnehti korkeakoulun siirtymistä Tampereelle maakunnan siihen mennessä suurimmaksi ja kauaskantoisimmaksi kulttuurihankkeeksi. ”Maakuntamme on nyt saavuttamassa merkittävän

¹⁹⁰ Alueiden identiteettipuheesta ks. Paasi 1998, 176.

¹⁹¹ Yrjö Silo, Teollisuuden suurkaupunki 175-vuotias Tampere. Talouselämä 1.10.1954 N:o 40 s. 911, 912 ja 916.

¹⁹² Oittinen 1944, 106.

¹⁹³ Ks. Kolbe 1993, 346-348, 353, 360, 435-436 ja Kolbe 2001, 113.

¹⁹⁴ Yrjö Blomstedt, Korkeimman hengenviljelymme umpikujilta, Ylioppilaslehti 25.9.1953 N:o 33, s. 9, 14.

¹⁹⁵ Rekola 1998, 70; Korkeakoulun siirrosta ks. myös Kaarninen 2000, 13-19.

kulttuuripoliittisen tavoitteen, jota ajamassa ovat kaikki kansalaispiirit varauksettomasti olleet mukana. On lohdullista tuntea, että ajassamme on jotakin, joka vielä yhdistää meitä yli keinotekoisien rajojen. Että se jokin on juuri korkea henkinen kulttuuri todistaa tämän maakunnan todellista luonnetta, kun on kysymys todella mittavista asioista.”¹⁹⁶ Asevelihengelle tyypillisesti korkeakoulu innoitti kielikuviin, joissa kaikki kansalaiset puhalsivat ”yhteen hiileen”.

Käytännössä tamperelaiset toki toimivat hankkeen hyväksi yhdessä ja korkeakoulupolitiikka yhdisti kunnallismiehiä puoluerajoista piittaamatta. Skdl ei silti ollut korkeakouluasiassa mukana asevelipolitiikkaa edistääkseen, vaan koska sen edustajat arvelivat korkeakoulun saamisesta todella olevan hyötyä myös työväestölle ja sen nuorisolle. Erityinen piirre, jolla korkeakoulun sijoittumista työläiskaupunkiin perusteltiin, oli se, että myös ei-ylioppilailta oli mahdollisuus opetusjaostojen kautta hakeutua tiedekuntatasolle opiskelemaan¹⁹⁷. Ammattitutkintoihin tähtäävällä opetusjaosto-opetuksella saatiinkin korkeakoululle mahdollisimman laajojen kansalaispiirien tuki. Kun korkeakoulu lopulta tuli kaupunkiin, Skdl:n halu tukea korkeakouluyhdistystä kuitenkin heikkeni ja poliittisista vastakkaisuuksista oli yhdistyksen toiminnassa jonkin verran vaikeuksia¹⁹⁸.

Asevelihengen vaikutus korkeakouluhankkeessa näkyi lähinnä hankkeen puuhamiesten taipumuksessa yhdistää korkeakoulu suomalaiskansalliseen tehtävään ja suomalaisen kulttuurin edistämiseen. He myös kytkivät korkeakouluharrastuksensa maan itsenäisyyden vahvistamiseen. Diskurssiin liittyi snellmanilaisia äänenpainoja kansan sivistämisestä ja kulttuuri näyttäytyi lähes jonkinlaisena lähetystehtävänä.

Silon mukaan korkeakoululaitoksen hajakeskitys loi henkisiä ja taloudellisia keskuksia entistä tasapainoisemmin maan eri puolille ja tällä tavoin parhaiten lujitti ”itsenäisyytemme ja olemassaolomme edellytyksiä”. Hän korosti, että hankkeen hyväksi toimineet tajusivat väkevästi korkeakoulun merkityksen alueen kulttuurielämälle ja että Tampereella vuonna 1955 toimintansa aloittanut kesäyliopisto todisti kaupungin ”kulttuurinnälkää”. Silon mukaan kaupungilla oli pitkäaikaiset ja voimakkaat kulttuuriperinteet.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Yrjö Silo, Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtyminen Pirkanmaahan, esitelmä Pirkanmaan Maakuntaliiton maakuntapäivillä 21.3.1960, PLA.

¹⁹⁷ Taloustoimiston lähettämä kirje Tampereen kaupunginvaltuustolle 3.9.1964, Db 1 TaYA.

¹⁹⁸ Korkeakouluyhdistyksen valtuuston ptk. 26.4.1962 ja hallituksen pöytäkirja 22.12.1962, Tampereen Kesäyliopiston arkisto; Khn ehdotus kaupungin v:n 1963 talousarvioksi 21.12.1962, ja Tampereen kaupungin v:n 1963 talousarvio, Kertomukset Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta 1962 ja 1963.

¹⁹⁹ Yrjö Silo, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955; Silon haastattelu 1973, nauha 6110 TaY Kansanperinteen arkisto.

Pisimmillään kaupungin kulttuuriperinteet olivat tosin vain puolen vuosisadan mittaiset. Teatterikaupunkina Tampere oli tullut tunnetuksi 1900-luvun alkuvuosina. Kaupungissa toimi Suomen ensimmäinen, 1899 perustettu työväenopisto. Arkkitehtuurin alalla Tampereella oli 1900-luvun vaihteessa rakennettuja jugendtalaja sekä Lars Sonckin suunnittelema, 1907 valmistunut kirkko. Kaunokirjallisuuden osalta Tampereen maine vahvistui vasta sotien jälkeen. Tampere oli työväestön kaupunki ja teollisen kulttuurin osalta pitkäaikaisuutta saattoi toki hakea tekstiiliteollisuudesta. Muualla Suomessa Tamperetta ei mielletty Helsingin tai Turun tasolle yltävänä kulttuurikaupunkina, mutta tamperelaiset asevelipoliitikot olivat päättäneet korjata tämän kotikaupunkinsa kunniaa himmentävän puutteen.

Korkeakouluhankkeen onnistumisen myötä Tampereen kaupunki sai uuden imagon sivistyskaupunkina. Tällöin asevelipoliitikot alkoivat rakentaa korkeakoulusta mielikuvaa politiikkansa konkreettisena monumenttina. Tampereen taistelua korkeakoulun saamiseksi verrattiin kulttuuripoliittiseen sissisotaan, jonka suuri sotapäällikkö oli kaupunginjohtaja Lindfors²⁰⁰. Sotainen rinnastus kuvasti aseveliakselin mentaliteettia, kunnallispoliitikot olivat ”veljiä” kuten rintamalla ja yhteisten tavoitteiden tarkoituksena oli toimia yhteishengen ylläpitäjinä.

Sivistys oli vakiintunut keskeiseksi osaksi suomalaisen kansallisvaltion ja suomalaisuuden rakentamista. Suomalaisuudesta oli määrittynyt eräänlainen kehitysohjelma, jonka tavoitteena kangasteli asema sivistyskansana. Erilaisia projekteja voitiin oikeuttaa vetoamalla sivistyksen puutteeseen, josta ”kansa” kärsi. Samalla kansan sivistäjät lunastivat itselleen paikan sivistettävänsä yläpuolelta.²⁰¹

On ymmärrettävää, että myös tamperelaispoliitikot omaksuivat tämän kansansivistysdiskurssin ja käyttivät sitä tavoitteidensa hyväksi. Näin asevelihenkeen saatiin liitettyä konnotaatioita poliitikoista ”sivistystä kaipaavien” pirkanmaalaisten hyväntekijöinä. Suomalaisuusaate loi positiivista hohtoa hankkeeseen, joka epäilijöiden mielissä saattoi vaikuttaa vain aluepoliittiselta peliltä.

Korkeakoulun toimitaloa rakennettaessa sen talousjohto vetosi Tampereen kaupungin ja koko talousalueen voimakkaaseen kulttuuritahtoon ja taloudelliseen uhrimieleen. Korkeakoulua markkinoitiin Tampereen talousalueen sivistyspyrinnöille ja koko henkiselle elämälle ensiarvoisena

²⁰⁰ Paavo Koli Erkki Lindforsin rintakuvan paljastustilaisuudessa 30.9.1967, Paavo Kolin arkisto Bac 1 / TaY kirjasto.

²⁰¹ Alasuutari 1996, 228, 231-233.

hankkeena. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu kuvattiin taimena, joka siirrettiin ja juurrutettiin pirkanmaalaiseen maaperään. Tämän rakennus- ja kulttuurityön toivottiin yhdistävän kaikki eri yhteiskunta- ja eturyhmät yhteistoimintaan.²⁰²

Hankkeen markkinoinnissa asevelipoliitikot puhuivat kieltä, jonka sodan kokeneet ymmärsivät. Aseveliakselin korkeakoulupolitiikan eräänä tavoitteena oli yhteiskunnallinen eheyttäminen ja tässä käytettiin sota-ajoilta tuttua uhrimieli-käsitettä. Koulutusyhteiskunnan rakentaminen rinnastettiin sotaponnistukseen. Kulttuuri oli myönteinen ”sodankäynnin” areena ja yhdistettävissä talvisodan henkeen. Tampereen saadessa korkeakoulun saatettiin kokea, että tässä konkreettisesti työskenneltiin länsimaisen sivistyksen puolesta. Työläisten tehdaskaupunki oli muutettavissa sivistyksen linnakkeeksi. Asian voi käänteisesti ajatella myös niin, että yhteishenkeä pyrittiin luomaan suurten hankkeiden kautta.

Tamperelaiset aseveljet pyrkivät käymään keskustelua kansakunnan tilasta ja tulevaisuudesta ja vaikuttamaan alueensa henkiseen ja poliittiseen ilmapiiriin määrittelemällä, mitkä kysymykset olivat tärkeitä ”tamperelaisille” ja ”Suomen kansalle”. Tehtävän toteuttaminen edellytti konkreettisten laitosten järjestämistä kuten maakuntaliiton ja korkeakoulun perustaminen osoittavat. Näin aseveljet asemoivat itsensä alueen kehittäjiksi ja antoivat toiminnalleen yleviä perusteluja.²⁰³

Tamperelaisella kunnallispolitiikalla todella oli kiinteä yhteys Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun, joka oli yksityinen oppilaitos. Lauri Santamäki, Vilho Halme ja Leo Suonpää kuuluivat YKK:n valtuuskuntaan. Kaupunginjohtaja Erkki Lindfors oli taloushallituksen puheenjohtaja vuoteen 1968 saakka. Kaudella 1960–65 miltei 20 % korkeakoulun tuloista tuli Tampereen kaupungilta.²⁰⁴

Ulkopuolista yhteiskuntaa edustavien luottamusmiesten osallistuminen yliopiston hallintoon koettiin tärkeäksi sen tähden, että yliopiston toiminnassa otettaisiin huomioon yleiset yhteiskunnalliset, maakunnalliset ja paikalliset näkökohdat²⁰⁵. Tampereen Yliopistoa pidettiin luonteeltaan maakunnallisena korkeakouluna. Tämän vuoksi maakunta antoi sille tukensa.²⁰⁶ Yliopiston valtuuskunnan puheenjohtaja ministeri von Fieandt piti tärkeänä, että yliopisto ylläpiti hyviä suhteita Tampereen kaupunkiin. Hänen mukaansa taloushallitus ja valtuuskunta olivat monien

²⁰² Taloustoimiston lähettämä kirje Tampereen talousalueen kunnille 7.11.1959, Db 1 TaYA.

²⁰³ Vrt. Alasuutari, Älymystö ja kansakunta 1998, 155, 157.

²⁰⁴ Kaarninen 2000, 23-24; korkeakoulutalon rakentamisesta ks. Rasila 1973, 198, 202-204.

²⁰⁵ Taloushallituksen ptk. 20.2.1969, liite 32.

²⁰⁶ Valkeakosken kaupunginjohtaja Dahl, taloushallituksen ptk. 19.6.1969.

vaikeiden ratkaisujen yhteydessä saaneet turvaa Tampereen kaupungilta, ja tietoisuus turvan olemassaolosta rohkaisi päätöksen tekijöitä.²⁰⁷

Yrjö Silo luonnehti, että Yhteiskunnallinen Korkeakoulu syntyi uudelleen Tampereella. Hän lupasi, että Tampereella henkisesti ja taloudellisesti otollisessa maaperässä toimintaedellytysten kasvu toisi mukanaan monia perusparannuksia: opetustyön ja tieteellisen tutkimuksen syventämisen, tehostamisen ja laajentamisen.²⁰⁸ Nopeasti osoittautui, että Helsingin yliopiston varjossa ”valon ja hapen puutteesta kärsinyt” YKK-taimi kehittyi – Lauri Santamäen sanoin – Tampereen industriallisessa maaperässä todelliseksi ”kromosoomipuuksi”. Erkki Lindforsin sanottiin aloittaneen jopa ”Tampere-johtoisen kulttuurin kultakauden”.²⁰⁹ Tämä oli mieluisaa kuultavaa kaupunginjohtaja Lindforsille, joka ei nuorena ollut varojen puutteessa päässyt yliopistoon Helsinkiin²¹⁰. Nyt menestyksen huuma valtasi tamperelaiset – aseveljille kaikki tuntui olevan mahdollista.

Erään tärkeän tavoitteensa Tampereen asevelipoliitikot saavuttivat keväällä 1966, jolloin eduskunta hyväksyi lain Tampereen Yliopistosta. Eduskuntakeskustelussa Skdl:n kansanedustaja Leo Suonpää toi esiin yliopiston halun olla mahdollisimman tehokkaalla tavalla mukana uusien opiskelumahdollisuuksien kehittämisessä. Liberaalien kansanedustajan Mikko Juvan mukaan Turun yliopiston rinnalla Tampereen Yliopiston synty tarjosi kouluesimerkin siitä, millä tavalla hyvät yliopistot syntyivät. Molemmissa tapauksissa tukena oli voimakas kulttuurikeskus, joka monin tavoin auttoi yliopiston kasvua.²¹¹

Silon mukaan laki Tampereen Yliopistosta loi maakuntahenkeä, vahvisti Tampereelle ominaista me-henkeä ja vaikutti vuosikymmenien ajan kaupungin ja maakunnan kulttuurikehitykseen. Silolle yliopisto oli tutkimus- ja koulutustehtävänsä ohessa korkeamman hengenviljelyn tyyssija. Lisäksi yliopisto lisäsi sijaintikaupunkinsa väestön viihtyisyyttä ja omanarvon tunnetta.²¹² Yliopistostatusta oli helppo käyttää legitimoitaessa Tampereen saavutuksia kulttuurinationalismin saralla.

²⁰⁷ Muistio puheenvuoroista valtuuskunnan kokouksessa 5.3.1969 11 §, liite 25 TaYA.

²⁰⁸ Yrjö Silo, Tampere – nouseva kulttuurikeskus, *Talouselämä* 3.6.1960/23.

²⁰⁹ Lauri Santamäen puhe kaupunginjohtaja Erkki Napoleon Lindforsille tämän 50-vuotispäivänä 10.11.1963. Lauri Santamäki III:1 TKA.

²¹⁰ Seppälä 1983, 124.

²¹¹ Ehdotus laiksi YKK:n nimen ja toimialan muuttamisesta 4.3. ja 11.3.1966, VP 1965; ks. Kaarninen 2000, 37-39.

²¹² Talousjohtaja Yrjö Silo, Yliopiston merkitys Tampereen kaupungille, *Tampereen Vilku* 1966:3, 4-6.

Kun valtion ote korkeakoulupolitiikasta jämäköityi 1960-luvun jälkipuoliskolla, puheet Tampereen yliopiston maakunnallisuudesta menettivät merkitystään. Pääkaupungin näkökulmasta sensuuntaiset puheet sisälsivät muutenkin väheksyvän merkityksen. Helsingin yliopiston piirissä oli henkilöitä, jotka näkivät mielellään Suomessa yhden kansallisen yliopiston ylitse muiden ja tämän lisäksi joukon alueellisia maaseutuylipiostoja. Helsingin yliopisto ei puolestaan perinteisesti vaalinut suhteitaan sijaintikaupunkiinsa tai -maakuntaansa.²¹³

Tampereen Yliopisto ei ollut pelkästään maakunnallinen korkeakoulu, vaan vuoden 1966 syksyllä tiedekunnissa opiskelevista oppilaista 62 % oli kotoisin muualta kuin Pirkanmaalta. Talousjohtaja Silon mukaan sitä rahallista ja henkistä panosta, jota yksityisten yliopistojen ylläpito merkitsi yhteiskunnalle, ei jaksettu tarpeeksi arvostaa. ”Tampere ja koko Pirkanmaa ovat ottaneet korkeakoulun omakseen ja tukevat sitä meidän oloissamme täysin poikkeuksellisella tavalla. Mikään muu kaupunki tai maakunta ei ole antanut korkeakouluopetukselle 1960-luvulla lähimainkaan vastaavaa tukea.”²¹⁴

Puheet Tampereen kaupungin ja Pirkanmaan maakunnan yliopistolle antamasta tuesta saivat kontrastia talousvaikeuksista, joihin Tampereen Yliopisto ajautui 1960-luvun lopulla. Talousjohtaja Silo otti tilanteen raskaasti. Hän vaikutti voimakkaasti inhimillistävän yliopiston: ”[O]len pahoillani tämän yliopiston puolesta, sillä joskus minusta tuntuu, että silläkin on sielu, joka kokee ja kärsii.”²¹⁵

Ilmeisesti yliopiston ”sielu” oli asevelihenkinen Alma Mater, joka halusi kasvattaa kansakunnan toivoja palvelemaan Suomea ja suomalaisia. Eräs korkeakouluhankkeen alkuperäisistä ylevistä tavoitteista oli lääketieteellisen osaamisen kehittäminen Tampereen talousalueella. Lääketieteellisen tiedekunnan perustaminen mahdollistui yliopistotatuksen saavuttamisen myötä²¹⁶. Aseveli-poliitikkojen innostus tiedekunnan perustamiseksi oli alkanut jo silloin, kun korkeakoulua vasta suunniteltiin Tampereelle. Asiasta puhuttiin arkkiatri Arvo Ylpön vierailun yhteydessä kesällä 1956. Arkkiatri Ylppö piti ajatusta erittäin kannatettavana. Ylpön mukaan lääketieteellisen tiedekunnan menestymisen ehtona oli ennen kaikkea ajanmukaisten sairaaloiden olemassaolo.²¹⁷

²¹³ Lehto 1999, 321-322.

²¹⁴ Taloustoimiston Valtiovarainministeriölle lähettämä anomus verovapauden myöntämiseksi lahjoituksesta 30.6.1967, Db 3 TaYA. Samansisältöisen kirjeen Silo toimitti mm. kansanedustaja Sandelinille 30. lokakuuta 1967, Db 3, TaYA.

²¹⁵ Silon kirje hallitusneuvos Lauri Kärävälle 5.8.1969, Dh 5 TaYA.

²¹⁶ Tampereen yliopistoutiset 25.1.1977.

²¹⁷ Lepon muistio Erkki Lindforsille Tampereen korkeakoulutavoitteesta ja keinoista sen saavuttamiseksi 30.6.1956, Silon kappale YSA. Korkeakouluyhdistyksessä keskustelua lääketieteellisestä tiedekunnasta viritti edelleen Jaakko Hakala syksyllä 1960, ks. Kaarninen & Kiuasmaa 1988, 127. Myös lääkintäneuvos Aleksis Tähhä oletti muistelmissaan, että Tampereen keskussairaala kehittyisi yliopistolliseksi sairaalaksi, ks. Tähhä 1963, 224.

Hanketta lääketieteellisestä tiedekunnasta saattoi niin ikään perustella ajatuksella suomalaiskansallisesta tehtävästä. Sotavuosina kansanterveys oli yhdistetty kulttuurityöhön, isänmaallisuuteen ja puolustusvoimien vahvistamiseen. 1900-luvun alusta lähtien suomalaisen terveystalouden tavoitteena oli ollut kansakunnan säilyttäminen elinvoimaisena, terveenä ja työkykyisenä. Tätä perusteltiin puolustuskunnan lisäksi kansan tulevaisuudella ja työteholla. Asian tärkeys korostui, kun sodan jälkeen huomattiin, että suomalaiset miehet kuolivat keskimäärin 10 vuotta ruotsalaismiehiä aikaisemmin.²¹⁸

Suomalaiset havahtuivat kansanterveydelle vaaralliseen lääkäripulaan. Siinä missä lääkäritilanne 10 000 asukasta kohti vuosina 1948–1954 oli Israelissa 25, Itävallassa 15,4 ja Yhdysvalloissa 13,3, se oli Chilen ja Venezuelan välistä tilastossa löytyvällä Suomella vain 5,5.²¹⁹ Lisäksi määrältään riittämättömän lääkärikunnan suhteeton keskittyminen pääkaupunkiin hidasti maan sairaanhoidon järjestelmällistä uudistamista²²⁰.

Asia oli uusi, sillä 1930-luvulla lääkärikunnan vähäisyyttä ei vielä tiedostettu. Lääkäriä ei ollut totuttu käyttämään. Kansanterveystyö oli keskittynyt yleisen hygienian tehostamiseen, tuberkuloosin vastustamiseen ja lasten terveydentilan vaalimiseen.²²¹ Ennen toista maailmansotaa taloudellinen kasvu oli merkinnyt hyvinvoinnin lisääntymistä ja samalla kansakunnan terveyden kohenemistä. Toisen maailmansodan jälkeen havaittiin, että talouskasvu ja hallitsematon yhteiskunnallinen muutos sisälsivät kansan terveyden kannalta myös negatiivisia vaikutuksia.²²²

Laki lääketieteellisestä tiedekunnasta meni eduskunnassa läpi kesäkuussa 1972 ja hanke lähti välittömästi liikkeelle. Silo koki, että hanke toteutettiin talkoovoimin asevelihengessä. Kaupunki, keskussairaala ja yliopisto raivasivat yhdessä tietä tiedekunnalle, joka perimmältään oli valtakunnallinen projekti. Hän myönsi, että hankkeessa jatkuvasti korostettu nopea aikataulu oli naivismia, mutta asiaan täytyi uskoa, jotta sitä jaksoi ajaa. Tiedekuntaan otettiin ensimmäiset opiskelijat syksyllä 1972.²²³

²¹⁸ Harjula 2007, 58-59, 77-78, 135; ks. myös Puro 1981 [1973], 60-65 ja Waris 1974, 75-76.

²¹⁹ Lääkärien lukumäärän lisäämistä selvittelevän komitean mietintö 1955, s. 3.

²²⁰ Waris 1961, 26.

²²¹ Siipi 1967, 123-124.

²²² Puro 1981 [1973], 76-77.

²²³ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto; Raimo Seppälä, Yliopiston suuret laajennukset edessä. Tammerkoski N:o 6 1972, 198-199; ks. myös Kaarninen 2000, 156-160.

Myös lääketieteellisen tiedekunnan 30-vuotishistoriikissa luonnehditaan, että tiedekunnan perustamista ohjasi ”talvisodan henki”. Tähän liittyi kuitenkin negatiivinen konnotaatio: asiat piti sopia ja hoitaa niin nopeasti, ettei ns. demokraattiselle keskustelulle jäänyt aikaa. Kaupunginvaltuutetuille ei edes jäänyt mielikuvaa, että tiedekunnan perustaminen olisi ollut kaupunginvaltuustossa esillä.²²⁴

Aikaa myöten aseveljien toiminnasta alettiin siis puhua vihjailevasti pienen ryhmän poliittisena pelinä. Väitteet lääketieteellisen tiedekunnan perustamiskiiireistä vahvistaisivat myyttiä aseveli-akselin itsevaltaisesta hallitsemistavasta, jos olisivat totta. Tosi asiassa tontti luovutettiin ja rakennukset rakennettiin kaupunginvaltuuston päätöksellä ja valtuusto oikeutti kaupungin-hallituksen tekemään valtion kanssa esisopimuksen asiasta.²²⁵

Aseveljeyden merkitys alkoi muuttua vuosikymmenten kuluessa. Alun perin toimintaa oli oikeutettu erityisesti kommunismin vastustamisella. 1950-luvulta alkaen yhteisiä hankkeita pystyttiin jo ajamaan yhdessä Skdl:n kanssa. Aseveljeydellä alettiin tarkoittaa yhteishenkeä yleensä, kuten maakuntahenkeä. Aseveljet liittivät toimintaansa sotaisia kielikuvia. Lisäksi heidän hankkeisiinsa oli yhdistettävissä suomalaiskansallista merkitystä. Tämä oli keino legitimoida omaa toimintaa ja vahvistaa oman ryhmän hegemoniaa. Puheet aseveljeydestä suunnattiin samanhenkiselle omalle kannattajakunnalle. Aseveljien diskurssilla ei juuri ollut haastajia ennen 1960-luvun ja 1970-luvun vaihdetta. Silloin suomalaisuusaate menetti tehoaan eikä enää automaattisesti antanut hohtoa poliitikkojen toiminnalle: aseveljien arvostelu lisääntyi.

Tampere-henki

Koska puheet kansan yhteishengestä kävivät sota-ajan jälkeen jo vanhahtaviksi, aseveljet ilmaisivat yhtenäisyyden representaatiotaan mieluummin ”kaikkia pirkanmaalaisia” yhdistävässä maakunta-hengessä. Tämä yhteishenki oli sukua myös niin sanotulle Tampere-hengelle, jonka luojaksi Erkki Lindforsin elämäkertateos *Tampereen Napoleon* (1983) kaupunginjohtaja Lindforsin esitteli: ”Tampere oli hänelle kaikki kaikessa ja hän loi semmoisen ylpeän ja hiukan ylimielisen tamperelaisuuden hengen, joka tarttui näihin tamperelaisiin. [...] Missään muussa kaupungissa ei

²²⁴ Seppälä 2003, 40-41.

²²⁵ Kaupunginvaltuuston päätöslistat 31.5.1972 ja 30.10.1974.

ole syntynyt sellaista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja kotiseutuylpeyttä kuin syntyi Tampereella Lindforsin Erkin aikana.”²²⁶

Yrjö Silo samasti asevelihengen tähän Tampere-henkeen. ”Vaikeina päivinä solmittu veljeys on kestänyt myös rauhan vuosina ja luonut yhteisymmärrystä ja yhteistyömieltä yli kaikkien rajojen. Tämä henki on pannut meidät etsimään sovittelevaa ratkaisua vaikeissakin asioissa.”²²⁷ ”Hieman nurkkakuntaisia ja omahyväisiä meidän sanotaan olevan, mutta se johtuu voimakkaasta mehengestä, jota voisi sanoa [...] myös isänmaanrakkaudeksi. Ahdasmielisiä emme ole ja ainakin keskenämme tulemme erinomaisen hyvin toimeen. Esim. kaupunginvaltuustossa kaikki vähänkin merkittävät ja suuret asiat ratkaistaan aina yksimielisillä päätöksillä aidon tamperelaishengen perinteiden mukaisesti.”²²⁸

Pohjimmiltaan kyseessä oli nationalistinen diskurssi, joka loi käyttäjistään kuvaa isänmaan ja oman asuinseudun ystävinä ja asukkaiden yksimielisyyden puolestapuhujina. Puheenvuoro oli ristiriidassa poliittisten ryhmittymien erottautumistarpeen kanssa. Ryhmien oli asiakysymyksissä tehtävä toisiinsa eroa, jotta äänestäjäkunta osasi tehdä valinnan eri puolueiden välillä. Siksi äänestäjillä saattoi päinvastoin olla käsitys, että politiikan teko rakentui eri kiistakysymyksistä ja oli puolueiden välistä kiistelyä.

Kalle Kaihari kommentoi tamperelaista me-henkeä elämäkerrassaan vuonna 1984. Tampereella toteutettiin mittavia hankkeita samaan aikaan kun muualla pyöriteltiin peukaloita. Kaihari kuitenkin toteaa, että hämmästyttävän monessa tapauksessa jouduttiin käymään kiivaita riitoja ennen voimien kokoamista. Esimerkkeinä hän mainitsi uimahallin rakentamisen, TV2:n toiminnan vakiinnuttamisen sekä jäähallin rakentamisen. Poliittiset kädenväännöt olivat Kaiharin mukaan silti lasten leikkiä verrattuna 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alun kovaan poliittiseen peliin.²²⁹

Ehkä myös Silo tarkoitti yksimielisyydellä sitä, että sodanjälkeisiin vuosiin verrattuna vastakkaisuudet kunnallispolitiikassa aikaa myöten lientyivät. Asioiden sopiminen etukäteen ja sitä kautta ”sopuisuuden” löytäminen kunnallispolitiikasta oli asevelihenkisen diskurssi, jonka kyseenalaistaminen olisi ollut aseveliyhteistyön kyseenalaistamista. Ristiriitojen esilläpito kuului ensi sijassa Skdl:lle, jota pidettiin sivussa päätöksenteosta. Silon kaltaiselle asevelipoliitikolle sen

²²⁶ Seppälä 1983, 307-308. Haastateltavaa ei ole nimetty.

²²⁷ Raimo Seppälä, Yliopiston suuret laajennukset edessä. Tammerkoski N:o 6 1972, 198-199.

²²⁸ Yrjö Silo, Meidän Tampereemme, 8.12.1969 YSA.

²²⁹ Kaihari 1984, 102, 189.

sijaan oli tärkeää profiloitua ”kaikkien tamperelaisten” etujen ajajaksi sen sijaan että hän olisi sanonut olevansa vain tietyn eturyhmän asialla.

Valtakunnallisesti asevelipolitiikka oli kariutunut 1961 Honka-liiton epäonnistuessa²³⁰. Neuvostoliiton- ja kommunisminvastaisuudelle ei enää voitu rakentaa. Koti–uskonto–isänmaa - arvojen kritisoijille kuusikymmentäluku oli henkisen ilmapiirin avartumisen ja työväen vapautumisen vuosikymmen.²³¹ 1960-luvun lopulla SDP palasi yhteistyöhön Skdl:n kanssa ja sai merkittävän aseman maan hallituksissa. Kokoomus ajautui pitkäaikaiseen oppositioasemaan.²³² Sosialidemokraattien ja kokoomuksen väliset laajat hallituskoalitiot olivat poissuljettuja. Tampereella kokoomus ei noudattanut puolueen valtakunnallista kehityslinjaa eikä puoluejohto hyväksynyt tamperelaisten yhteistyöpolitiikkaa sosialidemokraattien kanssa²³³. Tampereella kokoomuslaiset kompensoivat puolueen valtakunnallista oppositioasemaa pätemällä aseveliakselin hallitsemassa kaupunginpolitiikassa.

Pekka Paavolasta tuli Tampereen kaupunginjohtaja Erkki Lindforsin kuoleman jälkeen 1969. Tämä merkitsi alkuperäisen asevelihengen ohenemista kaupunginvaltuustossa²³⁴. Aseveliyhteistyössä tapahtui katkos, sillä Paavolan valintaa eivät ratkaisseet asevelipuolueet SDP ja kokoomus vaan porvarit ja Skdl. Aatteelliset vastaryhmät olivat kaupunginjohtajan valintatilanteessa kerrankin samalla puolella.

Silo oli tuolloin porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajana. Hän oli varhain Paavolan valinnan kannalla, mutta oli kysymyksessä pidättyväinen, sillä ryhmässä kannatettiin voimakkaasti myös valtakunnansovittelija Keijo Liinamaata. Liinamaan heikko puoli kaupunginjohtajakilvassa oli, että häntä ei pidetty hengeltään tamperelaisena.²³⁵ Kaupunginjohtajan odotettiin ilmeisesti olevan asevelipoliitikkojen luoman ”Tampere-hengen” jonkinlainen inkarnaatio, ruumiillistuma.

Sosialidemokraattien ehdokkaana oli Risto Tainio, mutta ryhmässä oli myös Paavolan takana oleva vähemmistö. Porvarillinen ryhmä neuvotteli kysymyksestä Skdl:n edustajien kanssa ja nämä ilmoittivat Silolle olevansa Paavolan kannalla. 21. maaliskuuta Silo totesi, että porvarillinen ryhmä

²³⁰ Meinander 1999, 329-334, 340-346.

²³¹ Ks. Kalela 2005a, 220.

²³² Rantala 1981, 187, 213, 217-218.

²³³ Seppo Kovalan haastattelu 22.5.2007.

²³⁴ Ks. Laine & Peltonen 2005, 361.

²³⁵ Santamäen haastattelu 1972, nauha 6060 TaY kansanperinteen arkisto; Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän pk 3.3.1969 PTA.

oli yksimielisesti Paavolan kannalla ja että asia oli loppuun käsitelty.²³⁶ Kaupunginjohtajasta äänestettäessä asevelipuolueet olivat siten eri linjoilla ja porvarit ja kommunistit ”löysivät toisensa”. Näinhän olisi voinut käydä myös jatkossa. Asiakysymykset olisi voitu kaupunginvaltuustossa ratkaista tilanteen mukaan totutun kaavan SDP + porvarit lisäksi joko vaihtoehdoilla SDP + Skdl tai porvarit + Skdl. Mahdotonta ei myöskään olisi ollut, että joissakin kysymyksissä ryhmät olisivat hajautuneet ja kukin olisi äänestänyt omantuntonsa mukaan. Näin ei kuitenkaan tehty, vaan kaupunginvaltuustossa palattiin entiseen sosialidemokraattien ja porvariensa aseveliyhteistyöhön. Päivänpolitiikassa ryhmätaktiikat ajoivat ”kaikkia yhdistävän” Tampere-hengen edelle.

Kaupunginjohtaja Erkki Lindforsin kuoltua käsite aseveliakselistasta oli sisällöltään olennaisesti muuttunut. Lehdistön mukaan Tampereella valtaa käyttivät Pekka Paavola, Arvo Sipilä ja Yrjö Silo²³⁷ – kaupunginjohtaja sekä sosialidemokraattisen ja porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajat. Valtakuviolla ei enää ollut tekemistä alkuperäisen aseveljeyden aatteen kanssa: kolmikosta vain Yrjö Silolla oli rintamakokemusta. Erkki Lindfors oli kaupunginjohtajana ollut tamperelaisen asevelipolitiikan keulakuva, hänen kuolemansa jälkeen symbolisen aseveli-keulakuvan statuksen peri Paavola.

”Aseveljeyden henki” ei enää ollut omimmillaan kunnallispolitiikassa vaan muussa kansalaistoiminnassa ja erityisesti veteraanien toiminnassa. Kunnallispolitiikassa aseveljeydellä oli ollut merkitystä lähinnä Skdl:n vastavoimana, eikä tämä ongelma ollut akuutti enää 1940-luvun ”vaaran vuosien” jälkeen. Kun aseveljillä 1950-luvulla oli hegemoninen ote yhteiskunnasta, he kanavoivat aatettaan yleishyödylliseen toimintaan maakunta- ja korkeakoulupolitiikassa. Puheenvuorot aseveljeydestä tulivat jälleen ponnekkaammiksi 1960-luvulla kun aseveljet saivat aatteelleen haastajan nuorten pasifismista. Sodan yhteiskunnan moniarvoistumista vastaan aseveljet kuitenkin hävisivät. Tämän sinetöi myös sukupolvien vaihtuminen luonnollisen poistuman kautta.

Sukupolvien konflikti

Asevelipolven halukkuus muistella sota-aikaa ja analysoida sodan syitä ja seurauksia vilkastui 1960-luvun jälkipuoliskolla. Tällöin asevelipolvi kuvasi, miten Suomi astui talvisotaan ”levollista

²³⁶ Santamäen haastattelu 1972, nauha 6060 TaY kansanperinteen arkisto; Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän pk:t 10.3., 12.3., 21.3. ja 19.5.1969 PTA.

²³⁷ Tamperelainen 23.10.1980 N:o 37.

päätäväisyyttä” tuntien ja taisteli sekä olemassaolonsa että ihmiskunnan ikuisten arvojen puolesta. Lauri Santamäen mukaan talvisodassa oli kyse itsenäisyystaistelusta. Suomi ei myöntynyt Neuvostoliiton aluevaatimuksiin ja murtautui näin sille varatusta Baltian maiden kaltaisesta kohtalosta. Jatkosodan kuvaamisen Santamäki sivuutti vakuuttaen, että Suomen oli valittava Saksan ja Neuvostoliiton välillä.²³⁸

Miksi näin painokas puheenvuoro oli tarpeen, kun sodasta oli kulunut jo yli 25 vuotta? Santamäen artikkeli oli kirjoitettu vastineeksi A. F. Uptonille, joka kritisoi Suomen johtajia arvointivirheistä Saksan-politiikassa, sekä puolustukseksi 1960-luvun sadankomitealaisten sodanvastaista arvostelua vastaan. Nämä olivat järjestäneet mielenosoituksen Hämeensillalla talvisodan muistopäivänä 1964.²³⁹

Tampereen YH-64-tapahtumassa tapahtui veteraanien esiinmarssi ensi kertaa sodan jälkeen vietettyjen hiljaisten vuosien jälkeen²⁴⁰. Nuorisoon sodan alkamisen juhlistamiset eivät tehneet vaikutusta. ”[M]itä hyötyä heidän juhlistaan ei itsenäiselle Suomelle vuonna 1964 sen enempää kuin tulevaisuudessakaan ole”, Ylioppilaslehti julisti. Lehti totesi, ettei talvisota voinut ydinpommien aikakaudella olla rohkaiseva esimerkki yhdellekään pikkuvaltiolle.²⁴¹

Lokakuun 18. päivänä 1964 järjestetyssä tilaisuudessa sotaveteraanit itse asiassa esiintyivät näyttävästi rauhan asialla. Muistotilaisuus oli omistettu rauhalle ja vapaudelle ja siihen osallistui yli 2 000 veteraania. Juhlapuheissa sota kuvattiin onnettomuutena, jota veteraanit eivät enää toiste toivoneet itselleen eivätkä muille.²⁴²

Sodan alkaminen 25 vuotta aiemmin oli ollut järäisyttävä tapahtuma, jonka huomioiminen saattoi veteraaneille olla psykologisesti hyvinkin merkityksellistä. Sodan muistojen käsittely oli kuitenkin arkaluonteinen asia ja virallisen ystävyyspolitiikan takia niiden mieluummin annettiin painua taka-alalle. Tämä ei silti tarkoittanut, että ruohonjuuritasolla sotakokemukset olisivat lakanneet vaikuttamasta.²⁴³

²³⁸ Santamäki 1966, 22-23, 30-31.

²³⁹ Upton 1965, 403. Uptonin teoksesta *Välirauha* keskusteltiin Suomessa vilkkaasti syksyllä 1965, ks. Uptonin haastattelu Ylioppilaslehti 10.12.1965 N:o 34, s. 8-9. Uptonin mukaan Suomen hallitus halusi yhtyä Saksan hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan 1941, koska se toivoi, että Neuvostoliitto pysyvästi heikkenisi ja Suomen oma poliittinen asema ratkaisevalla tavalla paranisi.

²⁴⁰ Ks. Sulamaa 2006, 301.

²⁴¹ Ylioppilaslehti 6.11.1964 N:o 31, pääkirjoitus.

²⁴² AL 19.10.1964.

²⁴³ Ks. Saarikoski 2005, 185.

Yrjö Silo alkoi 1960-luvulla korostaa jopa entistä rohkeammin sotainvalidien roolia yhteiskunnan rakennustyössä. ”Sotainvalidimme edustavat [...] kansamme rohkeinta ja velvollisuudentuntoisinta ainesta ikäluokissaan. Heidän tehtävänään oli rintaman etulinjan taistelijan osa, ja he täyttivät sen kunnialla. Myös rauhan töissä he ovat olleet etulinjan rakentajia ja uurastajia. Valtaosa sotavammaisistamme työskentelee yhteiskunnan rakentavina jäseninä tehden vammastaan huolimatta [...] täysin terveen kansalaisen suorituksiin yltävää ja monesti sen ylittävääkin työtä suomalaisen yhteiskunnan hyväksi.”²⁴⁴

Rohkaisevilla sanoilla oli psykologista merkitystä erityisesti sen tähden, että 1960-luvulla nuoriso alkoi kyseenalaistaa asevelipolven toiminnan sodan aikana. Mistä nuorten kritiikki kumpusi? Ilmeistä oli, että myös sotainvalidien omassa joukossa oli asevelihenkeen torjuvasti suhtautuvia rivimiehiä, jotka ohittivat asevelimiesten juhlapuheet olankohautuksella. Tämän seikan esiin nostaminen olisi kuitenkin paljastanut ikävän aukon omissa riveissä. Nuorisolle kyseenalaistajan rooli istui paremmin ja he ottivat haasteen vastaan.

Eräs 60-luvun puolivälissä asevelihenkeä vastaan hyökänneistä kirjoituksista julkaistiin Ylioppilaslehdessä itsenäisyyspäivän alla 1965. Kyseessä oli Ilkka Taipaleen kirjoitus ”Hautamarssi vai rauhanmarssi?”, joka suositteli osallistumista rauhanmarssille 1.12. kansojenvälisen yhteisymmärryksen puolesta tappamista ja sodan erehdystä vastaan. Samalla Taipale vaati Helsingin Yliopiston Ylioppilaskuntaa järjestämään oman marssitilaisuuden rauhan ja kansainvälisyyden puolesta itsenäisyyspäivänä tai YK:n vuosipäivänä.²⁴⁵ Näin Taipale tietoisesti hyökkäsi vastustamaan aseveljille tärkeää rituaalia²⁴⁶, kunniakäyntiä kaatuneiden aseveljien haudalla itsenäisyyspäivänä.

Yrjö Silo hylkäsi valmiiksi laatimansa juhlapuheen Yhteiskunnallisen Korkeakoulun itsenäisyysjuhlassa 5.12. ja esitti vastalauseen Taipaleen kirjoitukseen, jota piti rienaavana. ”Vain vastenmielisesti lainaan tuon ilmeisesti lääkäriksi valmistuvan omalla nimellään kirjoittavan henkilön tekstiä Ylioppilaslehdessä: ’Jälleen kerran aikoo Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta järjestää jäsenilleen itsenäisyyspäivänä tilaisuuden sodassa silpoutuneiden kunnioittamiseen. Jälleen kerran

²⁴⁴ Yrjö Silon juhlapuhe Sotainvalidien Veljesliiton Satakunnan piirin kesäjuhlassa Lappi TL:ssä 29.6.1969 YSA.

²⁴⁵ Ylioppilaslehti 26.11.1965 N:o 32 s. 7. Ylioppilaslehden linjasta ks. Tuominen 1991, 116-117 sekä Ilkka Taipaleesta ja sadankomitealaisesta pasifismista *ibid.* 195-208.

²⁴⁶ Rituaalien merkityksestä ks. Smith 1991, 162-163 ja Alasuutari 2007, 145. Rituaalissa tiettyjä esineitä tai henkilöitä pidetään pyhinä tai palvotaan. Rituaalit lujittavat yhteisön jäsenten solidaarisuutta ja vahvistavat osallistujien välistä tunnesidettä, ”veljeyttä”.

aikovat ylioppilaat marssia entisten nuorukaisten maatuneiden jätteiden luo ja paljastaa päänsä sotasankaruudelle. Jälleen kerran tahdotaan marssijoiden ymmärtävän, että sota ei olekaan luonnoton erehdys eikä tappaminen suuri rikos. [...] On jo aika luopua vainajien palvonnasta, sillä he ovat kuolleet myös oman erehdyksensä takia pitäessään muiden ohella yllä asenteita, jotka ovat johtaneet sotaan ja siten heidän kuolemaansa.”²⁴⁷

Näin 60-lukulainen pasifismi sodanvastaisuudessaan julisti edellisen sukupolven erehtyneen ja sen sankareiden jo maatuneen. Siloa tuntui erityisesti loukkaavan, että ”hautamarssin” kritisoija oli lääketieteen opiskelija eli isänmaan toivoihin lukeutuva ns. hyväosainen nuori. Silolle Taipaleen kirjoitus osui arkaan paikkaan, sillä ero sankarivainajan ja sotainvalidin välillä oli hiuksen hieno – kuten ero elämän ja kuoleman välillä on. Itsenäisyyspäivän yhteydessä nuorten kritiikki tuntui asevelipolvesta herjaukselta.

Silo tulkitsi nuorison mielipiteiden syövyttävän itsenäisyyden perustuksia ja esitti kirjoitukselle ”julkisesti ja selvin sanoin” vastalauseensa. Hän arveli näiden asenteiden olevan yleisempiä kuin haluttiin tunnustaa. ”Henkisen maanpuolustuksen aliarviointi on sodanjälkeisinä vuosina hiipinyt kaikkiin piireihin ja erityisesti nuorison keskuuteen. Se on kuin tupajumi, joka nakertaa talon puuosat ontoiksi sisältäpäin, kunnes talo jonakin päivänä luhistuu.”²⁴⁸

Aliarvioinnilla Silo viittasi siihen, ettei henkinen maanpuolustus ollut enää asevelihenkistä. Varusmiesten opetukseen oli liitetty Suomen ulkopoliittikan mukainen puolueettomuuskasvatus. Kun rauhanliikkeet voimistivat maanpuolustuksen kritiikkiä, arvostelun vaimentamiseksi puolustusvoimat julisti olevansa rauhan asialla. Rauhantahto ja puolueettomuus alettiin nähdä henkisen maanpuolustuksen olennaisena osana. Puolueettomuusopetus vakiintui puolustusvoimissa vuoden 1964 aikana ja puolueettomuuden sanoman ajateltiin leviävän varusmiesten välityksellä myös koteihin.²⁴⁹ Asevelipiirien mielestä tässä oli otettu askel väärään suuntaan. Suomalaiset olivat heidän näkökulmastaan omaksuneet puolueettomuuspolitiikan liiankin innokkaasti.

Silo pohti, oliko itsenäisyyspäivän merkitys jäänyt hämäräksi parhaassa iässä olevalle nuorisolle ja jopa sen parhaimmaksi katsotulle osalle, ylioppilasnuorisolle. ”Jos meidän on vastattava tähän kysymykseen myönteisesti, niin eikö vika ole silloin suureksi osaksi meissä vanhoissa ja keski-

²⁴⁷ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA.

²⁴⁸ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA.

²⁴⁹ Salminen 1995, 200-206, 258-261, 266.

ikäisissä, jotka muistamme, tunnemme ja tiedämme historiamme viimeiset karvaat vaiheet. Olemmeko me laiminlyöneet nuorisomme kasvattamisen oikeaan isänmaallisuuteen ja oikeaan henkiseen perusasennoitumiseen.”²⁵⁰

Toisaalta oli myös mahdollista, että isänmaallinen kansalaiskasvatus oli ”lyönyt yli” ja herättänyt vastareaktion niissä, joita isänmaallisuuteen kasvatettiin. Antti Eskolan maanpuolustusasenteita selvittänyt tutkimus 1960-luvun alussa pikemminkin suositti tunneperäisen aineksen karsimista juhlapuheista, lauluista ja paraateista²⁵¹. Vastaavasti presidentti Kekkonen kehotti nuorisoa omistautumaan rauhan asialle. Ydinaseiden aikakaudella rauhantyö oli osa isänmaallisuutta. Ylioppilaiden keskuudessa maailmanrauhan ja aseistariisunnan sanoma sai voimakasta vastakaikua vuodesta 1963 alkaen.²⁵²

1960-luvun keskustelu maanpuolustuksesta heijasti halua rajata aseveljeyden merkitys menneisiin sotavuosiin. Sodan muistelu oli ulkopoliittisesti ajatellen jopa kiusallista. Aseveljeyden henkeä olikin käytännössä mahdotonta välittää niille sukupolville, jotka sitä eivät olleet omakohtaisesti rintamalla kokeneet. Uuden konfliktitilanteen syttyessä asevelihenki olisi silti saattanut elpyä talvisodassa koetulla voimalla – tilanne, johon onneksi ei jouduttu.

Maanpuolustuksen olennainen tekijä Silon mukaan oli se, että kansa säilyi henkisesti yhtenäisenä. Nuorille opetettiin, että suomalaiset olivat hävinneet kaksi sotaa. ”Tällainen sanonta ei kuitenkaan kerro koko totuutta. Eihän taistelu ole silloin päättynyt turmioon, kun päämäärä on saavutettu. Joulukuun kuudes kertoo arvokkaimmasta voitosta, minkä pieni kansa voi taistellen saavuttaa. Itsenäisyydestä.”²⁵³

Nuorten esittämä kritiikki ei herättänyt Silossa halua vaieta vaan haastaa nämä keskustelun ja asennekasvatuksen aseineen. Hän osoitti sanansa omalle sukupolvelleen, vuoden 1965 isänmaallisen juhlan yleisölle ja syytti nuorten asenteesta viime kädessä vanhempia, jotka eivät olleet osanneet välittää kokemuksiaan sotavuosilta eteenpäin. Hänelle isänmaallisuus merkitsi maanpuolustus- tahtoa, nuorille enemmänkin rauhan puolesta toimimista. Nuoret eivät välttämättä kytkeneet

²⁵⁰ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA.

²⁵¹ Ks. Eskola 1962, 82-83.

²⁵² Ylioppilaslehti 13.12.1963 N:o 39, pääkirjoitus.

²⁵³ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA.

maanpuolustustahtoa ja isänmaallisuutta olennaisesti yhteen: heille käsite ”isänmaallinen pasifisti” saattoi olla ristiriidaton, toisin kuin vanhemmalle polvelle²⁵⁴.

Silo jatkoi, että jokaisella suomalaisella oli oikeus arvostella menneitä tapahtumia ja tekemisiä – myös Ylioppilaslehden kirjoittajilla. Myös vanhempien sukupolven oli tunnustettava virheensä ja otettava niistä oppia. ”Meillä tehtiin takavuosina pahoja virheitä siinä, että isänmaallisuus julistettiin joidenkin piirien yksinoikeudeksi. Sitä ei saa enää tapahtua. Isänmaallisuus kuuluu jakamattomana koko kansalle ja eri piirit ja eri yksilöt antavat sille omien näkemystensä ja luonteensa mukaisia ilmenemismuotoja. Mutta kunnon suomalainen ei koskaan myy isänmaataan. Ei rahasta eikä minkään aatteen varjolla.”²⁵⁵

Takavuosien virheillä Silo viittasi kansalaissodan jälkeiseen kansan kahtiajakoon ja Lapuan liikkeen vuosiin, jolloin vain valkoinen versio isänmaallisuudesta oli hyväksytty. Myös 1920-luvun kieliriitoja saattoi pitää kansan yhtenäisyyttä heikentävänä virheenä. Puheen sävy oli sovinnollinen ja puhuja oli valmis tunnustamaan takavuosien erehdykset, mutta vastakkain kuitenkin asetettiin suomalaisuusdiskurssin mukainen ”kunnon suomalainen” ja tämän vastakohta, isänmaanpetturi. Silo ei ottanut huomioon esimerkiksi sitä vaihtoehtoa, että sotavammaisuus ja Skdl:n kannattaminen saattoivat joissakin tapauksessa yhdistyä samassa henkilössä.

Vaikka kommunismin pelko ei enää 1960-luvulla ollut realistinen huolenaihe, epärealistisetkin pelot vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen. Kenties asevelimiehet pelkäsivät pasifismin olevan sukua kommunismille, koska se ei korostanut aseveliporvarien ja sosialidemokraattien tapaan talvisodan henkeä vaan seisoi Suomen ja Neuvostoliiton välisen ystävyyspolitiikan takana. Pasifismi ei ollut kommunismia, mutta nuorille jako ”kunnon” suomalaisiin ja maansa myyneisiin pettureihin ei vain enää ollut merkityksellinen.

”En usko, että suomalainen kommunisti jatkuvasti jaksaa valmistella vallankumousta ja kytätä tilaisuutta aseelliseen kaappaukseen. Siinä sivussa hän on ainakin 20 vuotta osallistunut valtiolliseen elämään, istunut eduskunnassa parlamentaarisesti toimien, tehnyt työtä, maksanut veroja ja yrittänyt rakentaa suomalaista yhteiskuntaa siinä missä me muutkin”, Jorma Cantell tiivistä

²⁵⁴ Ks. Eskola 1962, 9.

²⁵⁵ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA.

nuorten näkemykset Ylioppilaslehden pääkirjoituksessa syyskuussa 1964.²⁵⁶ Nuori polvi oli valmis sisällyttämään myös kommunistit suomalaisuus-käsitteeseen.

Sodan kokenut sukupolvi pettyi siihen, että nuoret torjuivat entisen aseveli-isänmaallisuuden. Sittemmin monet näkyvistä taistolaisnuorista olivat lähtöisin yläluokkaisista porvariskodeista. Tässä valossa taistolaisuus näyttäytyi klassisena, symbolisena ”isänmurhana”.²⁵⁷ Ilmeisesti nuoret olivat saaneet kyllästymiseen asti kuulla siitä, etteivät he ymmärtäneet yhteiskunnan asioita, koska he eivät olleet ehtineet olla rintamalla. Nuorten mielissä sodan kokeneiden isien hahmo kasvoi niin massiiviseksi, että sen kukistaminen vaati todellisen karnevaalihenkinen sukupolvikapinan.

Yhteiskunnan arvostelu levisi kulttuurielämää, kirkkoa ja puolustusvoimia myöten. Nuorten protestiliike vastusti mm. amerikkalaisten Vietnamin sotaa. Kirjallisuudessa Paavo Rintala ja Hannu Salama kyseenalaistivat asevelipolven perinteisiä arvoja.²⁵⁸ Henkisen murroksen myötä veteraanien kokoontumiset alkoivat näyttää menneisyyteen takertuvalta sodan muistelulle omistetulta toiminnalta.

Silo vakuutti, että hiljentymisen sankarihaudoilla ei merkinnyt uskoa siihen, että sota ja aseellinen vastarinta olivat järkeviä keinoja konfliktien ratkaisemiseksi. Veteraanit menivät haudoille kunnioittaakseen niitä aseveljiä, jotka kaatuivat torjuessaan maan itsenäisyyttä, valtiomuotoa ja perustuslakia vastaan suunnatut aseelliset hyökkäykset.²⁵⁹ Puheenvuoro ilmentää, että sankarihaudalla käymisellä oli terapeuttinen merkitys. Vaikkei sodassa olleiden kokemus välttämättä kehittynyt traumaksi asti, sen psykologinen käsittely jälkeenpäin aseveljien vertaisryhmässä näytti olevan tärkeää.

Asevelipolven puolustuseleiden taustalla on nähty sodan aiheuttama trauma jopa siinä määrin, että 1960-luvun murroskauteina kansakunta olisi ollut ”henkisesti jäljessä omasta kehityksestään”. Yhteiskunnallisen muutoksen tempo oli liian rajua niille, joiden maailmankuva oli muotoutunut ennen sotaa.²⁶⁰ Sotilaiden lapsille usko vanhempien henkiseen jälkeenjääneisyyteen oli toisaalta luonnollinen näkökulma, sillä jokaisen uuden sukupolven näkökulmasta vanhemmat sukupolvet

²⁵⁶ Ylioppilaslehti 25.9.1964 N:o 25, pääkirjoitus.

²⁵⁷ Meinander 1999, 395, 398-399.

²⁵⁸ Nevakivi 2000, 284-287.

²⁵⁹ Yrjö Silon puhe isänmaallisessa juhlassa YKK:n juhlasalissa 5.12.1965 YSA. Vrt. Timo Pakkasen vastine Ilkka Taipaleen kirjoitukseen, Ylioppilaslehti 3.12.1965 N:o 33, s.13.

²⁶⁰ Tuominen 1991, 126.

ovat juuttuneet menneille vuosikymmenille²⁶¹. Kuitenkin se, että osa nuorista arvosteli kärkeästi sotapolven kokoontumisia, saattoi veteraaneista tuntua siltä, että tarkoitus oli lyödä lyötyä. Sukupolvet puhuivat tässä kohdin toistensa ohi.

Yhteiskunnan henkisen murroksen on viitattu johtaneen siihen, että veteraanit eivät saaneet ääntään kuuluville ja joutuivat vaikenemaan sotakokemuksistaan. Poliittisen varovaisuuden lisäksi veteraanien pitkä vaikeneminen johtui myös halusta unohtaa sota ja välttää riitelyä veteraanipiirien sisällä. Veteraanien keskuudessa oli erimielisyyttä varsinkin jatkosodan syistä ja seurauksista eikä rivien haluttu hajoavan käymällä aiheesta julkista keskustelua.²⁶²

Yrjö Silo on esimerkki veteraanista, jolla ei ollut aikomusta vaieta. Hänen reaktioistaan saa sen vaikutelman, ettei asevelisukupolvi niinkään halunnut jäädä menneisiin sotamuistoihin – kukapa haluaisi muistella haavoittumistaan ja sitä seurannutta pitkää toipilasaikaa – vaan käyttää talvisodasta luotua kansan yhtenäistymisen käsitettä osana kuusikymmentäluvun yksimielisyyden etsintää. Vasemmiston voimistumisen 1960-luvun lopulla pelättiin johtavan uusiin sisäisiin erimielisyyksiin, joista asevelimiehet eivät uskoneet Neuvostoliiton pysyttelevän erillään. Siksi nuorison asenteet olivat vanhalle polvelle merkityksellisiä.

Sotainvalidityön aktiivina Silon tarkoitus oli pohjimmiltaan hyvä: hän halusi puhua sodasta kärsimään joutuneiden puolesta. Yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen ei ollut osoitus asevelimiesten henkisestä jälkeenjääneisyydestä eikä kaikilla ollut aikomusta vaieta. Eheytymisestä aseveljet eivät puhuneet vain perinteistä sivistyneistödiskurssia käyttäkseen, vaan koska heidän mukaansa yhteiskunnan rakennustyö oli mahdollista vain, jos kansa olisi ehyt.

Nuoret kyseenalaistivat aseveljien keskeisimmän diskurssin talvisodan hengestä, koska he eivät olleet kokeneet käsitteitä uhrimieli ja kunniavelka omakohtaisesti. Asevelipolvi ei puhuessaan ”talvisodan hengestä” puolestaan tarkoittanut, että sodan kauhut tulisi kokea uudestaan. Diskurssin funktio oli vahvistaa mielikuvaa kansan eheydestä ja osoittaa, että talvisodan muisto pyyhki kansaa kahtia jakaneen kansalaissodan muiston pois.

²⁶¹ Ks. Alasuutari 2007, 220.

²⁶² Sulamaa 2006, 297-298, 303-304. Sotainvalidien kokemuksista sukupolvikonfliktista ks. Honkasalo 385-387, 530-531.

Perustaltaan representaatio ”talvisodan hengestä” ei ollut paluuta sotavuosiin vaan pohjatyötä tulevaisuuteen suuntautuneelle toiminnalle. Vain hallitsemalla mennyttä, kuten sodan muistoa, oli mahdollista sopeutua tulevaisuuden haasteisiin. Kääntöpuolena silti oli, että samalla aseveljet legitimoivat yhteiskunnan rakennustyötä omiin nimiinsä ja sulkiivat ”yhteiskuntaa repivät ainekset” tämän työn ulkopuolelle. Heille arvopluralismi merkitsi uhkaa koko kansakunnan säilymiselle.

Puheet kansan eheytymisestä leimautuivat oikeistolaisiksi, koska ne heijastivat kaikuja sisällissodan jälkeisiltä vuosilta, jolloin kansan ehyttäminen oli ollut sivistyneistön keskeinen huolenaihe. Eheytyminen ei ollut aitoa, vaan olisi vaatinut myös asiallista keskustelua siitä, miten Skdl:n kannattajat kokivat talvisodan, jatkosodan tai vuonna 1918 käydyin sodan merkityksen. Lisäksi heidän olisi pitänyt tunnustaa osallisiksi sodanjälkeisen yhteiskunnan rakennustyössä siinä missä aseveljiäkin.

II YHTEISKUNNAN MUUTOS

1. Suomea suunnittelemassa

Havahtuminen yhteiskunnan muutokseen

Toisen maailmansodan päättyessä Suomi oli rakennemuutoksen kynnyksellä. Maan perinteet olivat talonpoikaiset, mutta yhteiskunta oli nopeasti modernisoitumassa, kaupungistumassa ja teollistumassa. Vielä 1940-luvulla yli puolet työssä toimivasta väestöstä oli maa- ja metsätalouden piirissä, vuonna 1970 enää 20 prosenttia.²⁶³ Yhteiskunnan muutoksen myötä agraari elämäntapa oli jäämässä unholaan. Yhteiskunta muuttui kuin omalla painollaan. Toimihenkilöluokka kasvoi, maatyöväki hävisi yhteiskuntaluokkana ja talonpojisto supistui hallitsevasta luokasta marginaaliseksi. Ihmisten maailmankuvakin muuttui. Eliniän piteneminen mahdollisti niin oman elämän suunnittelun kuin yhteiskunnan kehityksen syvällisemmän pohdinnan.²⁶⁴

²⁶³ Kalela 1989, 73; Mylly 2005, 166-169; Saarikoski 2005, 119-120.

²⁶⁴ Haapala 2006, 96, 114-115, 123.

Käytännössä rakennemuutos näkyi muuttoliikkeenä, joka oli sotienjälkeisessä Suomessa poikkeuksellisen raju. Suomi muuttui maa- ja metsätalousvaltaisesta maasta palveluelinkeinovaltaiseksi valtioksi. Maaseudulta muutti pois miljoona ihmistä ja väestön uusiutuminen siirtyi kaupunkeihin. Toisaalta elintaso nousi nopeasti ja elinkeinorakenteen muutos mahdollisti sosiaalisen nousun monille.²⁶⁵

Myös asevelipoliitikkojen oli jollain tavalla reagoitava rakennemuutokseen. Muutosten hallinta on modernissa yhteiskunnassa nähty politiikan ydinkysymyksenä. Modernismiin liitetty edistyksen käsite ei ole aiheuttanut ainoastaan optimismia vaan myös pelkoa ja ahdistuneisuutta muutoksen suunnasta.²⁶⁶ Muutokset ovat lisäksi monimutkaisia prosesseja ja usein ennustamattomia ja kontrolloimattomia. Ryhmän kyky sopeutua muutoksiin riippuu olennaisesti siitä, miten nopeasti ja tehokkaasti se pystyy niihin reagoimaan.²⁶⁷ Kykyä aiheuttaa muutoksia, sopeutua muutoksiin tai vastustaa muutosta pidetään vallan edellytyksenä²⁶⁸.

Taloudellinen modernisointi, rationalisointi oli tullut Suomessa tunnetuksi toisen maailmansodan aikana, jolloin sen merkitys oli yhteisen kansallisen ponnistuksen tehostamisessa. Kotimaisten yritysten kilpailukyky niin vientimarkkinoilla kuin kotimarkkinoilla oli jo maailmansotien välisenä aikana ollut kansallinen hanke, jonka onnistumisen koettiin hyödyttävän kaikkia. Maatalouden ja teollisuuden rationalisointi toimi kansallisen yhteishyvän puolesta.²⁶⁹ Sodan jälkeen rationaalista suunnittelua tarvittiin sekä käytännöllisissä että abstraktimmista tavoitteista. Jo sotakorvaukset vaativat teollisuudelta toden teolla suunnitelmallisuutta²⁷⁰.

Modernisointi ja rationalisointi yhdistettiin suomalaiskansalliseen tehtävään. Sota-aikana ja sen jälkeen yhteiskunta alettiin ymmärtää uudella tavalla. Huomattiin, että yhteiskuntaa voitiin tietoisesti suunnitella ja ohjata. Porvarilliset kansantalousmiehet kuten Eljas Kahra ja Bruno Suviranta omaksuivat ajatuksen yhteiskunnan rationaalisesta, valtiollisesta ohjattavuudesta. Helsingin yliopiston sosiaalipoliitiikan professori Heikki Waris puhui niin ikään suunnittelun puolesta suunnittelemattomuutta vastaan ja edellytti suunnittelun nojautuvan tieteelliseen tutkimukseen.²⁷¹

²⁶⁵ Haapala 1993, 16, 20; Alestalo 1985, 103-104, 196-198; Waris 1952, 311-312.

²⁶⁶ Ks. van den Braembussche 1999, 179 ja Wallgren 1999, 197, 203.

²⁶⁷ Ks. McGrath & Argote 2001, 613-615. Muutoksenhallinnasta ks. myös Landry 2004, 46, 70, 106.

²⁶⁸ Lukes 2005, 69. Valtamääritelmänsä Lukes on kehittänyt Lockeä mukailleen.

²⁶⁹ Kettunen 1997, 161-162.

²⁷⁰ Siipi 1967, 152.

²⁷¹ Kettunen 1994, 88, 91-92; Kettunen 1997, 161, 164, 166.

Ylioppilasmaailmassa virisi kiinnostus valtakunnansuunnitteluun, koska suunnittelun ajateltiin työllistävän opiskelijoita. Ylioppilaslehdessä toivottiin, että valtakunnansuunnittelussa käytettäisiin hyväksi nimenomaan korkeakoulujen yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. Suunnittelulta toivottiin muun muassa ratkaisuja suomalaisen opetus- ja sivistystyön täydelliseen saneeraamiseen. Yleensäkin maan talouselämän pohjaksi kaivattiin järkevää suunnitelmallisuutta. Lehden mukaan valtakunnansuunnittelu tuli kehittää kansanliikkeeksi, jonka tavoitteena olisi uusi, voimakas ja yhtenäinen Suomi.²⁷²

Suunnittelun hyödyt alettiin havaita. Sodanjälkeinen suunnitteluoptimismi heijastui lukuisten sosiaalipoliittisten tutkimuslaitosten toimintaan. Väestöllistä tutkimusta tehtiin muun muassa Kansaneläkelaitoksen, Työterveyslaitoksen, Väestöliiton ja korkeakoulujen parissa.²⁷³ Yhteiskuntasuunnittelu liittyi kiinteästi hyvinvointivaltion rakentamiseen sekä koulutuksen uudistamiseen²⁷⁴. Sivistyskansojen joukkoon pyrittiin niin maan hengenelämää kehittämällä kuin taloudellisen suunnittelunkin keinoin²⁷⁵.

Suunnittelijoiden oli sodan päätyttyä tartuttava aluksi polttavimpiin kysymyksiin. Ensimmäiset merkittävät aluepoliittiset toimenpiteet Suomessa liittyivät rauhaan paluuseen eli lähes puoleen miljoonaan henkeen yltävän Karjalan siirtoväen asuttamiseen, Lapin jälleenrakentamiseen sekä asuntotonttien jakamiseen sotainvalideille ja rintamamiehille. Asutustoiminnan seurauksena maaseudun väestö kasvoi 1950-luvun loppuun saakka huolimatta samanaikaisesti sodan jälkeen käynnistyneestä kaupungistumisesta.²⁷⁶

Sota-aikana oli keskitytty sotaponnistukseen ja muun yhteiskunnan kehittäminen oli jäänyt odottamaan parempia aikoja. Kun maan tulevaisuus oli suursodan myllerryksessä epävarma, elettiin hetkessä kiinni sen suuremmin suunnittelematta. Sitä tärkeämpää psykologisesti oli sodan jälkeen kyetä näkemään yhteiskunnan kehityksen suunta ja luoda suunnittelulla sille jonkinlaiset suuntaviivat. Mittavaan jälleenrakennustyöhönkään ei voitu ryhtyä summittaisesti. Tämän vuoksi tarvittiin yhteiskuntasuunnittelua. Samalla sotasukupolvi asemoi itsensä johtamaan yhteiskunnan

²⁷² Yrjö Blomstedt, Ylioppilaslehti 25.9.1953 N:o 33, s. 9, 14; Ylioppilaslehti 8.1.1954 N:o 1, pääkirjoitus; Ossi Linna, Ylioppilaslehti 1.6.1957 N:o 21, s. 6.

²⁷³ Suonoja 1992, 489-490.

²⁷⁴ Ks. Nevala 1999, 47.

²⁷⁵ Ks. Kolbe 1993, 425-428.

²⁷⁶ Waris 1961, 294; Kosonen & al. 1999, 38-39; Alestalo 1985, 117, 122.

kehitystä. Tampereen seudulla aseveljien vastaus rakennemuutokseen oli aluesuunnittelun kehittäminen.

Aluetutkimuksen varhaisia virittäjiä oli Reino Ajo, joka muovasi liikennealueen käsitettä tutkimuksessaan *Tampereen liikennealue* 1944. Ajo näki kaupungin ja sitä ympäröivän maaseudun, ns. takamaan, taloudellisena kokonaisuutena, jonka toiminnan kannalta liikenneyhteydet olivat olennaisen tärkeitä. Liikenteen välityksellä etäisimmätkin tuottajat liittyivät keskukseen. Liikennealue eli kaupungin ja maaseudun muodostama kokonaisuus jatkui sinne saakka, mihin liikenteen yhdistävä ja koossapitävä vaikutus ulottui.²⁷⁷

Tamperetta keskuspaikkana käyttäen Ajo tutki, miten keskuksen ”voimavaikutus” eteni liikenneväyliä myöten ansioiden ja tuotannon osalta ja millä tavoin liikennealueiden raja määräytyi rautateitse, maantieliikenteessä ja laivaliikenteessä. Hän osoitti, että liikennealuetta voitiin kehittää liikenteeseen kohdistuvilla toimenpiteillä, teiden ja muiden liikenneväylien rakentamisella. Tämä puolestaan vaikuttaisi elintason nousuun koko liikennealueella.²⁷⁸ Ajon tutkimus olikin keskeinen innoittaja, kun tamperelaispoliitikot lähtivät kehittämään asuinseutuaan.

Virikkeitä suunnittelutoimintaan saatiin myös ulkomailta, Amerikan Tennesseejokilaaksosta ja Euroopasta Ruhrin alueelta²⁷⁹. 1900-luvun Euroopassa kaupunkisuunnittelua olivat kehittäneet mm. Patrick Geddes teoksellaan *Cities in Evolution* (1915) sekä Ebenezer Howard²⁸⁰. Suomessa seutusuunnittelusta tuli pakollista vasta vuoden 1958 rakennuslain myötä. Varhaisia aluesuunnittelun kehittäjiä 1940-luvulla oli arkkitehti Alvar Aalto, joka luonnosteli vuonna 1942 Kokemäenjokilaaksoson aluesuunnitelman eli suunnitelman Porin seudun kehittämisestä.²⁸¹ Aluesuunnitteluinnostus levisi nopeasti kautta maan, siitä kiinnostuttiin muun muassa Kotkassa, Jyväskylässä ja Rovaniemellä. Seutukaavoitus oli kuitenkin hidasta toimintaa eikä aina johtanut suunnitelmien valmistumisen ja toteuttamisen asteelle.²⁸²

Alvar Aalto asetti aluetason suunnittelun valtakunnallisen suunnittelun edelle. Hänen tarkoituksensa oli muodostaa valtakunnansuunnittelun kokonaisuus kokemusperäisesti pala palalta siten, että eri

²⁷⁷ Ajo 1944, 4.

²⁷⁸ Ajo 1944, 323.

²⁷⁹ Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliitto ry 1952 – 1969, s. 5.

²⁸⁰ Kaupunkisuunnittelun varhaisvaiheista ks. Jauhiainen 2006, 35-46 ja Kosonen & al. 1999, 22-29.

²⁸¹ Perälä 1984, 79; Salokorpi 1984, 309-311. Varsinainen kuntasuunnittelu kehittyi vasta 1960- ja 1970-luvuilla, ks. Jauhiainen 2006, 232.

²⁸² Ks. Nupponen 2000, 52-57.

alueiden suunnitelmat punottaisiin toisiinsa.²⁸³ Paitsi että suunnittelu lisäsi kuntien mahdollisuutta vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa, aluesuunnittelu tähtäsi kansalliseen yhteisvastuuseen. Se ymmärrettiin tarkoituksenmukaiseksi keinoksi taata koko maan paras.²⁸⁴

Myös tamperelaisten aluesuunnittelu lähti kuntatasolta. Tärkeää suunnittelussa oli kuntalaisten mielipiteen kuunteleminen. Kuntasuunnitelmien oli nivellyttävä seutukunnan ja koko valtakunnan suunnitteluun, mutta painopiste oli paikallistasolla. Teoksessaan *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954 Yrjö Silo kertoi, että kunta- ja seutusuunnittelu oli ihmislähtöistä: tehtävänä oli palvella tutkittavan alueen ihmisiä ja elämää. Kuntasuunnittelu pyrki siihen, että ”ihmiset voisivat menestyen ja tyytyväisinä harrastaa elinkeinojaan ja saada sellaisen kotipaikan, missä toimeentulo olisi taattu, asumisolot tyydyttävät ja missä he saavuttaisivat myös sen kosketuksen toisiin ihmisiin ja kulttuuriin, mitä kaikkea nykyaikainen ihminen pitää onnellisen elämän perusedellytyksenä.”²⁸⁵

Kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen ja taloudellinen kasvu kulkivat suunnittelussa ikään kuin käsi kädessä. Esimerkiksi professori Armas Nieminen piti molempia yhteiskuntasuunnittelun keskeisinä tavoitteina, mutta painotti taloussuunnittelun merkitystä ja piti sitä edellytyksenä yhteiskuntasuunnittelun muiden lohkojen eli sosiaalisuunnittelun ja kulttuuripoliittisen suunnittelun edistämiseksi.²⁸⁶

Vaikka toimeentulo oli ensisijainen kysymys, se ei silti yksin riittänyt. Silon mukaan elämä tuli elämisen arvoiseksi vasta kun myös sosiaaliset, sivistykselliset, esteettiset, moraaliset ja aatteelliset tarpeet tyydytettiin. Silo toivoi kuntatutkimuksen kohdistuvan myös mm. terveyden- ja sairaanhoidon järjestelyyn, oppilaitoksiin ja varsinkin maaseudun ammattikoulutuksen tarpeen tutkimiseen sekä ammattikoulutusolojen tehostamiseen.²⁸⁷

Reino Ajo painotti niin ikään valtakunnansuunnittelun ihmislähtöisyyttä: tehtävänä oli kansakunnan hyvinvoinnin ja onnellisuuden edistäminen unohtamatta kauneus-, viihtyisyys-, virkistys- tai terveysarvoja ja kulttuurin ja tekniikan kehittymiseen liittyviä voimavaroja. Hyvinvoinnilla Ajo

²⁸³ Aalto 1949, 262-263.

²⁸⁴ Nupponen 2000, 225, 242.

²⁸⁵ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 1-2.

²⁸⁶ Nieminen 1968, 14, 16.

²⁸⁷ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 5.

tarkoitti korkean elintason saavuttamista ja onnellisuudella mahdollisuuksia terveeseen ja psykologisesti tyydyttävään elämiseen.²⁸⁸

Käytännön kuntatutkimus käsitti väestöolojen selvittämisen tilastoja laatimalla, väestömuutoksiin perehtymällä ja elinkeinoryhmytyksen tekemisellä. Näiden tietojen pohjalta suoritettiin väkilukuennusteita sekä väestön ikäryhmitysennusteita. Näin selvitettiin mm. koulujen ja julkisten laitosten tarvetta. Tärkeää oli tutkia syitä maaltapakoon, maastamuuttoon ja siirtolaisuuteen. Lisäksi kuntatutkimuksessa paneuduttiin talous- ja työllisyystilanteen kehitykseen. Suurimman sijan Silon 1954 kirjoitetussa esityksessä sai maa- ja metsätalous, joka maaseutukunnissa yhä oli tärkein elatuksen antaja. Maanviljelyksen ja metsätalouden tuottavuutta haluttiin parantaa ja saada niiden tuotteet markkinoille.²⁸⁹

Pohtiessaan talouselämän kehittämisedellytyksiä Silo ennakoï väestönkasvun aiheuttavan tarvetta uusien elinkeinojen löytämiselle. Hän ajatteli lähinnä tehdas-, kaivos-, pien- ja kotiteollisuuden tarjoamia mahdollisuuksia. Raaka-ainelähteet ja niiden riittävyys oli tutkittava, samoin voiman lähteet, työvoiman saantimahdollisuudet, kuljetus- ja liikenneolosuhteet, menekkimahdollisuudet sekä sopivat teollisuusalueet. Varsinkin pienyrittäjien oli otettava huomioon paikkakunnan kalleus ja se, suosiko kunta teollisuuden siirtymistä paikkakunnalle. ”Ei ole yleisen edun mukaista, että muutamille paikkakunnille kasataan liikaa toimintaa ja varallisuutta ahdinkoon asti, samalla kun toiset paikkakunnat jäävät niistä osattomiksi”, Silo kirjoitti.²⁹⁰

Kauko Sipponen pohti samalla tavoin teollistumisen ongelmaa Ylioppilaslehdessä. Kun teollisuuden keskittyminen Etelä-Suomen kaupunkeihin oli imenyt lähikuntien nuoret työpaikkoihinsa, maaseudulle oli perustettava joko pien- tai suurteollisuutta muuttoliikkeen kääntämiseksi takaisin.²⁹¹ Desentralisaatio, luonnonläheisyys ja kaupungin ja maaseudun kehityksen yhteen liittäminen olivat myös Alvar Aallon valtakunnansuunnittelulle asettamia periaatteita²⁹². Niin ikään Heikki Waris arveli, että muuttoliikettä oli määrätietoisella teollisuus- ja liikennepolitiikalla mahdollista hajauttaa pienempiin asutuskeskuksiin. Tämä oli mahdollista maaseudun sähköistämällä ja liikennemahdollisuuksien parantamisella.²⁹³

²⁸⁸ Ajo 1948, 61-62.

²⁸⁹ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 2-3.

²⁹⁰ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 4.

²⁹¹ Kauko Sipponen, Teollistumisen ongelma. Ylioppilaslehti N:o 29, 28.8.1953, s. 4-5.

²⁹² Ks. Aalto 1949, 261-265.

²⁹³ Waris 1952, 310.

Reino Ajon ja Heikki Wariksen esimerkkiä seuraten Yrjö Silo painotti liikenneolojen merkitystä kaupungin ja maaseudun yhteydenpidolle. Näkemyksessä korostui se, ettei mikään paikkakunta päässyt edistymään ilman kunnollisia liikenneyhteyksiä. Liikenneverkko oli verisuonisto, joka välitti palvelut niin suuremmista kuin pienemmistäkin keskuksista niiden vaikutusalueille ja kuljetti maaseudun tuotteet keskuksiin ja niiden kautta laajemmille markkinoille. ”Kuta tehokkaampia liikenneverkko ja kulkuneuvot jollakin alueella ovat, sitä paremmin maaseutu ja sen keskukset sitoutuvat toisiinsa”, Silo kirjoitti.²⁹⁴

Samankaltainen painotus oli vuonna 1954 julkaistussa valtakunnansuunnittelukomitean mietinnössä, jonka mukaan liikenneolojen kehittäminen oli talouselämän perustekijöitä ja elinkeinoelämää edistävän liikenneverkoston aikaansaamiseen ja kehittämiseen oli kiinnitettävä erityistä huomiota²⁹⁵.

Tampereella kuntatutkimuksen oikeutusta perusteltiin sillä, että liikennealueen kunnissa asutuksen nopea tiivistyminen oli tuonut ratkaistavaksi vaikeita teknillisiä, taloudellisia, sosiaalisia ja hallinnollisia kysymyksiä. Tällaisissa kunnissa tarvittiin nopeasti toimenpiteitä. Tarkoitus ei ollut pelkästään asutuskeskusten vaan myös syrjäkylien tutkiminen ja suunnittelu. Kuntatutkimus loi edellytykset kuntasuunnitelman ja samalla kuntaa suuremman alueen, seutukunnan yleisuunnitelman laatimiselle ja toimeenpanolle.²⁹⁶

Silon kirjoitus antaa vaikutelman tutkimusoptimismista. Uskottiin, että yhteiskunnan muutos oli hallittavissa tieteellisen suunnittelun avulla. Sodanjälkeinen säännöstelyn ja henkisen lamaannuksen aika oli ohitettu ja katseet suunnattiin kohti tulevaisuutta. Suunnitteluinnostuksensa kautta yhteiskunnan johtotehtäviin pyrkineet hakivat oikeutusta omalle olemassaololleen: heidän käsissään olisivat Suomen ja suomalaisten menestyksen ja onnen avaimet. Suomalaiskansallinen tehtävä ei liikuttanut suunnittelijoita kuin marionetteja vaan yhteiskunnan suunnittelijat itse liittivät suunnitteluun suomalaiskansallisia päämääriä ja saivat siten toiminnalleen sosiaalisesti hyväksytyt perustelut.

Vuonna 1954 seutusuunnittelu oli vapaaehtoista, kuntien ja teollisuuden tukemaa toimintaa. Silo ennakoi työn muodostuvan lähitulevaisuudessa lakisääteiseksi. ”Nykyinen yhteiskuntamme on

²⁹⁴ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 3.

²⁹⁵ Komiteamietintö 1954:4, Valtakunnansuunnittelukomitean mietintö, 141. Mietinnön pohjalta aloitti toimintansa myös erityinen valtakunnansuunnittelutoimisto 1956, ks. Kosonen & al. 1999, 40-41.

²⁹⁶ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 5-6.

tavattoman dynaaminen, nopeasti muuttuva yhteiskunta. 'Tekniikan voittokulku' jatkuu yhä lisääntyvällä vauhdilla ja asettaa näin ollen yhteiskunnan laitokset ja kaikki sosiaaliset suhteet entistä ankarammalle koetukselle. Tästä on seurauksena se, että kehitystä on pyrittävä määrätietoisuudella ja suunnitelmallisuudella ohjaamaan oikeisiin uomiin, jotta ehkäistään ennakolta sellaisten nyt nähtävissä olevien ja suurin kustannuksin korjattavien epäkohtien syntyminen, jotka aikaisempi suunnittelemattomuus on aikaansaanut."²⁹⁷

Kuntasuunnittelua legitimoitiin yhteiskunnan rakennemuutoksen synnyttämällä tarpeilla. Tekniikan voittokululla ja syntyvillä epäkohdilla Silo viittasi työvoiman kysynnän vähenemiseen koneistumisen seurauksena niin maa- ja metsätaloudessa kuin teollisuudessa. Kehityksen myötä muun muassa koulutustarpeet lisääntyivät. Taloudelliseen kehitykseen yhdistyi ajatus henkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Talousalueesta haluttiin yhtenäinen erityisesti liikenneverkkoa kehittämällä. Tämä vastasi asevelihenkistä ajatusta siitä, että kansan tulisi muodostaa eheä kokonaisuus.

Kuntasuunnittelun tavoitteeksi tuli lisätä ihmisten toimeentulomahdollisuuksia ja viihtyvyyttä kotiseudullaan maaltapaon ja muiden epäkohtien estämiseksi. Paradoksaalista oli, että maaseudun oli asukkaiden viihtyisyyden nimessä tultava teknisen kehityksen, autoistumisen, tiedonvälityksen ja lisääntyvien palveluiden myötä yhä kaupunkimaisemmaksi²⁹⁸. Kansan elämäntapa oli peruuttamattomasti muuttumassa.

Yhteiskunnallisella suunnittelulla oli myös epäilijänsä kuten Helsingin yliopiston rehtori Paavo Ravila. Hän asetti vastakkain länsimaisen demokratian ja suunnittelun peläten, että maan kansallinen tulevaisuus rakennettaisiin Neuvostoliiton tapaan viisivuotissuunnitelmien pohjalle. Hänen mukaansa yhteiskunnan suunnittelu ei voinut olla tiedettä, sillä tulevaisuus ei ollut ennustettavissa. "Hyvää tarkoittavat ihmiset eivät huomaa, minkälaisen arvojen kanssa he leikittelevät", Ravila julisti lukukauden avajaispuheessaan syyskuussa 1955.²⁹⁹ Yhteiskunnallisella suunnittelulla ei silti tarkoitettu valtiojohtoista suunnitelmataloutta. Esimerkiksi Heikki Waris pyrki yhdistämään yksityistä taloudellista rationalisointia ja julkista talous- ja sosiaalipolitiikkaa.³⁰⁰

²⁹⁷ Yrjö Silo, *Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä* 1954, 6.

²⁹⁸ Ks. Waris 1974, 48-54.

²⁹⁹ *Ylioppilaslehti* 10.9.1955 N:o 28, s. 5.

³⁰⁰ Kettunen 1994, 106.

Tamperelaiset asevelipoliitikotkaan tuskin aikoivat ottaa yhteiskunnan suunnitteluun mallia itänaapurista. He halusivat oman ryhmänsä olevan vastuussa yhteiskunnan muutoksen hallitsemisesta. Yhteiskunnan rakennustyötä ei kuitenkaan toteutettu ylhäältä annettuna, vaan kansalaiset haluttiin sitouttaa mukaan toimintaan. Näkemyksen mukaan yhteiskunta oli hallittavissa kunnallispolitiikan tasolta ja tavallisen ihmisen perspektiivistä käsin, ei valtakunnantason ylärakenteesta käsin. Kenties tiedostamatta nämä suuntaviivat hahmottuivat päinvastaisiksi kuin sosialismin periaatteet, joiden mukaan yhteiskunnan suunta oli määrättävissä tuotantorakenteesta, ylhäältä käsin, ja se oli puolueideologioiden tehtävä. Tässä mielessä kuntasuunnittelu oli pikemminkin eräänlainen porvarillisen maailmankuvan ja mielenkiinnonkohteiden kiteytyminen.

Maaltapakoa vastaan

Muutoksen nopeudesta johtuen kaupungistumisen vaikutuksiin suhtauduttiin epäilevästi. Valtakunnansuunnittelulla haluttiin taistella väestön liiallista ja ”epätervettä” keskittymistä vastaan. Maassamuuttoa haluttiin ohjata maaseudun pieniin ja ”sosiaalisesti terveisiin” yhdyskuntiin.³⁰¹ Yrjö Silon mukaan seutusuunnittelun päätehtävänä oli maaseudun ansio- ja viihtyisyystason kohottaminen. Virtain Sanomissa 1954 hän toi esiin, että maaltapaon haitalliset vaikutukset oli havahduttu tajuamaan ja että seutusuunnittelu pyrki maaseudun ja asutuskeskusten tasapainoiseen yhteensovittamiseen. Maaseudulle oli saatava lisää ansiomahdollisuuksia monipuolistamalla maaseudun elinkeinoelämää teollisuuden ja käsityön avulla.³⁰²

Liikenne- ja talousalueittensa keskuksina kaupungit imivät itseensä lähiseudulta elintarvikkeita, raaka-aineita ja nuorisoa ja työnsivät itsestään valmiiden tehdastarvikkeiden ohella vanhentuneita ja työkyvyttömiä ihmisiä.³⁰³ Tällaisessa ajattelussa maaseutu edusti Suomen kansan elinvoimaa, joka kaupungissa uhrattiin pakkotahtiselle työnteolle. Puheenvuoroissa oli nähtävissä pelko maaseudun autioitumisesta ja syrjäytymisestä. Suunnittelu oli tähdätty vastustamaan tätä.

Silon tavoin mm. Kauko Sipponen puhui käsityölle ja pienteollisuudelle perustuvien maaseudun työpaikkojen puolesta, sillä niitä tarvittiin pienviljelijöiden sivuansiomahdollisuuksien tähden³⁰⁴. Jos maaseudun elinkeino- ja muu henkinen elämä rikastuisi, uskottiin että maaseutuväestön

³⁰¹ Ks. Waris 1952, 310.

³⁰² Virtain, Ähtärin, Alavuden ja Töysän Sanomat 9.12.1954.

³⁰³ Kauko Sipponen, Valtakunnansuunnittelu on valttia. Ylioppilaslehti N:o 30, 4.9.1953, s. 6.

³⁰⁴ Kauko Sipponen, Valtakunnansuunnittelu on valttia. Ylioppilaslehti N:o 30, 4.9.1953, s. 6.

viihtyminen kotipaikkakunnalla lisääntyisi. Silon mukaan Suomen säilyminen vapaana ja itsenäisenä oli kiinni siitä, että maaseutu säilyi terveenä ja lujana. Tämän vuoksi syrjäistenkin kuntien asioita oli ajettava koko seudun yhteisin voimin ja kytkettävä syrjäseudut liikenneyhteyksien avulla yhteen seudun keskeisten alueiden kanssa.³⁰⁵ Maaltapako nähtiin moraalisenä kysymyksenä ja se liitettiin kysymykseen Suomen elinvoimaisuudesta. Modernisoitumiseen liittyvää kaupungistumista oli tämän näkemyksen mukaan hillittävä.

Tässä suhteessa Sipponen ja Silo olivat eri linjoilla Reino Ajon kanssa, joka piti väestön virtaamista ”periferialta keskukseen” luonnollisena. Siihen liittyi, että maaseudun uloimmat vyöhykkeet ylläpitivät väestön lisääntymistä ja siten jatkuvasti lähettivät nuorta työvoimaa keskukseen, jossa sillä oli eniten kysyntää. Ajo vertasi tätä karjanhoitoon, missä siittäminen oli periferiale kuuluva toimintaa. Näin Ajon mukaan maaltapako lakkasi olemasta ongelma, sillä se liittyi luonnollisena osana liikennealueen elämää ylläpitävään prosessiin.³⁰⁶

Ajo esitti ajatuksensa vuonna 1944, jolloin maaltapako ei vielä ollut kiihtynyt samoihin mittasuhteisiin kuin 1950-luvulla. Maatalousväestö olikin perinteisesti keskeinen työvoiman rekrytointilähde muille elinkeinoille³⁰⁷. Muuttoliike puolestaan oli luonnollinen seuraus yhteiskunnan teollistumisesta. Väestö oli alkanut virrata maaseudulta kaupunkeihin jo 1870–80-luvulla heti muuttamista rajoittaneiden lainsäädännöllisten esteiden poistuttua.³⁰⁸ Työvoiman siirtyminen hiljaisilta alueilta vilkkaan kysynnän alueille yksinkertaisesti kuului taloudellisen nousun kuvaan. Tuottavuuden nousu edellytti väestön hakeutumista väestökeskuksiin ja teollistaminen merkitsi samalla kaupunkilaistumista. Silti juhlapuheissa päiviteltiin nuorison maaltapakoja kuin rintamakarkuruutta ikään.³⁰⁹ Mistä maaltapaon vastustamisessa lopulta oli kyse?

Maaltapako kytkeytyi kipeästi suomalaisen talonpoikaisen yhteiskunnan ns. pienviljelijäprojektin purkautumiseen. Kansalaissodan jälkeen torpparivapautuksen, asutustoiminnan ja tilanjakojen kautta Suomeen oli luotu laaja pienviljelijäväestö. Samalla sosiaalinen turvallisuus oli rakentunut itsenäisten talonpoikien oman työn varaan. Maaseudun asukkaat olivat saaneet toimeentulonsa pellolta, navetasta ja metsästä.³¹⁰

³⁰⁵ Virtain, Ähtärin, Alavuden ja Töysän Sanomat 9.12.1954.

³⁰⁶ Ajo 1944, 321-322.

³⁰⁷ Ks. Waris 1952, 309; Haapala 2004, 236.

³⁰⁸ Waris 1952, 283, 290, 293, 309.

³⁰⁹ Kuusi 1961, 101.

³¹⁰ Heinonen 1990, 128, 322; Kupiainen & Laitinen 1995, 49-51.

Toisen maailmansodan jälkeinen siirtolaisten ja rintamamiesten asutustoiminta oli edelleen jatkunut tällä pienviljelijäprojektin linjalla. Siirtoväkeä oli Suomen väestöstä 11 prosenttia, yhteensä 400 000 henkeä. Pääosa heistä oli maatalousväkeä ja tahtoi jatkaa ammatissaan. Asutuspolitiikka nähtiin keinona säilyttää yhteiskuntarauha ja muun muassa torjua kommunistisen kumouksen uhkaa. Pienviljelmien uskottiin tarjoavan ihmisille hyvän elämän eväät. Maanhankintalaissa 1945 luvattiin asutustiloja ja tontteja maataloussiirtoväelle ja rintamamiehille, sotainvalideille, leskille ja orvoille sekä maataloustyöväelle. Kaikkiaan heille muodostettiin 100 000 uutta tilaa.³¹¹

Pienviljelmät osoittautuivat sittemmin kannattamattomiksi. 1950-luvulla pienviljelijät saivat vielä lisäansioita metsätöistä, mutta uudet metsäkoneet ja tuotannon tehostaminen vähensivät alan työvoimantarvetta. Työtä haluavien oli hakeuduttava palveluelinkeinojen ja teollisuuden pariin Etelä-Suomeen ja Ruotsiin. Kun vuonna 1950 pienviljelijäväestöä oli 412 000 henkeä, vuonna 1975 heitä oli jäljellä enää 115 000.³¹² Maakuntapoliitikot saattoivat aavistaa, miten maalta lähteneitä odottivat erilaiset sosiaaliset ongelmat kaupunkien lähiöissä. Siksi ongelmaan yritettiin tarttua mahdollisimman nopeasti.

Kuntasuunnitteluun verrattuna suunnittelutyön suuntaviivoja muotoiltiin valtakunnan tasolla enemmän koko maan kehitystä silmälläpitäen, mutta samankaltaisin huolenaihein. Kimmokkeena oli havahtuminen maaltapaon todellisuuteen, jonka seuraukset yhteiskunnan kehityksen kannalta eivät olleet tarkoituksenmukaisia. Valtakunnansuunnittelussa tähdennettiin, että muuttotappio-alueille tuli saada uutta alkutuotantoa sekä toisaalta pääkaupungin osalta tuli siirtyä valtion liike-, kulttuuri- ja hallintolaitosten keskittämisen sijaan järkiperäiseen hajasijoitukseen.³¹³ Tamperelaisten pyrkimysten kannalta tämänkaltaiset kannanotot vaikuttivat jopa lupaavilta.

Tamperelaisen seutusuunnittelutoiminnan taustalla vaikutti halu ehkäistä maaseudun syrjäytymistä ja yhteiskunnallisten ristiriitojen leviämistä. Sen vuoksi maaseudun työllisyyttä oli tuettava. Väestön ja työpaikkojen keskittymistä kaupunkiin pidettiin epävarmuutta aiheuttavana uhkana. Tampereen liikennealue haluttiin nähdä tiiviinä, yhtenäisenä ja elinvoimaisena kokonaisuutena, jolloin se olisi paremmin hallittavissa. Eri asia tietysti oli, että kaupungistumiskehitys ei ollut kunnallis- tai maakuntapoliitikkojen pysäytettävissä. Tässä suhteessa heillä ei ollut valtaa vastustaa

³¹¹ Mylly 2005, 156-160; Roiko-Jokela 2004, 60, 82; Laitinen 1995, 86, 125.

³¹² Ks. Mylly 2005, 167-168; Roiko-Jokela 2004, 88; Haapala 2004; Laitinen 1995, 131-136; Alestalo 1985, 117, 122.

³¹³ Komiteamietintö 1954:4, Valtakunnansuunnittelukomitean mietintö, 21.

muutosta. Kyseessä oli kuitenkin globaali nykyaikaistumiseen liittyvä ilmiö, joka yleensä ottaen ei ollut kenenkään hallittavissa.

Maakuntapoliitikkojen perimmäinen tavoite muutoksen ylivoimaisuudesta huolimatta oli juuri muutoksen hallitseminen. Toisen maailmansodan jälkeen Tampere kilpaili Turun kanssa Suomen toiseksi suurimman kaupungin asemasta. Turun ohi väkilukutilastoissa Tampere nousi 1950-luvun puolivälissä. Tampereen väkiluku kaksinkertaistui kolmessa vuosikymmenessä. Tuossa ajassa Tampere muuttui tehdaskaupungista jälkiteolliseksi kaupungiksi, jossa oli ylioppilaita enemmän kuin tehdastyöläisiä ja suurimmaksi työllistäjäksi kohosi kaupungin julkishallinto.³¹⁴

Tampereen liikennealueen seutusuunnitteluliiton suorittamat väestöennusteet ulottuivat vuoteen 1980 saakka. Kaupunkilaistumistendenssi oli Silon mukaan selvästi havaittavissa – ei vain suomalaisena vaan myös yleiseurooppalaisena ja yleismaailmallisena ilmiönä. Vuonna 1955 liikennealueen väkiluku oli 380 000 henkeä, josta Tampereen kaupungissa asui 110 000 henkeä. Liitto ennakoi Tampereen kaupungin väkiluvun olevan 160 000 henkeä vuonna 1980 ja talousalueen väkimäärän lisääntyvän 25 vuodessa 485 000 henkeen. Lisäys koituisi lähes kokonaisuudessaan Tampereen ja sen ympäristökuntien osalle.³¹⁵

Seutusuunnitteluliiton väestöennusteet olivat oikeaan osuvia. Tampereen väkiluku oli 166 000 henkeä vuonna 1980. Väkimäärä lisääntyi 65 000 hengellä vuosina 1950–1980. Tampereen imussa naapurikuntien väkimäärä lisääntyi vuosina 1950–1980 yhteensä 33 000 asukkaalla.³¹⁶ Pirkanmaan väkiluvun liitto arvio kuitenkin liian suureksi, maakunnassa asui 1980-luvun alussa noin 412 000 henkeä³¹⁷.

Valtakunnallisesti väestöliike suuntautui pohjoisesta ja idästä etelään, mutta myös läänien sisällä tapahtui samanlainen liike reunoilta keskuksiin ja maalaiskylistä taajamiin. Muuttotappiot olivat suurimmat syrjäkylillä, jotka olivat kaukana kasvukeskuksista ja suurimmista kaupungeista. Maatalousvaltaisten kuntien muuttotappio oli kuntaa kohden kaksi kertaa suurempi kuin teollistuneiden maaseutukuntien, joissa teollisuuden kasvu korvasi maatalouden väheneviä työpaikkoja. Esikaupunkikunnat kasvoivat kaupunkien vanavedessä muutaman vuoden viiveellä. Asuntotilanne jakoi maalta työn perässä lähteneet kaupunkien ja niiden naapurikuntien kesken.

³¹⁴ Rasila 1992, 46, 190-191, 553.

³¹⁵ Yrjö Silo, Tampereen liikennealueen seutusuunnitelman runkoluonnos, *Kansan Lehti* 1.10.1955.

³¹⁶ Haapala 1986, taulukot s. 50-51 ja 55-56.

³¹⁷ Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1980–1981, taulukko 3.17 s. 38, Pirkanmaan väkiluku 1977 ja 1981.

Maalaiskuntien muuttotappio oli voimakasta jo 1950-luvulla kunnes maaltapako pysähtyi 1970-luvun jälkipuoliskolla.³¹⁸

Suuri epäkohta oli, että maaseudulla ei ollut asukkaille riittävästi työpaikkoja. Seutus suunnitteluliitto ennusti, että maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saavien määrä vähenisi maatalouden jatkuvan koneellistumisen ja rationalisoinnin takia ja kaupunkielinkeinoista eli teollisuudesta, käsityöstä, kaupasta, liikenteestä ja palveluista toimeentulonsa saavien määrä lisääntyisi. Huomio suunnattiin maaseudun teollistamiseen ja teollisuuden hajasijoitukseen.³¹⁹

Hyvinvointiin liitettiin seutus suunnittelussa ajatus pienteollisuuden avulla elinkelpoisena säilyvästä maaseudusta. Maaseudun elinvoimaisuus oli poliitikkojen keskeinen huolenaihe, sillä se oli myös äänestäjäkunnalle tärkeä kysymys. Rakennemuutos ja maaltapako näyttäytyivät uhkana, josta suomalaiset selviäisivät yhteisin ponnistuksin.

Silon mukaan suomalaisen yhteiskunnan suuri murroskausi asetti kansakunnalle ja sen kaikille yksilöille suuren vastuun. Hän totesi Suomalaisen Työn Viikolla huhtikuussa 1958, että maatalouden työvoima väheni maakunnassa vuosittain lähes prosentilla siirtyen teollisten elinkeinojen pariin. ”Työttömyys ja lamakausi kouristavat yhteiskuntaruumistamme. Huomattavimpana syynä nykyiseen tilanteeseemme on koko maamme elinkeinorakenteen takapajuisuus [...] Meidän on vihdoinkin uskottava, että maatalousväestömme lukumäärä on liian suuri kokonaisväestöön verrattuna. Alkutuotannon, lähinnä maatalouden varassa ei maassamme enää voida päästä eteenpäin.”³²⁰

1950-luvun lopulla metsäteollisuus nähtiin vielä elinkeinona, jonka tehostaminen saattoi parantaa maakunnan työllisyysnäköymiä. Liikenneyhteyksiä kehitettiin metsäteollisuuden tarpeita silmälläpitäen. Tampereen talousalue oli puutavaran kaukokuljetusten puolesta edullinen vesireittiensä puolesta ja tieverkosto oli voimakkaasti kehittymässä. Suunniteltu Tampereen–Parkanon–Seinäjoen rautatie oli tärkeä puutavarankuljetusten kannalta. Silo piti metsätöitä tärkeänä työllistäjänä, sillä kuljetuksineen ne tarjosivat talousalueella vuosittain noin 2 miljoonaa miestyöpäivää.³²¹

³¹⁸ Haapala 2004, 241, 244; Haapala 1986, 28-31.

³¹⁹ Yrjö Silo, Tampereen liikennealueen seutus suunnitelman runkoluonnos, *Kansan Lehti* 1.10.1955.

³²⁰ Yrjö Silo, Tampereen talousalueen elinkeinorakenne ja lähitulevaisuuden näkymät 14.4.1958, *Esitelmiä-kansio, PLA*.

³²¹ Yrjö Silo, Tampereen talousalueen väestö- ja elinkeinorakenne, *Puumies* 9.9.1958, 2-5.

Markkinapuun tuotanto ja metsätalouden tuottavuus olivat todella lisääntymässä. Tämä kuitenkin merkitsi metsätyövoiman ammattimaistumista. Työvoiman tarve metsissä itse asiassa väheni jatkuvasti. Ansiomahdollisuudet vähenivät erityisesti Pohjois-Suomessa, jossa pienviljelijöille ei ollut tarjolla muitakaan lisäansioita. Puut alettiin kaataa koneellisesti, kuljettaa traktoreilla ja kuoria tehtaissa.³²² Kehitystä havainnollistaa, että moottorisahamies teki kolmen tai neljän pokasahamiehen työt ja monitoimikone teki puolestaan lähes viidentoista moottorisahamiehen työt. Pienviljelijä-metsätyömiesten tarve putosi lyhyessä ajassa sadoista tuhansista muutamaan tuhanteen.³²³

Maa- ja metsätalouden osuus Suomen elinkeinoelämässä laski voimakkaasti 1950-luvun alusta lähtien. Palvelut nousivat 1950-luvun lopussa Suomen talouden johtavaksi sektoriksi sekä tuottajana että työllistäjänä. Ne tarjosivat työpaikkoja maa- ja metsätaloudesta vapautuville reserveille mutta keskittyivät asutuskeskuksiin ja tämä johti työvoiman siirtymiseen maaseudulta kaupungeihin. Kaupungeissa ja kauppaloissa asuvien osuus maan väestöstä oli vuonna 1950 ainoastaan 32,3 % mutta vuonna 1970 yli 50 %.³²⁴

Tässä suhteessa muutoksen tempo oli niin odottamaton, että se asetti maakunta- ja kunnallispoliitikat uusien haasteiden eteen. Katseet oli suunnattava maa- ja metsätaloudesta muihin elinkeinoihin. Liikenteellä alkoi olla tärkeä osa maakunnan elinkeinotoiminnassa. Liikenteen palveluksessa oli Tampereen talousalueella noin 10 000 henkeä. Palveluammattien osalta Silo totesi Tampereen talousalueen jääneen muiden talousalueiden jälkeen mutta kurovan välimatkaa umpeen, sillä keskussairaala oli rakenteilla ja Yhteiskunnallisen Korkeakoulun rakennushankkeen toteuttamiseen oltiin ryhtymässä 1959.³²⁵ Siten palveluammatit alkoivat vaikuttaa tärkeiltä Tampereen talousalueen tulevaisuuden kannalta.

Silo ennakoi maakunnan työvoiman lisäyksen vuosina 1958–1967 olevan 20 000 henkeä suurten ikäluokkien osuuden huomioon ottaen. Maakunnassa esiintyi rakenne- ja kausityöttömyyttä. Koska maa- ja metsätalouden työpaikkojen vähentyminen oli edelleen odotettavissa koneellistumisen ja rationalisoinnin vuoksi, Silo arvioi, että maakunnassa oli lähimmän 10 vuoden aikana kyettävä luomaan 30 000 uutta työpaikkaa eli 3 000 työpaikkaa vuodessa. Hän tähdensi, että todella nopeat

³²² Kuusi 1961, 119; Waris 1974, 24-26.

³²³ Heinonen 2006, 80.

³²⁴ Nevakivi 2000, 278; Rannikko 1999, 216; Waris 1974, 32-33, 45.

³²⁵ Yrjö Silo, Tampereen talousalueen väestö- ja elinkeinorakenne, Puumies 9.9.1958, 2-5.

toimenpiteet tämän hoitamiseksi olivat tarpeen, sillä asialla oli kiire ja se vaati uhrauksia ja pääomia.³²⁶

Vastaavasti Pekka Kuusi otti 1960-luvun alussa koko maan tavoitteeksi 50 000 työpaikan luomisen vuosittain, kun toisaalta suuret ikäluokat ja toisaalta maa- ja metsätaloudesta siirtyvä väestö hakeutuivat teollisiin ja palveluammatteihin. Mikäli Suomi ei halunnut jäädä halvan työvoiman ja halpojen raaka-aineitten tuottajaksi, kaikki voimat oli keskitettävä taloudellisen kasvun jouduttamiseen.³²⁷

Se mikä myöhemmin on nähty suomalaisen yhteiskunnan vaurastumisen menestystarinana³²⁸, tapahtui oikeastaan välttämättömyyden pakosta. Aikalaiset kokivat murroskauden jonkinlaisena hätätilanteena. Kaupungistumisen hahmottaminen luonnollisen kehityssuunnan sijaan ongelmaksi antoi ongelman ratkaisijoille tunteen siitä, että nyt toimittiin tärkeällä asialla. Yhteiskunnan johtoon asettuneet ryhmät halusivat antaa kansalle rauhoittavan viestin siitä, että muutos oli pantu merkille ja tarpeellisiin toimiin kehityksen ohjaamiseksi oli ryhdytty – siitäkkin huolimatta että muutos eteni omalla painollaan ohjailu- ja ohjailu-ryhtymästä välittämättä.

Taloukasvun nimeen

Suomen taloudellinen toiminta oli itsenäistymisestä lähtien kytkeytynyt kansalliseen tehtävään. Taloudellinen nationalismi siivitti esimerkiksi maan sähköistämiskysymystä. Kyvyn hyödyntää valtakunnan luonnonvaroja ajateltiin osoittavan kansakunnan henkisen kehityksen astetta muihin maihin verrattuna. Kotimaisen teollisuuden kehittäminen ja taloudellinen edistys koettiin tärkeäksi itsenäisyyden säilyttämisen kannalta.³²⁹

Kansallinen ajattelu sisälsi kaksi puolta: sekä kansansivistystyön ja kulttuuripolitiikan että taloudellisen tavoitteen kansantalouden edellytysten ja kilpailukyvyn parantamisesta. Kansakunnan itsemääräämisoikeus soveltui periaatteessa vain kulttuurisesti ja nimenomaan taloudellisesti

³²⁶ Yrjö Silo, Teollisuuden merkityksestä..., Pirkanmaan maakuntakalenteri 1958, 218-223.

³²⁷ Kuusi 1961, 89, 91, 96.

³²⁸ Waris 1974, 69.

³²⁹ Herranen 1996, 9-11, 45, 170, 174.

elinkykyisinä pidettyihin kansakuntiin.³³⁰ Suomi on nähty eräänlaisena yhteisyrityksenä, osakeyhtiö Isänmaana³³¹ ja Suomen talouden kasvutarina on toiminut kansallisen me-hengen ylläpitäjänä³³².

Rakennemuutoksen kaudella Suomen kansan tulevaisuus kytkettiin talouskasvun kiihdyttämiseen. Yhteiskunta kansalaisten yhteisyrityksenä oli Pekka Kuusen menestysteoksen *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961) läpäisevänä ajatuksena. Teollistaminen oli kasvun avain ja Kuusen mukaan teollistaminen iskostui 1950-luvulla koko kansan ajatukseksi. Sosiaalipolitiikan kehittäminen niin ikään suunnattiin vahvistamaan kulutuskysyntää ja sitä kautta maan taloutta.³³³ Kuusen teos oli kuin evankeliumi, joka teki taloudellisesta kasvusta kansalaisuskonnon³³⁴.

Oma roolinsa suomalaisten talousponnisteluissa oli naapurimailla Ruotsilla ja Neuvostoliitolla, joiden nähtiin edustavan modernisoituvaa ja teollistuvaa talouskasvun yhteiskuntaa. Kilpailu näiden kanssa nähtiin kansalliseksi olemassaolon kysymykseksi yhtä hyvin vasemmiston kuin oikeistonkin taholla.³³⁵ Lisäsävynsä asetelmalle toi, että Neuvostoliitto oli Suomen tärkeä kauppakumppani. Erityisesti energiapolitiikassaan Suomi oli riippuvainen Neuvostoliitosta.³³⁶ Toisaalta kansallinen öljy-yhtiö Neste Oy nähtiin Suomen itsenäisyyden takaajana. Valtiojohtoinen teollistaminen oli keino puolustautua Neuvostoliiton painetta ja kotimaista kommunismin haastetta vastaan.³³⁷

Tampereen talousalueella Yrjö Silo alkoi korostaa tuotantoelämän merkitystä maakunnallisessa suunnittelutyössä. ”Me jäämme auttamattomasti muiden maiden teollisesta kehityksestä jatkuvasti jälkeen, elleimme pysty jouduttamaan taloudellista kasvuamme ja saattamaan talouselämäämme nykyistä työkykyisemmäksi ja monipuolisemmaksi. Meidän on jokaisessa maakunnassamme kiinnitettävä keskeinen huomio alueen taloudellisten voimavarojen ja kehitysmahdollisuuksien selvittelyyn.”³³⁸

Seutusunnittelussa Silo korosti rajua murrosta ja voimakkaita muutoksia, joita maan yhteiskuntarakenteessa oli sota-ajasta lähtien tapahtunut teollisuuden nopean laajenemisen, maa- ja

³³⁰ Hobsbawm 1994, 42; Alasuutari 2004, 259.

³³¹ Siipi 1967, 174.

³³² Kantola 1998, 54-55, 57-58.

³³³ Ks. Kuusi 1961, 25, 60, 85, 88, 97.

³³⁴ Heinonen 2006, 56.

³³⁵ Kettunen 2008, 165-167; vrt. Kuusi 1961, 34 ja 91.

³³⁶ Majander 2004, 121-122.

³³⁷ Kuisma 1997, 170, 172, 517, 520. Asevelisocialistit Penna Tervo ja Väinö Leskinen olivat Nesteen näkyviä poliittisia takuumiehiä.

³³⁸ Yrjö Silo, Kansalaisjärjestöjen tehtävät maakunnan suunnittelussa 1963, 41. Esitelmä yhteiskuntasuunnittelun seminaarissa.

metsätalouden koneellistumisen, tilojen pirstomisen, maaseudun sähköistymisen ja siirtoväen aiheuttaman väestön tiheyden kasvun vaikutuksesta. Hän arveli, että monet yhteiskunnalliset ongelmat ja eturistiriidat olivat murrosajan eli vielä kehitysvaiheessa olevan teollistumis- ja kaupungistumisprosessin aiheuttamia sopeutumishäiriöitä.³³⁹

Tampereen alueen kunnallispoliitikot huomasivat varsin varhaisessa vaiheessa rakennemuutoksen merkityksen alueellaan. Teollisuuden keskittyminen asutuskeskuksiin työvoiman saannin vuoksi ja väestön taipumus hakeutua asutuskeskuksiin työpaikan saannin vuoksi oli kuitenkin kehityssuunta, jota oli vaikea pysäyttää. Rakennemuutoksen ongelmat korostuivat Tampereella siitä syystä, että valtakunnan tason huomio ei suuntautunut kasvavan väkiluvun ”tungosalueille”. Niiden oletettiin ratkaisevan ongelmansa itse. Valtakunnan kasvukeskuspolitiikka oli lähinnä kiinnostunut Pohjois- ja Itä-Suomen alikehittyneistä alueista.³⁴⁰

Kun kehittyneisyyden mittareina käytettiin mm. tulotasoa, teollistumisastetta, maa- ja metsätalousväestön vähäisyyttä, kuntien kantokykyluokitusta ja asutustiheyttä, kehittyneisyytenä pidettiin ennen kaikkea kaupunki- ja kauppala-asutusta. Tampereen alue luettiin muun Teollisuus-Suomen ohella maan kehittyneimpiin alueisiin.³⁴¹ Kehittynyt alue puolestaan samastettiin alueeseen, jolla ei voinut olla ongelmia. Sitten aluepolitiikkaa arvosteltiin sen vuoksi, ettei se ottanut huolenaiheekseen suurten kaupunkien ja teollisuuspaikkakuntien sosiaalisia ongelmia, vaikka aluerakenteen nopeat muutokset selvästi lisäsivät niitä³⁴².

Kehitysaluepolitiikkaan kuten teollisuuden hajasijoittamiseen havahduttiin liian myöhään. Aktiivisen aluepolitiikan käynnistyessä maaseutu oli jo menettänyt suuren osan asukkaistaan.³⁴³ Käytännössä Suomen työvoimantarjonnan liikapaine purkautui mittavana Ruotsin-siirtolaisuutena. 1950-luvun alun ja 1970-luvun alun välisenä aikana Suomesta hakeutui Ruotsin työmarkkinoille 300 000 henkeä. Siirtolaisuuden huippu ajoittui vuosiin 1969–1970, jolloin Suomen väkiluku väheni ja muuttotappio ylsi 77 000 henkeen.³⁴⁴

³³⁹ Yrjö Silo, Seutus suunnittelusta erityisesti Tampereen talousalueen näkökannalta. Keski-Suomen aluesuunnitteluliiton perustavassa kokouksessa 6.6.1957 Jyväskylässä pidetty alustusesitelmä YSA.

³⁴⁰ Ks. Kehitysalueiden neuvottelukunnan II jaoston mietintö kasvukeskuspolitiikasta Suomessa 1969, 4-6, 47-49.

³⁴¹ Palmgren 1964, 11-12, 41-42, 46. Teollisuus-Suomea Palmgrenin mukaan olivat Uusimaa, Varsinais-Suomi, Tammermaa [eli Pirkanmaa], Kaakkois-Suomi, Etelä-Häme ja Satakunta.

³⁴² Ks. Kuitunen ja Siirilä 1984, 10-11, 14.

³⁴³ Haapala 2004, 241.

³⁴⁴ Urponen 1994, 248; Haapala 2004, 242; Kalela 2005a, 213-214.

Seutusuunnittelussa syylliseksi sopeutumishäiriöihin nähtiin murroskausi, eivät poliittiset tekijät. Murros oli kuin luonnonvoima, jonka syiden ja seurausten hallitseminen oli vaikeaa. Ristiriitojen mahdollinen luokkatausta sivuutettiin. Näkemys ei silti kertonut yhteiskunnallisen vastuun pakoilusta, vaan aktiivinen suunnittelu oli vastuun ottamista. Ongelmien uskottiin kärjistävän, jos asiat jäisivät ennalleen ja yhteiskunnan kehittämiseen suhtauduttaisiin passiivisesti.

Toisaalta optimistisesti uskottiin, että kun suunnitteluun viimein ryhdyttiin, vaikeudet olisivat ratkaistavissa. Mallia suunnitteluun ei otettu idän sosialismista, vaikka tällaisiakin pelkoja julkisuudessa esiintyi. Suunnittelu tähtäsi suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen ja antoi suunnittelun puuhamiehille tilaisuuden esiintyä suomalaisuuden asialla.

2. Yhteiskunnan hyvinvointi

Työttömyysongelma

Suhtautuminen työllisyyteen ja sosiaalipolitiikkaan oli keskeisellä sijalla poliittisessa keskustelussa 1950-luvulla. Asevelipoliitikoille sosiaalipoliittiset kysymykset olivat merkityksellisiä, sillä aseveliyhdistys oli alun perin mielletty sosiaalisesti huoltojärjestöksi. Poliittista uraansa aloittaessaan Yrjö Silo halusi kutsua yhteiseen rintamaan niitä, jotka edelleen tunsivat olevansa taistelutovereita eheän kansankodin luomisessa. ”Köyhän rintamatoverin [...] elinehtojen parantaminen ja suojeleminen on asetettava edelle varakkaan taloudellisten etujen valvontaa. Vain luomalla kaikille maamme kansalaisille kunnolliset elämisen ehdot voimme vastustaa kumouksellisten voimien tulvaa ja rakentaa eheää suomalaista yhteiskuntaa.”³⁴⁵

Konservatiiveille sosiaaliliberaali keynesiläinen talouspolitiikka oli taistelukeino vasemmistoa vastaan – tavoitteena oli estää kommunistisen suuntauksen kasvu länsimaisissa demokratioissa³⁴⁶. Myös maanpuolustuksellisesta näkökulmasta katsottuna huonompiosaisten väestöryhmien aseman parantaminen vahvisti yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista edistäviä asenteita³⁴⁷.

³⁴⁵ Silon vaalipuhe kaupungintalon juhlasalissa 3.7.1958 YSA.

³⁴⁶ Suvanto 1994, 332.

³⁴⁷ Eskola 1962, 78.

Sosiaaliturvan katsottiin lujittavan kansan yhtenäisyyttä ja sen kehittämisen yhtenä ideologisena perusteena oli asevelihenkinen kansallinen eheyttäminen³⁴⁸.

Hyvinvointivaltion kehittämisellä oli kytköksensä kylmän sodan tilanteeseen ja uhkakuviin reaaliosialismin vahvistumisesta³⁴⁹. Eurooppalaista hyvinvointivaltiota ei olisi välttämättä kehitetty niin pitkälle ilman Neuvostoliittoon liitettyjä uhkakuvia. Suomessa kommunismin uhka korosti sosiaalipolitiikan legitimistisiä eli yhteiskuntajärjestelmän hyväksyttävyyttä vahvistavia piirteitä.³⁵⁰

Yrjö Silo toimi Tampereen kaupungin sosiaalilautakunnassa vuodesta 1954 lähtien³⁵¹. Hänen näkökulmastaan hyvinvoinnin kehittäminen oli hinta siitä, että vähävaraisetkin saatiin pysymään yhteisessä rintamassa. Sosiaalipolitiikkaa hän motivoi lähinnä yhteiskunnan kiinteyttä ja yhtenäisyyttä painottavilla poliittisilla tavoitteilla sekä eettisin perustein, ei talousnäkökohtiin vetoamalla³⁵². Sosiaalipolitiikan kohteeksi hän hahmotti yhä yli kymmenen vuoden jälkeen sodan päättymisestä kuvan sotavuosilta tutusta köyhästä rintamatoverista.

Asevelihenkeä saatettiin toki käyttää sosiaalisten uudistusten ideologisena perusteena silloinkin kun kyse oli taktikoinnista ja kompromissiratkaisujen välttämättömyydestä³⁵³. Periaatteessa asevelihenkeen yhdistyi silti sosiaaliturvan kehittäminen yhä enemmän koko kansaa koskevaksi, sillä rintamamiehet ja sotainvalidit olivat lähtöisin kaikista yhteiskuntaluokista. Rintamalla omaksuttu taisteluhenki oli aseveljien käyttämässä diskurssissa helppo siirtää rauhan oloihin, ulottumaan yhteiskunnan rakentamistyöhön.

Silolle sosiaalipolitiikka merkitsi toimintaa, jonka avulla karkotettiin köyhyyden, puutteen, epävarmuuden, turvattomuuden ja katkeruuden raja. Sosiaalihuollossa hän painotti, että kunnallistasolla oli tinkimättä maksettava kunniavelka sotainvalideille sekä sodissa kaatuneiden leskille, orvoille ja vaikeuksissa oleville vanhemmille. Kuitenkaan kunnallinen sosiaalipolitiikka ei saanut kantaa köyhäinhoidon leimaa, koska se riisti ihmiseltä luottamuksen itseensä. ”Yhteiskunnan on annettava ihmiselle aseet, mutta näitä aseita jokainen saa käyttää oman onnensa takomiseksi ilman holhousta, ilman Kainin poltinmerkkiä.”³⁵⁴

³⁴⁸ Niemelä 1993, 88; ks. myös Smolander 1999, 102-103, 111, 304-307.

³⁴⁹ Kettunen 2008, 167.

³⁵⁰ Riihinen 1993, 614.

³⁵¹ Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta 1954, sosiaalilautakunta.

³⁵² Sosiaalipolitiikan tavoitteista ks. Helne 2003, 59-64.

³⁵³ Ks. Julkunen & Vauhkonen 2006, 314-317.

³⁵⁴ Valtiotieteen maisteri Yrjö Silo 27.9.1960 YSA.

Asevelikonservatiivina Silo keskittyi ajatukseen siitä, että kunnan avun varaan joutuvat ihmiset olivat vaarassa menettää oman elämänsä hallinnan. Täysivaltainen yhteiskunnan kansalainen oli hän, joka kykeni työhön ja vastasi omasta ja perheensä elannosta. Asevelisukupolvi määritteli itseään työnteon kautta. Työpanosta ei tarvittu vain oman pärjäämisen vaan lähimmäisten ja laajemmin koko suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden turvaamiseksi.

Silon näkemykset kansalaisten sosiaaliturvasta noudattelivat klassista liberalismia, joka ymmärtää avun tarpeen silloin, kun ihminen ei itse kykene huolehtimaan itsestään tai hänellä ei ole ketään kehen turvautua. Tällaiseen tilanteeseen voivat joutua orvot, vammaiset tai vanhukset, ja heitä on autettava.³⁵⁵

Näkemyksessä korostui, ettei ihminen saanut tulla hyvinvointiyhteiskunnasta ja sen palveluista riippuvaiseksi. Sosiaalipolitiikan tarkoitus oli tukea mutta ei ohjata ihmisiä. Kannanottojen taustalta kuului kaikuja loimaalaisen leipuriäidin puheesta kaksikymmentäluvulta, jolloin isättömän perheen pahin uhka oli kunnan vaivaisiksi päätyminen. Henkilötausta auttaa ymmärtämään, miksi kysymys hyvinvointivaltiosta tuntui olevan Silolle ongelma. Olihan ennenkin pärjätty omin avuin ...

Ollessaan kansanedustajaehdokkaana Silo kritisoi valtion tulonsiirtoja työttömille. Näin valtio oli luonut avustusmielialaa, heikentänyt omatoimisuutta ja ”suorastaan ohjannut yhteiskuntaa rappeutumista kohti.” Hän piti ainoana oikeana toimintavaihtoehtona sitä, että työttömille tarjottaisiin työtä. ”Jokainen, joka vain kuluttaa rahaa tekemättä työtä, vieraantuu helposti samalla työnteosta ja tottuu siihen, että yhteiskunta kyllä pitää huolta, vaikka ei mitään tekisikään.”³⁵⁶ Hän linjasi kysymystä oikeistolaisittain; työttömyysturva oli vasemmiston ajama tavoite.

Silon kannanotot vastasivat perinteistä näkemystä työttömyydestä. Jo ennen kansalaissotaa suomalaisten huolen aiheena oli ollut paitsi kansantaloudellinen tappio, joka syntyi kun työttömien työvoima jäi käyttämättä, myös siveellinen rappio, kun työttömät tottuivat toimeentuloonsa, sekä ne valtiolliset vaarat, joita työttömien katkeroituminen saattaisi aiheuttaa.³⁵⁷

³⁵⁵ Harisalo & Miettinen 1997, 38, 90-92.

³⁵⁶ Yrjö Silo, Työtä – turvallisuutta 17.5.1958 YSA.

³⁵⁷ Kalela 1989, 30; Kalela viittaa Eino Kuusen väitöskirjaan *Talvityöttömyys* vuodelta 1914.

Toisaalta työttömyyden mieltäminen ongelmaksi oli uutta. Täystyöllisyydestä tuli uusi iskusana vasta 1950-luvulla, kun lähdettiin rakentamaan tietoisesti kaikkien kansalaisten Suomea³⁵⁸. Aiemmin etenkin talvityöttömyyttä pidettiin elämänmenoon luonnollisesti kuuluvana asiana. Kokovuotista työtä ei osattu vaatia. Maaseudulla asenteet alkoivat muuttua vasta 1950- ja 1960-luvulla.³⁵⁹

Työnsaannin epävarmuus ja siitä johtuva sosiaalinen turvattomuus oli suomalaisen sosiaalipolitiikan suurimpia ongelmia 1950-luvun jälkipuoliskolla. Työllisyysongelmaa pyrittiin ratkomaan järjestämällä työttömyystöitä lähinnä työttömien kotikunnasta, mutta myös työllistetyissä tyytymättömyyttä aiheuttaneilla ns. siirtotyömailla. Työttömyystöitä järjestettiin lähinnä talvisin ja ne oli suunnattu lähinnä ruumiillisen työn tekijöille.³⁶⁰

Työllisyys oli myös maakuntapolitiikkojen keskeinen huolenaihe. Pirkanmaan Maakuntaliitto tarjosi väylän maakunnan ja sen kuntien työllisyyskysymysten hoitamiseen valtakunnanpäättäjien suuntaan. Silo pääsi vuosina 1956–1959 vaikuttamaan maakunnan työllisyysoloihin maakuntaliiton toiminnanjohtajana. 1950-luvun lopulle sattuneen lamakauden vuoksi liitto kiinnitti työllisyyden turvaamiseen erityistä huomiota. Se esitti työllisyyskohteiksi tien- ja rautatienrakennustöitä, etenkin Tampereen – Parkanon – Seinäjoen rautatiesuunnitelman toteuttamista, peruskuivatus- ja vesistöjärjestelyitä sekä määrärahoja uusien rakennusten ja perusparannusten toteuttamiseksi, erityisesti riittävää määrärahaa Tampereen keskussairaalan rakennustöiden jatkamiseksi.³⁶¹

Kenties suurisuuntaisin näistä työllisyyskohteista oli Tampereen – Parkanon – Seinäjoen ratatyö vuosina 1962–1970³⁶². Rautatietyömaa oli vuosikymmenen ajan suurimpia työllisyyskohteita koko maatakin ajatellen. Työvoima vaihteli vuosittain tuhannen miehen vaiheilla ja sitä tuotiin koko Suomen alueelta. Työtä radan saamiseksi tehtiin yli puoluerajojen, sillä mm. vuonna 1967 silloinen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Leo Suonpää nopeutti töiden aikataulua.³⁶³

Työllisyyskohteina tie- ja rautatiehankkeet olivat otollisia erityisesti sen vuoksi, että liikenneyhteyksien parantamista pidettiin keskeisenä keinona talousalueen vaikutuspiirin vahvistamiseen.

³⁵⁸ Siipi 1967, 175.

³⁵⁹ Kalela 1989, 31.

³⁶⁰ Waris 1961, 27, 137-138.

³⁶¹ Pirkanmaan Maakuntaliiton toimintakertomus vuodelta 1957, s. 40-42.

³⁶² Rautatiekomitean kokous 29.11.1958, Tampere-Parkano-Seinäjoki –rautatiekomitean kansio PLA; Seppälä 2002, 212-213, 217-219.

³⁶³ HY 11.11.1970.

Maakuntaliiton puheenjohtaja Pentti Palmroth korosti erityisenä epäkohtana sitä, ettei Tampereen kautta kulkevien valtakunnallisten runkoteiden suuntaa ollut vahvistettu. Tampereelta ei ollut Helsinkiin tai Turkuun liikenteen edellyttämiä teitä ja liikenne katkesi keväisin routimisen vuoksi.³⁶⁴ Tiekurjuus ei ollut liioiteltua, sillä Suomen tiestö oli rappeutunut sotavuosina. Lisäksi autokanta kasvoi sodan jälkeen hurjaa vauhtia ja autojen tekninen kehitys mahdollisti huomattavasti suuremmat ajonopeudet kuin mihin teiden kunto antoi myöten.³⁶⁵

Maakuntaliitto kritisoi erityisesti valtion käytäntöä lopettaa työllisyyden ylläpitämiseksi järjestetyt työmaat kesäkaudeksi toukokuun lopusta lokakuulle asti³⁶⁶. Ruumiillinen työ tie- ja rakennuskohteissa oli sellaista, jota ammattitaidottomatkin miehet osasivat tehdä. Taustalla oli perinteinen ajatusmalli, jonka mukaan miehet olivat perheen elättäjiä. Naisten työttömyydestä ja työllistymisestä ei puhuttu. Kesällä työttömien ajateltiin työllistyvän rakennuskesäkauden vilkastuessa tai saavan elantonsa maatalouden kausiluonteisista töistä.

Työttömien määrä oli lisääntynyt 1950-luvun puolivälissä. Vaikein työttömyys ajoittui talveen 1958–1959, jolloin työnhakijoiden määrä Suomessa kohosi jopa 100 000 henkeen. Työttömien määrä seurasi teollisuuden suhdannevaihteluja, mutta oli myös kausiluonteista vähentyen aina kesän tullen.³⁶⁷ Suomen työttömyys oli luonteeltaan agraarista. Pysyviä vajaan työllisyyden alueita oli ensisijaisesti Lapissa, Oulun läänissä, Pohjois-Savossa ja Keski-Pohjanmaalla. Työnpuute keskittyi pienviljelijöihin ja maatalousväestöön. Teollistuneemilla seuduilla kausityöttömyyttä esiintyi pääasiassa rakennusteollisuudessa.³⁶⁸

Niin kauan kun työttömyysturva oli ratkaisematta ja työllisyyden hoito rakentui siirtotyömaiden varaan, hyvinvoinnista ei oikeastaan voinut puhua. Työttömyysvakuutusjärjestelmä oli 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa vasta kehitteillä ja työttömiksi jääneet joutuivat turvautumaan kunnan huoltoapuun³⁶⁹. Myös sosiaalihuollon kritisoijien täytyi olla tietoisia työttömyysturvan vaatimattomasta luonteesta – työttömyysavustuksilla kukaan ei olisi päässyt rikastumaan.

³⁶⁴ Tampereen talousalueen runkotiet... Uusi Suomi 27.12.1956 s. 3. Palmrothia haastatteli Yrjö Silo.

³⁶⁵ Suomen teiden historia II, 353-356, 366, 371 ja taulukko s. 391. Moottoriajoneuvoja liikkui Suomen teillä vuonna 1945 vain noin 27 000, mutta vuonna 1960 jo 360 000.

³⁶⁶ Pirkanmaan Maakuntaliiton toimintakertomus vuodelta 1958, s. 36-43.

³⁶⁷ Karisto, Takala ja Haapola 1996, 56.

³⁶⁸ Siipi 1967, 179.

³⁶⁹ Waris 1961, 141-145; Niemelä 1993, 92-95; Suonoja 1992, 459-461; Kalela 1989, 189 ja Kalela 2005a, 216-217.

Työllisyyskysymys heijasti dualismia työstä oikeutena mutta myös velvollisuutena, jonka laiminlyöjällä ei ollut oikeutta toimeentuloon³⁷⁰. Terveillä ihmisillä työnteko oli paitsi oikeus, myös velvollisuus. Sotainvalidien puolestaan oli todistettava, että heilläkin oli oikeus työhön. He olivat vammautumisensa vuoksi työmarkkinoilla muita heikommassa asemassa ja yrittivät kamppailla työkykynsä säilyttämiseksi.

Sotainvalidien työllistyminen

Sotainvalidit olivat erityisryhmä sosiaalipolitiikan alalla. Koska he olivat vammautuneet sodassa, he tarvitsivat aseveljiensä sekä muun yhteiskunnan apua. ”Varsinkin ne, joita kohtalo on kovimmin kolhaissut, saavat syvimmän myötätunnon osakseen, ei kuitenkaan almujen ja passiivisuuteen johtavan huollon muodossa, vaan sellaisena henkisenä ja aineellisenä tukena, joka panee heidät vapaiden, itsetuntoisten kansalaisten tavoin oma-aloitteisesti yrittämään eteenpäin.”³⁷¹

Sotainvalidityö heijasti käsityksiä siitä, miten yhteiskunnan tuli huolehtia vaikeuksissa olevista kansalaisista. Invalideille oli luotava tunne sosiaalisesta turvallisuudesta mutta samalla oli tähdennettävä työn arvoa, yritteliäisyyttä ja ennen kaikkea omatoimisuutta. ”Kunnan huollon varaan joutuminen aiheuttaisi syvää katkeroitumista ennen terveissä ja työkykyisissä sotainvalideissa. Jo pelkokin tästä aiheuttaa sielullista kärsimystä.”³⁷² Periaatteessa ihmisen tuli pärjätä elämässä omillaan. Diskurssi sotainvalidien vaikeuksista loi kuvaa invalideista, jotka ponnistelivat sopeutuakseen yhteiskuntaan vammoistaan huolimatta.

Sodan päätyttyä yhteiskunnalla oli selvitettävänä suuria ja vaikeita kysymyksiä sotakorvauksista ja siirtoväen asuttamisesta, ja sotainvalidit vaikuttivat jäävän muiden ongelmien varjoon. Yrjö Silon mukaan invalidien toimeentulo oli turvattava niin, että näiden itseluottamus palaisi. Invalidi oli autettava asemaan, jossa hän tunsi olevansa ”itsenäinen, vapaa ihminen ihmisten joukossa eikä kerjäläinen parempiosaisten ovella.” Tämä korosti Veljesliiton merkitystä: omalta järjestöltä saadut avustukset eivät tuntuneet ”armopaloilta, eivät kunnanhoidokin köyhänavulta, vaan tunnustuksenomaiselta lahjalta veljeltä veljelle.”³⁷³

³⁷⁰ Ks. Kettunen 1997, 123.

³⁷¹ Poijärvi 1944, 14-15.

³⁷² Sotainvaliidien Veljesliiton Tampereen seudun alaosasto r.y. v. 1945, 15-16 SV/Tre.

³⁷³ Yrjö Silo Sotainvaliidien viikon avajaisissa Tampereella 14.10.1945 YSA.

Perheyhteyteen viittaavan veli-sanan käyttö konkretisoi avustussuhteesta lähimmäissuhteen. Vieraalta saatu raha-avustus olisi saanut invalidin tuntemaan itsesääliä, mutta ”veljeltä” saatu raha oli ikään kuin kunniallisempi lahjoitus. Silo ei käyttänyt vielä sanaa hyvinvointi. Tämänkaltainen ajatus oli kuitenkin taustalla, kun hän puhui sotainvalidien ihmisarvoisen aseman puolesta.

Kysymys oli kuitenkin vaikea. Yhteiskunnan avun varaan joutuminen merkitsi hirveintä ajateltavissa olevaa kohtaloa, kerjäläisyyttä. Fyysinen vajavuus psykologisoitui koskemaan ihmisen asemaa yhteiskunnassa. Miehen mitta oli perinteisesti ollut se, että hän pystyi elättämään oman perheensä. Apua tarvitsevat sotainvalidit olivat menettäneet tämän elämänhallinnan. He olivat arkoja kunniastaan.

Sodan jälkeen sotainvalideja yhtäkkiä oli kymmeniä tuhansia eikä yhteiskunta ollut tähän valmistautunut. Sotavamma näyttäytyi masentavana kohtalona, mutta sotainvalidityö pyrki kumoamaan tämän. Yhteiskunnan rakennustyö perustui tässä näkemyksessä panokseen, jonka kansalaiset antoivat isänmaan hyväksi. Kansalaisten puolestaan oli jollakin tavalla perusteltava se, miksi heillä – tässä tapauksessa sotainvalideilla – oli oikeus hyötyä yhteiskunnan avusta.

Invalidien yhteiskuntakelpoisuutta käsitelleellä keskustelulla oli taustansa maailmansotien väliseltä ajalta. 1910-luvulta lähtien oli käyty keskustelua siitä, miten köyhäinhoitolaiseksi joutuminen oli invalideille alentavaa ja yhteiskuntajärjestyksenkin kannalta haitallista. Yhteiskunnassa, jossa työnteko oli ihmisarvon mittari, invalidit perinteisesti saivat ponnistella käydäkseen hyödyllisistä kansalaisista.³⁷⁴

Köyhäinavun varaan joutumista pidettiin jo itsessään onnettomuutena. Sen varaan joutuminen herätti kammaa. Lisäksi avuntarvitsijoiden siveellistä ryhtiä epäiltiin.³⁷⁵ Apuun turvattiin vain erityistilanteissa eli silloin kun muuta pärjäämisen mahdollisuutta ei ollut. Valtiolla oli vastuu vain huono-osaisista. Huollon kohteina olivat vaivaiset, irtolaiset, orvot ja rutiköyhät. Huollolla oli myös kontrollipoliittinen tehtävä, avun saajien kurissa ja nuhteessa pitäminen.³⁷⁶

Perinteisesti yhteiskunnan huollosta vallitsi ankara näkemys. Huoltoapua, jota aiemmin sanottiin köyhäinhoidoksi, annettiin vain henkilöille, jotka eivät muulla tavalla voineet saada elatusta ja

³⁷⁴ Harjula 1996, 197, 200.

³⁷⁵ Kalela 1989, 31. Kalelan sitaatti on Eino Kuusen väitöskirjasta *Talvityöttömyys* 1914.

³⁷⁶ Heinonen 1990, 128-129, 322.

hoitoa. Se oli sosiaaliturvan viimeinen keino, johon turvaututtiin vasta sitten, kun muita mahdollisuuksia ei enää ollut. Avun tarve tutkittiin jokaisessa tapauksessa erikseen. Kaiken sosiaalihuollon tarkoituksena oli jäädä tilapäiseksi ja auttaa huollettava jaloilleen. Vammaishuoltokin perustui omatoimisuudelle ja tarkoituksena oli palauttaa vammaisen työ- ja toimintakyky niin, että hän kykeni huolehtimaan itsestään ja perheestään.³⁷⁷

1930-luvulla invalidi-sana rajautui koskemaan henkilöitä, jotka ennen äkillistä vammautumistaan olivat työllään jo saavuttaneet yhteiskunnan hyväksynnän. Menetetystä ansiokyvystä oli maksettu korvauksia vapaussodan voittajaosapuolen invalideille vuonna 1919 säädetyllä lailla.³⁷⁸ Aseveljet omaksuivat vapaussodan invalideilta periaatteen, että rintamamiehillä, invalideilla ja sotaleskillä oli oikeus saada tukea ja apua. He olivat saavuttaneet tämän oikeutensa toiminnallaan sodan vuosina. Sosiaalipolitiikan kohteena olemisesta tuli tällä tavoin hyväksytyä. Avunsaanti ei ollut enää vain armeliaisuutta vaan kansalaisoikeus.³⁷⁹ Asennoituminen sosiaaliturvaan muuttui vähitellen myönteisemmäksi.

Sotainvalidien yhteiskuntaan sopeutumisessa työpaikan saanti ja pärjääminen työtehtävissä oli silti tärkeää. Sotainvalidien Veljesliitto kiinnitti tähän erityistä huomiota. Etenkin käsivammaisten, sotatuberkuloottisten ja aivovammaisten oli vaikea saada työtä³⁸⁰. Invalidihuoltoa lisäksi vastustettiin mm. sen tähden, että invalidien työhönotto syrjäytti ”täyskelpoisia” työntekijöitä ja invalidityövoiman käyttämisen pelättiin alentavan yleistä palkkatasoa. Oli kuitenkin taloudellisesti tarkoituksenmukaista, että invalidien työsuoritukset saatiin tuotantotoiminnan palvelukseen. Sotainvalideilla oli oikeus saada tukea, koska invaliditeetti oli syntynyt yhteiskunnan palveluksessa.³⁸¹ Jotta sotavammaisiin olisi suhtauduttu arvokkaasti, tuotiin esiin, että yhteiskunta oli pikemminkin velkaa sotainvalideille eivätkä nämä yhteiskunnalle.

Sotainvalidien työhuollon onnistumisen edellytyksenä oli yksilöllinen työhön sijoitus. ”Luottamusmiehen tulisi pyrkiä sotainvaliidin ja työnjohdon kanssa neuvottelemalla siihen, että todella löydetään sellainen tehtävä, jossa sotainvaliidi tuntee pystyvänsä terveen miehen työsuorituksiin. Suurissa työpaikoissa tämä varmaankin on mahdollista, jos vain hyvää tahtoa riittää.” Invalideja tuli kohdella tavallisina työntekijöinä eikä keskittyä heidän vammaansa. Lisäksi

³⁷⁷ Waris 1961, 241-242, 256.

³⁷⁸ Harjula 1996, 178, 185, 197.

³⁷⁹ Siipi 1967, 148, 173.

³⁸⁰ Sotavammaisten työllistymisvaikeuksista ks. Honkasalo 2000, 284-285 ja 518-519.

³⁸¹ Invaliidihuoltokomitean mietintö N:o 1 1946, 11-15.

tärkeää oli, ettei sotainvalidille maksettu invaliditeetin takia pienempää palkkaa kuin toiselle työntekijälle, jos hän pystyi samaan työsuoritukseen kuin terve työntekijä.³⁸²

Avustusmielialaa kitkettiin edelleen myös sotainvalidien keskuudesta. Silo piti tärkeänä, ettei sotavammaisten tarvinnut kääntyä kunnan huoltolautakunnan puoleen. ”Avustuksia ei todellakaan ole annettava sotavammaisille sen takia, että he ovat saaneet vaikean vamman, vaan ainoastaan sillä edellytyksellä, että he tämän vamman takia ovat joutuneet välttämättömään taloudellisen tuen tarpeeseen.”³⁸³

Avustustoiminnan tavoitteena oli tehdä invalideista itsenäisesti pärjääviä yhteiskunnan jäseniä. Kysymys sosiaalityöstä oli sotainvalideille kivulias, heidän tuen tarvettaan oli ympäröivästä yhteiskunnasta käsin kyseenalaistettu. Tuen varassa eläminen merkitsi aikakauden näkemyksissä elämässä epäonnistumista. Kenties sotainvalidien suuri vammaisryhmä oli tässä suhteessa myös omiaan lisäämään kanssaihminen suvaitsevaisuutta.

Eräs konkreettinen keino parantaa invalidien työskentelymahdollisuuksia oli heille tarkoitetun työkeskuksen perustaminen. Ei-kunnalliselta pohjalta tätä suunnitteli Tampereen kaupungin toukokuussa 1958 asettama työryhmä, jossa Yrjö Silo oli mukana. Toimikunnan puheenjohtajana oli toimitusjohtaja Eero Tuomola.³⁸⁴ Toimikunta suunnitteli *osatyökykyisten* miesten työtuvan perustamista. Termi oli sävyiltään myönteisempi kuin ”vajaatyökykyisyys”, jota myös 1950-luvulla käytettiin.

Vajaatyökykyisyyden kriteeri oli alentunut kilpailukyky avoimilla työmarkkinoilla iän, ruumiillisen tai henkisen vajavaisuuden, luonteen sopeutumattomuuden tai muun syyn vuoksi. Sotainvalidien lisäksi Suomessa arvioitiin olevan 35 000 muutoin invalidisoitunutta sekä 44 500 henkisesti vajaakykyistä. Ei liene ihmeteltävää, että sotainvalidit pyrkivät erottautumaan vajaatyökykyisten joukosta, johon luettiin aikakauden vammaisuuskäsitettä kuvastavin termein invalidien lisäksi

³⁸² Yrjö Silon alustus syyskuussa 1947 pääluottamusmiehille järjestetyssä tilaisuudessa Tampereella, YSA; ks. myös Seppälä 1981, 22.

³⁸³ Yrjö Silo, *Sotavammaiset Sotainvalidien Veljesliiton avustustoiminnan kohteena 1952*, 122-123.

³⁸⁴ Osatyökykyisten miesten työtupaa suunnitelleen, 19.5.1958 asetetun Tampereen kaupungin tilapäisen toimikunnan mietintö YSA. Jäseniä Silon lisäksi olivat toiminnanjohtaja Into Lähteenmäki, vahtimestari Lauri Kaitila, toimitsija Erkki Koskinen ja varatuomari Thelma Ollila.

idiootteja, imbesillejä, kaatumatautisia ja jakomielitautisia; irtolaisia, alkoholisteja ja rikollisia; sekä tuberkuloottisia ja reumaattisia.³⁸⁵

Sotainvalideja oli koulutettu vuodesta 1940 alkaen mm. hitsaajiksi, puusepiksi, auton asentajiksi, vaattureiksi, radionhuoltajiksi ja kirjansitojiksi. Heitä ei ohjattu täysin uuteen ammattiin, ellei vamman laatu tehnyt mahdottomaksi paluuta entisentyypiseen työhön. Esimerkiksi pienviljelijät pyrittiin edelleen asuttamaan kotitilallaan ja heille koulutettiin jokin toimeentuloa tukeva sivuammatti. Vamman vuoksi vähentynyt työkyky pyrittiin korvaamaan entistä paremmalla ammattitaidolla. Ammattikoulutusta saaneet invalidit työllistyivät huomattavasti paremmin kuin kouluttamattomat invalidit. Invalideille annettiin ammatinvalinnanohjausta jo silloin, kun käytäntöä ei muutoin Suomessa vielä tunnettu. Sotainvalideille annettiin ammattikoulutusta vuoteen 1957 saakka Veljesliiton huoltolaitoksissa.³⁸⁶ Tarvetta invalidien koulutukselle oli edelleen silti olemassa.

Sotainvalidien työllistymisongelmat eivät aina johtuneet työnantajien haluttomuudesta palkata heitä vaan yleisestä asuntopulasta: invalidi ei voinut ottaa tarjottua työpaikkaa vastaan, jos hän ei saanut huoneenvuokralautakunnasta asuntoa. Invalidien työllistymisessä oli ongelmia vielä 1950-luvun lopullakin. Tilanne oli vaikein Helsingissä ja Tampereella, jonne tuli maaseudulta sotainvalideja. Heissä oli etenkin pienviljelijöitä, jotka eivät saaneet riittävää elantoa kotitaltaan. Kouluttamattomina heidän oli vaikea saada työtä.³⁸⁷ Kaikkien vajaakuntoisten työnvälitys saatiin yleisen työnvälityksen piiriin vuoden 1963 alusta. Työnvälitystoimistoihin perustettiin vajaakuntoisten työhönsijoitukseen erikoistuneita neuvontaosastoja ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöön perustettiin vajaatyökykyisten työhönsijoittamisasiain neuvottelukunta.³⁸⁸

Tampereen Invalidien Työnvälitystoimiston kirjoissa vuosina 1958 ja 1959 oli edelleen 200 – 250 tamperelaista osatyökykyistä miestä, joille ei toimiston kautta pystytty hankkimaan työpaikkaa. Työkeskusta suunnitellut toimikunta korosti, ettei työkeskuksesta saisi tulla kunnan huoltotoimiston yhteydessä toimivaa epäsosiaalisten henkilöiden huoltolaitosta. Lähtökohtana oli, että suurin osa osatyökykyisistä henkilöistä pystyi oikealla tavalla työhön sijoitettuna ja ohjattuna suorittamaan koko yhteiskuntaa hyödyttävää työtä. ”Järkevin ratkaisu yhteiskunnan oman edun kannalta on

³⁸⁵ Virtanen 1952, 367-370. Kirjoittaja oli valmis lukemaan henkisesti vajaatyökykyisiin myös psykopaatit ja debiilit, mutta tämä olisi samalla kolminkertaistanut henkisesti vajaatyökykyisten määrän.

³⁸⁶ Ks. Ranta-Knuutila 1967, 165-166, 173; *Kansakunta sodassa* 2 1990, 334; Seppälä 1990, 59-60, 193-194 ja Honkasalo 2000, 282.

³⁸⁷ Seppälä 1990, 195, 246.

³⁸⁸ Ks. Ranta-Knuutila 1967, 188.

sijoittaa osatyökykyiset työhön eikä suinkaan jatkuvan huoltoavun turvin auttaa heidän toimeentuloaan.”³⁸⁹

Sotien jälkeen Suomessa oli yhdeksän työlaitosta, joihin irtolaislain nojalla määrättiin irtolaisia, alkoholisteja ja perhepinnareita³⁹⁰. Ymmärrettävästi tamperelaisten työtupahankkeen haluttiin pysyvän erillään tämänkaltaisista laitoksista. Toimikunnan mukaan oli väärin osatyökykyisiä itseään kohtaan ”johdattaa heidät kulkemaan huoltoavunanojan tietä” ja sijoittaa heidät huoltolaitokseen pelkästään invaliditeetin perusteella. ”Voidaan täydellä syyllä olettaa, että omaa itseään ja työtään arvostava invaliidi ei edes halua pyrkiä tämän luontoiseen työkeskukseen.”³⁹¹ Näin toimikunta omaksui Sotainvalidien Veljesliitolle ominaisen periaatteen sosiaalihuollon leimaavuudesta.

Toimikunta esitti työkeskusta perustettavaksi säätiöpohjaisena nimellä Tampereen työkeskussäätiö.³⁹² Kun asiaa kehiteltiin edelleen, todettiin, että samassa yhteydessä oli saatava järjestettyä osatyökykyisten ammattikoulutus. Säätiö alkoi ylläpitää työ- ja koulutuskeskusta, jonka tehtävänä oli valmentaa sinne otettavia henkilöitä työskentelemään avoimilla työmarkkinoilla.³⁹³ Tampereen Työkeskussäätiö aloitti kurssitoiminnan syyskuun alussa 1962. Tuolloin kursseilla oli koulutettavana 20 miestä. Heille annettiin metallialan koulutusta mm. sorvaajan, hitsaajan ja koneasentajan tehtäviin. Säätiön palveluksessa oli johtaja ja kaksi opettajaa. Valtio ja kaupunki vastasivat säätiön rahoituksesta. Sotainvalidien edustajana säätiön valtuuskunnassa toimi Yrjö Silo ja hallituksessa Selim E. Ylistö.³⁹⁴

Työkeskussäätiön toiminta laajeni niin, että syksyllä 1969 sen oppilasmäärä oli jo yli 200. Siihen mennessä säätiön kursseilla koulutuksen ammattiin oli saanut 450 henkilöä. Oppilaat otettiin kursseille koko maan alueelta työnvälitysviranomaisten osoituksen mukaisesti. Heidät valittiin invalidien ja osatyökykyisten joukosta. Kursseille pääsivät myös muut uudelleen koulutettavat ja nuoret ammattitaidottomat. Myös naisille järjestettiin teollisuusompelijan kurssi. Toiminta oli

³⁸⁹ Osatyökykyisten miesten työtupaa suunnitelleen Tampereen kaupungin tilapäisen toimikunnan mietintö YSA.

³⁹⁰ Piirainen 1974, 352-353.

³⁹¹ Osatyökykyisten miesten työtupaa suunnitelleen Tampereen kaupungin tilapäisen toimikunnan mietintö YSA. Säätiön perustajina Tampereen kaupunki, Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen Osasto, Tampereen Seudun Invaliidit, Tampereen Reumayhdistys ja Tampereen Tuberkuloosiyhdistys.

³⁹² Osatyökykyisten miesten työtupaa suunnitelleen Tampereen kaupungin tilapäisen toimikunnan mietintö YSA.

³⁹³ Tampereen Työkeskussäätiön toiminnan aloittaminen 9.5.1962, Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta v. 1962 I.

³⁹⁴ Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen seudun alaosasto r.y. v. 1962, 18 SV/Tre; ks. myös Seppälä 1981, 30.

käynnissä ympäri vuoden ja kurssien kesto oli 4 – 12 kuukautta.³⁹⁵ Näin työkeskussäätiö hyödytti muitakin kuin sotainvalideja.

Ylipäätään Sotainvalidien Veljesliiton työn voi arvioida edistäneen muidenkin kuin sodassa vammansa saaneiden invalidien asiallista kohtelua. Samalla sotainvalidit olivat yksi näkyvistä erityisryhmistä, jonka olemassaolo edellytti yhteiskunnan hyvinvointipalvelujen kehittämistä – olkoonkin että heidän oma suhtautumisensa yhteiskunnan apuun oli melko torjuvaa. He eivät halunneet olla köyhäinhoidon passiivisia kohteita vaan osallistua itse aktiivisesti heille sopivien tukimuotojen kehittämiseen.

Suomalaisen yhteiskunnan kannalta sotainvalidit nähtiin tärkeänä erityisryhmänä. He olivat alun perin tavallisia suomalaisia miehiä, jotka sodassa saadun vamman tähden olivat syrjäytymisvaarassa. Tämän vuoksi yhteiskunta oli valmis erityistoimiin heidän saattamiseen taas elämänsyrjään kiinni. Lisäksi juuri sosiaalipolitiikkaan sisältyi sitä aseveljeyden henkeä, joka periytyi Aseveljien Liiton ja Sotainvalidien Veljesliiton toiminnasta sotavuosilta.

Hyvinvointi valtion asiaksi

Sodankäyneiden miesten yhdistys- ja järjestötoimintaan perustuva johtoasema suomalaisen yhteiskunnan rakennustyössä alkoi vuosikymmenten kuluessa murentua. Yhteiskunnan luonne alkoi samalla vähitellen muuttua, hyvinvointivaltio tuli entistä enemmän korvaamaan kansalais-yhteiskuntaa. Asevelihenkinen omin avuin pärjäämisen eetos vaihtui vähitellen ajatukseen sosiaaliturvan kannatettavuudesta.

Modernisoituva yhteiskunta alkoi 1960-luvulla avautua uudella tavalla työväestölle, naisille, nuorille ja vähemmistöille, kun kansakunnan rakentaminen aiemmin oli ollut lähinnä ylempien sosiaaliryhmien ja miesten hallitsema projekti. Kansakunnan kulttuurinen identiteetinrakennus oli ominaista 1900-luvun alun Suomessa, mutta toisen maailmansodan jälkeen painopiste siirtyi yhteiskunnalliseen, hallinnolliseen ja sosiaalitekhniseen työhön, joka heijastui muun muassa sosiologian läpimurtoon tieteenä. Suomalainen arvomaailma otettiin sosiologisen tarkastelun

³⁹⁵ Hämeen Yhteistyö 18.9.1969.

kohteeksi ja kansallinen yhteenkuuluvuuden ideaali alkoi murentua.³⁹⁶ Sijalle haluttiin rakentaa moniarvoista, modernia yhteisöllisyyttä.

Valtiot menettivät toisen maailmansodan jälkeen taloudellisesti ja sotilaallisesti merkitystään, mutta korvasivat sen omaksumalla uusia hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyviä tehtäviä. Sen sijaan että kansallisvaltio olisi rappeutunut, siitä tuli keskitetympi, järjestäytyneempi ja voimakkaampi. Valvontansa, säätelynsä ja byrokraatiansa kautta valtio pystyi kontrolloimaan kansalaistensa elämää kattavammin kuin koskaan aiemmin historiassa. Valtion rooli korostui esimerkiksi koulujärjestelmässä, terveydenhuollossa, yhteiskuntasuunnittelussa ja työllisyyspolitiikassa.³⁹⁷

1960-luvulla suhtautuminen sosiaaliturvaan kehittyi voimakkaasti ja sosiaalipolitiikan luonne muuttui. Sääty-yhteiskunnassa sosiaalipolitiikkaa harjoitettiin ylhäältä käsin, hyväntekeväisyytenä. 1960-luvulla painopiste siirtyi heikkojen yksilöiden ja ryhmien tukemisesta kansalaisten keskinäiseen tulojen tasoitukseen. Yhteiskuntatieteilijä Pekka Kuusi oli sosiaaliturvan laajentamisen tunnetuimpia puolustajia teoksellaan *60-luvun sosiaalipolitiikka* (1961). Kuusi myönsi, että hyvinvointivaltioon kohdistettiin kritiikkiä mm. sen suhteen, että verojen raskaus heikentäisi kansalaisten taloudellista yritteliäisyyttä. Kuitenkin hän uskoi tulonsiirtojen heijastuvan myönteisesti tuotantoelämään ja edesauttavan elintason yleistä kohoamista. Kuusen sosiaalipoliittinen ohjelma ei terveydenhuoltopolitiikkaa lukuun ottamatta silti toteutunut sellaisenaan.³⁹⁸

1900-luvun alussa sosiaalipolitiikka oli ajateltu lähinnä palkkatyöväkeen kohdistuvaksi ja sen tavoitteena oli luokkavastakohtien lieventäminen ja yhteiskuntarauhan turvaaminen. Toisen maailmansodan jälkeen sosiaalipolitiikka alettiin mieltää entistä enemmän yleiseksi hyvinvointipolitiikaksi, joka koski eri elämäntilanteissa olevia yhteiskuntaryhmiä, perheitä ja yksilöitä. Jokainen yhteiskuntaryhmä saattoi olla sosiaalipolitiikan kohteena.³⁹⁹

Myös suhtautuminen työttömiin muuttui. Kun aiemmin painotettiin heidän toimeentulonsa turvaamista työttömyystöillä, 1960-luvulla alettiin korostaa heidän työkykynsä säilyttämistä rahallisen tuen ja koulutuksen avulla. Työttömyys nähtiin nyt osoituksena työmarkkinoiden toimimattomuudesta ja talouden pulmana. Hyvinvointivaltion rakentaminen tarkoitti uudenlaisen

³⁹⁶ Saloniemi 1994, 55-56, 60; Relander 2004, 139, 142.

³⁹⁷ Smith 2001, 124-125.

³⁹⁸ Kuusi 1961, 11, 22, 38, 59-62; ks. myös Saari 1994, 128, 142; Meinander 1999, 380-381.

³⁹⁹ Waris 1961, 28-29; Nieminen 1984 [1955], 57, 62, 68, 73.

yhteiskuntapolitiikan omaksumista. Sen ytimenä oli taloudellisen kasvun tukeminen, kun aiemmin oli pyritty ensi sijassa yhteiskunnallisten ristiriitojen lieventämiseen, peittämiseen ja eristämiseen.⁴⁰⁰

Sosiaalipoliittisen keskustelun myötä sosiaalihuoltoa alettiin kehittää 1960-luvulla. Tavoitteena oli päästä eroon köyhäinhoidon, kurinpidon ja kontrollin leimasta. Yksilöiden yhteiskuntaan sopeuttamisen sijaan alettiin puhua palveluista. Korostettiin, että eri elämäntilanteissa kuka tahansa kansalainen saattoi tarvita sosiaalipalveluita. Perustavoite oli edelleen se, että ihmiset kuntoutuisivat hallitsemaan omaa elämäänsä. Sosiaalihuollon ja sosiaalipalveluiden välille tehtiin ero, jolloin huollon tehtäväksi nähtiin auttaa ihmistä sosiaalisissa vaikeuksissa kun taas palveluiden tehtävä oli auttaa neuvoja hakemaan tullutta asiakasta.⁴⁰¹

1960-luvun uudistusmieliset presidenttiä myöten luottivat valtion mahtiin muutosten toteuttajana. Sosiaalisten uudistusten avulla myös työväenliike saatiin sitoutumaan valtioon. Tällä tavoin kansallisen eheyttämisen projekti vakiintui valtiokeskeisesti. Samalla valtio korvasi sosiaalisen turvan antajana perinteisten yhteisöjen, perheen, suvun ja kansalaisyhteiskunnan panoksen avun tarjoajana. Kansalaistoiminta korvautui toiminnalla valtiossa ja kunnissa ja kansalaisten omakohtainen suora toiminta väheni. Hyvinvointivaltiota rakennettaessa politiikasta tuli yhä enemmän politiikkaan erikoistuneiden henkilöiden, ammattipoliitikkojen, valtiollista toimintaa.⁴⁰²

Hyvinvointivaltion kehittyessä julkisen talouden merkitys koko kansantalouden tuotannossa kasvoi ja valtio integroi kuntajärjestelmän itsensä kanssa aiempaa yhtenäisemmäksi julkisen hallinnon kokonaisuudeksi. Kunnallinen veroäyri nousi maltillisesti 1960-luvun puoliväliin saakka. Sen jälkeen äyrin hinnan nousu kiihtyi kuntien lisääntyneiden velvoitteiden vuoksi.⁴⁰³ Yrjö Silon näkökulmasta valtiojohtoinen hyvinvointipolitiikka oli vasemmistolainen hanke: ”Liu’umme tätä tietä verotuksen avulla tosiasiallisesti sosialismiin. Tähänhän koko vasemmisto pyrkii ja erityisesti kommunistit.”⁴⁰⁴ Hän näki kuntien lakisääteisten velvollisuuksien lisääntymisen uhkana kunnalliselle itsemääräämisoikeudelle ja kuntien itsenäiselle taloudelliselle päätösvallalle⁴⁰⁵.

⁴⁰⁰ Kalela 2005a, 206.

⁴⁰¹ Heinonen 1990, 249-250; Urponen 1994, 241-243; Kalela 2005a, 218 ja Kalela 2005b, 250; vrt. Piirainen 1974, 401.

⁴⁰² Heinonen 1990, 327-330; Heinonen 1993, 68-72; Heinonen 2006, 141-142.

⁴⁰³ Hjerpe & Pihkala 1988, 154-157.

⁴⁰⁴ Kanslianeuvos Yrjö Silo, Kokoomuksen maakunnalliset kunnallistavoitteet, elokuu 1972 YSA.

⁴⁰⁵ Silon ryhmäpuheenvuoro Tampereen kaupunginvaltuuston talousarviokeskustelussa 1.12.1972 YSA.

Silo ei ollut kritiikissään yksin. Hyvinvointivaltioon on aina kohdistunut arvostelua⁴⁰⁶. Muun muassa professori Urpo Harva piti hyvinvointivaltiota uhkana vapaan kansalaistoiminnan kannalta ja pelkäsi kehityksen johtavan totalitaarista valtiota kohti. Harvan mukaan vaarana oli päätyminen epäinhimilliseen huoltovaltioon, jossa virastot korvaisivat henkilökohtaiset suhteet ja naapuriapu häviäisi.⁴⁰⁷ Myös Armas Nieminen toi esiin, että sosiaalipolitiikka saattoi rajoittaa ihmisten vapautta ja suosia virkavaltaisuutta, aiheuttaa ”huoltomentaliteettia”, lisätä ihmisten velttoutta ja aloitekyvyttömyyttä ja voimistaa materialistista käsitystä elämästä⁴⁰⁸.

Yhteiskunnallisen kehityksen saavutuksista ei välttämättä ylpeily, vaikka suomalaisten taloudellinen asema parani 1960- ja 1970-luvun vaihteessa ennennäkemättömästi. Sosiologisväritteinen yhteiskuntakritiikki etsi uudistuksista epäkohtia ja puutteita.⁴⁰⁹ Silo muistutti: ”Jo kovin monet ikäluokat ovat tottuneet vaatimaan yhä uusia palveluksia ja toimintoja nopeassa vauhdissa tiedostamatta lainkaan, kuinka vaikeita vuosia edellinen sukupolvi on elänyt ja kokenut. Tuskinpa koskaan Suomessa ja koko Euroopassa on nykylukun aikana eletty aineellisesti näin yltäkyläisiä ja huolettomia aikoja.”⁴¹⁰

Sotasukupolven asennoituminen hyvinvointipolitiikkaan juontui karuista lapsuudenkokemuksista sekä sodanaikaisesta ja sen jälkeisestä elintarpeiden niukkuudesta, joka oli syöpyntynyt lähtemättömästi muistiin. Siihen verrattuna uudet olosuhteet saattoivat tuntua ennennäkemättömän vaurailta ja valtion hyvinvointipolitiikka ylimitoitettulta. Sotavuosien vaikeuksista selviytyminen saattoi vaikuttaa voitolta, jonka kansa oli saavuttanut ”puhaltamalla yhteen hiileen”. Toisaalta omassa elämässä koetut vaikeudet saattoivat innostaa sotasukupolven toimijoita sosiaalisiin uudistuksiin lasten ja lastenlasten sukupolven elämäntaipaleen helpottamiseksi.

Hyvinvointiin johtavalla tiellä oli paljon kulkijoita ja keinoista perille pääsemiseksi syntyi helposti erimielisyyttä. Vapaaehtoinen kansalaistoiminta vaikeuksissa olevien auttamiseksi oli aseveljien näkemyksen mukaan kunniallista toimintaa niin auttajan kuin autettavankin kannalta, kun taas kunnan ja valtion apua pidettiin nöyryyttävänä holhoamisena. Kun valtion roolin vahvistuminen vei aloitteen kunnallistason toimijoiden käsistä ja kansalaistoiminnan merkitys väheni, seurasi turhautuminen.

⁴⁰⁶ Ks. esim. Jokinen ja Saaristo 2002, 127.

⁴⁰⁷ Harva 1964, 76, 83-84, 89. Urpo Harva näki ennalta monet hyvinvointivaltion ongelmat, ks. Urponen 1994, 232.

⁴⁰⁸ Nieminen 1984 [1955], 157-158.

⁴⁰⁹ Vihavainen 1997, 883.

⁴¹⁰ Silon ryhmäpuheenvuoro Tampereen kaupunginvaltuuston talousarviokokouksessa 4.12.1975 YSA.

Siloa hiersi ennen kaikkea se, että kehitys tapahtui yhdenvertaisuuden nimissä voimakkaan valtiojohtoisesti. Aseveljien toimintaperiaatteena oli korostaa paikallisia näkökohtia ja kunnallis- ja maakuntapoliitikkojen panosta yhteiskunnan uudistamisessa. Aseveljien ajattelussa ihminen oli oman onnensa seppä. Vastuu kannettiin niin itsestä kuin läheisistä. Valtion ohjailemaan kehitykseen yksittäisen ihmisen puolestaan oli mahdoton vaikuttaa, joten myönteisetkin uudistukset saattoivat tuntua pakkotahtisilta.

Asevelipolven harjoittama yhteiskunnan rakentaminen kaikessa moniulotteisuudessaan oli *suomalaisen* yhteiskunnan rakentamista ja oli siten eräänlaista arkipäivän nationalismia. Työ esimerkiksi sotainvalidien hyväksi legitimoiti toimijoidensa asemaa hyväntekijöinä ja suomalaisen yhteiskunnan hyödyllisinä jäseninä. Kansalaistoiminta ”veljeä ei jätetä” -periaatteella teki arvokkaita suomalaisia niin autettavista kuin auttajistakin. Tällaisesta vaivalla rakennetusta minäkuvasta saattoi olla katkeraa luopua sitten kun kansan hyvinvointi yhtäkkiä olikin hyvinvointivaltion asia.

3. Koulutusyhteiskunta

Ammattikoulutuksen asialla

Samoin kuin yhteiskuntasuunnittelu tai sosiaalipolitiikka, kansan kouluttaminen oli mahdollista nähdä keinona edistää suomalaiskansallista tehtävää ja maan menestystä kansainvälisessä kilpailussa. Luvussa *Asevelihenki* tuli esiin, miten asevelipoliitikot pyrkivät käyttämään suomalaisuusaatetta korkeakoulupolitiikkansa legitimoinnissa. Myös ammattikoulutukseen liitettiin sota-ajasta lähtien ja aikaisemminkin näkemyksiä yksilön ja kansakunnan suhteesta.

Traditionaalisen ajattelun mukaisesti koulutuksen tehtävänä oli kansan sopeuttaminen vallitseviin oloihin. Yksilön olemassaolon tarkoitus oli kansakunnan palveleminen ja yksilön etu saattoi parhaiten toteutua kansakunnan menestyksen kautta. Valtion tarjoaman käytännön opetuksen ajateltiin tarjoavan yksilölle keinot päästä yhteiskuntaa hyödyttäväksi kansalaiseksi. Sodan jälkeen ajatusta kehitettiin edelleen siihen suuntaan, että yksilön menestyminen takasi parhaiten koko

kansakunnan menestyksen. Koulutuksen tehtäväksi tuli kehittää yhteiskuntaa ja siten vahvistaa kansakuntaa ja parantaa kansalaisten elämisen ehtoja.⁴¹¹

Olivatpa itseään kouluttavat suomalaiset omaksuneet ajatuksen kansakunnan palvelemisesta tai eivät, heille koulutus monessa tapauksessa merkitsi sosiaalista nousua. Tästä oli osoituksena oppikoulujen ja korkeakoulujen opiskelijamäärien paisuminen sodan jälkeen. Nopeasti laajenneet elinkeinot kauppa, liikenne ja palveluala lisäsivät koulutettujen työntekijöiden kysyntää. Yhteiskunnan keskikerrostuma eli pienyrittäjät ja toimihenkilökunta kaupan, liikenteen, kunnan sekä valtion palveluksessa paisui 1940–1960-luvuilla noin 10 %:sta 30 %:iin.⁴¹²

Sosiaalinen liikkuvuus liittyi kaikkeen koulutukseen yleensä, myös ammattikoulutukseen ja ammattitaidon hankkimiseen. Varsinkin kaupunkilaisnuoret pääsivät pyrkimään korkeakouluopintoihin, mutta myös maalaiskodeista lähdettiin kirkonkyliin, tehdaspaikkakunnille tai kaupunkiin uuden ammatin ja yhteiskunnan portailla kohoamisen toivossa.⁴¹³

Koulutukseen liitetty edistys oli maaseudun kannalta kuitenkin ongelma. Kun viljelijöiden lapset lähtivät opintielle, he usein jättivät palaamatta maaseudulle.⁴¹⁴ Perinteisesti maaseudulla pelättiin, että muu kuin maatalouteen liittyvä ammattikoulutus houkuttelisi nuoria asutuskeskuksiin. Kansakoulua pidettiin maaseudun nuorille riittävänä koulutuksena ja mikäli nämä halusivat jatkaa opintojaan, heitä yritettiin ohjata maataloudellisiin oppilaitoksiin ja kansanopistoihin. Visioon talonpoikaisesta Suomesta sopi se, että maaseudun nuoriso pyrittiin pitämään maatalouden piirissä.⁴¹⁵

Alueen koulutustason korottaminen saattoi silti toimia keinona, jolla rakennemuutos olisi paremmin hallittavissa. Pien- ja kotiteollisuuden sijoittamista maaseudulle vaikeutti erikoisesti ammattitaitoisten käsityöläisten ja muiden ammattimiesten puute. Tampereen Liikennealueen Seutusunnitteluliitto katsoi maaseudun teollistamisen ja elinkeinoelämän monipuolistamisen kuuluvan olennaisesti tehtäviinsä. Niinpä liitto ryhtyi keväällä 1954 selvittämään maalais- ja

⁴¹¹ Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 66, 102, 106, 187.

⁴¹² Waris 1974, 36-37, 40.

⁴¹³ Waris 1974, 39-40.

⁴¹⁴ Haapala 2004, 244.

⁴¹⁵ Kalela 1989, 111-112.

kauppalakuntien ammattikoulutuksen tarvetta. Suunnitelmissa oli ammattikouluverkon luominen kuntayhtymien puitteissa Tampereen alueen eri seutukuntiin.⁴¹⁶

Liitto painotti, että ammattikouluja oli perustettava myös maalaiskuntiin eikä yksinomaan asutuskeskuksiin. Teollisten alojen laajenemisen ja väestön kasvun katsottiin tulevaisuudessa lisäävän koulutustarvetta. Kysymyksen selvittämiseksi Seutusunnitteluliitto päätti suorittaa kenttätutkimuksen. Tämä toteutettiin syksyllä 1954 Parkanon kunnassa.⁴¹⁷ Yrjö Silo johti tutkimusta ja käsitteli sen aineiston. Seutusunnitteluliitto julkaisi hänen tutkimusraporttinsa *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* vuonna 1955.

Mielipidetutkimuksessa haastateltiin yhteensä 469 kansakoulun yläluokkien ja oppikoulun oppilasta sekä heidän vanhempansa. Jos Parkanossa olisi sijainnut ammattikoulu, 67 % vanhemmista oli halukas kouluttamaan lapsensa siellä. Haastateltavat totesivat, että Parkanossa oli puutetta kaikista ammattityöntekijöistä kuten sepistä, pukuompelijoista, sähkömiehistä, muurareista ja rakennusmiehistä.⁴¹⁸

Silo kiinnitti tutkimuksessaan huomiota siihen, että yritteliäisyys ja teollisuus hakeutui maaseudulta kaupunkeihin, koska maaseudulla ei ollut riittävästi ammattitaitoista työväkeä. Ammattikoulutus-
tarjonnan kehittämisen taustalla oli halu turvata maalaisnuorisolle työtilaisuuksia heidän omalla kotiseudullaan. Tutkimus osoitti, että nuorilla oli voimakas halu saada ammattiopetusta. Silo totesi, että ammattitaidon nousu oli välttämätön edellytys yritteliäisyyden ja pienteollisuuden syntymiselle maaseudulle. Tämän hän oletti asettavan sulkuja maaltapaolle ja kohottavan väestön elintasoja.⁴¹⁹

Silon artikkeli sai vaikutteita edellisenä vuonna Suomalainen Suomi -aikakauskirjassa ilmestyneestä Heikki Wariksen yhteiskunnan suunnittelua käsitelleestä kirjoituksesta. Siinä Waris kiinnitti huomiota siihen, että sodan jälkeen oppikoulujen oppilasmäärä oli lisääntynyt 60 %. Waris kysyi, minne nämä oppikoulun käyneet sijoittuisivat ja ennakoivat väen tulvivan korkeakouluihin. Samaan aikaan kun korkeasti koulutetuista syntyi ylitarjontaa, käytännön ammateissa esiintyi koulutetun ja pätevän työvoiman alitarjontaa. Waris piti ammattikouluja lukumäärältään ja teholtaan liian

⁴¹⁶ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 4. Silon tutkimus ilmestyi lyhennettynä myös Mitä–Missä–Milloin vuosikirjan artikkelina 1956.

⁴¹⁷ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 5.

⁴¹⁸ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 5-6. Oppilaat olivat syntyneet vuosina 1939–43. Kenttätyön suoritti 24 haastattelijaa ja haastateltavista tavoitettiin 97 %.

⁴¹⁹ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 8.

vähäisinä ja korosti, että koululaitoksen kehittäminen kulttuuripolitiikan osana kuului keskeisesti yhteiskunnan suunnitteluun.⁴²⁰

Silonkin kritiikin kärki kohdistui oppikouluja suosivaan koulutusjärjestelmään: ”Oppikoululinja laajenee ja paisuu entisestäänkin. Miltei jokaiseen kirkonkylään puuhataan oppikoulua[,] ellei sitä jo ennestään satu olemaan. Näin ollen oppikoululinja jauhaa koneistonsa kautta yhteiskuntaan yhä kiihtyvässä tempossa sivistynyttä köyhälistöä, jolle ei löydy koulutustaan vastaavia työpaikkoja. Vaikka tämä tilanne jo oivalletaankin, ei tälle virhekoulutukselle kuitenkaan aseteta mitään sulkua valtiovallan taholta. Kenelle kuuluu vastuu tässä asiassa?” Silo ennusti, että virhekoulutuksen seuraukset olisivat viimeistään 1960-luvun puolivälissä nähtävissä ja tämä saattaisi järkyttää yhteiskunnan rauhallista kehitystä pahastikin. Tällöin alettaisiin etsiä syntipukkeja ja ne löytyisivät 1950-luvulta.⁴²¹

Lukeneesta köyhälistöstä oli yhteiskunnallisessa keskustelussa kannettu huolta jo 1930-luvun ylioppilastulvakeskustelun yhteydessä. Tällöin oli pelätty, että korkeasti koulutetut, jotka eivät saaneet koulutustaan vastaavaa työtä, ryhtyisivät harjoittamaan vasemmistoradikaalia yhteiskuntakritiikkiä. Aihetta pohtivat komiteamietintöjen lisäksi L. A. Puntila Suomalaisessa Suomessa ja I. Laati Sosiaalisessa Aikakauskirjassa.⁴²² Kysymykseen liittyi lisäksi työläistaustaisten ja naisylioppilaiden määrän lisääntyminen akateemisessa maailmassa. 1930-luvulla kyse ei vielä ollut todellisesta tungoksesta vaan epäluulosta käynnissä olevaa murrosta kohtaan.⁴²³

Jatkosodan jälkeen korkeakoulutukseen hakeutuminen lisääntyi asevelipolven omassa keskuudessa, mutta uusien opiskelijoiden määrä laski jälleen 1940-luvun lopulle tultaessa⁴²⁴. Ylioppilaiden määrästä kannettiin silti yhä 1950-luvun alussa huolta muun muassa Ylioppilaslehdessä, jonka mukaan ylioppilastulva oli jopa suurin sen hetken kulttuuripoliittisista kysymyksistä. Vuosisadan alussa ylioppilasta tuli kansakunnan johtavaa sivistyneistöä, jolla oli aivan eri mahdollisuudet vaikuttaa yhteisten asioiden kulkuun kuin 1950-luvun ylioppilailta. Toisen maailmansodan jälkeisestä ylioppilasmassasta valiojoukkoon ylsi vain pieni osa.⁴²⁵ Lehden sivuilla Yrjö Blomstedt julisti, että Suomen kansalla oli jo suhteettoman suuret aivot: ”Luulisi jo [...] vähitellen löytyvän

⁴²⁰ Waris 1954, 16-17.

⁴²¹ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 2.

⁴²² Klinge 1990, 534; Hovi, Kivinen & Rinne 1989 101-102.

⁴²³ Ks. Kaarninen 1995, 220-223, 248-249.

⁴²⁴ Nevala 1999, 94. 1930-luvulla uusia yliopisto-opiskelijoita oli 2 000 vuosittain, vuonna 1945 sotavuosien patoumaa purettaessa jo 4 300 uutta opiskelijaa.

⁴²⁵ Eino-Erkki Niskanen, Ovatko ylioppilaat näytelleet osansa loppuun? Ylioppilaslehti 15.1.1954 N:o 2, s. 6-7.

muitakin sosiaalisen kohoamisen valtaväyliä kuin yliopisto, jossa sentään laadun tulisi dominoida eikä määrän.”⁴²⁶

Vuosina 1945–1950 syntyneet suuret ikäluokat antoivat lisäpontta ylioppilastulvasta huolestuneiden pohdintoihin. Suuret ikäluokat olivat tulossa jatkokoulutusikään 1960-luvun alussa. 1950- ja 1960-luvuilla oppikoululaitos laajeni voimakkaasti sekä määrällisesti että alueellisesti. Oppilasmäärien kasvu tapahtui omalakisesti ilman selkeää koulutussuunnittelua. Koulutusjärjestelmä joutui sopeutumaan oppilasvirtojen asettamiin vaatimuksiin, vaikka järjestelmän olisi päinvastoin pitänyt ohjailta oppilaiden sijoittumista eri koulutusportaille.⁴²⁷

Oppikoulun suosion kasvu tiesi myös ylioppilaiden määrän kasvua ja siten kilpailun lisääntymistä. Akateemiset opinnot eivät enää itsestään selvästi taanneet hyvää virkaa tai arvostettua asemaa. Mikäli ammattikoulutuksen määrää ja houkuttelevuutta olisi saatu lisättyä, myös ns. sivistysperheiden nuorison tulevaisuus olisi näyttänyt valoisammalta. Suomen koululaitos ei kuitenkaan ollut valmis vastaamaan tähän haasteeseen.

Ammattiopetuksen järjestämisen lähtökohdat oli luotu maailmansotien välisenä aikana ja ne vaikuttivat toisen maailmansodan jälkeen vanhentuneilta. 1920- ja 1930-lukujen maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa ammatillisen koulutuksen kehittäminen oli painottunut maa- ja metsätalousammatteihin. Vasta toisen maailmansodan jälkeen ammattikoulutusta alettiin kehittää teollisuuden ja rakennustoiminnan tarpeisiin. Sotakorvausten suorittaminen, uusien teollisuusalojen kehittäminen, maan jälleenrakentaminen ja väestön hakeutuminen maatalousammateista kaupunkiin lisäsivät teollisuuden ja rakennusalan ammattitaitoisten työntekijöiden tarvetta. Myös palveluammattien lisääntyminen loi painetta ammatillisen koulutuksen kehittämiseen.⁴²⁸

Sodan jälkeen ammattioppilaitoksia oli kolmenlaisia. Valmistavia ammattikouluja oli lähinnä kaupungeissa, ne olivat kaksivuotisia päiväkouluja. Yleiset ammattikoulut olivat kaksivuotisia iltakouluja ja niiden opetusta tuli järjestää kaupungeissa ja kauppaloissa, joiden väkiluku oli yli 5 000 henkeä. Lisäksi työnantajajärjestöt ja yksityiset tehdaslaitokset saattoivat perustaa 1–4-vuotisia erikoisammattikouluja.⁴²⁹ Ammattiväen puute tuntui teollisuudessa jatkuvasti, joten myös

⁴²⁶ Yrjö Blomstedt, Korkeimman hengenviljelymme umpikujilta, Ylioppilaslehti 25.9.1953 N:o 33, s. 9, 14.

⁴²⁷ Ks. Nevala 1999, 45–46. Vuonna 1950 Suomessa oli 338 oppikoulua, vuonna 1970 oppikouluja oli 663.

⁴²⁸ Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 181.

⁴²⁹ Linni 1949, 52–56.

suuret teollisuuslaitokset ryhtyivät 1930-luvulla antamaan ammattikoulutusta, lähinnä kurssimaisena työopetuksena⁴³⁰.

Alun perin kansakouluissa annettava maatalous-, kotitalous- ja käsityöopetus oli mielletty ammattiin valmentavaksi koulutukseksi. Kansakouluissa annettiin lisäksi jatko-opetusta iltapetoksena, maalaiskunnissa vuodesta 1946 alkaen myös päiväkouluina. Ennen sotaa, vuonna 1939 oli ehditty antaa laki ammattioppilaitoksista, teknillisistä oppilaitoksista ja kauppaoppilaitoksista. Laki tuli voimaan 1942. Ammattikoulutuksen laajentamiseen ei tuolloin kuitenkaan ollut käytännön mahdollisuuksia. Sota-aika asetti ammattikoulutuksen järjestämiselle omat erityistarpeensa.⁴³¹

Sodan aikana teollisuus tarvitsi ammattiväkeä, sillä miehet olivat rintamalla. Naisille ja nuorille järjestettiin ammatillisia pikakursseja, mutta ne olivat kapea-alaisia. Väli rauhan aikana sekä Aseveljien Liitto että Sotainvalidien Veljesliitto korostivat ammattikoulutuksen laajentamisen tarpeellisuutta. Ammattikoulutus oli jatkuva puheenaihe ja sen suuntaviivoja kehiteltiin sodan aikana. Myös sotakorvaustoimitukset lisäsivät ammattitaitoisen työvoiman kysyntää.⁴³² Rintamalta palanneille miehille järjestettiin koulutusta ammattitaitoa vaativiin töihin. Vuosina 1945–1946 noin 12 000 miestä sai koulutuksen ensisijaisesti metallialan tehtäviin. Koulutusta jatkettiin seuraavina vuosina antamalla noin 4 000:lle työssä toimivalle miehelle teoreettista ammattialan opetusta.⁴³³

Rauhaan paluun vaiheessa työttömyyttä oli vähän ja se oli lähinnä kausiluonteista. Työmarkkinat vetivät tekijöitä ja ilman koulutustakin saattoi elättää itsensä ja perheensä.⁴³⁴ Tavallista oli, että tarvittava ammattipätevyys hankittiin työssä. Samalla ammattikoulutuskysymys jäi hautumaan. Vaikka ammattikoulutuksesta tehtiin useita komiteanmietintöjä, ne eivät johtaneet käytännön toimiin. Myös pätevien opettajien saannissa oli ongelmia. Ammattiopettajien koulutusta oli liian vähän tai se oli heikkotasoisista.⁴³⁵

Ammattitaitoisten työntekijöiden ja työnjohtajien riittämättömyys jarrutti tuotannon lisäämistä ja elintason kohoamista. Sodan jälkeen oppikouluissa oli 77 000 oppilasta, mutta ammattikouluissa ja muissa ammatillisissa oppilaitoksissa vain noin 20 000 oppilasta. Yleissivistyksen ja ammatillisen

⁴³⁰ Siipi 1967, 124.

⁴³¹ Linni 1949, 52-56; Rätty 1987, 34; Piirainen 1974, 213, 223, 277.

⁴³² Siipi 1967, 146, 152.

⁴³³ Rätty 1987, 58-59.

⁴³⁴ Heinonen 2006, 199.

⁴³⁵ Kalela 1989, 107-108; Hovi, Kivinen & Rinne 1989, 108.

sivistyksen epäsuhdalla oli vaikutuksensa yhteiskuntarakenteeseen. Heikki Waris arvioi, että ammatillinen ja teknillinen sivistys oli jäänyt Suomessa jälkeen, jopa takapajuiseksi.⁴³⁶

Tämän vuoksi myös Tampereen liikennealueella heräteltiin kuntapäätäjii siihen, ettei Suomessa ollut riittävästi ammattikoulutuksen saaneita työntekijöitä. Teollisuuden kaikista työntekijöistä edes joka kymmenennellä ei ollut varsinaista ammattikoulutusta. Silo kysyi: ”Kuinka tavatonta haaskausta onkaan sijoittaa ammattitaidoton henkilö vaikkapa osittaista ammattitaitoa vaativaan tehtävään, kun hän ei kuitenkaan kykene potentiaalista työvoimaansa käyttämään. Kun hänellä ei ole pohjakoulutusta, hän jää useinkin pysyvästi vajaatyölliseksi. Sanomattakin on myös selvää, että mitä pitemmälle teollisuus kehittyy, sitä enemmän se lisää ammattitaitoon kohdistuvia vaatimuksia.”⁴³⁷

Maaliskuussa 1955 eduskunnassa oli käsiteltävänä esitys laiksi ammattioppilaitoksista. Esitys oli annettu eduskunnalle jo syksyllä 1951. Ammattikouluihin voitiin ottaa vajaa 5 000 uutta oppilasta vuosittain ja lakiehdotuksen toteutuminen eduskunnassa olisi lisännyt määrän 8 000 oppilaaseen. Silo piti tätä riittämättömänä ja suositti ammattikoululaitoksen laajentamista kolminkertaiseen määrään, että se olisi tyydyttänyt maan minimitarpeet.⁴³⁸

Sodanjälkeisen suuren syntyvyyden vuoksi oli varauduttava kouluttamaan entistä paljon suuremmat oppilasmäärät. Silo kysyi: ”Onko tarkoitus jättää nämä ikäluokat vaille ammattikoulutusta, ja onko tarkoitus lähettää heidät työttömyystöihin, jolloin heistä muodostuu katkeroitunut proletariaatti, joka suhtautuu vihamielisesti yhteiskuntaan.” Koulun luonnetta yksipuolisesti ylioppilastutkintoon valmistavana laitoksena oli muutettava ja tehostettava kaikkea ammattikoulutusta.⁴³⁹

Kysymys oli esillä myös Ylioppilaslehdessä, jossa paheksuttiin sitä, että teollisuudessa vain viidesosa työhön otettavista sai ammattikoulutuksen. Samaan aikaan ammattioppilaitoksiin voitiin ottaa vain kolmasosa tai korkeintaan puolet pyrkijöistä. Kunnollisen ammattikoulutuksen saanut työmies oli kansakunnalle arvokkaampi kuin pelkän ylioppilastutkinnon suorittanut tai yliopistolukunsa kesken jättänyt henkinen sekatyöläinen. Kauko Sipposen mukaan ammattitaitoisen

⁴³⁶ Waris 1952, 55.

⁴³⁷ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 2-3.

⁴³⁸ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 3-4.

⁴³⁹ Yrjö Silo, *Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta* 1955, 9-10.

työväen puute ja henkisten sekatyöläisten runsaus muodosti vaarallisen epäkohdan suomalaisessa yhteiskunnassa.⁴⁴⁰

Koulutuspoliittisten kannanottojen taustalla oli huoli siitä, etteivät nuoret saisi itselleen sopivaa koulutusta ja myöhemmin koulutustaan vastaavaa työtä. Tällöin seuraisi yhteiskunnallisia levottomuuksia. Koulutusyhteiskuntaa kehittämällä haluttiin ehkäistä yhteiskuntaan tyytymättömien, vasemmistoa sympatisoivien kansalaisryhmien synty. Toisaalta ymmärrettiin myös, että Suomen elinkeinojen kehittäminen ja pärjääminen kansainvälisessä talouskilpailussa vaati koulutettua työvoimaa.

Laki ammattioppilaitoksista astui voimaan vuonna 1959. Se tehosti ammattikoulujen perustamista. Lain mukaan yli 20 000 asukkaan kaupungeissa ja kauppaloissa tuli olla ammattikoulu. Muidenkin kaupunkien ja kauppaloitten sekä maalaiskuntien tuli varata oppilaspaikkoja valtion ammattikouluissa tai muissa ammattikouluissa asukaslukuunsa suhteutettu määrä. Lisäksi valtio varasi oppilaspaikkoja keskusammattikouluissa. Kunnat veloitettiin ryhtymään koulujen perustamiseen ja laajentamiseen siten, että ne aloittivat toimintansa vuonna 1962.⁴⁴¹

Ammattikouluolojen kehittämistä Tampereen talousalueella alkoi Seutusunnitteluliiton ohella ajaa myös lokakuussa 1956 perustettu Pirkanmaan Maakuntaliitto. Vuonna 1957 Pirkanmaalla toimi viisi ammattikoulua: Tampereella, Nokialla, Vammalassa, Hämeenkyrössä sekä Valkeakoskella. Lisäksi perusteilla oli Mäntän seudun ammattikoulun kuntainliitto. Maakuntaliitto valmisti tiiviisti mm. Pirkanmaan ammattikoulun kuntainliiton perustamista, joka toteutui lokakuussa 1958. Laki ammattioppilaitoksista vauhditti entisestään Pirkanmaan ammattikouluhankkeita muun muassa Kangasalla ja Orivedellä.⁴⁴² Parkanon ammattikoulu ei toteutunut, mutta myöhemmin Hämeenkyrön Itä-Satakunnan ammattikoulun osastoja sijoitettiin Parkanoon⁴⁴³.

1950- ja 1960-luku olivat voimakasta ammattikoulutuksen kehittämisen aikaa Suomessa. Maan ammattikouluissa oli 10 000 oppilaspaikkaa vuonna 1950, mutta jo 45 000 oppilaspaikkaa vuonna

⁴⁴⁰ Ylioppilaslehti 4.3.1955 N:o 10, pääkirjoitus; Kauko Sipponen, Ylioppilaslehti 29.1.1954 N:o 4, s. 7.

⁴⁴¹ Laki ammattioppilaitoksista 25.4.1958, Suomen asetuskokoelma v:lta 1958.

⁴⁴² Pirkanmaan Maakuntaliiton toimintakertomukset vuosilta 1957, s. 48-51 ja 1958, s. 47-51. Yrjö Silo siirtyi Seutusunnitteluliitosta Maakuntaliiton ensimmäiseksi toiminnanjohtajaksi ja pääsi osaltaan vaikuttamaan liiton linjauksiin.

⁴⁴³ Silon muistio Seutusunnitteluliiton toimialueen ammattikouluhankkeista, maaliskuu 1956 YSA. *Tampereen Liikennealueen Seutusunnitteluliitto ry 1952 – 1969*, s. 19; *Seutusunnittelua 40 vuotta Pirkanmaalla*, s. 52-53.

1970.⁴⁴⁴ Oppikouluissa opiskelijoita oli silti moninkertaisesti enemmän. Lukukauden 1945–46 oppilasmäärä oli 77 000 mutta vuonna 1970 jo 323 000. Korkeakoulujen opiskelijamäärä kasvoi vastaavassa ajassa 14 000 opiskelijasta liki 60 000 opiskelijaan.⁴⁴⁵ Maan sivistystasoa ei mitattu niinkään ammattikoulutettujen vaan oppikoulun käyneiden ja korkeakouluopiskelijoiden määrällä.

Koulutusvalintojen suuntaaminen ammattikoulutusta suosivammaksi ei täysin onnistunut, mutta ammattikouluasiassa Tampereen liikennealueen poliitikot tarttuivat kuitenkin erittäin ajankohtaiseen kysymykseen. Jo aiemmissa luvuissa on tullut esille, miten heillä oli ammattikoulutuskysymyksen ohella myös kunnianhimoisia tavoitteita Tampereelle saatavan korkeakoulutuksen suhteen. Onkin mielenkiintoista, että aseveliakseli ajoi varsin voimakkaasti ammattikoulutuksen lisäämistä ja kritisoi valtakunnallista taipumusta suosia oppikouluja mutta otti samanaikaisesti tavoitteekseen korkeakoulun saamisen maakuntaan. Alun perin Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta ei ilmeisesti aiottu tuhansien opiskelijoiden massayliopistoa, joksi se myöhemmin kehittyi. Opiskelijamäärien kasvu oppikouluissa ja korkeakouluissa tapahtui ammatillisten koulutusmahdollisuuksien kehittämistä huolimatta hallitsemattomasti.

Korkeakoulutuksen tehtäviä

Silo arvioi, että Tampereelle olisi perustettu oma korkeakoulu joka tapauksessa, jos suunnitelmat YKK:n osalta olisivat rauenneet. Kaupunkiin haluttiin kehittää palveluja teollisuuden rinnalle ja tämän rakenteellisen muutoksen kannalta korkeamman oppilaitoksen saaminen oli tärkeää.⁴⁴⁶ Myös korkeatuloisten veronmaksajien saannin kannalta korkeakoulu oli hyvä taloudellinen sijoitus. Silo tosin myönsi, etteivät hankkeen hyväksi toimineet osanneet ennakoida, että korkeakoulun opiskelijamäärä kasvaisi Tampereella moninkertaiseksi.⁴⁴⁷

Vaikka asevelipoliitikot oikeuttivat korkeakoulun siirtoa puhumalla oppilaitoksen merkityksestä maakunnan kulttuurielämälle, hankkeella oli myös elinkeinoelämän kehittämiseen ja talousnäkökohtiin liittyvät vaikuttimensa. Perinteisesti suurin osa korkeasti koulutetuista sijoittui palveluelinkeinoihin sekä julkiselle että yksityiselle sektorille⁴⁴⁸.

⁴⁴⁴ Rätty 1987, s. 228, taulukko 5.1.

⁴⁴⁵ Waris 1974, 85-86.

⁴⁴⁶ Silon haastattelu 1973, nauha 6110 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁴⁷ Silon haastattelu 1973, nauha 6110 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁴⁸ Ks. Nevala 1999, 45.

Palvelualojen työvoiman kysyntä laajeni samalla kun väestön koulutustaso nousi. Rakennemuutoksen hallitsemiseksi palveluelinkeinoja haluttiin kehittää Tampereen seudulla. Kehitys ruokki samalla itseään. Kun työelämä edellytti kouluttautumista, nuoret hakeutuivat koulutukseen varmistaakseen paikkansa työmarkkinoilla. Kysynnän myötä koulutuksen taso nousi ja jotta kaikille koulutetuille löytyi työtä, alueen elinkeinorakennetta täytyi monipuolistaa. Poliitikot tiedostivat, että tämä onnistuisi paikkakunnan hyvinvointi-, koulutus- ja palvelusektoria kehittämällä.

Poliittisena houkutusena yliopistoa voitiin verrata paikkakuntien haluun saada rautatie 1800-luvulla. Motiiveiksi yliopiston perustamiseen eri paikkakunnille kelpasivat yhtä hyvin maakunnan köyhyys kuin rikkaus, hyvät edellytykset yliopiston menestymiselle tai edellytysten puuttuminen ja niiden aikaansaaminen.⁴⁴⁹ Rautatierinnastus havainnollistaa korkeakoulun merkitystä edistyksen airuena. Kaupunki, jossa oli korkeakoulu, sai tukevan jalansijan kilpailtaessa siitä, mikä alue säilyi elinkelpoisena ja vetovoimaisena. Samaan tapaan kuin rautatie yliopisto toi sijaintikaupunkinsa suomalaisen sivistyksen piiriin.

Silon mukaan korkeakouluhankkeen taustana oli pyrkimys edistää ”oman aikamme ja nopeasti teollistuvan dynaamisen yhteiskunnan määrätietoista tutkimusta, joka voi viitata meille suuntaa parempaan ja ehjempään tulevaisuuteen.” Korkeakoulun tehtävinä hän näki kansakunnan sivistyksen edistämisen sekä ajankohtaisten ja myös paikallisten kulttuuritarpeiden vaalimisen. Maakunnallisia korkeakouluja hän luonnehti alueittensa henkisinä voimakeskuksina, jotka tyydyttivät samalla myös valtakunnallisia tarpeita.⁴⁵⁰

Suomalaisen kulttuurin edistäminen oli legitiimi tapa perustella kansallisia suurhankkeita. Helsingin Sanomat sovelsi samoja kielikuvia kuvatessaan Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vihkiäisjuhlaa merkkitaipaukseksi Suomen sivistyshistoriassa. Maaliskuussa 1961 Tampereella pidetyn juhlan merkitys ei rajoittunut uuden talon vihkimiseen vaan symbolisoi aivan uuden korkeakoulukeskuksen syntymistä. ”Paitsi korkeakoulun merkitystä maakunnalle tähdennettiin lukuisissa juhlassa pidetyissä puheissa myös Tampereen ja tämän maakunnan merkitystä korkeakoululle ja vakaasti uskoen ennusteltiin Helsingistä siirtymisen koituvan sen tulevaisuudelle yksinomaan myönteiseksi.”⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Ketonen 1964, 60.

⁴⁵⁰ Yrjö Silo, Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtyminen..., esitelmä maakuntapäivillä 21.3.1960, PLA.

⁴⁵¹ Helsingin Sanomat 26.3.1961 s. 13.

Vastaavasti presidentti Kekkonen luonnehti vihkimistilaisuutta merkkitapaukseksi Suomen sivistyselämässä. Presidentin mukaan korkeakoulun siirto osoitti pyrkimystä luoda uusia elinvoimaisia sivistyskeskuksia eri puolille maata. Myös presidentti kohdisti huomion maaseutukaupungissa sijaitsevan korkeakoulun kiinteisiin yhteyksiin ympäröivään maakuntaan. Kekkonen totesi, että jo kaupungin nopeaa vauhtia tapahtunut teollistumisprosessi muodosti yhteiskuntatieteiden tärkeän tutkimus- ja opetuskohteen.⁴⁵²

Korkeakoululta odotettiin vastauksia muun muassa yhteiskunnan elinkeinorakenteen kehityksen ymmärtämiseksi. Jo oppilaitoksen nimi *Yhteiskunnallinen Korkeakoulu* antoi ymmärtää, että se valmistaisi opiskelijoistaan yhteiskunnallisia asiantuntijoita, jotka työelämään sijoituessaan asettuisivat ohjaamaan suomalaista yhteiskuntaa kohti onnellisempaa tulevaisuutta. Aluksi korkeakoulussa suoritettavan tutkimuksen ajateltiin ilmeisesti painottuvan omaan maakuntaan eli valtakunnan johto legitimoit kuvan YKK:sta maakunnallisena korkeakouluna. Eri puolelle Suomea sijoitettavilla korkeakouluilla oli tärkeä merkitys alueellisen tasa-arvon toteutumiselle koulutuspolitiikassa.

Koulutusyhteiskuntaan siirtymisen myötä alettiin tähdentää, että korkea tiedon ja koulutuksen taso oli demokratian välttämätön edellytys⁴⁵³. Yhteiskunta ei selviytynyt enää pienen koulutetun valioluokan avulla vaan yhteiskunnan lahjakkuusvaroja oli hyödynnettävä kokonaisvaltaisesti. Koulutusyhteiskunnassa huomattavin työvoiman kysyntä kohdistui ammatteihin ja toimiin, jotka edellyttivät korkeatasoista ja pitkäaikaista valmistautumista. Koulutuksesta oli muodostunut pääasiallinen keino säännellä yhteiskunnan muutosta sekä ohjata aineellista ja sivistyksellistä kasvua.⁴⁵⁴

Tasa-arvo oli tärkeä lähtökohta koulutuspolitiikassa ja koulutusta lisättiin, jotta epäedullisista lähtökohdista ponnistavien koulutusmahdollisuudet paranisivat. Korkeakoulutusta pyrittiin laajentamaan siten, että kaikkialla maassa olisi keskeisten koulutusalojen tarjontaa väestöllisiä suhteita vastaava määrä. Korkeakoulutuksen määrällinen ja alueellinen laajeneminen johti siihen,

⁴⁵² Aamulehti 26.3.1961 s. 15.

⁴⁵³ Koli 1963, 73.

⁴⁵⁴ Koli, Tieteen kehitys ja korkeakouluorganisaation uudistaminen, Ylioppilaslehti 2.4.1965 N:o 12, s. 6.

että korkeakoulutukseen tuli yhä enemmän työläistaustaisia opiskelijoita ja osallistumisen luokkaperäiset erot kaventuivat.⁴⁵⁵

Etenkin 1960-luvulla korkeakoulutuksesta tuli merkittävä väline paremman yhteiskunnan rakentamisessa. Ylin opetus kytkeytyi vahvasti hyvinvointivaltion kehittämiseen. Hyvinvointivaltio eli julkinen sektori oli myös tärkeä väylä korkeasti koulutettujen työllistymiseen.⁴⁵⁶ Yhteiskunnallinen Korkeakoulu ottikin tehtäväkseen opiskelijoiden ohjaamisen yhteiskunnan rakennemuutosten synnyttämille uusille ammattiuurille, joissa tarvittiin johtotehtäviin, suunnitteluun ja uudistusten toteuttamiseen pystyviä henkilöitä. Korkeakouluun perustettiin yhteiskunnallisen tiedekunnan lisäksi nopeassa tahdissa humanistinen sekä taloudellis-hallinnollinen tiedekunta. Viimeksi mainittu valmisti opiskelijoita tehtäviin valtion, kuntien ja yksityisen sektorin hallinnossa ja maan elinkeinoelämässä.⁴⁵⁷

Korkeakoulun kehittäjät uskoivat voimakkaasti edistykseen ja siihen, että YKK:n opiskelijat löytävät paikkansa yhteiskunnan eräänlaisina valioyksilöinä. Korkeakoulun rehtorina vuosina 1962–68 toimi Paavo Koli, jonka mukaan korkeakoulujen tehtävänä oli osoittaa olemassa olevia ja ennustaa tulevia ongelmia sekä esittää niihin ratkaisuvaihtoehtoja ja ohjata yhteiskunnallista muutosta ja kehitystä. Toisaalta Koli korosti myös kansainvälistä ulottuvuutta yhtenä korkeakoulujen päätehtävistä. Yliopistojen oli osallistuttava maailmanlaajuisten ongelmien tutkimiseen sekä myötävaikutettava kansainvälisten pulmien ratkaisemiseen. Hän painotti tieteen ylikansallista ja yleisinhimillistä luonnetta.⁴⁵⁸ Tiedepolitiikassaan yliopisto ei siten ollut sidoksissa maakunnalliseen luonteeseensa tai suomalaiskansalliseen tehtävään.

Suomalaiskansalliseen tehtävään vedottiin sen sijaan silloin, kun tarkoituksena oli perustella korkeakoulun sijaintialueelleen tai yhteiskunnalle yleensä tuottamaa hyötyä. Tällöin talousjohtaja Silo painotti, että yliopisto oli kasvamaan pyrkivän kansan parhaita työvälineitä. Taloudelliseen vaurastumiseen vaikutti työvoiman ja pääoman lisäksi tiedon taso eli henkinen pääoma. ”Me olemme siirtyneet koulutusyhteiskuntaan. Yleisesti aletaan jo meilläkin oivaltaa, että maamme

⁴⁵⁵ Ahola 1995, 152-153.

⁴⁵⁶ Nevala 1999, 225.

⁴⁵⁷ Taloustoimiston lähettämä kirje Tampereen talousalueen kunnille 6.11.1964, Db1 TaYA; Taloustoimiston lähettämä anomus Tampereen kaupunginvaltuustolle 3.6.1965, Db 1 TaYA.

⁴⁵⁸ Lakkala ja Randell 1984, 59, 69.

taloudellinen kasvu ja hyvinvoinnin lisääntyminen ratkaisevasti riippuvat siitä, miten pystymme korkeakouluopetuksemme ja tieteellisen tutkimustoimintamme hoitamaan ja kehittämään.”⁴⁵⁹

Kulttuuristen ja taloudellisten tavoitteiden yhdistäminen oli 1960-luvun korkeakoulupolitiikalle ominaista, myös Jaakko Numminen puhui sen puolesta, että tiedon tason kohoamisella oli paljon suurempi vaikutus tuotannon kasvuun kuin pääoman tai työvoiman lisäyksellä⁴⁶⁰. Kansantulon ohella maan sivistystaso oli tärkeä elintaso mittava osatekijä. Suomessa korkeakouluopiskelijoiden osuus koko väestöstä olikin 1970-luvun alkaessa korkeimpia kaikista Euroopan maista. Tämä selittyi osaltaan sillä, että suomalaisissa korkeakouluissa oli yhtä paljon nais- ja miesopiskelijoita, eli naisilla oli korkeakoulutukseen samat mahdollisuudet kuin miehillä.⁴⁶¹

Korkeakulttuurin levittäytymisessä paikallisesti oli myös suomalaiskansallinen ulottuvuutensa. Kulttuuri voidaan ymmärtää anonyymiä teollista yhteiskuntaa koossapitävänä voimana. Tällöin koulutuksen päämääränä on taata sopivan työvoiman saanti yhteiskunnan eri tehtäviin. Koulutuksen perimmäisenä funktiona on tämän ajattelutavan mukaan yhteisen kansallisen kulttuurin omaksuminen. Tämä edellyttää laajojen kansanjoukkojen kouluttamista. Samalla kulttuurista tulee olennainen osa ihmisen identiteettiä ja kansallisesta yhteenkuuluvuudesta tulee yhteenkuuluvuutta niiden välillä, jotka jakavat saman kulttuurin.⁴⁶²

Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, että korkeakoulutuksen tuominen Tampereelle tähtäsi käytännöllisiin päämääriin kuten palvelujen luomiseen teollisuuden rinnalle. Korkeakoulusta oli myös aluepoliittista hyötyä. Tamperelaistuneesta korkeakoulusta hyötyivät oman maakunnan nuoret sekä kunnat, jotka saivat korkeasti koulutettua henkilöstöä. Korkeakoulupolitiikan henkisiä, sivistyksellisiä, kulttuurisia tai taloudellisia puolia ei voinut eikä ollut järkevääkään täydellisesti erottaa toisistaan.

⁴⁵⁹ Talousjohtaja Yrjö Silo, Yliopiston merkitys Tampereen kaupungille, Tampereen Vilku 1966:3, 4-6.

⁴⁶⁰ Numminen 1963, 91.

⁴⁶¹ Waris 1974, 85-87.

⁴⁶² Ks. Gellner 1983, 52, 55, 57, 61; Remy 2005, 50-51.

III POLIITTISET KÄYTÄNNÖT

1. Väliinpuotoajista toimijoiksi

Kunnallispolitiikka

Jussi Saukkosen mukaan aseveljeys jatkui sodan jälkeen ”poliittisena asevelvollisuutena” ja politiikka ymmärrettiin eräänlaisena palvelustehtävänä aatteen ja maan hyväksi⁴⁶³. Näin ymmärrettynä asevelimiesten kunnallispolitiikkaa, maakuntapolitiikkaa ja korkeakoulupolitiikkaa voidaan pitää heidän aatteensa ja identiteettinsä ilmentyminä. Tässä luvussa *Poliittiset käytännöt* tarkastelen siten lähemmin poliittista asevelvollisuutta. Maakunnan tasolla tämä tarkoitti toimintaa oman asuin-seudun hyväksi, Pirkanmaan etujen puolustamista valtakunnan politiikassa. Korkeakoulu-politiikassa kyse oli alueellisten koulutusmahdollisuuksien parantamisesta ja maakunnan tuesta ”omalle” korkeakoululle. Kunnallispolitiikassa poliittinen asevelvollisuus toteutui yhteistyössä sosialidemokraattisen ja porvarillisen valtuustoryhmän välillä, mikä toisaalta sulki Skdl:n ryhmän päätöksenteon ulkopuolelle.

Sosialidemokraattien ja porvarien yhteenliittymän, aseveliakselin, maine Tampereen kunnallispolitiikassa perustui siihen, että se johti kaupunkia sen voimakkaimman kasvun aikana. Jo aseveliyhdistyksessä asioita oli hoidettu yhdessä puoluerajoista piittaamatta. Kaupungin politiikassa yhteistyö alkoi tiiviimmin vuonna 1948. Tämä helpotti päätöksentekoa, sillä muutoin valtuuston kokoukset venyivät tuntikausien mittaisiksi porvariston ja sosialidemokraattien kiistelyn tuloksena. Tavaksi tuli sopia visaisista asioista ryhmärajojen yli. Aseveliakseli neuvotteli etukäteen ja taivutteli sen jälkeen oman puolueryhmänsä yhteisen päätöksen taakse.⁴⁶⁴

Aseveliakseli voimistui 1950-luvulla Erkki Lindforsin toimiessa apulaiskaupunginjohtajana ja kaupunginjohtajana. Lindforsin kuolema vuoden 1969 alussa merkitsi keskeisen voimahenkilön poistumista asevelimiesten riveistä. Tämänkin jälkeen kaupungin päätöksenteko keskittyi suppeahkolle joukolle ja aseveliakseli-nimitystä käytettiin edelleen.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Saukkonen 1973, 380.

⁴⁶⁴ Rasila 1992, 354-356, 554.

⁴⁶⁵ Rasila 1992, 356-359.

Valtakunnallisesti asevelisocialistien asema SDP:ssä oli vahvimmillaan 1951 eduskuntavaalien jälkeen ja myös kokoomuksessa asevelisiiven asema oli 1950-luvulla vankka. Skdl menetti keskeistä asemaansa valtakunnanpolitiikassa ja kokoomuksen asevelisiiven ja sosialidemokraattien päävastustajaksi nousi maalaisliitto. Maalaisliiton asemaa vuodesta 1956 alkaen voimisti sen rooli presidentin taustapuolueena. Presidentti Kekkonen painotti politiikassaan idänsuhteita, kun asevelisocialistit ja kokoomuksen asevelisiipi suhtautuivat myönteisesti länsiyhteistyöhön. 1950-luvun lopulta alkaen asevelipoliitikkojen työtä valtakunnantasolla vaikeuttivat kokoomuksen oppositioasema ja sosialidemokraattisen puolueen sisäiset kiistat.⁴⁶⁶

Poliittinen asetelma Tampereella oli sikäli erikoinen, että kun valtakunnallisesti suurimmat puolueet olivat SDP, Skdl ja maalaisliitto / keskustapuolue, Tampereella kolme suurta olivat SDP, Skdl ja kokoomus. Näin oli myös Helsingissä ja Turussa, sillä keskustapuolueen perinteinen kannatus kaupungeissa oli vähäinen.⁴⁶⁷ Tampereen kaupunginvaltuustossa oli vasemmistoenemmistö, mutta SDP:n ja porvariaseveliyhteistyöstä johtuen kaupunkia ei johdettu vasemmistolaisesti.

Asevelipoliitiikan taustalla ei ollut sotakokemus sinänsä vaan asevelimiesten halu päästä mukaan politiikan tekoon ja yhteiskunnan johtopaikoille. He olisivat osallistuneet politiikkaan myös ilman rintamalla vietettyjä vuosia, jotka käytännössä itse asiassa viivästyttivät heidän poliittisen uransa alkua. Sodan aikainen toiminta Asevelijien Liitossa vaikutti kuitenkin siihen, että ryhmittymän nimeksi tuli aseveliakseli. Heidät tunnettiin asevelimiehinä ja ryhmäidentiteetti vahvistui nimen ytimekkyyden ansiosta. Poliittinen subjekti, joka muuten olisi ollut vain joukko sota-aikana ystäväystyneitä miehiä, oli nyt *aseveliakseli*.

Yrjö Silo tuli mukaan poliittiseen toimintaan Itsenäisen keskiluokka -järjestön myötä, jota hän oli perustamassa viisikymmentäluvun vaihteessa. Omien sanojensa mukaan hän ”ajautui” politiikkaan sodan jälkeen. Näin ei käynyt sen vuoksi, että oman elämän päämäärät olisivat kirkastuneet hänelle, vaan siksi, että nuoret sodankäyneet miehet kokivat ikäluokkansa väliinpuotoajiksi. He tunsivat poliittista kodittomuutta. Keskiluokka ja henkisen työn tekijöiden määrä laajeni nopeasti ja kova inflaatio heikensi palkkoja. Tällöin oli tarvetta järjestölle, joka edustaisi toimihenkilöitä ja

⁴⁶⁶ Salminen 1996, 80-84, 93, 203-209, 310-311; Meinander 1999, 316-317, 328-329; asevelisocialisteista erityisesti Tampereella ks. Soikkanen 1986, 470-471, 485, 495; Seppälä 1983, 168, 175-177 ja Rasila 1992, 321, 326.

⁴⁶⁷ Rasila 1992, 311.

keskiluokkaa. Järjestö sai syksyllä 1950 kaksi ehdokastaan läpi kaupunginvaltuustoon, Artturi Tienarin ja Vihtori Mäkelän.⁴⁶⁸

Väliinpuotoamisen ja poliittisen kodittomuuden tunnot johtuivat siitä, että yhteiskunnan johdossa oli vielä edellinen sukupolvi eivätkä nuoret sodankäyneet miehet olleet ehtineet vakiinnuttaa asemaansa järjestöelämässä, varsinkin kun samastumisen kohde aseveliyhdistys oli lakkautettu. Toisenlaisissa olosuhteissa aseveliliikkeestä olisi kehittynyt laajempi poliittinen liike. Poliittisesti ”kodittomien” nuorten miesten tarkoitus oli perustaa kaupunkilainen puolue, joka sijaitsi poliittisen kentän keskivaiheilla. Valtakunnallisesti tällainen keskipuolue oli Maalaisliitto, joka tuolloin nimensä mukaisesti kuitenkin ajoi lähinnä maaseudun asioita. Alkuvaiheessaan tamperelaisten Itsenäinen keskiluokka -järjestö ajautui kahnaukseen helsinkiläisjärjestön kanssa, joka oli samanniminen⁴⁶⁹.

Alun perin Yrjö Silo mielsi kuuluvansa keskiluokkaan ja olevansa maltillinen porvari. Hän kuvasi järjestön kannattajia vähävaraisiksi keskiluokkaisiksi, sodan käyneiksi miehiksi, jotka alkujaan olivat sitoutumattomia. Tampereella Itsenäinen keskiluokka kokoontui aluksi Liikeväen kerholla, joka oli entinen Rintamamieskerho. Kokouksissa oli mm. kaupungin virkamiehiä alustajina. Kunnallispolitiikassa Itsenäinen keskiluokka osallistui Yhteishyvän vaaliliittoon ja valtuustossa porvarilliseen ryhmittymään. Vaikka järjestöllä oli vain kaksi valtuutettua, Tienarin ja Mäkelän painoarvo oli suuri porvarien täpärän määrävähemmistön säilyttämisen kannalta.⁴⁷⁰

Vuonna 1951 järjestöstä kehittyi Suomen kansanpuolue, johon myöhemmin liittyi myös paljon edistyspuolueen kannattajia. Puolue oli selvästi oikeistolaisempi kuin sosialidemokraatit mutta sillä oli eräänlainen välittäjäasema vasemmiston ja oikeiston välillä.⁴⁷¹ Enimmillään Suomen Kansanpuolueella oli 1950-luvun puolivälissä kolmetoista kansanedustajaa⁴⁷². Puolueelle oli ominaista asevelihenkisyys eli kansan eheyttäminen, kommunismin vastustaminen sekä kansallisen sivistyksen ja kulttuurin vaaliminen⁴⁷³.

⁴⁶⁸ Silon haastattelu 1973, nauhat 6119-6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁶⁹ Itsenäisen Keskiluokan tiedoituksia 10.1. – 27.1.1950, Suomen kansanpuolueen arkisto, kansio 7 KA.

⁴⁷⁰ Silon haastattelu 1973, nauhat 6119-6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁷¹ Silon haastattelu 1973, nauhat 6119-6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁷² Suomen Kansanpuolueesta, vuodesta 1966 liberaalisesta kansanpuolueesta, ks. Vares 2002, 292-304.

⁴⁷³ Silon vaalipuhe kaupungintalon juhlasalissa 3.7.1958 YSA. Yrjö Silo oli Suomen Kansanpuolueen ehdokkaana heinäkuun 1958 eduskuntavaaleissa. Vaaleista ks. Pesonen 1965, 165, 179, 283, 323, 434; Pesonen tutki 1958 vaalien äänestyskäyttäytymistä Tampereella.

Pieneen poliittiseen ryhmään kuulumisesta oli niiltä osin haittaa, että virkanimitykset jaettiin Tampereella lähinnä kokoomuksen ja SDP:n välillä. Silolle kaavailtu kaupungin huoltotoimen johtajan virka meni Skdl:lle vuonna 1953, sillä Silo ei ryhmätaktisista syistä saanut tarpeeksi kannatusta. Totutustihan aseveliakselilla oli vastakkainasettelua Skdl:n kanssa. Kokoomus oli Skdl:n ”luontainen vastustaja” aatteellisesti, mutta kiivain taistelu käytiin SDP:n ja Skdl:n välillä, sillä puolueet kilpailivat samasta äänestäjäkunnasta. Kommunisti Leo Suonpää oli toisaalta Lindforsin eräänlainen luottohenkilö.⁴⁷⁴

Äänestettäessä huoltotoimenjohtajasta sosialidemokraatit kannattivat Siloa, koska tiesivät hänet maltilliseksi porvariksi. Porvarillinen ryhmä vastusti Silon valintaa, koska hänen katsottiin olevan liian lähellä sosialidemokraatteja ja toisaalta myös liian nuori. Koska Silo ei saanut omiensa kannatusta, hän perui hakemuksensa. Silloin sosialidemokraatit ryhtyivät kannattamaan virkaan Skdl:n Valfrid Ahtia.⁴⁷⁵

Kokoomuslaiset oppivat tästä, että sosialidemokraattien kanssa oli viisainta tehdä yhteistyötä. Keskiryhmän kannalta opetus puolestaan oli, ettei toiminta suurten puolueiden keskivaiheilla taannut tarpeeksi poliittista painoarvoa. Ajan ilmapiiri vaati profiloitumaan selkeämmin joko oikealle tai vasemmalle. Ilmeistä myös oli, että asevelihenkeä alettiin käyttää taktikoinnin ja poliittisen pelin välineenä.

Silon mukaan yhteinen kieli sosiaalidemokraattien kanssa löytyi helposti aseveljeyden pohjalta. Vaalien alla Suomen kansanpuolueen jäseniä kritisoitiin myös SDP:n taholta, sillä he koettivat houkutella samoja äänestäjiä. Kaupunginvaltuustossa Skdl:n ryhmän kanssa neuvoteltiin hyvin vähän, mutta miesten välisiä keskusteluja kuitenkin käytiin ja kaikissa ryhmissä oli ystäviä puolueesta riippumatta. Vähemmän poliittisissa ratkaisuisissa oli paljonkin keskustelua. Isoissa hankkeissa kuten keskussairaalan tai Yhteiskunnallisen Korkeakoulun saamisessa Tampereelle vedettiin yhtä köyttä valtakunnan tason päätöksentekijöiden suuntaan, jolloin jokainen puhui asian puolesta oman puolueensa edustajille.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Rasila 1992, 14, 374; Seppälä 1983, 88, 90, 94-95. Arvo Sipilän mukaan Leo Suonpää oli tiukka kommunisti, älykäs idealisti, jonka kanssa oli helppo tulla toimeen ja johon myös Yrjö Silolla oli hyvät välit; Arvo Sipilän haastattelu 6.11.2007. Silon oli helpompi suhtautua ns. vanhan polven kommunisteihin kuin nuorempiin sosialisteihin; Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007. Suonpäästä ks. myös Leppänen 1999, 158-159. Suonpää oli merkittävin ei-helsinkiläinen kommunisti: kansanedustaja, ministeri ja eduskunnan 2. varapuhemies, eduskunnassa v:sta 1954.

⁴⁷⁵ Silon haastattelu 1973, nauhat 6119-6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁷⁶ Silon haastattelu 1973, nauhat 6119-6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

Politiikan teossa oli siten eritasoisia identiteettejä. Kunnallistasolla ryhmäkohtaisilla kiistoilla oli sijansa, mutta valtakunnanpolitiikassa tamperelaiset esiintyivät yhtenäisenä joukkona – näin ainakin Silo halusi uskoa. Silti yhteishenkeen vaikutti vähemmän asevelihenkinen yhteen hiileen puhaltamisen retoriikka kuin se, että esimerkiksi keskussairaala ja korkeakoulu olivat niin hyödyllisiä hankkeita, että niiden vastustaminen olisi mille puolueelle tahansa merkinnyt poliittista itsemurhaa äänestäjäkunnan silmissä. Jokainen puolue todennäköisesti halusi kunnian näiden hankkeiden toteutumisesta itselleen.

Yhdistystoiminta

Asevelipoliitikot eivät sota-aikana kenties saaneet hyödyllisimpiä kokemuksia niinkään rintamalta vaan kotirintamalta. Aseveliyhdistyksen toiminta rintamamiesten perheiden hyväksi antoi heille arvokkaita kokemuksia siitä, miten järjestötoiminnan avulla oli mahdollista edistää mitä erilaisimpia tavoitteita. Yhdistystoiminta totutti miehet yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Se antoi heille myös näkyvyyttä, teki heidät tunnetuksi äänestäjäkunnan silmissä.

Siloa järjestötoimintaan ajoi tunto siitä, että sodankäyneet miehet olivat väliinputoajien ikäluokkaa. Ehkä näin oli myös muilla kansalaisyhteiskunnan johtopaikoista haaveilleilla miehillä, jotka olivat jääneet yhteiskunnallisesta toiminnasta syrjään rintamalla ollessaan. Sodan jälkeen vahinko otettiin takaisin. Väliinputoajatunnot johtivat Tampereella laajemmassa mittakaavassa ajatukseen siitä, että alueellisesti Tampere oli väliinputoaja-asemassa muihin valtakunnan osiin nähden. Alueen profiilin nostamiseksi oltiin valmiita perustamaan useita järjestöjä.

Tampereen kauppakamarin ja Tampereen kaupunginhallituksen aloitteesta perustettiin Tampereen Liikennealueen Seutusunnitteluliitto ry vuonna 1952. Alueen yhteiskuntaelämän kehittämiseksi ja erityisesti liikenneolojen parantamiseksi tarvittiin tutkimus- ja suunnittelutoimintaa. Liiton ensimmäisenä vuotena toimintaa johti Reino Ajo, hänen jälkeensä Pauli Perimaa. Yrjö Silo toimi liiton vt. toiminnanjohtajana ja tutkimussihteerinä. Liitto laati ennusteita ja yleiskaavoja Tampereen talousaluetta varten. Eniten kiinnostusta herättivät liiton laatimat taajamien yleiskaavat etenkin tieverkon toteutuksen osalta. Ensimmäinen koko talousalueen kattava seutusunnitelma valmistui

1956. Liitto kehittyi sittemmin Tampereen seutukaavaliitoksi 1967, joka toimi lakisääteisellä pohjalla.⁴⁷⁷

Tampereen alueen imago oli Seutusuunnitteluliiton perustamisesta huolimatta edelleen selkiytymätön. Pirkanmaan Maakuntaliiton perustaminen lokakuussa 1956 oli askel kohti näkyvämpää valtakunnallista asemaa. Perustaminen tapahtui ripeästi, sillä apulaiskaupunginjohtaja Lindfors hahmotteli maakuntaliiton perustamista Kansan Lehden haastattelussa saman vuoden kesäkuussa. Yrjö Silo valittiin liiton toiminnanjohtajaksi. Jäsenkuntia liitto sai vuoden 1957 loppuun mennessä 33.⁴⁷⁸

Koulutustasoon ja liikenneyhteyksiin panostaminen ovat tekijöitä, joita tontti- ja kiinteistöpolitiikan ohella pidetään menestyvän alueen tunnusmerkkeinä⁴⁷⁹. Maakuntaliiton ajamia tärkeimpiä hankkeita korkeakoulun ohella olivat keskussairaalan rakentaminen, Tampereen teknillisen oppilaitoksen uuden talon rakentaminen, lentoliikenteen kehittäminen sekä oman läänin perustaminen. Eduskuntapiireissä useiden samaa maakuntaa koskevien suurtehtävien samanaikaiseen ratkaisemiseen kuitenkin suhtauduttiin epäilevästi.⁴⁸⁰

Korkeakouluhanketta vauhditti myös Tampereelle vuoden 1955 alussa perustettu korkeakoulu-yhdistys, jonka toiminnassa Yrjö Silo oli Jaakko Hakalan ja Lauri Santamäen ohella aktiivisesti mukana. Erkki Lindfors oli innostunut korkeamman opetuksen saamisesta Tampereelle ja Jaakko Hakala sai ajatuksen kesäyliopiston perustamisesta.⁴⁸¹ Hakala painotti erityisesti kansansivistystyön merkitystä kesäyliopistotoiminnan perustana⁴⁸². Kesäkorkeakoulu oli sysäys laajemmille tavoitteille, sillä Tamperetta oli Jyväskylän ohella jo 1900-luvun alussa pidetty periaatteessa mahdollisena yliopiston sijoituspaikkana. Helsingin ulkopuolelle sijoittuva yliopisto edellytti myös tieteellisen kirjaston perustamista ja sijaintikaupungin taloudellista tukea.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliiton pöytäkirjat 1953–1956, PLA; liiton toiminnasta ks. myös Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliitto ry 1952 – 1969, s. 9-10, 13, 14, 26 ja Seppälä 2002, 13-15, 18, 102-104.

⁴⁷⁸ Pirkanmaan Maakuntaliitto, työvaliokunnan ptk. 26.11.1956.

⁴⁷⁹ Ks. Strambach & al. 2001, 83-84; Cohen & al. 2001, 181-183; sekä Simmie & Sennett 2001, 219.

⁴⁸⁰ Tampereen talousalueen runkotiet odottavat suuntaratkaisuja ja rakentamista. Pirkanmaan maakuntaliitolla laajat tehtävät, Uusi Suomi 27.12.1956 s. 3; Pentti Palmrothin haastattelu, joka oli Yrjö Silon laatima. Tampere–Pirkkalan lentokenttä toteutui sittemmin 1979, ks. Rasila 1992, 262-263 ja Seppälä 2002, 229.

⁴⁸¹ Silon haastattelu 1973, nauha 6110 ja Lauri Santamäen haastattelu 1972, nauha 6051 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁸² Jaakko Hakala, Tampereen kesäyliopisto, Ylioppilaslehti 18.2.1955 N:o 7, s. 6-7.

⁴⁸³ Ks. Tommila 2002, 109-110.

Silo oli jäsen toimikunnassa, joka valmisteli Korkeakouluyhdistyksen perustamista ja laati yhdistyksen säännöt. Yhdistyksen tarkoituksena oli ylläpitää kesäyliopistoa ja toimia korkeakoulun aikaansaamiseksi Tampereelle.⁴⁸⁴ Koska oltiin kiinnostuneita nimenomaan Yhteiskunnallisesta Korkeakoulusta, toimikunta halusi tuoda kaupunkiin yhteiskuntatieteellistä kesäopetusta. Kesäopetus saatiin aloitettua jo samana kesänä 1955 Amurin kansakoululla.⁴⁸⁵ Tamperelaisten voimakas kulttuuriharrastus sai sittemmin tunnustusta vuoden 1956 korkeakoulukomitean mietinnössä⁴⁸⁶.

Korkeakouluyhdistyksessä oli varasuunnitelma yhteiskunnallisen tutkimuskeskuksen perustamisesta, jos YKK:n siirto olisi epäonnistunut. Tässä tarkoituksessa Silo piti yhteyttä mm. professori Heikki Warikseen, joka suhtautui myönteisesti ajatukseen. Lisäksi pantiin alulle tieteellisen kirjaston perustaminen Tampereelle, joka toteutui 1958.⁴⁸⁷ Korkeakouluyhdistys tuki Yhteiskunnallisen Korkeakoulun toimintaa myös jatkossa, vaikka päätavoite saavutettiin, kun korkeakoulu aloitti toimintansa Tampereella 1960.

Samaan tapaan kuin korkeakouluyhdistys valmisteli korkeakoulun muuttoa Tampereelle, aseveli-poliitikot valmistelivat Tampereen keskussairaalan perustamista aluksi pienimuotoisemmassa yhdistyksessä. Tämä oli vuonna 1951 perustettu Suomen Syöpäyhdistyksen Tampereen osasto, sittemmin Pirkanmaan Syöpäyhdistys. Yhdistystä perustamassa olivat mm. apulaiskaupunginjohtaja Erkki Lindfors, toimittaja Yrjö Silo, tohtori Ilkka Poijärvi, ylilääkäri Heikki Teräsvuori, tohtori Olavi Maijala ja FM Artturi Tienari.⁴⁸⁸ Yhdistyksen päätavoitteena valistustyön ohella oli sädehoitokodin perustaminen Tampereelle. Tämä toteutui vuonna 1959.⁴⁸⁹

Tampereen keskussairaalapiirin kuntainliitto perustettiin vuonna 1959 ja sen liittohallituksen puheenjohtajana toimi kaupunginjohtaja Erkki Lindfors kuolemaansa asti vuonna 1969⁴⁹⁰.

⁴⁸⁴ Kaupungin liittyminen Tampereen Korkeakouluyhdistyksen jäseneksi 9.3.1955, Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta v. 1955; ks. myös Kiuasmaa 1985, 37-38. Kansanedustaja Hakalan ja maisteri Silon lisäksi kaupunginhallituksen asettamaan toimikuntaan kuuluivat apulaiskaupunginkamreeri Kauko Brandthin, toimittaja Aaro Kärkkäinen, rehtori Kerttu Seppälä ja kansanedustaja Leo Suonpää.

⁴⁸⁵ Silon haastattelu 1973, nauha 6110 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁴⁸⁶ Komiteamietintö N:o 7 1956, 69.

⁴⁸⁷ Tampereen korkeakouluyhdistyksen hallituksen pöytäkirjat 24.10. ja 26.10.1955, Tampereen Kesäyliopiston arkisto; Tampereen kaupunginhallituksen kirje Yrjö Silolle 8.11.1955 Tieteellistä kirjastoa suunnittelevasta toimikunnasta YSA; ks. lisäksi Kiuasmaa 1985, 36-37, 64-66.

⁴⁸⁸ Suomen Syöpäyhdistyksen Tampereen osasto r.y. vuonna 1951; Pirkanmaan Syöpäyhdistyksen puheenjohtajan Yrjö Silon vastaus Suomen Syöpäyhdistyksen tiedotussihteeri Lea Murron kysymyksiin 25.4.1981 YSA.

⁴⁸⁹ Pirkanmaan Syöpäyhdistyksen puheenjohtajan Yrjö Silon puhe yhdistyksen 25-vuotisjuhlassa 26.9.1976; Silon vastaus Lea Murron kysymyksiin 25.4.1981 YSA.

⁴⁹⁰ Kaarninen & Kiuasmaa 1988, 75.

Keskussairaalan yhteyteen suunniteltiin sädehoitolaitosta ja Suomen Syöpäyhdistyksen Tampereen osasto lahjoitti kuntainliitolle sädehoitolaiteiden hankkimista varten 150 000 mk ja myi omistamansa Pirkanmaan sädehoitokodin keskussairaalan kuntainliitolle 1969.⁴⁹¹ Sädehoito-osaston perustaminen Pirkanmaalle oli myös lääketieteellisen tiedekunnan kannalta tarpeellista⁴⁹².

”Poliittinen asevelvollisuus” velvoitti aseveliaatteen ylläpitäjät aktiiviseen järjestötoimintaan maan hyväksi. Yhdistykset, järjestöt, säätiöt ja yhtiöt olivat keinoja, joilla yhteiskunnan rattaisiin saatiin vauhtia. Aseveliyhdistys oli tarjonnut toimintamallin, jolla asevelimiehet tiesivät saavansa asiat järjestymään. Syntyi vuorovaikutusverkostoja, miesten välistä luottamusta, yhteistoimintaa ja sosiaalista pääomaa⁴⁹³. Lisäksi heille oli hyötyä siitä, että henkilöt yhteiskunnan johtopaikoille perinteisesti valikoituivat järjestöelämän aktiivijäsenistä⁴⁹⁴.

Kansalaistoiminnan merkitys korostui silloin, kun valtion ohjaus oli vielä vähäistä. Samalla asevelimiehet rakensivat itselleen positiivista poliittista identiteettiä. Ideana oli, että pieni ryhmä toimi isomman kansankokonaisuuden etujen ajajina. Järjestöaktiivisuudellaan sotasukupolvi otti ikään kuin sodan aikana menetettyjä vuosia takaisin. Asevelipoliitikot toimivat yhdistyksissä kukin yhteiskunnallisen kiinnostuksensa mukaan ja keräsivät samalla kunnallis- ja maakuntapolitiikassa hyödyllisiä kontakteja.

2. Korkeakoulupolitiikan vuodet

Korkeakoululaitoksen hajasijoitus

Se, että Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtäminen Tampereelle onnistui, ei kuitenkaan johtunut asevelipoliitikkojen suomalaiskansallisesta retoriikasta ja asevelihengestä vaan Suomen korkeakoululaitoksen hajasijoituspolitiikasta. Maan korkein opetus keskittyi Helsinkiin⁴⁹⁵, mutta maakunnissa syntyi voimakasta pyrkimystä koulutusmahdollisuuksien alueelliseen tasa-

⁴⁹¹ Tampereen keskussairaalaapiirin kuntainliiton liittovaltuuston ptk. 9.10.1968 ja 30.10.1969 sekä liittohallituksen ptk. 26.2.1969 ja toimintakertomus 1969 s. 9-10 TAYSA; ks. myös Kaarninen & Kiuasmaa 1988, 93-95, 97.

⁴⁹² Kanslianeuvos Yrjö Silo: Tampereesta kasvaa koulutuskeskus, *Nykypäivä* 1968:5, s. 15.

⁴⁹³ Lähiyhteisöistä ks. Heinonen 2006, 75.

⁴⁹⁴ Ks. Waris 1974, 122.

⁴⁹⁵ Ks. Numminen 1987, 18-34.

arvoistamiseen. Epäkohtana pidettiin sitä, että Helsingissä koulutetut sijoittuivat maan eteläosiin. Keväällä 1955 lehdistössä käytiin keskustelua Helsingin yliopiston vaikeista opiskeluolosuhteista, muun muassa opettajavoimien puutteesta. Muiden korkeakoulujen kehittäminen nähtiin parhaaksi jarruksi Helsingin yliopiston opiskelijatulvalle. Ylioppilaslehti toivoi, että Suomen sivistyselämän alueellisesti tasasuhtaisempi vahvistaminen synnyttäisi tervettä kilpailua korkeakoulujen välille ja loisi itsenäisiä koulukuntia, joiden merkitys tieteellisessä elämässä saattaisi muodostua huomattavaksi.⁴⁹⁶

Silo tarttui tilaisuuteen artikkelissaan korkeamman opetuksen hajakeskityksestä. Hän piti kulttuuri- ja talouselämän liiallista keskittymistä pääkaupunkiin epäterveenä ilmiönä ja painotti, ettei Tamperetta voitu enää syrjäyttää kulttuurielämän hajakeskityksessä. Hän perusteli korkeakoulun sijoittamista Tampereelle kaupungin edullisella sijainnilla ja suuruudella. Korkeakoulun menestykselliselle toiminnalle hyvät edellytykset takasi vireä yhteiskunnallinen ja teollinen toiminta sekä kaupungin vauras maaseutu ympäristö useine kauppaloineen ja väestökeskuksineen.⁴⁹⁷ Tällä Silo viestitti, että maakunnasta löytyi niin henkistä kuin aineellistakin pääomaa korkeakoulua tukemaan sekä riittävä opiskelijapotentiaali oman korkeakoulun opetuksesta nauttimaan.

Tamperelaisten korkeakouluaktiivisuuden innoittajana toimi Oulun yliopistohanke. Silo arvioi vuonna 1955, että myös Oulu kypsyisi vähitellen laajan Pohjois-Suomen korkeakoulun kotipaikaksi.⁴⁹⁸ Oulun yliopisto sai niin ikään alkunsa vilkkaasta kesäyliopistotoiminnasta, joka aloitettiin 1951⁴⁹⁹. Silo ennakoி maahan kehittyvän viisi elinvoimaista korkeakoulukaupunkia. Tällöin voitiin odottaa kehitystä eteenpäin vievää kilpailua eri korkeakoulujen välillä ja toisaalta yhä suurempaa erikoistumista yksityisten korkeakoulujen puitteissa. Tästä hän näki pelkkää etua myös Helsingin yliopistolle. Kulttuurielämän hajakeskittämistä seuraisi myös talouselämän hajasijoitus.⁵⁰⁰

Tampereella asevelipoliitikot pitivät korkeakoulua avaimena alueen monien ongelmien ratkaisemiseen, koska sen yhteyteen saattoi kaavailla liitettäväksi monipuolista, muun muassa

⁴⁹⁶ Ylioppilaslehti 11.2.1955 N:o 6, pääkirjoitus; Ylioppilaslehti 25.2.1955 N:o 9, etusivu.

⁴⁹⁷ Yrjö Silo, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955; artikkeli julkaistiin myös Valtakunnansuunnittelu-lehdessä 3/1955. Silo piti sittemmin tätä artikkelia parhaana kirjoituksenaan. Virikkeen Tampereen korkeakouluhankeesta kirjoittamiseen hän oli saanut keskusteltuaan Reino Kuuskosken ja Kauko Sipposen kanssa; AL 25.1.1977 s. 7.

⁴⁹⁸ Yrjö Silo, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955.

⁴⁹⁹ Oulun yliopiston perustamisvaiheista ks. Salo ja Lackman 1998, 18-27.

⁵⁰⁰ Yrjö Silo, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955. Maan viisi korkeakoulu-kaupunkia Silon laskuissa olivat Helsinki, Turku, Tampere, Oulu ja Jyväskylä.

lääketieteellistä osaamista. Tavoitteena oli korkeakoulun aikaansaaminen aluksi kaksi, sitten kolme ja lopuksi neljä tiedekuntaa käsittävänä. Erkki Lindfors ja Lauri Santamäki arvelivat muiden kaupunkien taholla syntyvän kateutta, jos alusta lähtien puhuttiin Tampereelle perustettavasta yliopistosta. Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan dekaani Matti Leppo suositti: ”Jotta ei Suomessa Tampereen ulkopuolella herätetä kademieltä ja vastustushenkeä, puhutaan jatkuvasti silti Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtämisestä Tampereelle ensimmäisenä toimenpiteenä pyrkimyksissämme.”⁵⁰¹

Aseveliakselin hankkeissa taktiikkana oli saavuttaa ensin pieni askelma, josta sitten ponnistettiin isompaan harppaukseen. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu oli kuin taikinajuuri, josta oli tarkoitus leipoa useamman tiedekunnan yliopisto. Puuhamiehet olivat malttamattomia ja olisi jälkiviisasta todeta, että vaarana oli hankkeen paisuminen liian nopeasti. Tampereen vetovoimaisuudesta koulutuskaupunkina ei kuitenkaan ennakkoon ollut mitään takeita, joten lähtöoletuksena olisi yhtä hyvin saattanut olla, ettei monen tiedekunnan opinahjoo välttämättä riittäisi tulijoita.

Tammikuussa 1956 eduskunta myönsi valtion tulo- ja menoarvion yhteydessä 5 miljoonan markan määrärahan korkeakoulun Tampereelle siirtämisen kustannuksia varten. Tämä oli ilmaus eduskunnan siirtoon nähden myönteisestä kannasta. Sopimusneuvottelut korkeakoulun ja Tampereen kaupungin edustajien välillä alkoivat samana keväänä. Korkeakoulua neuvotteluissa edustivat sen hallituksen puheenjohtaja V. J. Sukselainen, rehtori Tuttu Tarkiainen ja yliopettaja Esko Rekola; Tampereen kaupunkia Erkki Lindfors, Lauri Santamäki ja Leo Suonpää. Korkeakoulun valtuuskunnassa päätöksen Tampereelle siirtymisen puolesta ratkaisi valtuuskunnan puheenjohtajan, ministeri Rainer von Fieandtin ääni.⁵⁰²

Sopimus Yhteiskunnallisen Korkeakoulun ja Tampereen kaupungin välillä allekirjoitettiin 1.10.1956. Sopimuksessa kaupunki sitoutui lahjoittamaan korkeakoululle noin 3–4 hehtaarin tontin Sorinahteelta, antamaan korkeakoulurakennuksen rakennuskustannuksiin avustusta 108 miljoonaa markkaa ja takaamaan rakentamisessa tarvittavat lainat. Lisäksi kaupunki sitoutui avustamaan korkeakoulua vuosittain siinä määrin, että avustus riitti peittämään korkeakoulun vuotuisten menojen ja muiden tulojen erotuksen indeksiin sidottuna 40 miljoonaan markkaan vuodessa asti.⁵⁰³

⁵⁰¹ Matti Lepon muistio Erkki Lindforsille Tampereen korkeakoulutavoitteesta 30.6.1956, Silon kappale YSA.

⁵⁰² Yhteiskunnallisen Korkeakoulun ja Tampereen kaupungin välinen sopimus sekä huomautuksia ja selityksiä sopimuksen eräisiin kohtiin, Tampere 1956; YKK:n Tampereelle siirtoa koskevan sopimuksen hyväksyminen 5.9.1956, Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta v. 1956; Santamäki 1970, 349-350; Rasila 1973, 180-181.

⁵⁰³ Yhteiskunnallisen Korkeakoulun ja Tampereen kaupungin välinen sopimus, Tampere 1956.

Korkeakoulutalo valmistui Tampereelle syksyllä 1960. Se oli suunniteltu tuhatta opiskelijaa varten. Silo arveli taloon mahtuvan yli kaksi tuhatta opiskelijaa ja ennakoï talon rakennusvaiheessa, että tilat täyttyisivät 4–5 vuodessa.⁵⁰⁴ Lauri Santamäki ja Erkki Lindfors kaavailivat verrattain korkean ja kauas näkyvän korkeakoulurakennuksen pystyttämistä Kalevanharjulle. Monet korkeakoulun rakennuskilpailuun osallistuneet työt olivatkin suunnitelleet paikalle korkeita rakennusmassoja. Kilpailun voittajan, arkkitehti Toivo Korhosen ehdotus oli kuitenkin toisenlainen – omalla tavallaan hieno mutta myöhemmin vaikeasti laajennettavissa.⁵⁰⁵

Jälkeenpäin Silo muisteli korkeakoulun siirtoa: ”Tuohon aikaan kävivät mielipidemainingit korkeina. Varsinkin syksyllä, kun opetus alkoi Tampereella, taisivat keskustelut olla kiivaimmillaan. Lujaa uskoa siinä tarvittiin, ettei masennus päässyt yllättämään. Tosi mustaa tulevaisuutta povattiin tuolloin tamperelaistuneelle korkeakoululle. Rakennusta sanottiin ’sudeksi’. Taidettiin puhua jopa oppilaskadosta, suuruudenhulluista monumentin rakentajista, ja jotkut ennustelivat vararikkoo ja korkeakoulun joutumista vasaran alle.”⁵⁰⁶

Eräs siirtoa vastustaneista pessimisteistä oli korkeakoulun professori Urpo Harva, jonka mukaan hyppysellisellä YKK:n tiedekuntaopiskelijoita ei ollut merkitystä hajasijoituksen kannalta. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta saattoi menestyä Tampereella vain sillä ehdolla, että muutakin akateemista opetusta olisi runsaasti ja siten opiskelijat saisivat monipuolisia aineyhdistelmiä. Harvan mukaan korkeakoulun vaatiminen milloin mihinkin kaupunkiin oli muodostunut naurettavaksi farssiksi.⁵⁰⁷

Korkeakoulun alkuvuodet Tampereella sujuivat kuitenkin optimistisessä hengessä, sillä oppilaitosta alettiin ripeästi kehittää. Tällä legitimoitiin sitä, että korkeakoulun muutto Tampereelle oli onnistunut ja ”tervehenkinen ilmaus” maan kulttuuripolitiikan hajakeskityksestä⁵⁰⁸. Hajasijoituspolitiikkaa vauhditti 1940-luvun lopulla syntyneiden suurten ikäluokkien tulva, jonka odotettiin vyöryvän korkeakouluihin 1960-luvun jälkipuoliskolla⁵⁰⁹. Oulua ja Jyväskylää koskevat korkeakoululait vuodelta 1958 sekä päätös siirtää Yhteiskunnallinen Korkeakoulu Helsingistä

⁵⁰⁴ Yrjö Silo, Yhteiskunnallisen Korkeakoulun siirtyminen Pirkanmaahan, esitelmä maakuntapäivillä 21.3.1960, PLA.

⁵⁰⁵ Lauri Santamäen kirjoitus kampushankkeesta, Lauri Santamäki III:1 TKA; Santamäen haastattelu 1972, nauha 6052 TaY kansanperinteen arkisto. Haittana pidettiin sitä, että rakennus ei ollut laajennettavissa ylöspäin.

⁵⁰⁶ HS 26.1.1967 s. 6.

⁵⁰⁷ Harva 1956, 11, 13.

⁵⁰⁸ Taloustoimiston lähettämä kirje Tampereen talousalueen kunnille 6.11.1964, Db1 TaYA.

⁵⁰⁹ Yrjö Silo, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955.

Tampereelle olivat korkeakoulupolitiikan virstanpylväitä, jotka purkivat hajasijoituspainetta ja pehmensivät suurten ikäluokkien tuloa korkeakouluikään⁵¹⁰.

”Oppilaskadosta” ei enää 1960-luvulla puhuttu. Korkeakoulujen opiskelijamäärät kasvoivat vuosien 1955–56 vajaasta 17 000 opiskelijasta 40 000 opiskelijaan lukukaudella 1965–66. Kun 1950–1960-lukujen vaihteessa uusia opiskelijoita oli koko maassa 5 000, 1960-luvun puolivälissä heitä oli jo 10 000.⁵¹¹ Opiskelijamäärien kasvun takia Tampereen yliopistolle alettiin jopa kaavailla kampusta Hervantaan. Tätä ideoivat kaupunginjohtaja Erkki Lindfors ja rehtori Paavo Koli vuodesta 1964 alkaen.⁵¹² Tämä jäi kuitenkin toteutumatta.

Korkeakouluhankkeessa asevelipoliitikot olivat taitavia hyödyntämään huomaamia trendejä eli hajasijoituspolitiikkaa ja alueen oppilaspotentiaalin paisumista suurten ikäluokkien ehtiessä korkeakouluikään. Toki he osasivat myös laskea kaupungin statuksen nousevan korkeakoulun saavuttamisen myötä. Lisäksi he suunnittelivat jo varhaisessa vaiheessa korkeakoulun kehittämistä yliopistoksi ja lääketieteellisen tiedekunnan perustamista yliopiston yhteyteen.

Valtion ote korkeakoulupolitiikasta

Osoituksena siitä, että valtakunnan johto seiso i korkeakoululaitoksen hajakeskeytyksen takana, Yhteiskunnallinen Korkeakoulu sai yliopistostatuksen keväällä 1966. Presidentti Kekkonen osallistui aktiivisesti korkeakoulupolitiikkaan ja oli kulttuuripoliittisen neuvonantajansa Kustaa Vilkun kanssa valmis hajauttamaan tieteellistä toimintaa ympäri maata. Myös pääministeri Johannes Virolainen oli voimakkaasti korkeakoulutuksen hajasijoittamisen kannalla. Korkeakoululaitoksen yleinen suunnittelu keskitettiin silti valtiolle. Presidentti nimitti 1965 filosofian professori Oiva Ketosen työryhmän, joka laati kokonaisstrategian maan korkeakoululaitokselle.⁵¹³

Työryhmä edellytti opettajamäärien, tilojen, tutkijakoulutuksen määrärahojen sekä opinto-sosiaalisen tuen lisäämistä. Suomalaisen ylimmän opetuksen ja tutkimuksen jälkeenjääneisyyttä

⁵¹⁰ Autio ja Heikkilä 1990, 447; Meinander 1999, 387.

⁵¹¹ Waris 1974, 86; Nevala 1999, 95.

⁵¹² Maula 1986, 384, 388-389, 393; Vrt. Oulun yliopiston kampusrakentaminen, Salo ja Lackman 1998, 210-214.

⁵¹³ Ks. Meinander 1999, 387; Nevala 1999, 51; Eskola 2002, 268, 272; Seppinen 2002, 310-311; Tiede ja ylin opetus tulevien vuosien Suomessa 1965, 15-16.

muihin länsimaihin nähden haluttiin kuroa umpeen. Vuonna 1967 voimaan astunut korkeakoulujen kehittämislaki oli kulttuuripoliittisesti merkittävä tienavaus uusien korkeakouluyksiköiden synnylle ja entisten laajentamiselle. Toisaalta laki johti myös uusiin kamppailuihin alan valtakunnallisista ja aluepoliittisista tarpeista.⁵¹⁴

Kehittämislaki teki korkeakoulutuksesta ohjattua ja suunniteltua valtiollista toimintaa. Ylin opetus ei voinut enää laajentua hallitsemattomasti ja lyhytjänteisesti.⁵¹⁵ Korkeakouluneuvoston suosituksen mukaan Tampereen Yliopiston tiedekunnissa tuli vuoden 1981 päättyessä olla kaikkiaan 4000 opiskelijapaikkaa, mikä merkitsi 6000 läsnä olevaa opiskelijaa. Talusjohtaja Silo luonnehti suosituksen mukaista kasvuvauhtia varsin verkkaiseksi. Yliopiston suunnitelmissa oli perustaa lääketieteellisen tiedekunnan lisäksi myös biologinen tiedekunta.⁵¹⁶

Kehittämislaki vaikutti osaltaan siihen, että 1960-luku tunnetaan kehittyvän korkeakoulupolitiikan aikakautena. Tuolloin korkeakoulutus nivottiin yhtenäisen suunnittelu- ja kehittämisideologian alle ja siitä tuli osa julkista koulutusjärjestelmää. Kun aiemmin korostettiin tutkimusta, 1960-luvulla alkoi painottua yliopiston koulutustehtävä ja tutkimuksesta tuli osa valtiollista kilpailustrategiaa. Korkeakoulutus menetti osan perinteisestä autonomiastaan, vaikka lainsäädännössä sen itsehallinnollinen asema muodollisesti säilyi. Samalla se menetti asemiaan suhteessa yhteiskunnalliseen vallankäyttöön, esimerkiksi suora osallistuminen valtiolliseen päätöksentekoon vähentyi.⁵¹⁷

Tampereen Yliopiston taloussuunnitelman laatiminen oli yhä tiukemmin valtiovarainministeriön ja opetusministeriön ohjaamaa, vaikka oppilaitos olikin yksityinen yliopisto. Yliopistolla oli kuitenkin taipumus tehdä tulevaisuuden suunnitelmia opetusministeriötä pahemmin konsultoimatta. Tässä yliopistoa auttoi Tampereen kaupungilta tarvittaessa saatu voimakas tuki. Tätä havainnollisti esimerkiksi matemaattis-filosofisen opintosuunnan toiminnan aloittaminen, joka ei olisi ollut mahdollista ilman kaupungin panosta⁵¹⁸.

⁵¹⁴ Autio ja Heikkilä 1990, 448-449; Tiede ja ylin opetus... 1965, 58-59.

⁵¹⁵ Nevala 1999, 52.

⁵¹⁶ Taloushallituksen ptk. 23.11.1967 10 §. ja esityslista, TaYA.

⁵¹⁷ Ahola 1995, 152.

⁵¹⁸ Taloushallituksen ehdotus valtuuskunnalle Tampereen Yliopiston talousarvioksi vuodelle 1967, taloushallituksen ptk. 8.12.1966, liite 6, TaYA. Kaupungin myöntämä avustus taloudellis-hallinnollisen tiedekunnan matemaattis-filosofista opintosuuntaa varten vuosille 1966–68 oli kaikkiaan 500 000 markkaa. Lisäksi yliopisto oli syksyllä 1965 saanut kaupungilta uusien toimintojen käynnistämävaiheen rahoittamiseksi vuosina 1965–1970 yhteensä miljoonan markan korottoman lainan.

Rehtori Koli oli ehdottanut matemaattis-filosofisen tiedekunnan perustamista mutta valtio oli eri linjoilla yliopiston kehittämissuunnitelmien suhteen⁵¹⁹. Ongelmana oli, että korkeakoulut pyrkivät lisäämään helposti perustettavia, halvaksi tulevia humanistisia ja yhteiskuntatieteellisiä opiskelijapaikkoja. Tämän pelättiin johtavan näiden alojen akateemiseen työttömyyteen. Kansliapäällikkö Jaakko Numminen on käyttänyt erityisesti Tampereen Yliopistoa ja sen karismaattista mutta impulsiivista rehtori Paavo Kolia varoittavana esimerkkinä tällaisesta laajojen suunnitelmien kehittelystä.⁵²⁰

Opetusministeriöön perustetun korkeakoulu- ja tiedeosaston päällikkö Oiva Ketonen piti rehtori Kolin tapaa ajaa tiedekunnan perustamista aggressiivisena. Toisaalta Ketosen mukaan Tampereen Yliopisto oli hyvä esimerkki siitä, miten korkeakoulujen tuli toimia, jotta poliitikot olisivat enemmän kiinnostuneet korkeakoululaitoksen edistämisestä. Yliopisto oli pitänyt lähetystöin ja muulla tavoin ahkerasti yhteyksiä puolueisiin ja hallitukseen tasavallan presidenttiä myöten.⁵²¹

Tampereen Yliopiston ja valtion välit kiristyivät entisestään Paavo Kolin syyskuussa 1966 pitämän lukukauden avajaispuheen vuoksi. Koli syytti korkeakouluneuvostoa Tampereen Yliopiston kehityksen kahlehtimisesta. Kolin mukaan yksi ja sama poliittinen ryhmä oli päässyt määräämään asioista ylimmän opetuksen ja tutkimuksen alalla. Arvostelun kärjen arveltiin kohdistuneen Ketosen lisäksi keskustapuolueeseen ja Johannes Virolaiseen. Tulilinjalla oli jopa presidentti Kekkonen, jonka nimittämää ns. presidentin työryhmää korkeakoululaitoksen kehittämisestä Ketonen oli johtanut.⁵²²

Koli halusi käyttää julkisuutta hyväkseen eikä pelännyt kohua. Talusjohtaja Silo oli tässä suhteessa varovaisempi. Silo olisi myös aloittanut matemaattis-filosofisen kokeilun rauhallisemmin ja kyseli, mistä rahat siihen saataisiin. Koli oli optimistisempi ja uskoi, että rahat kyllä löytyvät myöhemmin. Silo halusi olla rehtorille kuitenkin solidaarinen, sillä kuten sodassa, esimiestä kuului totella.⁵²³ Porvarillisessa valtuustoryhmässä Silo selosti, että matemaattis-filosofisen tiedekunnan saamista Tampereen Yliopistoon oli vastustettu sekä Oulusta, Itä-Suomesta, Jyväskylästä että Helsingistäkin

⁵¹⁹ Ks. Eskola 2002, 274.

⁵²⁰ Numminen 1987, 40.

⁵²¹ Ketonen 1967, 212-217.

⁵²² Rehtorin purkaus, Suomenmaa 11.9.1966; AL 13.9.1966 pääkirjoitus; US 13.9.1966 pääkirjoitus; ”Eduskunnalla ratkaisovalta korkeakoulujen kehityksestä”, HS 21.9.1966. Paavo Kolin arkisto TaY kirjasto / Ea Lehtileikkeet.

⁵²³ Matti Parjasen haastattelu 6.9.2007.

käsin. Syynä oli kateus Tampereen menestyksestä yliopiston ja teknillisen korkeakoulun saamisessa.⁵²⁴

Kolin tapa käyttää hyväkseen Tampereen kaupungin tukea virkojen perustamisessa Tampereen Yliopistoon herätti närää muissa korkeakouluissa. Toisaalta useat yliopistojen rehtorit tukivat Kolin Ketosta vastaan esittämää kritiikkiä.⁵²⁵ Konflikti ilmensi osaltaan sitä, että akateemista alueellista kulttuuritoimintaa oli vaikea niveltää osaksi valtakunnallista korkeakoulupolitiikkaa.

Matemaattis-filosofisen tiedekunnan perustaminen epäonnistui ja ongelmaksi nousi myös valtion avustuspolitiikka, joka ei tyydyttänyt Tampereen Yliopistoa. Lain mukaan se sai valtiolta todellisista ja hyväksyttävistä menoistaan 75 %:n avustuksen, mutta tosiasiasa avustus ei yltänyt tähän tavoitteeseen⁵²⁶. Niitä professorinvirkoja, joita ei otettu valtion tulo- ja menoarvioon, yliopisto rahoitti omin varoin, eli Tampereen kaupunki myönsi yliopistolle avustusmäärärahaa näiden virkojen ja toimien perustamiseen sekä ylläpitoon. Sinänsä virkatilanne viesti valtion korkeakoulupolitiikan tendenssistä hillitä Tampereen Yliopiston kasvuvauhtia.

Silon kanta puhuttaessa Tampereen kaupungista yliopiston tukijana oli, ettei yliopisto ollut pelkästään yhteistyön hyötyvä osapuoli, vaan yliopisto toi kaupungille verotuloja ja ostovoimaa. ”Tampereen Yliopiston hyväksi tehdyt ja vastedes tehtävät taloudelliset ratkaisut eivät ole uhrauksia, vaan harkittuja ja reaalisia sijoituksia. Ne heijastuvat kaupungin ja koko maan kehitykseen.”⁵²⁷ Tampereen Yliopiston Ylioppilaskunta julkaisi aiheesta tutkimuksen vuonna 1970. Se osoitti, että opiskelijat työllistivät välillisesti 13 000 henkilöä, joilta kaupunki oli kymmenen vuoden aikana saanut verotuloja yli 70 miljoonaa markkaa.⁵²⁸

Kaupungin tuki yliopistolle oli opiskelijoiden mielestä ongelma. He arvostelivat Tampereen kaupungin ja ”suurpääoman” kontrollimahdollisuuksia yliopistossa.⁵²⁹ Ilmeisesti opiskelijat kokivat puheet kaupungin tuesta ja yliopiston maakunnallisuudesta painostuksena. Se, että aseveliakseli johti kaupungin politiikkaa ja kaupunki tuki yliopiston toimintaa, teki heidän mielestään yliopistosta ”suurpääoman” vasallin. He halusivat näyttää, etteivät olleet kiitollisuudenvelassa vaan

⁵²⁴ Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän ptk 16.5.1966, PTA.

⁵²⁵ Eskola 2002, 272-273, 277.

⁵²⁶ Taloushallituksen ehdotus valtuuskunnalle Tampereen Yliopiston talousarvioksi vuodelle 1967, taloushallituksen ptk. 8.12.1966, liite 6, TaYA.

⁵²⁷ Silo Aamulehden haastattelussa lokakuussa 1966, Hd 4 TaYA.

⁵²⁸ AL 10.10.1970; HY 10.10.1970.

⁵²⁹ Kansandemokraattisen opiskelijajärjestön TOS:in puheenjohtaja Markku Kärkkäinen, HY 18.11.1970.

hyödyttivät kaupungin taloutta. Itse asiassa Silo oli samoilla linjoilla korostaessaan yliopiston luonnetta kaupungille hyödyllisenä sijoituksena, kuitenkin ilman opiskelijoiden asialle antamaa kielteistä sävyä.

Tampereen Yliopiston taloudellinen tilanne sai valtakunnallista huomiota syksyllä 1968, jolloin sen opiskelijat järjestivät maksulakon kieltäytyen lukukausimaksun korotuksista. Maksu olisi noussut 150 markasta 180 markkaan. Yliopiston tulotaloudesta lukukausimaksut muodostivat merkittävän osan, sillä vuodesta 1960 oppilasmäärä oli kasvanut 900 opiskelijasta 6 300 opiskelijaan vuonna 1968.⁵³⁰

Opiskelijat vaativat yliopiston valtiollistamista: ”Jos tämän dynaamisen yliopiston kehityksen mittana pidetään vain sitä valtaisa opiskelijamäärää, joka tänne edesvastuuttomasti on saatu mahdutettua, on syytä pikaisesti romuttaa myytti dynaamisesta kehityksestä.” Opiskelijoiden mukaan valtiollistaminen merkitsi Tampereen kaupungille luopumista ”kultamunakanasta”.⁵³¹ Opiskelijoiden näkemykset yliopiston kaupungille tuoman hyödyn suhteen olivat epäselvät. Valtiollistaminen ei merkinnyt kaupungin verosaatavien vähenemistä, sillä yliopistoa ei oltu fyysisesti siirtämässä Tampereelta minnekään. Päinvastoin Tampereen kaupungin velvoitteet tukea yliopistoa olisivat päättyneet.

Maksusulku kesti viikon verran ja yliopiston johto joutui luopumaan korotuksesta. Syyinä opiskelijoiden menestykseen oli, että lakon johto oli hyvin organisoitu ja lakolla oli selvästi erottuva vastustaja eli taloushallitus. Sen puheenjohtaja, kaupunginjohtaja Erkki Lindfors, kunnallispuhemies Heikki Häkkinen ja konsuli L. Veikko Virkkunen herättivät tyytymättömyyttä, koska käsittelivät talouden kannalta tärkeitä asioita ja olivat kuitenkin yliopiston ulkopuolisia jäseniä.⁵³² Yliopiston päätöksenteossa hiersi muun muassa se, että päätöksiä tehtiin vailla julkista keskustelua. Keskenäisistä asioista ei annettu tietoa ja sitten kun asiat oli päätetty, keskustelukin oli myöhäistä.⁵³³

Maksusulku oli helppoa nähdä aseveliakseliin kytkeytyvän taloushallituksen ja sen toimista kärsimään joutuneiden opiskelijoiden vastakkainasetteluna. Itse asiassa kummankin osapuolen

⁵³⁰ Taloushallituksen ehdotus valtuuskunnalle Tampereen yliopiston talousarvioksi vuodelle 1968, taloushallituksen ptk. 15.12.1967, liite 16 TaYA; ks. myös Kaarninen 2000, 99-106.

⁵³¹ Aviisi 4.5.1968.

⁵³² Parjanen 1983, 56-58.

⁵³³ Littunen 1968, 178.

tavoitteena oli yliopiston toimintaedellytysten turvaaminen Tampereella. Lakon päätyttyä Silo vaikutti helpottuneelta: ”Käsittääkseni koko aikana eivät riidelleet miehet, vaan asiat⁵³⁴.” Silo korosti, että yliopiston johto oli periaatteessa samaa mieltä siitä, että opiskelijamaksut oli syytä poistaa valtion tuella. Tähän ei heti löytynyt mahdollisuutta. Tärkeintä oli se, että yliopiston toimintaedellytykset säilyivät ja henkilökunta sai palkkansa. Silo tunnusti ylioppilaspolitiikan suuren merkityksen siinä, että maksut viimein 1973 syksyllä poistettiin.⁵³⁵

Eduskunnassa opiskelijanuorten toimet saivat ymmärtämystä. SDP:n tamperelainen kansanedustaja Antti Halme kiitti, että opiskelijat olivat luomassa uutta suomalaista yhteiskuntaa. Samalla hän moitti Tampereen Yliopiston päättäjiä suuruudenhulluudesta ja vertasi yliopistoa kalliiksi koristekasviksi, josta aiheutui rasitteita Tampereen kaupungin veronmaksajille sekä opiskelijoille. Halme toivoi, että opetusministeriö asettaisi Tampereen Yliopistolle rajat, joiden puitteissa sen tuli elää muiden yliopistojen rinnalla.⁵³⁶ Maksulakko kiinnitti siten huomion yliopiston toimintaperiaatteisiin, oppilaitoksen kehittämisen koettiin menneen äärimmäisyyksiin.

Koulutusyhteiskuntaan siirtymisen myötä ylioppilaiden kriittisyys oli lisääntynyt. Yliopiston rooli yhteiskunnan palvelijana kyseenalaistettiin ja tilalle nousi ajatus yliopistosta yhteiskunnan kehityssuunnan arvioijana. Tampere kävi Helsingin edellä opiskelijalevottomuuksissa ja opiskelijoiden Tampereen yliopistoon julistama maksulakko syksyllä 1968 oli ensimmäinen organisoitu opiskelijaliikkeen mielenilmaus Suomessa. Helsingissä Vanhan ylioppilastalon valtaus toteutettiin myöhemmin samana syksynä, marraskuun 25.–26. päivä.⁵³⁷

Maksulakkoepisodi vaikutti valtion johdon halukkuuteen valtiollistaa yliopisto⁵³⁸. Opetusministeriö kehotti yliopistoa jättämään yksityiskohtaisen selvityksen oppilaitoksen taloudellisesta asemasta ja rahoitusvajauksesta⁵³⁹. Tampereen Yliopiston taloudelliset vaikeudet osoittautuivat voittamattomiksi. Yliopiston taloutta ja tulevaisuutta ei voitu pitemmän päälle rakentaa harkinnanvaraisten valtionapumäärien varaan⁵⁴⁰. Kaikkiaan yliopiston talousarviosta karsittiin

⁵³⁴ AL 7.9.1968, s. 14.

⁵³⁵ Silon haastattelu 1973, nauha 6120 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁵³⁶ VP 1968, Tulo- ja menoarvio vuodelle 1969 – Yleiskeskustelu 17.12.1968, 2303-2304.

⁵³⁷ Kolbe 1996, 343-344, 355, 399. Opiskelijaliikkeestä ja vanhan valtauksista ks. myös Nevakivi 2000, 285-286; von Bonsdorff 1986, 301 ja Meinander 1999, 394-397.

⁵³⁸ HY 29.3.1969.

⁵³⁹ Taloushallituksen esitys valtuuskunnalle Tampereen Yliopiston talousarvioksi vuodelle 1969, yleisperustelut, taloushallituksen ptk. 20.12.1968, liitteet 21-22; Opetusministeriölle lähetetty anomus 19.11.1968, Dc 1 TaYA.

⁵⁴⁰ Hallituksen esitys valtuuskunnalle Tampereen Yliopiston talousarvioksi vuodelle 1970, hallituksen ptk. 19.12.1969, liite 1/A 14/10/1969, TaYA.

kulloinkin 3 200 000 – 3 700 000 markkaa vuosina 1969–71 ja eduskunta myönsi yliopistolle lisämäärärahaa yhteensä 3 230 000 markkaa.

Yliopiston edustajat neuvottelivat vuosien 1967–1968 aikana useita kertoja valtioneuvoston jäsenten sekä opetusministeriön ja valtiovarainministeriön edustajien kanssa yliopiston valtionavustusprosentin korottamisesta, mutta tuloksetta⁵⁴¹. Silo ennakoி elokuussa 1969, että talousvaikeuksien seurauksena uhkasi joko yliopiston jättäminen valtion haltuun tai vararikko. Hän pohti jälleen lukukausimaksun korottamista, mutta totesi: ”Tämä tie on kuitenkin epäilyttävän vaikea ja karikkoinen ulkopuolistenkin painostusryhmien taholta enkä usko, että esim. opetusministeri Virolainen voisi sitä hyväksyä.”⁵⁴² Valtiollistamista hän piti vararikon jälkeen pahimpana mahdollisena vaihtoehtona. Kaupungin osuus yliopiston tukijana oli muodostunut kohtuuttoman raskaaksi eikä apua ollut odotettavissa valtakunnanpolitiikasta.

Syksyllä 1969 Silon ystävä, tamperelainen kunnallispoliitikko ja kansanedustaja Valdemar Sandelin toi eduskunnassa painokkaasti esiin, että hallituksen olisi kiireellisesti jätettävä eduskunnalle esitys Tampereen Yliopiston valtionapuprocentin korottamiseksi 85 %:iin. Sandelin totesi: ”On onnetonta, että yksi maamme yliopistoista joutuu toimimaan jatkuvassa taloudellisessa epävarmuudessa, jatkuvasti suorastaan alentavassa kerjäläisen asemassa epätietoisena siitä, voidaanko toimintaa jatkaa entisessä laajuudessa vai sitä supistamalla.”⁵⁴³ Tähän opetusministeri Virolainen vastasi, ettei hallitus uudistanut Tampereen Yliopistoa koskevaa lakia valtiovarainministeriön kannan vuoksi. Hän huomautti myös, että Tampereen Yliopistoa oli viimeisen kuuden vuoden aikana laajennettu liian nopeasti. Kestäisi jonkin aikaa, ennen kuin yliopisto voisi tehokkaasti täyttää ne tehtävät, joita se oli itselleen ottanut.⁵⁴⁴

Virolaisen viesti tamperelaispoliitikoille kuvasti sananlaskun ’niin makaa kuin petaa’ ilmentämää kansanviisautta. Yliopiston laajentuminen oli saavuttanut mittasuhteet, joita oli enää vaikea hallita. Varaa toimintojen kehittämiseen ei kunnolla jäänyt. Opetusministeriön edellyttämään opiskelijoiden ja opettajien keskinäisen lukumääräsuhteen sääntelyyn ei ollut varauduttu yliopiston toimintaa kehitettäessä. Yliopistoihin pyrkijöiden määrä oli kasvanut, mutta valtion korkeakoulupolitiikka halusi painottaa opiskelijamäärien sijaan laatua. Yksityisen Tampereen Yliopiston kehittyminen

⁵⁴¹ Taloushallituksen esitys valtuuskunnalle Tampereen Yliopiston talousarvioksi vuodelle 1969, taloushallituksen ptk. 20.12.1968, liitteet 21-22; Taloushallituksen ptk. 20.2.1969, liitteet 28-29; hallituksen ptk. 19.12.1969, liite 1/A 14/10/1969, TaYA.

⁵⁴² Silon kirje hallitusneuvos Lauri Kärävälle 5.8.1969, Dh 5 TaYA.

⁵⁴³ VP Tulo- ja menoarvio vuodelle 1970, 16.12.1969, 2770-2772.

⁵⁴⁴ VP Tulo- ja menoarvio vuodelle 1970, 16.12.1969, 2773.

suureksi massayliopistoksi johti taloudellisesti raskaisiin seurauksiin. Kasvupaineet olivat osaltaan johtuneet siirtoa kannattaneiden halusta todistaa, että yliopisto menestyi Tampereella.

Asevelimiesten korkeakoulupolitiikkaa leimasi yhteismitattomuus valtakunnallisen korkeakoulupolitiikan kanssa. Tamperelaispolitiikat olivat saaneet korkeakoulunsa ennen kuin valtakunnallista korkeakoulupolitiikkaa suuremmin säänneltiin ja kokivat säännösten toimintaansa rajoittavaksi. Korkeakoulutoiminnan valtakunnallinen laajeneminen luonnollisesti edellytti jonkinlaista koordinoitua työelämän tarpeita ajatellen, eikä varsinaisesti ollut suunnattu yksityisiä korkeakouluja vastaan. Tosi asia kuitenkin oli, ettei asevelihenkinen suomalaiskansallinen kulttuuriharrastus enää riittänyt korkeakoulun ylläpitoon ja siksi myös Tampereen Yliopiston valtiollistaminen tuli ajankohtaiseksi.

Yliopiston valtiollistaminen

Sijaintikaupungin tuki Tampereen Yliopistolle tuli 1970-luvulla tiensä päähän. Kansanedustaja Kaisu Weckman (Skdl) teki 17.4.1970 eduskunnassa kirjallisen kysymyksen siitä, milloin hallitus aikoi taloudellisten ja opetuksellisten vaikeuksien ratkaisemiseksi valtiollistaa Tampereen Yliopiston. Hän katsoi, että yliopisto oli keskittynyt enenevässä määrin kaupallisen ja hallinnollisen koulutuksen antamiseen luopuen yhteiskunnallisen tietouden antamisesta. Yliopiston suunnan olivat Weckmanin mukaan sanelleet ulkopuoliset lahjoittajat. Näistä huomattavin oli Tampereen kaupunki. Yliopistoa kehitettiin niiden näkemysten pohjalta, mitä kaupunkia edustavat henkilöt pitivät tärkeinä.⁵⁴⁵

Vasemmistolle kaupallinen koulutus viestitti ”suurpääoman” intresseistä. Kaupallinen ja hallinnollinen koulutus oli kuitenkin suunnattu palveluvaltaisen hyvinvointiyhteiskunnan kehittämiseen, sillä yhteiskunnan elinkeinorakenne oli nopeasti muuttumassa. Vasemmisto ei nähnyt aseveliakselin hallitseman Tampereen kaupungin tukea yliopistolle minään ihailtavana asiana vaan arveluttavana markkinatalouden periaatteiden soluttamisena opetusohjelmiin.

⁵⁴⁵ VP 1970 Asiakirjat V III, Kirjallinen kysymys n:o 10, Weckman: Tampereen yliopiston valtiollistamisesta. Ks. myös Kaarninen 2000, 129-135.

Myös opetusministeriön ja valtiovarainministeriön edustajien kanta oli, että yliopiston valtiollistaminen oli ainoa ratkaisu⁵⁴⁶. Turun Yliopisto ja Helsingin kauppakorkeakoulu valtiollistettiin samaan aikaan kuin Tampereen Yliopisto⁵⁴⁷. Siten Tampere ei ollut erityistapaus vaan kyse oli yleisemmästä suuntauksesta valtion korkeakoulupolitiikassa.

Valtiollistamisesta neuvoteltaessa oli tarkoitus sopia, että osa yliopiston likvideistä varoista siirrettäisiin esisopimuksessa perustettavan Tampereen Yliopiston Tukisäätiön varoiksi. Neuvotteluja käytessä opetusministerinä oli nuori Ulf Sundqvist (Sdp), joka tunnettiin mies ja ääni-politiikan ajajana ja hänen taustaansa pidettiin radikaalina.⁵⁴⁸ Yliopistomiehet kokivat siten ehkä olevansa luovuttamassa oppilaitostaan suoraan heidät haastaneen opiskelijaliikkeen helmaan.

Kanslianeuvos Silo pohti yliopiston tulevaisuutta Tammerkoski-lehdessä 1972: ”On vain ajan kysymys, milloin Tampereen Yliopisto toimii 100-prosenttisesti yhteiskunnan rahoittamana. Yliopiston valtuuskunta onkin jo esittänyt, että tämä laitos säilyisi yksityisenä yliopistona mutta että valtio ottaisi kokonaan vastatakseen sen menoista. Samanlaisen esityksen teki Turun Yliopisto vuotta aikaisemmin.”⁵⁴⁹

Silon asenteisiin valtiollistamishankkeessa vaikutti rinnasteisuus Turun yliopiston vastaavan hankkeen kanssa. Turun yliopisto sai pääministeri Karjalaiselta 1970 lupauksen, että yliopisto saisi 100 % valtionavun ja säilyttäisi sisäisen itsenäisyytensä. Hallitus antoi tästä huhtikuussa 1971 lakiesityksen eduskunnalle. Ylioppilasjärjestöt vastustivat tätä kuitenkin jyrkästi. Ratkaisumalli jäi kokeilematta, kun eduskunta hajotettiin ennen kuin lakiesitys ehdittiin käsitellä. Tukisäätiöhanketta niin ikään inspiroi Turun Yliopiston säätiöpohjaisuus.⁵⁵⁰

Valtiollistaminen katkaisi Tampereen kaupungin velvoitteet tukea yliopistoa. Silo edusti neuvotteluissa kantaa, että Tampereen veronmaksajille olisi edelleen säilytetty tämä erityisrasitus.⁵⁵¹ Kaupunginjohtaja Pekka Paavolan mukaan oli mahdoton ajatus, että Tampereen kaupunki olisi

⁵⁴⁶ Tampereen yliopistokomitean mietintö 1971: B 35; Hallintojohtaja Yrjö Silon laatima muistio: Tampereen Yliopiston taloudellisen tilan parantamisen ja/ tai valtiolle siirtämisen käsittelyvaiheet pääpiirteittäin vv. 1968-1972, hallituksen ptk. 15.12.1972, liite 1/A 3/26/1972 TaYA.

⁵⁴⁷ Korkeakoulujen valtiollistamisesta ks. Numminen 1987, 18-19, 27-29.

⁵⁴⁸ Hallintojohtaja Yrjö Silon laatima muistio, hallituksen ptk. 15.12.1972, liite 1/A 3/26/1972; Neuvottelupöytäkirja valtion ja Tampereen Yliopiston edustajien välillä 27.12.1972, esisopimusluonnos sekä neuvottelun tulos, Hd 11 TaYA. Sundqvistista ks. Autio 1993, 58.

⁵⁴⁹ Raimo Seppälä, Yliopiston suuret laajennukset edessä. Tammerkoski N:o 6 1972, 200.

⁵⁵⁰ Autio 1993, 223-224; Perälä 1977, 454, 465.

⁵⁵¹ Rehtorin ja hallintojohtajan tiedotustilaisuus 21.12.1972, Hd 11 TaYA.

avustanut Suomen valtiota Tampereen yliopiston menojen peittämisessä. Korkeakoulutoiminnan tuli kaikilta osiltaan kuulua valtion hoidettavaksi. Tätä kantaa edusti myös opetusministeri Sundqvist.⁵⁵²

Erillisen yliopiston tukisäätiön perustaminen oli periaatteessa mahdollista. Silo näyttäisi ajatelleen, että varojen siirto yliopistolta tukisäätiölle olisi oikeuttanut yliopiston jatkossakin saamaan säännöllistä ylimääräistä tukea Tampereen kaupungilta. Tukisäätiöasiaa selvittämään asetettiin työryhmä, johon kanslianeuvos Yrjö Silo kuului Tampereen Yliopiston edustajana. Työryhmä ei saavuttanut yksimielisyyttä.⁵⁵³

Hallintojohtaja Silo koki hankkeen tukisäätiön perustamisesta tunnustukseksi niille yhteisöille ja yksityisille, joiden ponnistuksilla yliopistoa oli kehitetty. Ottaen huomioon Pirkanmaan ja erityisesti Tampereen kaupungin vuosia jatkuneen huomattavan taloudellisen tuen yliopistolle, hän piti kohtuullisena saada säätiön peruspääomaksi ainakin neljä tai viisi miljoonaa markkaa.⁵⁵⁴ Valtiollistaminen oli mitätöimässä ne uhraukset, joita maakunnassa oli yliopiston eteen tehty. Säätiön perustaminen oli Silolle oikeudenmukaisuuskysymys.

Tampereen Yliopiston Ylioppilaskunta piti tukisäätiön perustamista tarpeettomana ja Aviisi julisti, että rehtori Uotilan ja ”rautakansleri” Silon pyrkimyksenä säätiöasiassa oli estää Tampereen yliopiston liukuminen pois ”suurpääoman valvonnasta”.⁵⁵⁵ Käsitteenä ”suurpääoma” oli iskulauseentapainen eikä suurin osa opiskelijoista itsekään ymmärtänyt, mihin sillä konkreettisesti viitattiin⁵⁵⁶. Valtiousko oli tuolloin vahvimmillaan, opiskelijat ajattelivat, että ”valtio kyllä huolehtii meistä”. Siloa luonnollisesti katkeroitti, että säätiö menetti opiskelijoiden vastahankaisuuden vuoksi hyvän pääoman. Säätiön toiminnan yhteydessä Silo muisti aina myöhemminkin mainita ylioppilaskunnan vastustaneen asiaa ja piti tätä typeryyden huippuna.⁵⁵⁷

Koska valtiovallan kanssa ei päästy sopimukseen yksityiselle Tampereen Yliopistolle kuuluvien käteisten varojen siirtämisestä perustettavalle tukisäätiölle, säätiö rakentui ulkopuolisen rahoituksen

⁵⁵² Komiteanmietintö 1971: B 35. Tampereen yliopistokomitean mietintö, Liite 1. Pekka Paavolan eriyvä mielipide; Sundqvist 13.4.1973, VP 1973.

⁵⁵³ Tampereen Yliopiston valtiollistamiseen liittyviä erilliskysymyksiä selvittämään asetetun työryhmän muistio 20.10.1972, Hd 11 TaYA.

⁵⁵⁴ Muistio Tampereen Yliopiston Tukisäätiön perustamisesta, Hd 13 TaYA.

⁵⁵⁵ Tampereen Yliopiston valtiollistamiseen liittyviä erilliskysymyksiä selvittämään asetetun työryhmän muistio 20.10.1972, Hd 11 TaYA; Aviisi 20.10.1972.

⁵⁵⁶ Matti Parjasen haastattelu 6.9.2007. Suurpääomaan yhdistettiin esimerkiksi ajatus ”20 perheen” hallitsemasta Suomen elinkeinoelämästä, ks. Jensen-Eriksen 2007, 298-300.

⁵⁵⁷ Matti Parjasen haastattelu 6.9.2007; Jarmo Visakorven haastattelu 18.10.2007; Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007.

vara. Säätiön mahdollisuudet yliopiston toiminnan tukemiseen olivat luonnollisesti huomattavasti vähäisemmät, kuin jos varojen siirto olisi onnistunut.⁵⁵⁸

Säätiö perustettiin vuonna 1973. Rehtori, vararehtorit ja hallintojohtaja muodostivat säätiön hallituksen. Säätiön tarkoituksena oli tukea Tampereen Yliopiston toimintaa myöntämällä apurahoja tutkimustyöhön. Säätiön peruspääoma oli 30 000 markkaa.⁵⁵⁹ Tukisäätiön pääasiallinen tulonlähde oli Yliopiston Apteekin myöntämä vuotuinen avustus. Säätiö jakoi ensimmäisen kerran apurahoja varsinaisia tutkimusprojekteja varten vuonna 1975.⁵⁶⁰ Säätiöllä oli myös oikeus ottaa vastaan lahjoituksia ja testamentteja⁵⁶¹.

Kamppailu tukisäätiön perustamisesta heijasti ristiriitoja, joita näkemyksissä Tampereen Yliopiston asemasta vallitsi. Silon mukaan yliopisto oli maakunnan asukkaitten varoilla rakennettu talo. Hän suhtautui yliopistoon kuin omaan yritykseensä.⁵⁶² Yliopisto oli käynyt hänelle rakkaaksi sitä kautta, että hän oli hankkinut rakentamiseen rahoituksen ja valvonut talon valmistumista pienimpiä yksityiskohtia myöten. Hänelle Tampereen kaupungin voimakkaasti tukema yliopisto oli aseveliakselin voimannäyte ja maakunnan korkeakoulu, jonka toiminta oli hyödyttänyt valtiota ja tullut valtiolle edulliseksi. Valtion edustajien mukaan yliopisto taas oli koitunut valtiolle kalliiksi.

Opiskelijat näkivät käytännössä yliopiston taloudellisen ahdingon ja ryhtyivät nuoruuden kiihkolla taisteluun epäkohtaa vastaan. Asevelipoliitikoksi tiedetty talousjohtaja Silo oli syntipukiksi helppo kohde. Oikeisto–vasemmisto -asetelma vahvisti vastakkaisuutta, eivätkä osapuolet löytäneet yhteistä kieltä. Korkeakoulupoliittisen taistelun tuoksinassa ei aina muistettu, että osapuolten tavoite oli itse asiassa yhteinen: yliopiston toimintaedellytysten turvaaminen.

Koulutushankkeissaan asevelipoliitikot mielsivät itsensä nuorison hyväntekijöiksi. Sivistys ikään kuin ojennettiin ylhäältä käsin Suomen kansan lapsille. Opiskelijaliikkeen myötä 1960-luvun puolivälistä alkaen todellisuus romutti nämä kuvitelmat. Opiskelijat ottivat korkeakoulupoliitikassa aloitteen itselleen. Ylioppilaskunta hahmotti korkeakoulupoliittisen vastustajansa ”suurpääomaksi”.

⁵⁵⁸ Tampereen Yliopiston tiedotuksia 1.2.1974.

⁵⁵⁹ Oikeusministeriön päätös 18.1.1973 ja tukisäätiön toimintakertomus 29.11.1972–31.12.1973, TaYA Tukisäätiön asiakirjat.

⁵⁶⁰ Tukisäätiön kirje verotoimistolle 31.8.1976, tiedote toiminnasta 26.1.1978 ja säätiön toimintakertomus vuodelta 1980, TaYA Tukisäätiön asiakirjat.

⁵⁶¹ Tukisäätiön hallituksen ptk:t 19.10.1976 ja 10.11.1981, säätiön toimintakertomus vuodelta 1976 ja Matti Sainion lopullinen testamentti 1.10.1986, TaYA Tukisäätiön asiakirjat; Jarmo Visakorven haastattelu 18.10.2007. Silon ystävä, oppihistorian professori Matti Sainio testamenttasi Turun asunto-osakkeensa ja Uppsalassa Ruotsissa olevan huoneistonsa tukisäätiölle.

⁵⁶² Rehtorin ja hallintojohtajan tiedotustilaisuus 21.12.1972, Hd 11 TaYA.

Puheet yliopiston maakunnallisuudesta tarkoittivat opiskelijoiden mielestä sitä, että yliopisto oli asevelimiesten ja tämän ”suurpääoman” valvonnassa.

Suurpääoma oli mahdollisimman kaukana isänmaallisista konnotaatioista, joita aseveliakseli itse oli toimintaansa liittänyt. Opiskelijasukupolvet vaihtuivat tiheästi eikä opiskelijoiden muisti 1970-luvulla enää ulottunut YKK:n Tampereelle siirtymisen vuosiin asti. Nuoret mitätöivät diskurssillaan aseveljien ”uhrimielen”, jolla yliopisto maakuntaan oli tuotu, ja vapauttivat itsensä siten kiitollisuudenvelasta. Heille hyvinvointivaltio oli kirjaimellisesti hyvinvoinnin lähde.

Rehtori Uotila luonnehti Tampereen yliopiston valtiollistamista kehityksen mukanaan tuomaksi väistämättömäksi ratkaisuksi. Taloudelliselta kannalta katsoen yliopiston ylläpitoon ja rakentamiseen riittivät vain valtion voimavarat.⁵⁶³ Koska kansallisen koulutustehtävän laaja-alaisuus ja siihen liittyvät korkeat kustannukset vaativat valtion ja julkisen sektorin laajaa panosta, koulutuksesta ja sen tason kontrolloimisesta tuli valtion tärkeimpiä tehtäviä.⁵⁶⁴ Tamperelaisille korkeakoulumiehille ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin hyväksyä kehityksen suunta.

Yliopiston valtuuskunta hyväksyi allekirjoitettavaksi esisopimuksen, jossa Yliopiston omaisuus luovutettiin vastikkeetta Suomen valtiolle 1.9.1974⁵⁶⁵. Valtiollistamisen myötä ns. asevelihengen vaikutus Tampereen yliopistossa lakkasi. Korkeakouluhankkeessa oli lähdetty soitellen sotaan, nyt kulttuuripoliittinen sotaretki oli päättynyt. Mikäli asevelipoliitikot mielsivät yliopiston saamisen Tampereelle oman mahtinsa osoitukseksi, valtiollistaminen palautti heidät maan pinnalle. Korkeakoulupoliitikassa ei ollut 1970-luvulle tultaessa enää varaa sooloiluun.

Perimmäisessä tavoitteessaan tamperelaiset korkeakoulupoliitikot eivät silti epäonnistuneet. Korkeakoulun saamista Tampereelle oli perusteltu aikanaan sillä, että maakuntaan haluttiin akateeminen voimakeskus ja sen asukkaille sivistyspääomaa. Tämä tavoite onnistui, sillä Tampereesta kehittyi merkittävä yliopistokaupunki, jonne 1970-luvun puolivälissä sijoittui lähes viidennes uusista opiskelijoista⁵⁶⁶. Yliopistolla ja teknillisellä korkeakoululla oli oma vaikutuksensa Pirkanmaan elinkeinorakenteeseen, kasvukehitykseen ja verotuspohjaan. Lopulta valtiollistamisen myönteinen tulos oli, että se turvasi yliopiston toiminnan jatkumisen edelleen Tampereella.

⁵⁶³ Uotila 1973, 10.

⁵⁶⁴ Gellner 1999, 109-110.

⁵⁶⁵ Tampereen Yliopiston valtiollistamiseen liittyvät asiakirjat Hd 11 TaYA.

⁵⁶⁶ Nevala 1999, 115.

3. Vaihtelevaa menestystä

Lääketieteellinen tiedekunta

Luvuissa *Asevelihenki* ja *Yhteiskunnan muutos* selvitin, miten suomalaisuusaatetta oli mahdollista käyttää aseveljien korkeakoulupolitiikan legitimoimiseen. Aate yksin ei kuitenkaan riittänyt. Esimerkiksi lääketieteellisen tiedekunnan perustamisen yhteydessä hankkeen eteenpäin lähteminen perustui kansanterveyteen liittyvien kysymysten politisoitumiseen yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vuonna 1964 astui voimaan pakollinen sairausvakuutusjärjestelmä. Kehitteillä oli myös kansanterveyslaki, joka teki terveyskeskusten perustamisesta kunnille ja kuntainliitoille pakollista sekä lisäsi terveyskeskusten henkilökunnan kysyntää.⁵⁶⁷

Suomen terveydenhuollon tasosta keskusteltiin julkisuudessa laajalti. Muun muassa Pekka Kuusi hämmästeli tutkimuksessaan *60-luvun sosiaalipolitiikka* terveydenhuollon takapajuisuutta. Yleisen sairausvakuutuksen Suomi sai viimeisenä eurooppalaisena maana. Kynnyksen madaltaminen terveyspalveluiden hakemiseen koettiin tärkeäksi. Lukuun ottamatta hyviä tuloksia äitien ja lasten terveydenhuollossa suomalaiset olivat piilevien, hoitamattomien sairauksien kansa. Suomi erottui lääkärien määrässä jyrkästi muista Pohjoismaista ja liittyi tässä suhteessa Euroopan köyhimpien kansojen joukkoon.⁵⁶⁸

Kansanterveyslakia valmisteltaessa silloinen sosiaali- ja terveysministeri Pekka Kuusi totesi, että maassamme oli yli miljoona pitkäaikaissairasta ja työkyvyttömyyseläkkeellä oli kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen suuri osa työikäisestä väestöstä. Vuosina 1957–1967 miesten kuolleisuus oli lisääntynyt kaikissa ikäluokissa 40 ikävuodesta ylöspäin. Vertailtaessa kansainvälisesti 40-vuotiaitten jäljellä olevaa elinaikaa suomalaiset naiset ja miehet sijoittuivat erittäin huonosti.⁵⁶⁹ Vaikka terveydenhuoltomenojen kasvu oli kansantuotteen kasvua nopeampaa, terveydenhuollon kehittäminen edisti myös kansantuotteen kasvua. Terveydenhuollon avulla ehkäistiin työvoiman

⁵⁶⁷ Puro 1981 [1973], 166-167; Suonoja 1992, 463-464, 472, 528; Karisto, Takala ja Haapola 1996, 172-173; Kalela 2005a, 217-218. Ks. myös Komiteanmietintö 1965:B72, Kansanterveyskomitean mietintö, s. 34-37.

⁵⁶⁸ Kuusi 1961, 256-264, 279-280; Waris 1974, 76; Urponen 1994, 237-238.

⁵⁶⁹ Hallituksen esitys Eduskunnalle kansanterveystyöstä ja sen voimaannpanosta annettaviksi laeiksi, VP 1971/98.

menetyksiä ja estettiin ”epäaktiivisen väestöosan” joutumista sairauden vuoksi yhteiskunnan pysyvään huoltoon.⁵⁷⁰

Käsitykset terveydestä olivat muuttuneet. Terveydestä tuli itseisarvo yhteiskuntapolitiikan päämääränä. Se ei ollut enää vain väline riittävän työvoiman, väestön uusintamiskyvyn, sotilaallisen voiman tai yhteiskunnallisen järjestyksen saavuttamiseksi. Sairauksien ehkäisyyn, niiden yhteiskunnallisiin yhteyksiin ja ihmisen käyttäytymisen terveysvaikutuksiin alettiin kiinnittää huomiota. Kansanterveyslain valmistelu lisäsi poliittisten puolueiden kiinnostusta kansanterveyteen.⁵⁷¹

Vuonna 1965 valmistui lisäksi lääkäritarvetta ja koulutusmahdollisuuksia käsitellyt komitean osamietintö, jonka eriävässä mielipiteessä kannatettiin lääketieteellisen tiedekunnan perustamista Itä-Suomen lisäksi myös Länsi-Suomeen. Sen olivat allekirjoittaneet komitean puheenjohtaja, lääkintöhallituksen pääjohtaja Niilo Pesonen sekä maaherra Artturi Ranta ja talousjohtaja Olavi Valtonen. Virassaan vuodesta 1954 lähtien toiminut Pesonen kiinnitti huomiota siihen, ettei lääkäreitä koulutettu riittävästi, vaikka sairaaloita rakennettiin ennennäkemättömällä vauhdilla ja sairausvakuutusta oli alettu toteuttaa. Perinteisesti lääkärikunta vastusti koulutusta ammatillisen kilpailun kiristymistä peläten.⁵⁷²

Lisääntyneen kansanterveysinnostuksen valossa ei liene hämmästyttävää, että tamperelaispoliitikotkin ryhtyivät parantamaan oman alueensa terveystalouksia. Tiedekuntaa alettiin kaavilla toden teolla syksystä 1965 alkaen, jolloin talousjohtaja Silo ja Tampereen keskussairaalan dosentti Pentti Miettinen ottivat asian esille keskustellessaan kaupunginjohtaja Lindforsin ja rehtori Kolin kanssa. Pohdinnan aiheeksi tuli, mitä voimavaroja Tampereella vielä oli uuden suuren palan ”haukkaamiseksi” korkeakoulua kehitettäessä.⁵⁷³ Tiedekunnan ideoijia rohkaisi tasavallan presidentin helmikuussa 1965 asettaman Oiva Ketosen johtaman työryhmän lausunto, joka korosti kiireellisiin toimenpiteisiin ryhtymistä opiskelijapaikkojen ja tutkimusmahdollisuuksien lisäämiseksi erityisesti lääketieteessä tekniikan ja luonnontieteiden ohella.⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ Komiteamietintö 1971:B4, Terveydenhuollon suunnittelukomitean mietintö, s. 82.

⁵⁷¹ Suonoja 1992, 516-520; Puro 1981 [1973], 78, 80.

⁵⁷² Komiteamietintö 1965: A 11; Pesonen 1973, 24, 33-34.

⁵⁷³ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto. Erkki Lindfors oli myös Tampereen keskussairaalan piirin kuntainliiton liittohallituksen puheenjohtaja.

⁵⁷⁴ Tiede ja ylin opetus... 1965, 27-28.

Marraskuussa 1965 järjestettiin neuvottelutilaisuus Tampereen Keskussairaalan ja Yhteiskunnallisen Korkeakoulun edustajien kesken. Tilaisuuden avasi kaupunginjohtaja Erkki Lindfors. Hän piti lääketieteellisen tiedekunnan perustamista tärkeänä, jotta hyvä lääkärikunta saataisiin pysymään Tampereella. Hänen mukaansa asiaan tehty taloudellinen uhraus oli hyvä sijoitus ja asiaa tuli täydellä voimalla hoitaa koko Tampereen talousalueella. Kokouksessa todettiin, että lääketieteellisen tiedekunnan perustaminen edellytti korkeakoulun säädösten uusimista siten, että korkeakoulusta tulisi Tampereen Yliopisto. Dosentti Keijo Soiva, talousjohtaja Olavi Valtonen sekä talousjohtaja Yrjö Silo valtuutettiin tekemään aloite lääketieteellisen tiedekunnan perustamisesta Yhteiskunnalliseen Korkeakouluun.⁵⁷⁵

Tampereen keskussairaala oli otettu käyttöön 1962. Sairaalan lääkärikunta vastusti tiedekuntahanketta ja tämä ”omien” epäröinti oli paha särö hankkeen läpiviemisen kannalta. Ylilääkärit, joista kaikilla ei ollut professorin pätevyyttä, epäilivät asemansa heikkenevän, kun lääketieteellinen tiedekunta toisi sairaalaan professoritason lääkäreitä. Keskussairaalan talousjohtaja Olavi Valtonen suostutteli lääkärikuntaa hankkeen taakse.⁵⁷⁶ Yliopistollisen keskussairaalan aseman Tampereen keskussairaala sai 1981. Vasta tällöin tiedekunnan professorien ja sairaalan ylilääkärien vastakkaisuus alkoi lopullisesti murentua. Sairaalan status nousi uudistuksen myötä, joten vastustajatkin olivat tilanteeseen lopulta tyytyväisiä.⁵⁷⁷

Tiedekuntahankkeen puuhamiehet lähettivät toukokuussa 1966 dosentti Pentti Miettisen ja Tampereen Terveystieteiden tutkimuskeskuksen johtokunnan puheenjohtajan Juhani Sarasteen tiedustelumatkalle tutustumaan Oulun juuri perustettuun lääketieteelliseen tiedekuntaan. Oulun mallia käytettiin Tampereen hankkeen esikuvana.⁵⁷⁸ Myös Pirkanmaan maakuntaliitto tarttui asiaan ja esitti valtioneuvostolle lääketieteellisen tiedekunnan perustamista Tampereen Yliopistoon vuonna 1968. Tätä kuitenkin vastustettiin eduskuntakeskustelussa ja Tampereella vierailut korkeakouluneuvoston lääketieteellinen jaosto kritisoi, etteivät yliopiston suunnitelmat vielä olleet riittävän kypsiä. Maan muissa lääketieteellisissä tiedekunnissa pelättiin, että Tampereen hanke hidastaisi vanhojen tiedekuntien kehittämistä, ja Lääkäriliitto vastusti hanketta, samoin opetusministeri Virolainen.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Muistio Treen Keskussairaalan ja YKK:n edustajien neuvottelutilaisuudesta 12.11.1965, Hd 10 TaYA.

⁵⁷⁶ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁵⁷⁷ Jarmo Visakorven haastattelu 18.10.2007; Seppälä 2003, 104.

⁵⁷⁸ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁵⁷⁹ Pirkanmaan maakuntaliiton esitys valtioneuvostolle 2.6.1967; Muistio lääkärikoulutuksen mahdollisuuksista Tampereella 2.6.1967, Hd 10 TaYA; Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto.

Yliopiston puolelta Yrjö Silo ajoi innokkaasti tiedekunnan perustamista taloushallituksen puheenjohtajan, Erkki Lindforsin antamin valtuuksin. Rehtori Paavo Koli puolestaan esiintyi korkeakouluneuvoston lääketieteelliselle jaostolle innottomasti joulukuussa 1967. Kolin ja korkeakouluneuvoston viileiden suhteiden taustalla vaikutti mm. se, että rehtori oli lukuvuoden avajaispuheessaan syyskuussa 1966 arvostellut korkeakoulujen kehittämissä politiikkaa ja opetusministeriön virkamiehiä.⁵⁸⁰

Koli painotti yliopiston kehittämisessä kansainvälisiä kysymyksiä sekä suunniteltua biologista tiedekuntaa. Hän ei halunnut esittää suoraviivaisia vastauksia lääketieteellisen tiedekunnan perustamiseen, joka vielä tässä vaiheessa liittyi Tampereen kaupungin Hervanta-suunnitelmaan ja yliopiston sekä teknillisen korkeakoulun kaavailtuun yhteistyöhön.⁵⁸¹ Silo puolestaan arveli, että lääkärikoulutuksen aloittaminen Tampereella oli mahdollista jo vuoden 1968 syksyllä, jos toimenpiteisiin ryhdyttäisiin nopeasti.⁵⁸²

Jälleen kerran asevelipoliitikot tarttuivat hankkeeseen, johon muutoinkin tuntui yhteiskunnassa sillä hetkellä olevan kovasti kiinnostusta. Käytännössä hankkeen eteenpäin vieminen ei edellyttänyt aseveliaatteen paloa vaan hyviä neuvotteluyhteyksiä valtakunnan päättäjien suuntaan. Omapäisesti tavoitteitaan ajanut Tampereen Yliopisto ei välttämättä ollut paras mahdollinen aloitteentekijä neuvottelemaan esimerkiksi korkeakouluneuvoston kanssa. Siksi hankkeeseen tarvittiin muun muassa maakuntaliiton vetoapua.

Eduskunnan sivistysvaliokunta suhtautui lääketieteellisen tiedekunnan perustamiseen myönteisesti käytyään tutustumassa Tampereen Yliopiston työskentelyyn marraskuussa 1969. Opetusministeriö asetti toimikunnan, jonka mietintö 1970 esitti tiedekunnan perustamista. Tämä kohtasi edelleen vastustusta ja marraskuussa 1971 asetettiin uusi työryhmä edellisen pohjalta valmistelemaan asiaa.⁵⁸³ Tämä ns. Mikko Niemen työryhmä laati yksityiskohtaisen suunnitelman lääkärikoulutuksen aloittamisesta Tampereen Yliopistossa syksyllä 1972⁵⁸⁴.

⁵⁸⁰ Seppälä 2003, 15-16, 19; Ks. myös Kaarninen 2000, 58-59, 160.

⁵⁸¹ Korkeakouluneuvosto Lääketieteiden jaosto 28.12.1967, Muistio jaoston Tampereella 14.12.1967 käymistä keskusteluista, Opetusministeriön arkisto.

⁵⁸² Yrjö Silon kirje kansanedustaja Sandelinille 30.10.1967, Db 3 TaYA.

⁵⁸³ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto; Hämeen Yhteistyö 14.11.1969.

⁵⁸⁴ Tampereen keskussairaalapiirin kuntainliiton liittovaltuuston ptk. 30.5.1972 § 15 ja esityslista TAYSA; Jarmo Visakorven haastattelu 18.10.2007; ks. myös Kaarninen 2000, 159.

Tampereen tiedekuntahankkeen koettiin kilpailevan Kuopion vastaavan hankkeen kanssa. Talousjohtaja Silo vakuutti, ettei kilpailumieliä ollut hankkeen taustalla. Kysymys oli valtakunnallinen ja päävaikuttimena oli Suomen tavaton lääkäripula. ”Pitääkö vain kehitysaluepolitiikan takia rakentaa ensisijaisesti syrjäseudulle, kun lääkäripulaa voitaisiin nopeasti lievittää täällä”, hän kysyi.⁵⁸⁵ Eduskunnassa vasemmistoryhmät olivat innokkaimmin Tampereen hankkeen takana. Porvarilliset ryhmät olivat asiassa nihkeämpiä. Silon mukaan hankkeen pahin vastustaja oli keskustapuolue. Tampereen talousalueen keskustapuolueen edustajat kyllä puolsivat hanketta.⁵⁸⁶

Eduskunnan käsitellessä lakialoitetta 1972 jyrkimmän puheenvuoron hanketta vastaan käytti lapinlahtelainen edustaja Olavi Martikainen (kesk.), joka epäili perustamisen vahingoittavan syksyllä 1972 aloittavaa Kuopion lääketieteellistä tiedekuntaa. Hän ennakoiki kilpailua määrärahoista ja opettajakunnasta ja piti Tampereen tiedekunnan perustamisaikataulua liian kireänä sekä kustannusarviota epärealistisena. Eduskuntakeskustelussa erityisesti tamperelainen Skdl:n kansanedustaja, sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Kuuno Honkonen puolsi lääketieteellisen tiedekunnan perustamista Tampereelle. Honkosen mukaan sivistysvaliokunta kannatti tiedekunnan perustamista yksimielisesti.⁵⁸⁷

Lääketieteellinen tiedekunta vaikutti todella yhdistävän Tampereen poliittiset piirit taakseen puoluerajoista piittaamatta. Tämä ei kuitenkaan johtunut ”Tampere-hengestä” vaan yksinkertaisesti siitä, että lääketieteellisen tiedekunnan saaminen oli myös Skdl:n poliitikkojen kannalta hyvä ja kannatettava asia. Tamperelaiset puolueet pikemminkin kilpailivat äänestäjäkunnan silmien alla siitä, mikä taho saisi kunnian tiedekunnan perustamisesta itselleen.

Tärkeä rooli poliittisessa kädenväännössä tiedekunnan saamiseksi oli myös sosialidemokraateilla, sillä kokoomuksella ei tuolloin ollut riittävää valtakunnallista painoarvoa. Tampereen kaupunginjohtaja Pekka Paavola vaikutti tiedekuntahankkeen toteutumiseen toimiessaan oikeusministerinä Rafael Paasion hallituksessa helmikuusta syyskuuhun 1972. Tällöin hän löysi vastakaikua Tampereen suunnitelmille budjettipäällikkö Paul Paavelalta. Toteuttamisen suunnittelussa auttoi myös kaupunginjohtajan asema keskussairaalan kuntainliiton liittohallituksen

⁵⁸⁵ Kanslianeuvos Yrjö Silo: Tampereesta kasvaa koulutuskeskus, Nykypäivä 1968:5, s. 15.

⁵⁸⁶ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁵⁸⁷ VP 16.12.1969, 2770; 30.5.1972, 1041-1043; 6.6.1972, 1096; ks. myös Toiv.al. n:o 983 Honkonen ym., Lääketieteellisen tiedekunnan perustamisesta Tampereelle, VP 1970 liitteet VI–IX A.

puheenjohtajana. Ratkaisevan tärkeää lääketieteellisen tiedekunnan saamiselle oli, että Tampereen kaupunki sitoutui rakennuttamaan tiedekunnalle toimitilat.⁵⁸⁸

Opetusministeriö myöntyi Tampereen yliopiston esitykseen lääketieteellisen tiedekunnan perustamisesta 21.4.1972. Hallitus ennakoiki kansanterveyslain (66/72) edellyttämien lääkäripalvelujen kysynnän lisääntyvän voimakkaasti. Tyydyttääkseen yhä kasvavan lääkärien tarpeen hallitus esitti lääkärikoulutuksen aloittamista Tampereen Yliopistossa syyslukukaudella 1972. Tampereen kaupunki luovutti valtiolle tontin Tampereen keskussairaalan vierestä sekä rakensi sille lääketieteellisen tiedekunnan käyttöön sopivat rakennukset. Lisäksi tiloja lääketieteellistä tiedekuntaa varten rakennutti Tampereen keskussairaalaapiirin kuntainliitto. Tiedekunta aloitti toimintansa väliaikaisissa tiloissa syyskuun 12. päivä 1972.⁵⁸⁹

Silon mukaan yliopisto ei tavoitellut hankkeesta taloudellista hyötyä, sillä tiedettiin, että hanke oli tavattoman kallis. Koska Tampereen kaupungille ei enää voinut ottaa lisää rasiitteita yliopiston tukemiseksi, valtio tarvittiin hankkeen rahoittajaksi.⁵⁹⁰ Tampereen Yliopisto sai valtionapua 75 % todellisista ja hyväksyttävistä menoistaan, mutta hallitus katsoi, ettei tämän suuruinen valtionavustus ollut riittävä lääketieteellisen koulutuksen aloittamiseksi. Suomessa tapahtuva lääkärikoulutus oli valtiovallan kustantamaa toimintaa. Myös Turun yliopistossa valtio korvasi tämän koulutuksen aiheuttamat kustannukset. Sen vuoksi Tampereellakin lääketieteellisen tiedekunnan perustamisesta ja toiminnasta aiheutuvat menot korvattiin valtionavustuksena kokonaisuudessaan.⁵⁹¹

Tampereen lääketieteellistä tiedekuntaa suunniteltaessa tavoitteeksi otettiin toteuttaa lääketieteen koulutuksen yleismaailmallisia uusia kehityssuuntauksia. Keskeisimpiä uudistuksia oli oppilavalinta, jossa pyrittiin vähentämään matemaattisten aineiden painotusta. Opetusohjelmaan lisättiin huomattavasti käyttäytymistieteitä ja psykiatria. Tavoitteena oli myös lyhentää kokonaisopiskelu-aika 4,5 vuoteen, mutta tästä jouduttiin luopumaan. Tampereen erityisiä propagandavaltteja oli ennalta ehkäisevän kansanterveystieteen edistäminen. Tutkimusta suunnattiin yhteiskunnallisen terveydenhoidon alalle.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007; Jarmo Visakorven haastattelu 18.10.2007; ks. myös Seppälä 2003, 29.

⁵⁸⁹ Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Yhteiskunnallisen Korkeakoulun järjestysmuodon perusteista ja valtionavustuksesta annetun lain muuttamisesta 21.4.1972, 1972 vuoden valtiopäivät n:o 73; Visakorpi 1975, 16-17; Kaarninen & Kiuasmaa 1988, 134; Kaarninen 2000, 159-161; Seppälä 2003, 37, 40.

⁵⁹⁰ Silon haastattelu 1973, nauha 6123 TaY Kansanperinteen arkisto.

⁵⁹¹ Hallituksen esitys Eduskunnalle 21.4.1972, 1972 vuoden valtiopäivät n:o 73.

⁵⁹² Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007; Visakorpi 1975, 13-15; Kaarninen 2000, 162-165.

Lääketieteellisen tiedekunnan aloittaessa toimintaansa Yrjö Silo kirjoitti ystävälleen professori Matti Sainiolle, että opiskelijaryntäys Tampereen lääketieteelliseen oli ”suurempi kuin odotimme. Pyrkijöitä oli 776 ja kun vain 96 pääsee sisälle, on karsintaprosentti aika ankara. Suhteellisesti tänne on vaikeinta päästä kuin mihinkään muuhun tiedekuntaan.”⁵⁹³ Uusien koulutuspaikkojen ansiosta lääkäritiheys Suomessa lisääntyi nopeasti 1970-luvulla ja Suomi saavutti lähes muiden pohjoismaiden tason lääkärien määrässä asukaslukuun suhteutettuna⁵⁹⁴.

Tamperelaisen aluepolitiikan kannalta hanke oli voitokas. Lääketieteellinen tiedekunta saatiin Tampereelle maan lääkäripulan herätettyä valtiotason päättäjät. Tamperelaiset puoluerajoista riippumatta kokivat tiedekunnan tarpeelliseksi alueensa lääkäripalvelujen kannalta ja hankkeen lobbaajat saivat yhteishengestä lisää intoa. Mikäli aseveliakselin vastakkaisuus Skdl:n kanssa olisi yhä ollut akuutti kuten heti sodanjälkeisinä vuosina, yhteisiä hankkeita ei toki olisi pystytty ajamaan. Oikeisto ja vasemmisto eivät olleet kysymyksessä vastakkain vaan vastustavana puolueena näyttäytyi keskustapuolue, jonka kannattaja-alueita Tampere ei ollut. Tamperelaisten asevelipoliitikkojen kohdalla ”poliittinen asevelivollisuus” oli paikallisesti väritynyttä. Tärkeitä hankkeita ajettaessa asetelmana saattoi olla jopa ”Tampere vastaan muu Suomi”.

Epäonninen läänihanke

Myös Tampereen / Pirkanmaan läänin kohdalla kyse oli paikallisesti tärkeästä hankkeesta, jossa asetelmat muodostuivat tamperelaisten ja muun Suomen köydenvedoksi. Hanketta ajettiin yhtä innokkaasti kuin aikanaan korkeakoulua ja sen lääketieteellistä tiedekuntaa, mutta laihemmin tuloksin.

Pirkanmaan maakuntaliiton perustaminen oli ensimmäinen askel läänin toteuttamiseksi. Maakuntaliiton rajat miellettiin samoiksi kuin perustettavan läänin rajat olisivat olleet. Maakuntaliitto oli aloitteentekijä eduskunnassa vuonna 1957 tehtyyn toivomukseen, jossa hallitusta pyydettiin ryhtymään kiireellisiin toimenpiteisiin Pirkanmaan läänin perustamiseksi.⁵⁹⁵ Tampere-seura oli virittänyt 1800-luvulta periytyvää läänikysymystä jo vuonna 1938. Sota-aika katkaisi siivet

⁵⁹³ Yrjö Silon kirje professori Matti Sainiolle, Db 7-8 TaYA.

⁵⁹⁴ Kaarninen & Kiuasmaa 1988, 135.

⁵⁹⁵ Pirkanmaan Maakuntaliitto r.y:n toimintakertomus 1956; Yrjö Silo, Pirkanmaan lääni – Tampereen talousalueen keskeisin tavoite, Tampereen Seutukaavaliitto, tutkimuslausunnot ja –suunnitelmat Dd T 1:2 Tampereen lääni, PLA; Hiilelä ym.: Toimenpiteistä Pirkanmaan läänin perustamiseksi, Toiv.al. N:o 2, VP 1957 liitteet I-XII A.

näiltä tavoitteilta.⁵⁹⁶ Kysymys ei kuitenkaan unohtunut vaan jatkui sittemmin Tampereen Liikennealueen Seutusunnitteluliitossa, joka oli maakuntaliiton edelläkävijä Tampereen talousalueen yhteistyöjärjestönä. Sen toiminta-alueen mainostettiin 1954 olevan sama kuin ”tulevan Tampereen läänin alue”.⁵⁹⁷

Läänihankkeen uudelleenvirittämiseen tamperelaisia innoitti vuoden 1953 aluejakokomitean mietintö, jossa läänijaon oli suositeltu perustuvan talous-, liikenne- ja tuotantoalueisiin. Tampereen lääniä komitea piti toiminnalliselta rakenteeltaan selväpiirteisenä. Se oli voimakkaasti keskittynyt yhden sivistyksellisen ja taloudellisen keskuksen, Tampereen, ympärille. Tampere oli myös monipuolisen teollisuusalueen keskus sekä sisämaan tärkein liikennekeskus. Talousalueen jakautumisesta eri lääneihin todettiin aiheutuvan, että muutoin samanlaisissa olosuhteissa toimivat yritykset ja alueella asuvat yksityishenkilöt joutuivat erilaiseen asemaan esimerkiksi verotusasioissa sen mukaan, mihin lääniin sattui kuulumaan.⁵⁹⁸

Presidentti Kekkoselle läänihankkeesta puhuttiin syksyllä 1956, kun tämä vieraili Tampereella. Hän sanoi olevansa sitä vastaan.⁵⁹⁹ Kekkonen oli tuolloin ensimmäistä vuottaan presidenttinä, ja lääniasiaa alettiin ilmeisesti ajaa olettaen, että poliittiset voimasuhteet maan johdossa vaihtuisivat jo seuraavissa presidentinvaaleissa. Lisäksi viime kädessä läänikysymys oli eduskunnan ratkaistavissa, joskin etenkin maalaisliiton saattoi ajatella tarkasti kuuntelevan presidentin mielipidettä asiassa.

Tamperelaisten mukaan läänijako ei enää saattanut nojautua historiallisiin heimo- ja maakunta-alueisiin. Tilalle oli omaksuttava käsitys talousalueista. Hallinnollisesti Tampereen talousalueen kunnat kuuluivat Hämeenlinnan, Turun ja Vaasan lääneihin. Lisäksi Tampereen alue jakaantui neljän eri vaalipiirin kesken. Asiantila ei ollut maakunnalle edullinen. Valtion tehtävien hoito paikallisesti tapahtui lääninhallitusten välityksellä ja lääninhallituksesta käsin vaikutettiin ratkaisevasti yhteiskunnan rakennus- ja suunnittelutyöhön.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Seppälä 2002, 146.

⁵⁹⁷ Virtain, Ähtärin, Alavuden ja Töysän Sanomat 9.12.1954.

⁵⁹⁸ Aluejakokomitean mietintö 1953, 7-8, 24.

⁵⁹⁹ Santamäen haastattelu 1973, nauha 6124 TaY kansanperinteen arkisto.

⁶⁰⁰ Yrjö Silo, Pirkanmaan lääni – Tampereen talousalueen keskeisin tavoite, Tampereen Seutukaavaliitto, tutkimuslausunnot ja -suunnitelmat Dd T 1:2 Tampereen lääni, PLA. Puheenvuoro tilaisuudessa, jossa eduskunnan perustuslakivaliokunta sekä Pirkanmaan Maakuntaliiton ja kuntien edustajat kokoontuivat neuvottelemaan Pirkanmaan läänin perustamisesta Tampereen Kauppaseurassa 17.4.1958. Lyhennettynä Silon puheenvuoro painettiin myös Pirkanmaan maakuntakalenterissa 1959.

Silo antoi esimerkin voimassa olleen läänijaon aiheuttamista nurinkurisuuksista: Viljakkalan kunnasta matkustettiin Turkuun lääninhallitukseen ja piirivirastoihin asioimaan, Virtain kunnasta puolestaan Vaasaan. Matka vei aikaa ja varoja.⁶⁰¹ Osansa läänikeskustelussa oli tietoliikenneyhteyksien alkeellisuudella ja liikenneyhteyksien kehittymättömyydellä. Viisikymmentäluvulla etäisyydet olivat mentaalisesti pitempiä kuin myöhemmällä tehokkaan tiedonkulun ja liikennöinnin aikakaudella. Sen vuoksi hallinnollisten yksikköjenkin tuli olla maantieteellisesti suppeampia – senaikaisten ihmisten senaikaisilla menetelmillä hallittavissa. Läänihanketta oikeutettiin sillä, että se oli oikeassa mittakaavassa ihmisten tarpeita ajatellen. Etäisyydet ja välimatkat olivat suhteellisia.

Tamperelaisten kannalta kysymys oli myös siitä, kuinka suuren poliittisen painoarvon Pirkanmaan poliitikot valtakunnanpolitiikassa saivat. Maalaisliitto oli valtakunnallisesti vahva puolue, mutta sen painoarvo Tampereen politiikassa oli vähäinen. Voisi ajatella aseveliakselin läänihankkeen olleen yritys keskittää paikallinen vallankäyttö Pirkanmaan lääniin ja siten akselin avainpuolueille sosialidemokraateille ja kokoomukselle. Lisäksi Tampereen kaupungin painoarvo olisi valtakunnanpolitiikassa noussut selvästi, jos se olisi ollut läänin pääkaupunki. Läänihanke oli osa tamperelaisten asevelipoliitikkojen alue- ja maakuntapolitiikkaa ja sidoksissa maakuntaidentiteettiin, jota Pirkanmaan maakunnalle oltiin luomassa.

Valtioneuvoston heinäkuussa 1958 asettama Tampereen läänikomitea tutki Tampereen talousalueen käsittävän läänin perustamiskysymystä ja jätti mietintönsä valtioneuvostolle 1960. Komitean puheenjohtajana toimi oikeusneuvosmies Akseli Nieminen ja jäseninä olivat muun muassa kaupunginjohtaja Erkki Lindfors, päätoimittaja Jaakko Hakala ja talousjohtaja Yrjö Silo. Komitea piti Tampereen läänin perustamista perusteltuna, tarpeellisena sekä kiireellisenä. Perusteluina oli sekä valtionhallinnon rationalisointi että Tampereen talousalueen talous-, sivistys- ja yhteiskuntaelämän kehittäminen. Tampereen lääniin olisivat kuuluneet Tampereen kaupunki, Ikaalisten, Mäntän, Nokian, Toijalan, Valkeakosken ja Vammalan kauppalat sekä 39 maalaiskuntaa, kaikkiaan 46 kuntaa. Uusi lääni oli tarkoitus myös muodostaa omaksi vaalipiirikseen.⁶⁰²

Loppuvuodesta 1961 eduskunta hyväksyi lain, jonka mukaan Tampereen ja Satakunnan läänit olisi voitu perustaa siinä järjestyksessä kuin valtion tulo- ja menoarviossa osoitettiin tarkoitukseen varoja. Läänejä olisi muodostunut Suomeen 14. Perustuslakivaliokunta piti silloista läänijakoa

⁶⁰¹ Yrjö Silo, Pirkanmaan lääni – Tampereen talousalueen keskeisin tavoite, Tampereen Seutukaavaliitto, tutkimuslausunnot ja -suunnitelmat Dd T 1:2 Tampereen lääni, PLA.

⁶⁰² Tampereen läänikomitean mietintö, Helsinki 31.3.1960.

selvästi vanhentuneena ja ehdotettuja läänejä rajoiltaan selväpiirteisinä talous-, sivistys- ja yhteiskuntaelämän yhdistäminä aluekokonaisuuksina, joiden asukasmäärä olisi riittävä. Laki läänien luvusta annettiin maaliskuussa 1962.⁶⁰³

Poliittiset suhdanteet eivät kuitenkaan enää olleet oikeanlaiset uusien läänien perustamiseksi. Sosialidemokraattinen puolue oli linjariitojen repimä ja porvarilliset tahot olivat kärsineet kolauksen Kekkonen haastamiseen tarkoitetun Honka-liiton kariuduttua syksyllä 1961. Asia venyi, kun tarpeeksi yksimielistä ja voimakasta poliittista tahoja ei jatkossa löytynyt runnomaan valtion budjettiin läänien perustamiseksi tarvittavia varoja.

Valtakunnallisesti aluepolitiikkaan suhtauduttiin edelleen periaatteessa myönteisesti. Esimerkiksi Johannes Virolainen piti pääministerikaudellaan 1964 – 1966 aluepolitiikkaa keskeisellä sijalla. Virolainen pyrki luomaan voimakkaita maakuntakeskuksia ja toivoi maakuntien rajojen noudattavan talousalueiden rajoja. Hän kannatti myös sitä, että talousalueet olisivat muodostaneet oman lääninsä.⁶⁰⁴

Läänilakia kuitenkin arvosteltiin sen tähden, ettei valtiolla ollut rahaa kahden uuden läänin perustamiseen. Myös vanhan Hämeen läänin rajat olivat ratkaisematta. Erityisen ongelmalliseksi muodostui talousalueen määrittäminen. Ennen sota-aikaa käsite oli ollut tuntematon. Esimerkiksi Porin kaupunki oli halukas ulottamaan talousalueensa Sisä-Suomeen saakka ja yli Tampereen talousalueen. Liikenneyhteyksiä parantamalla jokin alue oli helposti vedettävissä periaatteessa minkä tahansa lähikaupungin talousalueeseen kuuluvaksi.⁶⁰⁵

Tamperelaisten läänihankkeen taustalla vaikuttikin Porin kanssa käyty kilpajuoksu talousalueitten rajoista ja eduista. Tamperelaisten tapaan Pori havitteli omaa läänää⁶⁰⁶. Porista olisi tullut Satakunnan läänin pääkaupunki, jonka perustamista Satakunnan läänikomitea ehdotti maaliskuussa 1962. Komiteanmietinnön mukaan Vammalan alue tuli liittää Satakunnan läänin.⁶⁰⁷ Hämeen läänin itäosissa vastaavasti Lahtea esitettiin läänin pääkaupungiksi. Lisäksi Hämeen läänikomitean

⁶⁰³ Laki läänien luvusta 2.3.1962, Suomen asetuskokoelma v. 1962; Yrjö Silo, esitelmä lääninneuvottelupäivillä Tampereella 21.5.1962, Tampereen seutukaavaliitto, Tutkimuslausunnot ja -suunnitelmat Dd T 1:2 Tampereen lääni, PLA.

⁶⁰⁴ Seppinen 2002, 309-310.

⁶⁰⁵ Ehdotus laiksi läänien luvusta 18.12.1961, edustaja Oskari Lehtonen, VP 1961. Lehtonen oli varatuomari Lahdesta ja Hämeen eteläisen vaalipiirin edustaja.

⁶⁰⁶ Ks. Nupponen 2000, 222-224.

⁶⁰⁷ Komiteanmietintö 1962:6, Satakunnan läänikomitean mietintö, 17-18. Vammalan kauppalanjohtaja vastusti mietinnön kantaa, ks. AL 22.5.1962 s. 16.

mietintö 1964 tarttui talousalue-käsitteen vakiintumattomuuteen. Sen mukaan Helsinki–Tampere valtatie liitti Valkeakosken ja Toijalan Hämeen läänin hallinnolliseen alueeseen. Hämeen Sanomat piti tamperelaisten esiintymistä lääniasiaissa turhana kiihkoiluna ja läänikysymystä tamperelaisille ennen kaikkea kunniakysymyksenä.⁶⁰⁸

Oli meneillään jako meihin ja muihin alueellisiin perustein eivätkä muut kaupungit halunneet nähdä oman alueensa kutistuvan. Tämän vuoksi tie- ja liikenneyhteyksistä tuli maakunnille tärkeitä, niiden avulla saatiin vahvistettua oman talousalueen vaikuttavuutta. Lääninsä pääkaupungin statuksesta kamppailevien kaupunkien kiistely talousalueittensa rajoista alkoi muistuttaa farssia, jolle ei ollut luvassa loppua. Poliitikot taistelivat kiivaasti omien alueittensa etujen puolesta eikä kädenvääntö lääneistä ja niiden rajoista vastannut sitä maan hyväksi toimimista, jonka periaatteessa piti olla ”poliittisen asevelvollisuuden” tavoitteena.

Elettiin aikaa, jolloin lääninhallitusten toimiala ja toimivaltuudet olivat laajimmillaan⁶⁰⁹. Hyvinvointivaltiota rakennettiin voimallisesti ja valtiojohtoisesti. Vasemmisto korosti vahvan valtion roolia ja alueellisen tasa-arvon vuoksi hyvinvointipalvelut olivat erilaisten säädösten tiukasti ohjaamia. Kun läänin perustaminen pitkittyi, Silo ryhtyi kannattamaan maakuntien itsehallintoa. Valtion aluehallinnon keskittäminen lääninhallituksiin lisäsi hänen mukaansa valtiojohtoisuutta kuntien itsehallinnon kustannuksella. ”Tällä tiellä siirrytään nopeasti käytännön elämässä itse asiassa sosialistiseen hallintoon ja näennäisdemokratiaan.”⁶¹⁰

Silon purkaus sosialistiseen hallintoon siirtymisestä kertoo kunnallispäättäjäien turhautumisesta valtiokeskeisyyden lisääntymiseen. Vahvan valtion puristuksessa eräänä ulospääsytienä näyttäytyi maakunnallinen itsehallinto, jolloin paikalliset poliitikot – Tampereella sosialidemokraattien ja porvareiden aseveliakseli – olisivat paremmin voineet ajaa omia näkemyksiään. Yhtä kaikki myös maakunnallinen itsehallintomalli jäi toteuttamatta.

Ratkaisut Pirkanmaan läänin perustamiseksi siirtyivät lukuun ottamatta sitä, että Virtain kunta siirrettiin Vaasan läänistä Hämeen lääniin vuoden 1969 alusta. Vaikka väliportaan hallintokomitea 1974 ja Hämeen–Pirkanmaan läänintoimikunta 1982 suhtautuivat myönteisesti Pirkanmaan ja

⁶⁰⁸ Hämeen Sanomat 11.5, 15.5. ja 25.5.1962; Komiteamietintö 1964: B 68. Hämeen läänikomitean mietintö, 4-5, 8-9.

⁶⁰⁹ Ks. Ryyänen 2004, 91; Suonoja 1992, 503.

⁶¹⁰ Silo, Kokoomuksen maakunnalliset kunnallistavoitteet, elokuu 1972 YSA; Kokoomuksen kunnallispoliittinen ohjelma 15.3.1972 PTA.

Satakunnan läänien perustamiseen, eduskunta hylkäsi hallituksen esityksen uudesta läänijaosta.⁶¹¹ Ongelma ei niinkään ollut se, oliko Tampereen / Pirkanmaan lääni ehyt kokonaisuus, vaan se, että Hämeen lääni ja Satakunnan lääni olisivat uudessa jaossa muodostuneet liian pieniksi⁶¹².

Silo oli pahoillaan läänihankkeen vesittymisestä. Lääniajatuksesta luopuminen oli hänelle vaikeaa. SDP:n ja kokoomuksen valtakunnallisessa johdossa ei viime kädessä löytynyt halua hankkeen läpiajamiseen ja keskustapuolueella ei puolestaan ollut mielenkiintoa Tampereen suuntaan.⁶¹³ Lopullisesti hanke Pirkanmaan läänistä raukesi 1997, kun maa jaettiin viiteen suurlääniin. Tätä ennen aluepoliittista valtaa kuitenkin siirrettiin läänin tasolta maakunnallisille liitoille. Näin toteutuivat tavoitteet, joihin Tampereen läänihankkeella oli pyritty. Keskushallintojohtoinen lääninsuunnittelu vaihtui alhaalta ylös suuntautuvaan aluekehittämiseen.⁶¹⁴

Vaikka läänihanke ei toteutunut, mentaalinen kuva Pirkanmaan läänistä eli maakuntapoliitikkojen ajatuksissa ja aseveliakseli kehitti Tamperetta tavoitteenaan luoda siitä läänin pääkaupungiksi kelpaava keskus. Koettiin, että tulevassa läänin pääkaupungissa piti olla korkeakoulutusta, keskussairaala, hyvät liikenneyhteydet, monipuolinen elinkeinoelämä, laadukas asuinympäristö ja runsaasti vapaa-ajan palveluita.

Läänihanke itse asiassa kannusti kehittämään Pirkanmaata maakuntana. Hanke auttoi konkretisoimaan ne tavoitteet, joita tarvittiin yhteiskunnan kehityksen vauhdissa pysymiseen. Pirkanmaalaisten asian ajaminen perusteltiin yleishyödyllisillä kansaa lähellä olevilla tavoitteilla. Taustalla vaikuttivat toki myös Tampereen kaupungin valtapyrkimykset ja asevelipuolueiden halu käyttää valtaa läänitasolla.

⁶¹¹ Suomen asetuskokoelma 1968/453; Komiteanmietintö 1982:74. Hämeen–Pirkanmaan läänitoimikunnan mietintö, 41-42; Myllyniemi 1986, 600-603.

⁶¹² Rasila 1992, 547-548.

⁶¹³ Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007; Arvo Sipilän haastattelu 6.11.2007.

⁶¹⁴ Seppälä 2002, 168, 317.

4. Viimeinen vuosikymmen

Porvarillinen ryhmä

Alun perin porvarit pääsivät aseveliyhteistyöhön sosialidemokraattien kanssa paitsi ns. aseveliaatteen tähden myös siitä käytännön syystä, että porvarillisella valtuustoryhmällä oli Tampereen kaupunginvaltuustossa määrävähemmistöasema vuoden 1945 kunnallisvaaleista lähtien lähes koko sodanjälkeisen kauden ajan. Poikkeuksena olivat vain valtuustokaudet 1961–1968. Ryhmän silloinen puheenjohtaja Lauri Santamäki luonnehti, että tuo aika oli aseveliakselin koetinkivi. Skdl:lla oli määrävähemmistö 1961–1964, mutta he eivät Santamäen mukaan osanneet käyttää asemaansa hyväkseen. Porvarillinen määrävähemmistö saavutettiin jälleen 1968 kunnallisvaaleissa.⁶¹⁵

Määräenemmistö tarvittiin uusien määrärahojen myöntämiseen ja entisten korottamiseen, uusien virkojen perustamiseen sekä takaussitoumusten ja muiden vakuuksien antamiseen. Näitä päätöksiä ei voitu tehdä ilman määrävähemmistön myötävaikutusta. Eniten keskustelua porvarillisen ryhmän määrävähemmistöstä ja ryhmäkurista käytiin silloin, kun siitä poikettiin.

Silon valinnan ryhmän johtoon 16.12.1968 ratkaisi voimakkaan aseveliporvarin, Lauri Santamäen tuki⁶¹⁶. Santamäki oli ilmeisesti puhunut Silolle jo vuoden 1964 kunnallisvaalien jälkeen, että hän aikoi vaalikauden jälkeen väistyä ryhmän puheenjohtajuudesta ja toivoi Silosta seuraajaansa. Tämän vuoksi Silo vaihtoi ennen vuoden 1968 kunnallisvaaleja kansanpuolueesta kokoomukseen.⁶¹⁷ Aloittaessaan ryhmän puheenjohtajana Yrjö Silo teki selväksi, että kunnallisen toiminnan perustana oli yhtenäisyys suurissa asioissa. Ryhmän kanssa oli keskusteltava etukäteen mahdollisen eriävän mielipiteen esittämisestä. Silon kantana oli, että puheoikeus valtuustossa oli vapaa, kunhan ei tehty muutosesitystä ryhmän kantaan.⁶¹⁸

Ryhmän sisäiset erimielisyydet pyrittiin selvittämään ryhmäkokouksissa eikä julkisuudessa. Tärkeää oli, että kaikki valtuutetut olivat läsnä valtuuston kokouksissa, erityisesti määrävähem-

⁶¹⁵ Pitkänen & Halme 1989, 22, 43; Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1960 ja 1964, kaupunginvaltuuston kokoonpano.

⁶¹⁶ Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän ptk 16.12.1968; Timo P. Niemisen haastattelu 21.6.2007.

⁶¹⁷ Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007.

⁶¹⁸ Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän ptk 28.1. ja 29.1.1969.

mistötapauksissa. Mahdollisesta esteestä oli aina ilmoitettava.⁶¹⁹ Naisvaltuutetut puhuivat ryhmässä hyvin vähän ja ollessaan eri mieltä he tapasivat päättää puheenvuoronsa toteamukseen ”eihän tälle mitään voi, jos asia kerran on jo sovittu”. Kirjoittamaton sääntö oli, että Skdl:n esityksiä ei missään tapauksessa saanut kannattaa, vaikka ne olisivat olleet hyviäkin.⁶²⁰ ”Poliittinen asevelvollisuus” vaati siten kunnallispolitiikassa aatteellista yhtenäisyyttä, sitä ettei päivänpoliittisissa kysymyksissä veljeily Skdl:n edustajien kanssa. ”Veljiä” kun olivat sosialidemokraatit. Naisvaltuutetut eivät aina sisäistäneet tällaista ”asevelvollisuutta”.

Joulukuussa 1969 pidetyn talousarviokokouksen jälkeen puheenjohtaja Silo joutui ottamaan ryhmäkurin esille todettuaan erään ryhmän jäsenen kannattaneen Skdl:n ehdotusta koululaisten ateriamäärärahan korottamisesta. Hän vetosi ryhmään, ettei tällainen toistuisi. Kyseinen naisedustaja kertoi perehtyneensä kouluruokailukysymykseen ja puolusti menettelyään. Osa ryhmästä oli sitä mieltä, että omantunnon syistä piti saada poiketa ryhmän kannasta. Silo neuvoi olemaan äänestämättä sellaisissa tapauksissa. Lauri Santamäen mukaan valtuutetut saivat olla ryhmässä yksilöitä, mutta valtuustossa oli esiinnyttävä yhtenäisenä ryhmänä. Artturi Tienari totesi, että porvarillinen ryhmä nautti kunnioitusta yhtenäisen esiintymisensä takia eikä ryhmä saanut nytkään hajota. Keskustelun lopuksi päätettiin, että pidetään edelleen kiinni ryhmäkurista.⁶²¹ Jos porvarillinen ryhmä olisi ollut epäyhtenäinen, määrävähemmistöasemaa ei olisi voitu käyttää hyväksi. Tällöin sosialidemokraatit olisivat voineet hakeutua tiiviimpään yhteistyöhön Skdl:n kanssa ja vaihtaa aseveljeyden luokkapohjaiseen veljeyteen.

Ryhmäkuri oli tärkeää ryhmänjohtajan poliittisen voiman ja luottamuksen kannalta. Voimakkaalla poliittisella johtajalla on kyky johtaa omiaan ja pitää ryhmänsä nimissä antamansa lupaukset. Näin hän saa muut kuuntelemaan oman ryhmänsä vaatimuksia.⁶²² Kaupunginjohtaja Pekka Paavolan mukaan Silo oli porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajana luotettava neuvottelukumppani ja Silon tuki oli kaupunginjohtajalle tärkeää. Ei ollut asiaa, josta porvarillisen valtuustoryhmän kanssa ei olisi sovittu. Jos ryhmät olivat jostakin asiasta erimielisiä, sitä ei tuotu valtuuston käsiteltäväksi.⁶²³ Siten veljeyttä ei haluttu erimielisyyttä aiheuttavien mutta ilmeisesti toisarvoisten asiakysymysten vuoksi suotta koetella tai vaarantaa.

⁶¹⁹ Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän ptk 12.3. ja 8.9.1969

⁶²⁰ Olavi Borgin haastattelu 7.11.2007.

⁶²¹ Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän ptk 10.12.1969 PTA.

⁶²² Harisalo ja Stenvall 2002, 105.

⁶²³ Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007.

Porvarilliselle ryhmälle oli tärkeää, että taloudellinen tehokkuus toteutui kuntayhteisön toiminnoissa. Yliopiston talousjohtaja Silo olikin tässä mielessä vahva johtaja, säästäväinen ja harkitseva.⁶²⁴ Ryhmänsä puheenjohtajana Silo ei arvostellut aseveliakselin yhteistyökumppania eli sosialidemokraatteja. Kiistakysymyksissä porvarit tiesivät jäävänsä yksin asettuessaan poikkiteloin, sillä Skdl tuki sosialidemokraatteja.⁶²⁵

Silo näki ryhmänsä merkityksen riippuvan aseveliyhteistyöstä sosialidemokraattien kanssa. Tämä edellytti yksimielisyyttä määrävähemmistökysymyksissä. Samalla ryhmäkuri vahvisti eronteon aseveljien aatteelliseen vastustajaan kansandemokraatteihin, vaikka kunnallispolitiikka käsitteli lähinnä käytännön kysymyksiä eikä enää suoranaisesti ollut sidoksissa sota-ajan kokemuksiin pohjautuneeseen asevelihenkeen. Erityisesti porvarillisen ryhmän naisedustajat pyrkivät kyseenalaistamaan ryhmäkurin merkityksen asevelipolitiikan käytäntönä. Ryhmäkurin funktiona oli helpottaa poliittisen päätöksentekoprosessin hallintaa. Samalla käytäntö vahvisti ryhmänjohtajien ja kaupunginjohtajan asemaa päätöksenteossa. Kyse oli poliittisesta taktikoinnista. ”Poliittinen asevelvollisuus” kuitenkin edellytti tällaista taktikointia kunnallispoliittisen vallan säilymiseksi aseveliryhmien käsissä.

Asevelivalta murenee

Tampereen kaupungilta ei 1970-luvulla edelleenkään puuttunut haasteita. Suuria rakennuskohteita olivat tv-keskus, Hervannan kaupunginosa teknillisine korkeakouluineen, uusi vesi- ja viemärlaitos sekä Tampereen yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan laitosrakennukset. Kaupunkiin liitetyille Teiskon ja Aitolahden alueille rakennettiin kunnallistekniikkaa. Kunnalliset palvelut kehittyivät voimakkaasti. Nämä hankkeet eivät olleet alkuperäisen aseveljeyden aatteen siivittämiä vaan normaaleja suomalaisittain suurehkon kaupungin kehittämiskohteita ja niistä oli päätettävä riippumatta siitä, ketkä kaupungissa valtaa käyttivät. Isoihin hankkeisiin saattoi kuitenkin liittyä ristiriitaisia intressejä ja aseveliakselin toimintakaava SDP:n ryhmä + porvarillinen ryhmä oli omiaan yksinkertaistamaan näiden ristiriitojen käsittelyä.

⁶²⁴ Pormestari Timo P. Niemisen haastattelu 21.6.2007. Porvarillisen ryhmän tavoite oli pitää veroäyrin hinta alhaisena. Tampereen lopullinen veroäyrin hinta oli vuonna 1969 13,5 penniä ja vuosina 1970–1976 14,5–14,8 penniä, vuosina 1977–1982 ennakoäyrin mukainen 15 penniä. Vuodesta 1973 alkaen kaupunkikuntien ja koko maan keskimääräinen äyrin hinta oli korkeampi kuin Tampereella; Suomen tilastollinen vuosikirja vuosina 1968–1982, kunnallisverotus.

⁶²⁵ Arvo Sipilän haastattelu 6.11.2007.

Asevelipuolueiden vastakkainasettelu Skdl:n valtuustoryhmän kanssa säilyi edelleen. Silo varoitteli kaupunginvaltuustoa johtamasta Tamperetta ”Kemin tielle”, missä Skdl oli vallankahvassa. Silon mukaan ”Kemin tauti” oli vakava sairaus, jota kunnissa oli kavahdettava. Veroäyrin hinta oli Kemissä 17,5 penniä eli lähes 20 prosenttia korkeampi kuin Tampereella.⁶²⁶

Kunnallispolitiikassaan kansandemokraatit olisivat lisänneet ”suurpääomalta” eli teollisuudelta koottavia veroja ja maksuja. Hämeen Yhteistyö -lehti suositteli teollisuuden ostaman energian hinnan korottamista, sillä Tampereella teollisuus sai halvalla ostaa kaupungin tuottamaa energiaa. Liikennelaitos oli kansandemokraattien lempiaiheita, kun nämä halusivat arvostella aseveliakselin politiikkaa. Poliittista kädenvääntöä käytiin myös järjestöjen kuten partiolaisten tukemisesta.⁶²⁷ Näitä ”kiistoja” voi kuitenkin pitää normaalina poliittisena rajankäyntinä kaupunkia hallinneen akselin ja ”oppositiopuolue” Skdl:n välillä.

Silon asema porvarillisen kaupunginvaltuustoryhmän johtajana vahvistui vuodesta 1972 alkaen. Kokoomusleiriä jakoivat kuitenkin kiistat Kekkonen valinnasta poikkeuslailla vuonna 1974 ja asettumisesta Kekkonen taakse myös vuoden 1978 presidentinvaaleissa. Näissä kiistoissa Silo oli Kekkos-vastaisessa rintamassa, mutta huomattavasti maltillisemmin kuin esimerkiksi kansanedustaja Tuure Junnila.⁶²⁸

”Vanhemmiten valta sokaisi myös Yrjö Silon”, Pekka Paavola kertoo. Kun oppositiohenkeä ilmeni, Silo pani kaiken arvovaltansa peliin, että sai ryhmässä läpi asiat, joista oli jo sopinut. Silloin Silo uhkasi eroavansa ryhmän puheenjohtajuudesta ja toiset murisivat mutta myöntivät.⁶²⁹ Näin tapahtui kolmisen kertaa talousarvioasioihin liittyen. Silo oli luvannut ryhmän tukevan jotakin määrärahaa, vaikka tuen saaminen ei ollutkaan varmaa. Ryhmäläiset muistavat Silon voimakasotteisena johtajana. Vahvimmillaan Silon asema ryhmänjohtajana oli vuodesta 1976 hänen kuolemaansa asti vuonna 1982.⁶³⁰

Porvarillisen valtuustoryhmän aloitteista ei 1970-luvulla löydy suurempaa aseveliaatteen paloa. Aloitteissaan ryhmä kiinnitti huomiota lasten päivähoitoon, eläkeläisten asemaan ja vanhusten-

⁶²⁶ Yrjö Silo, Ei Kemin tielle, Nyky-Tampere lokakuu 1981. Valtuustokaudella 1981–1984 Kemin kaupunginvaltuustossa oli 43 valtuutettua, joista 11 Sdp:n ja 20 Skdl:n edustajaa, kokoomuslaisia vain 3; ks. Suomen virallinen tilasto XXIX B:6, kunnallisvaalit 1980, valtuutetuiksi valitut: Kemi s. 102-103.

⁶²⁷ Ks. HY 30.9, 20.11. ja 5.12.1975, 28.12.1976, 27.10.1977, 30.8, 11.10. ja 23.10.1979, 12.2.1980 ja 19.11.1981.

⁶²⁸ Seppo Kovalan haastattelu 22.5.2007; Timo P. Niemisen haastattelu 21.6.2007. Vrt. Junnila 1980, 164-165, 217-218 ja Mickelsson 1999, 127-129. Poikkeuslaista ks. myös Jakobson 2003, 60 ja Häkkinen & Lagerbohm 2001, 638-639.

⁶²⁹ Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007.

⁶³⁰ Seppo Kovalan haastattelu 22.5.2007; Timo P. Niemisen haastattelut 21.6. ja 4.9.2007.

hoitoon etenkin Teiskon alueella. Tulokset aloitteista jäivät yleensä laihoiksi. Menestyksekkäin aloite oli vuodelta 1976. Siinä kaupunginhallitus velvoitettiin saattamaan aloitteet valtuuston käsiteltäväksi kahden vuoden kuluessa niiden jättämisestä, lisäksi hallituksen oli annettava valtuustolle vuosittain luettelo aloitteista, joita ei edellisen vuoden aikana ollut ehditty käsitellä.⁶³¹

Kaupungin kunnallispolitiikan hoito saattoi olla miten arkipäiväistä tahansa, mutta julkisuudessa aseveliakseli sai kyseenalaisen maineen ja myyttiset mittasuhteet. Porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajana Yrjö Silokin sai silloin tällöin osumia kansandemokraattisten toimittajien ristitulesta⁶³². Silon tunnettuja kiistakumppaneita oli mm. Mauri Sirnö, lehtimies ja Skdl:n kaupunginvaltuutettu, joka hyökkäsi sekä kirjoituksissaan että valtuustosalissa Siloa ja muuta porvarillista ryhmää vastaan. Sirnön tapa käydä debattia oli rajua.⁶³³ Kyky hallita julkista keskustelua siirtyi 1970-luvulla aseveliakselilta sen vastustajien käsiin ja oli osaltaan murentamassa asevelivallan perustuksia.

Asetelma kävi ilmeiseksi, kun Helsingin Sanomissa julkaistiin sunnuntaina 12.2.1978 Sakari Määttänen kirjoittama artikkeli *Tampere umpikujassa*. Siinä Tampere julistettiin ”poliittiseksi pussinperäksi”, jossa valta oli Pekka Pomo Paavolan ”mafialla”.⁶³⁴ Mafiasyytökset sinänsä seuraavat valtaryhmittymiä lähes automaattisesti, sillä siinä missä sisäpiiriläiset liittävät toimintaansa positiivisia määreitä kuten konsensus, harmonia, tehokkuus ja joustavuus, ulkopuolisilla on taipumus väheksyä verkostoja klikkeinä, joihin liittyy salailua ja oman edun tavoittelua. Verkostoitumiseen liittyy varjopuolensa, sillä aina löytyy niitä, jotka suljetaan yhteistyön ulkopuolelle.⁶³⁵

Toimittaja Määttänen käytti artikkelissaan hyväkseen huhuja, joiden mukaan Pekka Paavolalla ja Yrjö Silolla oli huonot suhteet presidentti Kekkonen kanssa. Erkki Lindfors oli vaalinut suhteitaan Kekkoseen presidentin ystävän kauppaneuvos Kalle Kaiharin kautta⁶³⁶. Paavola puolestaan pyrki

⁶³¹ Tampereen kaupunginvaltuuston päätösluettelot 28.1.1976 ja 4.8.1976; rauenneista aloitteista ks. myös 4.6.1975, 28.1.1976 ja 2.6.1976. Konkreettisiin tuloksiin johti vuonna 1976 myös aloite raskaasti liikennöityjen katujen varsilla olevien asuntotonttien omistajien kadun kunnossapitorasituksen lieventämisestä.

⁶³² Esimerkiksi Hämeen alueradion aluekatsauksesta Yrjö Silo valitti Yleisradion hallintoneuvostolle, oikeuskanslerille ja eduskunnan oikeusasiamiehelle asti; Silon kirjelmä Oy Yleisradio Ab:n hallintoneuvostolle 10.2.1976 ja Oikeusasiamiehen päätös 17.2.1976, YSA. Aluekatsaus oli uutisoitunut Silon vaatineen äyrin hinnan nostamista talousarvion keskustelussa 4.12.1975, vaikka Silo oli tähdentänyt äyrin hinnan säilyttämistä entisellään.

⁶³³ Seppo Kovalan haastattelu 22.5.2007.

⁶³⁴ Sakari Määttänen, HS 12.2.1978 s. 13. Myös Turun kaupunginjohtoa on syytetty ”mafiaksi” ja ”juntaksi”, ks. Jauhiainen 1995, 306-307.

⁶³⁵ Ks. Hay 1998, 38, 40-41 ja Hoff 2003, 55-57.

⁶³⁶ Ks. Kaiharin elämäkertateos *Kun keinot loppuu niin konstit jää*, Kaihari 1984.

hoitamaan suhteet presidenttiin asiapohjalta eikä käyttänyt Kaiharia välikätenä⁶³⁷. Kekkonen vahva asema presidenttinä aiheutti sen, että henkilökohtaiset mielipiteet oli kunkin taustayhteisön parasta ajatellen jätettävä syrjään. Silo ei ollut avoimesti Kekkos-vastainen, sillä tästä olisi voinut olla haittaa yliopiston kannalta. Toisaalta Siloa ei myöskään häirinnyt ajatus Paavolan ja Kekkonen vähemmän hyvistä väleistä.⁶³⁸

Toisen tasavallan kaudella luottamuksellisten suhteiden vaalimisesta Neuvostoliittoon tuli pysyvä osa poliittista järjestelmää. Ulko- ja sisäpolitiikka kietoutuivat yhteen siten, että ulkopoliittikka heijastui puolueiden väliseen sisäpoliittiseen valtapeliin. Tämä heijastui esimerkiksi presidentin sisäpoliittisen vaikutusvallan lisääntymiseen.⁶³⁹ Tamperelaiset asevelipoliitikot eivät ilmeisesti saaneet valtakunnanpolitiikassa sellaista pysyvää painoarvoa kuin tavoittelivat. Tämä selittää osaltaan heidän valtapyrkimystensä kanavoitumista paikallispolitiikkaan.

Määttäsen artikkeli herätti keskustelua lisäksi säätiöjärjestelmästä. Toimittaja kertoi Lindforsin siirtäneen lähes 50 miljoonan markan omaisuuden osakeyhtiöille kuten Kauppahäme, Särkänniemi ja Saunasäätiö.⁶⁴⁰ Aamulehden vastineessa valtuustoryhmien puheenjohtajat Yrjö Silo (kok), Arvo Sipilä (sd) ja Leo Suonpää (Skdl) torjuivat Määttäsen väitteet jyrkästi.⁶⁴¹ Tampereesta muodostui julkisuudessa mielikuva säätiöiden ja kunnallisten yhtiöiden kaupunkina, joka liikutteli Saunasäätiön ja Särkänniemi Oy:n avulla talousarvion ohi ”suuria rahavirtoja”.⁶⁴²

Määttäsen artikkelin mukaan aseveliakseli johti Tamperetta virkamiesvaltaisesti ja epädemokraattisesti. Aamulehden vastineessa Skdl:n valtuustoryhmän puheenjohtaja Leo Suonpää yhtyi tähän näkemykseen: ”Tosiasiassa kaupunginhallitus hyväksyy, mitä sille esitetään, valtuusto samoin. Kyllä se niin on, että esitys on valmisteltu sosiaalidemokraattisen ryhmän ja virkamiesten kesken. Jos tämä on demokratiaa, on se kumileimasindemokratiaa.”⁶⁴³ Kumileimasin keskustelu oli osaltaan seurausta kunnanvaltuuston ja kunnanhallituksen ristiriitaisesta roolijaosta. Vallan luisuminen valtuustolta muutaman luottamushenkilön ja viranhaltijan käsiin ei ollut vain tamperelainen tai aseveliakseliin liittynyt ilmiö, vaan Suomen kunnissa varsin tavallista.⁶⁴⁴

⁶³⁷ Arvo Sipilän haastattelu 6.11.2007; Paavolan ja Kekkonen suhteista myös Santamäen haastattelu 1973, nauha 6124 TaY kansanperinteen arkisto.

⁶³⁸ Pekka Paavolan haastattelu 30.8.2007. Historiantutkimuksen Kekkos-kuvasta ks. Majander 2004, 113-116.

⁶³⁹ Alasuutari 1996, 168-175; Majander 2004, 109-110.

⁶⁴⁰ Sakari Määttänen, HS 12.2.1978.

⁶⁴¹ AL 7.3.1978 s. 6-7.

⁶⁴² Sinisalmi 1999, 121.

⁶⁴³ AL 7.3.1978 s. 6-7.

⁶⁴⁴ Hoikka 1991; Oulasvirta 1992, 83; Ylönen 1993; Sinisalmi 1999, 211 sekä Harisalo ja Stenvall 2002, 82.

Kumileimasinkeskustelussa ei niinkään hiertänyt se, että ryhmäkohtaisesti esiinnyttiin yhtenäisesti jonkin ratkaisun takana. Kynnyskysymys oli se, että ”poliittisen asevelvollisuuden” mukaisesti aseveliakselin toiminta edellytti porvarien ja sosialidemokraattien yhteistyötä perinteisen oikeisto–vasemmisto-rajan yli ja jätti Skdl:n sivustaseuraajaksi. Aseveljet rakensivat omaa identiteettiään korostamalla aatteellista vastakkaisuuttaan Skdl:n kanssa. Kyse ei ollut mieskohtaisista vihamielisyyksistä aseveljien ja Skdl:n edustajien välillä kunnallispolitiikassa vaan ryhmäpsykologisesta ilmiöstä, siitä että ryhmät saavat merkityksensä vasta vertailussa toisiin ryhmiin.⁶⁴⁵

Asetelmaa meidän ja muiden, ystävien ja vihollisten välillä on pidetty poliittisen toiminnan peruselementtinä. Periaatteessa vasemmiston ja oikeiston poliittinen jako on legitiimi tapa käsitellä erimielisyyksiä, sillä se on parlamentarismin säätelemää⁶⁴⁶. Ryhmäidentiteettiä ei silti tulisi pelkistää vain poliittisista rajoista ja vastakkaisuuksista muodostuvaksi käsitteeksi⁶⁴⁷. Skdl oli porvarien ja SDP:n ryhmän ohella yksi Tampereen kaupunginvaltuuston kolmesta suuresta ryhmästä, jonka kanssa kunnallispolitiikassa oli tultava toimeen. Ilmeisesti aseveljien vastakkaisuus Skdl:n kanssa oli pikemminkin poliittisessa diskurssissa tarpeellinen representaatio kuin akuutti ongelma.

Alun perin Sdp oli halunnut porvareiden kanssa yhteistyöhön kommunismin uhan takia 1940-luvulla. Valtakunnanpolitiikassa Skdl:n vierastaminen yhteistyökumppanina kuitenkin päättyi viimeistään vuoden 1966 vaaleissa. Tampereen kunnallispolitiikasta konkreettinen asevelihenki kuoli Erkki Lindforsin mukana 1969. Akuuttia käytännön syytä aseveliyhteistyön jatkamiseen ei enää ollut. Kokoomus oli kuitenkin halukas pitämään asevelihenkeä edelleen yllä. Puolue päti erityisesti kunnallispolitiikassa, kun se valtakunnanpolitiikassa oli joutunut oppositioon.

Porvarien kunnallispoliittinen valta Tampereella vahvistui yhteistyöstä sosialidemokraattien kanssa, joilla lisäksi oli kaupunginjohtajan vakanssi. Tämä ei silti estänyt sitä, että rivivaltuutettu saattoi kokea yhteistyön epämukavaksi, varsinkin kun sovittavista asioista neuvottelemisen oli lähinnä ryhmänjohtajan tehtävä. Valtuustossa ”poliittinen asevelvollisuus” aatteen ja maan hyväksi saattoi käytännössä muuttua ryhmätaktiseksi peliksi. Puheet kumileimasinpolitiikasta ja ”Paavolan

⁶⁴⁵ Ryhmädynamiikasta ks. Hogg 2001, 56-62; Melucci 1996, 73-74.

⁶⁴⁶ Ks. Mouffe 2005, 20, 30.

⁶⁴⁷ Norval 2000, 223-225.

mafiasta” olivat keino arvostella akselin toimintatapoja ja lähteä purkamaan kunnallispolitiikasta niitä käytäntöjä, joita aseveliyhteistyöstä yhä oli jäljellä.

Tiensä päähän tamperelaisen aseveliakselin politiikka tuli lopullisesti vasta 2000-luvulla, kun kokoomuslaisen Timo P. Niemisen valinta Tampereen pormestariksi johti sosialidemokraattien ja porvarien yhteistyön katkeamiseen syyskuussa 2006⁶⁴⁸. Nimitys aseveliakseli ei tehne paluuta ja aseveliakselin alkuperäinen kytkös sota-aikaan ja aseveliyhdistyksen toimintaan on menettänyt merkityksensä.

Aseveliakselin perintö säilyi Tampereella hämmästyttävän pitkään sen jälkeen kun sotasukupolvi itse oli jo luopunut poliittisesta vastuusta. Aseveljien identiteetti oli niin kiteytynyt kaupungin kunnallispolitiikkaan, ettei sosialidemokraattien ja porvarivaltuutettujen seuraava sukupolvi osannut siitä erottautua. Sotasukupolven väistyminen seurasi luonnollista sukupolvien kiertokulkua ja poliittinen vahdinvaihto tapahtui ilman erityistä loppunäytöstä. Kunnallispolitiikan arki jatkui päivänkohtaisten kysymysten seurattuna toistaan, mutta talvisodan hengen isänmaallisine ja suomalaiskansallisine äänenpaineineen veteraanipolvi vei mukanaan hautaan.

YHTEENVETO: ASEVELJET JA SUOMALAISUUSAATE

Asevelijärjestöstä politiikkaan

Tutkimukseni alkoi kysymyksellä: Mistä aseveljien identiteetissä oli kyse? Hypoteesini oli, että aseveljien identiteetin viitekehystenä toimi suomalaisuusaate, nationalismi. Tutkimuksen edetessä kävi ilmi, että suomalaiskansallisia perusteluja oli mahdollista käyttää mitä moninaisimmissa hankkeissa, joissa asevelipoliitikot olivat mukana. Oliko nationalistinen viitekehys aseveljeyden taustatekijä vai pikemminkin seurausta aseveljien toiminnasta?

Ajatelkaamme sota-aikaa ja nuoria miehiä: Erkki Lindfors, Jaakko Hakala, Lauri Santamäki, Yrjö Silo. Mikä heitä yhdisti? He olivat kaikki miehiä, jotka pyrkivät yhteiskunnan johtopaikoille. He myös tiesivät, että tämän johtoaseman saavuttaminen vaati aktiivista toimintaa eri järjestöissä.

⁶⁴⁸ AL 1.11.2006, pääkirjoitus.

Järjestötoiminta oli tärkeää yhteiskunnallisen näkyvyyden kannalta, siinä että aseveljet opittaisiin tuntemaan ja että he saisivat kokemusta yhteiskunnallisten asioiden ajamisessa.

Sota oli kuitenkin keskeyttänyt monien järjestöjen toiminnan, miehet olivat rintamalla ja yhteiskunnan johtopaikoilla olivat vanhemmat miehet, jotka olivat kiivenneet järjestöelämän sosiaalisia tikapuita jo ennen sodan puhkeamista. Ne miehet, jotka eivät vielä olleet vakiinnuttaneet asemaansa yhteiskuntaelämässä mutta halusivat niin tehdä, kokivat olevansa väliinpuotoajia.

Sota-aika oli toisaalta luonut kysyntää aivan uudelle järjestölle. Koska rintamamiesten ja heidän perheidensä auttamiseksi ei ollut järjestöä, Aseveljien Liitolle syntyi suoranainen tilaus. Rintamamiehet olivat sen ominta kohderyhmää. Yhdistys otti tavoitteekseen sosiaalisen huoltotyön aseveljien perheiden avustamiseksi. Tätä perusteltiin sillä, että huoltotyö ehkäisisi yhteiskunnallisten levottomuuksien syntyä ja eheyttäisi Suomen kansaa. Suomalaiskansalliset perustelut järjestön toiminnalle olivat hyvä myyntivaltti varainkeruussa ja valtion tason päättäjien hyväksynnän saavuttamisessa.

Sota-aikana elettiin isänmaallisen puhunnan huippukautta. Sotilaille oikeutettiin rintaman kurjat ja hengenvaaralliset olosuhteet sillä, että oltiin pelastamassa isänmaan tulevaisuus. Sota-aikana suomalaisuusate oli tarpeellinen ajattelun ja toiminnan viitekehys. Asevelihenki tuki sotilaita sodan kaaoksen mentaalisisä hallinnassa. He olivat rintamalla lain nojalla pakollista maanpuolustustehtäväänsä suorittamassa. Siellä vaikeat olosuhteet eivät synnyttäneet sotilaissa isänmaallisia mielikuvia vaan pikemminkin kuolemanpelkoa. Tässä piili asevelihengen tehtävä. Tarkoitus oli antaa sotilaille selviytymisstrategia ja tehdä sotiminen jollain tavalla mielekkääksi. Puhe isänmaallisuudesta oli vastapainoa sodan raadollisuudelle.

Asevelihengen avulla sotilaiden mieliin luotiin konsepti maanpuolustukseen liittyvästä kunniaista, uhrimielestä ja vastuuntunnosta. Yhdessä koetut vaikeudet lisäsivät sotilaiden yhteishenkeä. Sotaponnisteluissa jokainen oli tärkeä. Veljeyttä sotilaiden välillä pidettiin yllä puheilla vihollisesta eli ”ryssästä”, uskonnollisilla käytännöillä kuten mielikuvalla suomalaisista valittuna kansana ja korostamalla ylipäällikön asemaa Aseveljien Liiton kunniajäsenenä.

Aseveljeydessä oli eri tasoja. Nimityksessä aseveli tiivistyi miesten välinen luottamus perhesidettä ja läheisyyttä kuvaavan veli-sanana käytössä. Aikaa myöten käsite liukui konkreettisesta yhä abstraktimpaan suuntaan. Luonnollinen ajatus tietysti on, että saman komppanian sotilaat olivat

keskenään aseveljiä. Heidät liitti toisiinsa pelko, eloonjäämistäistelu rintamalla ja avunanto haavoittumisen hetkellä. Astetta abstraktimmalla tasolla kaikki Suomen armeijan sotilaat olivat keskenään aseveljiä, käytännössä siten myös kommunistitaustaiset sotilaat.

Aseveli-ihmisen ihanne luotiin Aseveljien Liiton piirissä. Tämä oli jatkumoa suomalaisuuden rakennustyölle, johon sivistyneistö oli maan itsenäistymisestä lähtien omistautunut. Suomalaisuutta konstruoitiin erottautumalla niin maan ulkoisista vihollisista (venäläiset) kuin maan sisäisen rauhan kannalta uhkaavaksi koetusta ryhmästä (kommunistit). Puheet ”talvisodan hengestä” lääkitsivät sisäisten levottomuuksien pelkoa. Rauhan tultua ulkoisen viholliskuvan ylläpito ei ollut enää soveliasta. Tällöin aseveljet keskittivät tarmonsensa sisäisten uhkien torjumiseen. Enää Skdl:n kannattaja ei ollut ”veli”.

Aktiivisimmat aseveljet olivat Suomen Aseveljien Liiton toimihenkilöitä. Aseveljistä oli kehittymässä poliittinen voimatekijä, mutta tämä kilpistyi Aseveljien Liiton lakkauttamiseen tammikuussa 1945. Aseveljeys jäi tästä huolimatta elämään ”poliittisena asevelvollisuutena”. Liiton lakkauttaminen lisäsi aseveljien pelkoa Skdl:n vaikutusvallan kasvusta. Aatteellinen vastakkaisuus Skdl:n kanssa säilyikin aseveljien poliittista toimintaa määrittävänä elementtinä vuosikymmeniä. Kansandemokraatit olivat aseveljien identiteetin määrittelyssä tärkeä vastaryhmä.

Sodan jälkeen aseveljien yhteishengen funktioksi tuli toimia jälleenrakennuksen käyttövoimana. Tavoitteena oli yhteiskunnallisen kehityksen hallinta. Tämä vaati sitä, etteivät sotilaat jääneet rintamamuistoihinsa vaan suuntasivat katseensa eteenpäin. Poliittinen toiminta antoi aseveljille keinon tuntea, että oma elämä ja yhteiskunnan kehitys olivat hallittavissa. Aseveljeys rintamalla vaihtui toimintaan aatteen ja maan hyväksi suomalaisessa yhteiskunnassa.

Sotakokemus ei ollut välitön syy sille, että osa sotasukupolvesta hakeutui poliittiseen toimintaan. Poliitikko olisi houkutellut yhteiskunnallisesti suuntautuneita toimijoita ennen pitkää joka tapauksessa. Järjestötoiminta sodanaikaisessa aseveliliikkeessä vaikutti kuitenkin siihen, että ryhmän nimeksi vakiintui aseveliakseli. Aseveljeys oli se yhteys, josta heidät tunnettiin. Aseveli-nimitys loi poliittisen subjektin heidän toiminnalleen, ryhmäidentiteetin.

Oleennaista oli, että Aseveljien Liitossa ja Sotainvalidien Veljesliitossa toimiminen totutti tekijänsä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Sotasukupolvella oli tai se ainakin tavoitteli aktiivista otetta elämään, työntekoon ja yhteiskuntaan, ja tämä kanavoitui yhdistys- ja järjestötoimintaan. Se oli

väylä, jolla aseveliakseli teki abstrakteista poliittisista tavoitteistaan käytännön todellisuutta. Asioita haluttiin ajaa itse ja vaikuttaa niihin kunta- ja maakuntatasolla. Toiminta kansalaisyhteiskunnassa eli yhdistyksissä ja järjestöissä oli osa aseveljille luontevaa keskinäistä kanssakäymistä.

Sotakokemus ei välttämättä silti ollut edellytys yhteisten asioiden hoitamiselle. Asevelipoliitikoille tärkeiden hankkeiden vaikuttimet eivät periytyneet sotavuosilta vaan 1950- ja 1960-lukujen päivänpolitiikasta. Korkeakouluhankkeen taustalla oli valtakunnallinen hajasijoituspolitiikka ja suurten ikäluokkien aikaansaama oppilastulva. Lääketieteellisen tiedekunnan perustamisen puolesta vaikutti lääkäripula sekä vuoden 1972 kansanterveyslaki, joka lisäsi lääkäreiden kysynnän moninkertaiseksi. Läänihankkeen taustalla puolestaan oli kädenvääntö talousalueista sekä aseveliakselin halu lisätä vaikutusvaltaansa läänitasolla.

Käytännön politiikan teko oli arkipäiväistä puurtamista. Asevelipuolueiden yhteistyön siemenet oli kenties kylvetty sodan aikana, mutta yhteistyön todellinen syy oli siinä, että sen myötä päätöksenteko ja ristiriitojen käsittely kaupunginvaltuustossa muuttui yksinkertaisemmaksi. Asevelipuolueet saivat yhteistyönsä myötä enemmän poliittista painoarvoa ja selkeämmän reviiirin poliittisen toiminnan kentällä. Määrävähemmistötaktiikkansa ansiosta porvarillisesta ryhmästä tuli varteenotettava kumppani sosialidemokraateille.

Erkki Lindfors (sd) kohosi 1940-luvun lopussa Tampereen apulaiskaupunginjohtajaksi ja 1957 kaupunginjohtajaksi. Tampereen kaupungin kehittäjänä hän sai porvarillisen valtuustoryhmän puheenjohtajan Lauri Santamäen tuen. Sosialidemokraattien ja porvariain yhteistyö merkitsi sitä, että Skdl ei saanut päätöksenteossa ääntään kuuluviin. Kyse oli politiikkaan liittyvästä tarpeesta vahvistaa omaa hegemoniaa ja erottautua kilpailevista ryhmistä. Aseveliryhmät keskittivät kunnallispoliittisen vallan itselleen ja tehostivat valtuuston toimintaa itselleen mieleisellä tavalla.

Tampereen alkuperäinen asevelihenki päättyi vuonna 1969 kaupunginjohtaja Lindforsin kuoltua. Myös porvarillisessa ryhmässä tapahtui vahdinvaihto, kun Santamäki varmisti seuraajakseen Yrjö Silon. Kaupunginjohtajana aloitti Pekka Paavola (sd), joka 1933 syntyneenä on sota-ajan lasten sukupolvea. Häntä ei valittu tehtäväänsä aseveliaatteen innostamana, sillä hänen valintansa takana totuttujen asevelipuolueiden SDP:n ja porvariain sijaan olivatkin porvarit ja kansandemokraatit. Alkuhämmingin jälkeen valtuustossa palattiin silti sosialidemokraattien ja porvariain yhteistyöhön. Tähän syynä ei ollut aseveljeys vaan valtuustoryhmien taktikointi. Aseveliakseli-nimitys jäi edelleen voimaan mutta se ei enää viitannut päättäjien sotakokemukseen.

Asevelipolitiikkaa toteutettiin kunnanvaltuustossa niin sanottua ”on sovittu” -politiikkaa noudattaen. Tämän käytännön arvosteleminen oli asevelipolitiikan arvostelemista ja tuli esille esimerkiksi kumileimasinkeskustelussa. Aseveliporvareilta käytäntö edellytti tiukkaa ryhmäkuria, sillä ryhmän valta päätöksenteossa ja aseveliakselin varteenotettavana osapuolena perustui määrävähemmistöasemaan, jota ei ollut varaa menettää. Aseveliyhteistyön jatkuvuuden varmistamiseksi ryhmällä täytyi olla voimakas johtaja.

Ryhmän toiminta ei aina onnistunut ilman ristiriitoja. Erityisesti naisvaltuutetut kunnostautuivat hyvä veli -sopimusten kyseenalaistajina. Kiistoista huolimatta puheenjohtaja Silo antoi Tampereen kunnalliselämästä sopuisan kuvan. Hän pyrki häivyttämään erimielisyydet kunnallispolitiikasta, koska yhdisti erimielisyydet vasemmistolaiseen politiikkaan ja asevelihengen kyseenalaistamiseen. Pohjimmiltaan myös puhe Tampere-hengestä oli ”talvisodan hengelle” sukua oleva nationalistinen diskurssi.

1970-luvun kunnallispolitiikassa aseveljeyks oli enää vakiintunut nimitys ja toiminnan tapa. Aseveljeyks oli tyhjiin puristettu ja sen loppu jäi vaille dramatiikkaa ja erityistä loppuhuipennusta. Asevelipoliitikkoja ei seurannut mikään selkeästi identiteetiltään erottautunut omailemainen ryhmä vaan nimityksessä aseveliakseli pitäydettiin edelleen 2000-luvulle asti. Sodan jälkeen luotu poliittisen toiminnan konsepti oli niin kivettynyt, että seuraajien oli helpompi jatkaa sen soveltamista kuin ryhtyä aktiivisesti muuttamaan sitä.

Sodassa vammautuneet aseveljet

Aseveljeyden ydin ei ilmeisesti ollut päivänpolitiikassa vaan järjestötoiminnassa. Aseveljien hyödyllisiksi kokemia tavoitteita ajettiin lukuisten järjestöjen kautta. Asevelihengen jatkaja aidoimmillaan oli Sotainvalidien Veljesliitto, jonka toiminnassa Aseveljien Liiton tavoin korostuivat sosiaaliset päämäärät. Perussyynä tähän oli sosiaaliturvan kaikinpuolinen kehittymättömyys 1940-luvulla.

Sotainvalidit olivat aseveljien erityisryhmä ja vammansa perusteella he olivat avun tarpeessa. Sodanjälkeiset vuodet olivat heille vaikeita. Raskaat rauhanehdot loivat tappiomielialaa ja

sotasyllisyyden varjo lankesi myös tavallisten rivimiesten ylle. Invalidit olivat näkyvä muistutus sodasta eikä heitä heti sodan jälkeen koettu kunniakansalaisina. Lisäksi he olivat heikentyneen työkykynsä tähden syrjäytymisvaarassa suomalaisesta yhteiskunnasta.

Aseveljien sukupolvi hahmotti minäkuvansa työnteon kautta ja sotainvalidien minuus oli tältä osin särkynyt. Sosiaalihuoltoon turvautumiseen liitettiin kielteinen kerjäläisyyden leima. Veljesliitolta saatu avustus ei tuntunut samalla tavalla nöyryyttävältä kuin kunnan huoltoapu. Valtiojohtoiseen sosiaalipolitiikkaan ryhmä suhtautui varautuneesti ja yhteiskunnallinen aktiivisuus kanavoitiin järjestö- ja yhdistystoiminnan kautta.

Veljesliitto koetti lujittaa invalidien omanarvontuntoa puhumalla kunniavelasta ja uhrimielestä. Kunniavelka-käsite havainnollisti sitä, että invalidien oikeus saada tukea perustui heidän sodassa isänmaan hyväksi antamaansa uhriin. Uhrimieli kuvasi tunnetta, jota kansan tuli vaalia sotaponnistuksissa ja sodan jälkeen yhteiskunnan jälleenrakentamiseksi.

Koska invalidien elämänhallinta oli kärsinyt vammautumisesta, lääkkeeksi tähän nähtiin uudelleenkoulutus ja työllistäminen. Heille työ oli oikeus, siinä missä se terveille ihmisille oli velvollisuus. Vammautuneista haluttiin tehdä työkykyisiä ja sitä kautta suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Sotamuistoihin ei arkielämässä jääty vaan elämää elettiin eteenpäin.

Sodan muistelu keskitettiin erityisiin juhlahetkiin, rituaaleihin, jotka olivat paitsi näyttäviä nationalistisia käytäntöjä, veteraaneille myös terapiaa. 1960-luvun nuorten rauhanliike piti näitä veteraanipolvelle tärkeitä sodan syyttymisen 25-vuotisjuhlallisuuksia ja sankarihaudoilla käymisiä tarpeettomina, jopa haitallisina. Suomalaiskansallinen asevelihenki oli ulkopoliittisestikin kiusallista. Presidentti Kekkonen kehotti nuoria rauhantyöhön. Myös veteraanit alkoivat esiintyä rauhan asialla, samoin puolustusvoimat. Toisaalta asevelipolvi arveli, että nuorten kasvattaminen maanpuolustustahtoon oli epäonnistunut.

Aineiston valossa ei vaikuta siltä, että aseveljet olisivat joutuneet vaikenemaan. Pikemminkin heille virisi 1960-luvulla uudelleen halu keskustella maanpuolustuksesta. Entistä rohkeammin tuotiin esiin se, että sotainvalidit olivat olleet etulinjan taistelijoita niin rintamalla kuin suomalaisen yhteiskunnan jälleenrakentamisessa. Loogisesti ajatellen myös Skdl:n kannattajissa oli sotainvalideja. Tätä asevelidiskurssissa ei tohdittu lausua ääneen.

Aseveljet puhuivat talvisodan yhteishengestä, koska he halusivat hillitä 60-luvulle ominaista yhteiskunnan moniarvoistumista. He näkivät Suomen tulevaisuuden rakentuvan vain yksimielisyydelle. He mielsivät suomalaisen yhteiskunnan rakennustyön johdossa oman ryhmänsä mutta olivat jo ikääntyvä lenkki sukupolvien ketjussa. Hegemonia-asemasta luopuminen oli kivuliasta.

Asevelihenkeä ei voitu välittää sukupolvelta toiselle kuin viestikapulaa ikään. Asevelipolven tunnepitoinen isänmaallinen diskurssi vain kärjisti näkemyseroja eikä yhteistä kieltä nuorten kanssa ollut helppo löytää. Se, mitä sodankäyneet miehet kaipasivat, oli että heidän sukupolvensa kokemat vaikeudet olisi selvemmin tunnustettu. Heidän oli vaikeampi käsitellä yhteiskunnan henkistä murrosta kuin tarttua konkreettisempiin jälleenrakennuksen ongelmiin.

Suomalaisen yhteiskunnan rakentajat

Yhteiskunnan kehitykselle oli vain yksi toivottava suunta: eteenpäin. Eri ryhmien näkemykset siitä, millä keinoilla eteenpäin päästiin, vain vaihtelivat. Aseveljiä kiinnosti erityisesti se, kuka kehitystä johti. Aseveljien mielestä sodanjälkeisen yhteiskunnan johtoasema kuului heille. Aikalaisten oli suhteellisen helppo tajuta se, että maa- ja metsätalousvaltaisesta pienviljelijäyhteiskunnasta oltiin siirtymässä kaupungistumista ja palveluvaltaista elinkeinorakennetta kohti. Poliitikkojen oli varteenotettavista johtajista käydäkseen yritettävä pysyä muutoksen vauhdissa.

Yhteiskunnan muutos oli kuitenkin omalakinen ilmiö ja loppujen lopuksi mahdoton tehtävä yksittäisten ihmisten hallittavaksi. Mitään ei oikeastaan ollut tehtävissä esimerkiksi maaltapaon pysäyttämiseksi, mutta tätä ei vain tohdittu sanoa ääneen. Sitä innokkaammin poliitikot niin valtion, maakunnan kuin paikallistasollakin yrittivät ohjata muutosta suunnittelutoiminnan, aluepolitiikan, sosiaalipolitiikan ja koulutuspolitiikan keinoin.

Jälleenrakentajat uskoivat optimistisesti, että yhteiskunnan kehitystä voitiin ohjata ja että tämä vaati vain suunnitelmallisuutta. Suunnitteluinnostus valtasi Suomen. Muun muassa ylioppilasmaailmassa otettiin tavoitteeksi luoda uusi, voimakas ja yhtenäinen Suomi. Kun sota-aikana kansakunnan tulevaisuus oli monesti vaikuttanut epävarmalta, ei liene ihmeteltävää, että rauhan tultua sotasukupolvi halusi hallita olevaa ja tulevaa.

Yhteiskunnan johtoaseman tavoittelua motivoi sitä kautta saatava yhteiskunnallinen arvostus. Tämä olisi sitä suurempaa, mitä ansiokkaammin oli toimittu. Ehkä tämän vuoksi asevelipoliitikoilla oli taipumus ajatella, että suomalainen yhteiskunta oli jollakin tapaa vaarassa ja he itse olisivat avainasemassa epäkohtien ratkaisemiseksi. Väki muutti työn perässä kaupunkiin ja tätä pidettiin haitallisena, sillä perinteinen maaseutuvaltainen elämäntapa nähtiin ihanteellisena ja jopa takeena maan itsenäisyydelle ja elinvoimaisuudelle.

Suomen asutuspolitiikka oli ollut maaseutukeskeistä niin kansalaissodan kuin toisen maailmansodan jälkeenkin. Tällä oli yhteiskuntarauhaa säilyttävä funktio. Kun talonpoikaisen yhteiskunnan pienviljelijäprojekti alkoi purkautua, pelättiin odotettavissa olevan ongelmia. Maaseudun autioitumisen pelättiin lisäävän syrjäytymistä. Vasta vähitellen alettiin oivaltaa, että Suomen taloudellinen nousu edellytti kaupungistumista.

Suunnittelijat hahmottivat yhteiskunnan dynaamiseksi ja nopeasti muuttuvaksi. Syrjäytymistä uskottiin ehkäistävän koulutuksen ja elinkeinoelämän monipuolistamisen avulla. Samaan tähtäsi myös hyvinvointivaltion kehittäminen. Aseveljien sosiaalipolitiikka perustui mielikuvalle köyhästä rintamatoverista. Kansallisen eheyttämisen nimissä sosiaalipolitiikkaa käytettiin kumouksellisten voimien vastustamiseen. Rintamamiehet olivat lähtöisin kaikista yhteiskuntaluokista, joten sosiaaliturvaa laajennettiin koko kansaa koskevaksi. Toisaalta suhtautuminen esimerkiksi työttömyyskorvauksiin oli pitkään kiistanalaista.

Hyvinvoinnin edistämisen ja taloudellisen kasvun nähtiin kulkevan käsi kädessä. Taloudellinen toiminta haluttiin nähdä suomalaisuuden asian ajamisena siinä missä kulttuurin edistäminenkin. Uhkakuva Suomen jäämisestä periferiaksi naapurimaiden talouden kasvaessa innosti suomalaisen hyvinvointivaltion kehittämistä. Suunnittelun lähtökohdat eivät Suomessa tai Tampereella silti olleet sukua Neuvostoliiton 5-vuotisohjelmille vaan suunnittelusta olivat innostuneet porvarillisetkin tahot.

Maakunnan uskottiin olevan se kenttä, jolla valtakunnan rakennustyö toteutettaisiin. Pirkanmaan Maakuntaliiton perustajat nivoivat maakuntahengen isänmaallisuus-diskurssinsa osaksi. Ydinajatuksena oli Tampereen ja sitä ympäröivien kuntien yhdistäminen ”taistelunvalmiiksi” etujärjestyksi. Taistelunvalmius-käsite periytyi sotavuosilta ja heijasti aseveljien tapaa jäsentää maailma uhkiin ja mahdollisuuksiin, joihin voitiin omalla toiminnalla vaikuttaa.

Maakuntaliitto otti tavoitteekseen maakunnan työllisyyden parantamisen, elinkeinojen kehittämisen palveluvaltaisempaan suuntaan ja oman läänin perustamisen. Teollisuus-Suomen osana Pirkanmaa luettiin maan kehittyneimpiin alueisiin eivätkä sen ongelmat olleet valtakunnan päättäjien ensisijainen huolenaihe. Oma lääni olisi antanut aseveliakselille paremmat mahdollisuudet hallita sitä, miten sen aluetta – Pirkanmaata – kehitettiin.

Työllisyyskysymykseen liittyi läheisesti maakunnan liikenneolojen kehittäminen. Tie- ja ratahankkeet työllistivät paljon työttömiä. Samalla ne olivat konkreettisia maakunnan valtapiirin levittäjiä. Liikenneyhteydet määrittivät talousalueen kulloisetkin rajat. Talousalueen rajojen muokattavuudesta oli myös haittaa, sillä puolueetonta tuomaria ratkaisemaan eri kaupunkien ”etupiirijakoa” ei löytynyt. Vuoden 1962 läänilaista huolimatta aseveliakseli ei ollut kyllin voimakas runnomaan Tampereen / Pirkanmaan lääniä toteutukseen asti.

Asevelipoliitikkojen yhteiskunnallinen toiminta Tampereen talousalueella saavutti kirkkaimmat voittonsa koulutuspolitiikan alalla. 1950-luvulla kiinnostus koulutuskysymyksiin ilmeni aktiivisuutena niin ammattikoulutusolojen kehittämisessä kuin korkeakoulunkin saamisessa Tampereelle. Ammattikoulutuksen ajateltiin hillitsevän niin yhteiskunnallista tyytymättömyyttä, maaltapakoa kuin ylioppilastulvaakin. Korkeakoulun tehtävänä oli luoda Tampereesta sivistyskaupunki siinä missä Helsinki ja Turkuakin. Tamperelaiset korkeakoulumiehet hahmottivat kuvaa yliopistosta tulevaisuuteen suuntautuneena oppilaitoksena, joka kehitti oman aikansa dynaamisen yhteiskunnan tutkimusta ja ohjasi opiskelijoita muuttuvan yhteiskunnan uusille ammattiurille. Tiedon tason uskottiin edistävän taloudellista kasvua ja hyvinvoinnin lisääntymistä.

Korkeakoulun saamista perusteltiin jälleen suomalaisuusaatteella, jossa korkeakoulutus nähtiin Suomen itsenäisyyden lujittajana. Puhuttiin Tampere-johtoisen kulttuurin kultakauden aloittamisesta ja asevelidiskurssin sotaisia kielikuvia hyödyntäen jopa kulttuuripoliittisesta sissisodasta. Sota oli konteksti, johon aseveliakselin oli luontevaa rinnastaa myös rauhan aikana käymänsä ”taistelut”. Samoin kuin sodassa suurten hankkeiden toteuttaminen edellytti ”uhrimieltä” kaikilta kansalaispiireiltä.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuonna 1966 saama yliopistostatus mahdollisti myös lääketieteellisen tiedekunnan perustamisen Tampereen Yliopistoon vuonna 1972. Tiedekunnan puuhamiehet havaitsivat yhteiskunnassa yleisesti 1950- ja 1960-luvulla virinneen kiinnostuksen

kansanterveyden kehittämiseen ja hyödynsivät tätä trendiä lääketieteellisen tiedekunnan saamisessa. Tamperelaiset kokivat hankkeensa jälleen asevelihengen ilmentäjänä ja kamppailuna Kuopion vastaavanlaisen ja samanaikaisen hankkeen kanssa.

Aseveljien kulttuuripolitiikan kohtaloksi koitui 1960-luvun lopulla se, että opetusministeriö keskitti korkeakoulupolitiikan johdon itselleen ja pani suitset Tampereen Yliopiston omapäiselle kehittämiselle. Myös opiskelijaliike oli yliopiston valtiollistamisen kannalla. Siinä missä 1950-luvun ylioppilaspolitiikka oli asevelihenkistä ja ylioppilaita pidettiin Suomen kansan toivoina, asevelimiesten järkytykseksi opiskelijoita innostivat 1960-luvulla muut kuin suomalaiskansalliset tavoitteet.

Asevelihenkinen ”kulttuuritahto” ei enää riittänyt ylläpitämään useamman tiedekunnan ja tuhansien opiskelijoiden yliopistoa. Rahavaikeuksien tähden Tampereen Yliopiston valtiollistaminen oli ainoa vaihtoehto. Talusjohtaja Silon mielestä valtiollistaminen mitätöi kaupungin ja maakunnan yliopistolle antaman tuen merkityksen. Tampereen Yliopiston Tukisäätiön perustamisesta tuli siten konkreettinen tunnustuksenosoitus maakunnalle.

Valtiollistaminen katkaisi yliopiston ja Tampereen kaupungin napanuoran mutta toisaalta turvasi oppilaitoksen toiminnan jatkumisen. Yliopistolla oli myös oma vaikutuksensa Tampereen alueen elinkeinorakenteeseen. Työläiskaupungista oli tullut palveluiden ja hallinnon kaupunki. Tässä mielessä asevelipoliitikot onnistuivat tavoitteessaan.

Yliopisto oli ollut tärkeä hanke myös Skdl:n poliitikoille, sillä koulutusmahdollisuuksien parantamisella oli yhteiskunnan tasa-arvoa lisäävä vaikutus. Lindforsin ja Santamäen rinnalla Leo Suonpää oli vaikuttanut korkeakoulun saamiseksi Tampereelle. Siten yliopisto ei ”kuulunut” aseveljille vaan kaikille alueen asukkaille ja ennen kaikkea opiskelijoille.

Identiteetin ja nationalismien suhde

Aseveljeyys oli ennen kaikkea puhunnan väline, ryhmän tapa hahmottaa identiteettinsä. Ryhmä sai aseveljeydestään vahvistusta identiteetilleen suomalaisuuden edistäjinä. Käytännön politiikan teossa suomalaisuusaatetta ei aina silti tarvittu. Karuimmillaan politiikka oli eräänlaista peliä, valtuusto-

ryhmien kamppailua vaikutusvallasta. Koska ajatus politiikasta pelinä sisälsi myös kielteisiä konnotaatioita, arvostelun vastapainoksi poliitikot kokivat tarvetta korostaa aseveljeyden aatteellista puolta, isänmaallista syntyhistoriaa, kansan yhtenäisyyttä ja aseveljien suomalaiskansallista tehtävää.

Käsite aseveljeydestä oli sotilaiden sukupolvelle tuttu, joten siihen oli erilaisten tavoitteiden yhteydessä helppo vedota. Ihminen ei ilmeisesti omaksu älyllisesti monimutkaisinta mahdollista identiteettiä ja aaterakennelmaa sen taustalla, vaan tarttuu tunnepohjaisesti siihen minäkuvaan, joka on helpoimmin käsillä ja jolla on yhteiskunnassa sillä hetkellä muutenkin kannatusta. Aatteen kannatusta lisää, jos kannattajilla on myös pääsy yhteiskunnallisesti arvostettuun asemaan.

Isänmaallisuuden korostamisen funktiona oli saada omalle aseveliryhmälle positiivinen tunne- ja arvolataus. Isänmaallisuus oli konventionaalinen ja hyväksytty tapa perustella poliittista toimintaa. Ihmisellä saattaa olla suorastaan tarve kokea isänmaallista tunnetta, mikäli hän pitää tätä hyvän kansalaisen tunnusmerkkinä. Hyvän poliitikon myös odotetaan sanovan, että hän toimii koko kansan parhaaksi sen sijaan, että hän julistaisi ajavansa vain pienen eturyhmän asiaa.

Nationalismissa ei välttämättä ollut mitään negatiivista silloin, kun perustettiin kouluja tai toimittiin maan talouden ja työllisyyden hyväksi. Nationalismin kääntöpuoli oli kuitenkin kansan erottelemisessä ”kunnan suomalaisiin” ja niihin, jotka eivät täyttäneet kriteerejä. Aseveljien kielteinen suhtautuminen kansandemokraatteihin oli ristiriidassa talvisodan hengen ydinajatuksen, kansan yhtenäistymisen kanssa. Kansan eheyttämiseksi ei olisi tarvittu isänmaallisia juhlapuheita vaan avointa keskustelua ja arvopluralismia.

Myös Skdl:n kannattajat olivat taistelleet talvi- ja jatkosodassa, mutta heidät jätettiin aseveljeyden ulkopuolelle. Tämä pohjautui sisällissotavuodelta 1918 periytyviin epäluuloihin. Skdl:n kannattajat eivät myöskään jakaneet aseveljien diskurssia ”talvisodan hengestä”. Tämä ilmeisesti oli eräs syy sille, miksi aseveljet vieroksuivat heitä: Skdl:n toiminta oli mentaalinen uhka asevelisocialistien ja aseveliporvarien vastalöytyneelle keskinäiselle yhteishengelle.

Skdl:n toiminta ei ollut realistinen uhka maan tulevaisuudelle, mutta pelkojen esillä pito korosti aseveljien oman toiminnan tärkeyttä. Kommunismi aatteena ei toisaalta ollut aseveljien noin vain poistettavissa. Kansandemokraateillakin oli oikeus olla mukana suomalaisen yhteiskunnan rakentamisessa. Aseveljien käsitepari ”talvisodan hengestä” ja kommunismin pelosta oli kuitenkin

tehokas representaatio tunteista, joiden avulla oli helppoa identifioida itsensä sodanjälkeisessä maailmassa.

Yhteiskunnallinen tilanne tai sosiaalinen konteksti määrää sen, mitä tunteita ylipäättään voi ilmaista. Kommunismin pelkoon ei luonnollisesti vedottu silloin kun haluttiin vaikuttaa Skdl:n kannattajakuntaan. Aseveljien keskinäisissä diskursseissa yhteiskunnallisen radikalismien pelkoon puolestaan oli luontevaa vedota puhuttaessa esimerkiksi sosiaalipolitiikan tarpeellisuudesta tai ylioppilastulvan seurauksista yhteiskunnan vakaalle kehitykselle. Mikäli asevelipoliitikko olisi ilmaissut kommunistisympatioita, hän olisi asemoinut itsensä oman viiteryhmänsä ulkopuolelle.

Aseveljet olivat omaksuneet sotavuosina ajatusrakennelman, jonka valossa yhteiskunnalliset tehtävät olivat puolustus- tai hyökkäystaisteluita: he tarvitsivat mielikuvia me-hengestä, joukkovoimasta, johtajista ja tietysti myös vastustajista. Nationalismi antoi välineet käsitellä näitä representaatioita. Kyse ei ollut niinkään siitä, että nationalismi olisi ylläpitänyt aseveljeyttä, vaan siitä, että aseveljeys vaikutti nationalismia ylläpitävästi. Aate saa käyttövoimansa niiltä, jotka sitä ylläpitävät. Nationalismi ei ole toimija vaan kannattajiensa toiminnallaan luoma konstruktio.

Suomalaisuusaate ei synnyttänyt aseveljeyttä vaan aseveli-identiteetin omaksuneet miehet tuottivat suomalaisuusaatetta. He loivat oman käsityksensä suomalaisuudesta sekä omasta roolistaan Suomen rakentajina. Aseveljet yhdistivät identiteettinsä ”oikeaan” tapaan olla suomalaisia, mutta ”aseveli-ihmisen” ihanne jäi utopiaksi. Suomalaisia ei voinut äänestyskäyttäytymisen perusteella jakaa vuohiin ja lampaisiin. Suomalaisuuden sisältö ei ollut kenenkään, ei edes aseveljien, lopullisesti määriteltävissä.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Yrjö Silon yksityisarkisto. (YSA)

Yrjö Silon sotilaspassi ja päällystökortin kantakortti, Pirjo-Maija Rekolan hallussa.

Meri Veijo, Tukikohta. Romaani. Otava, Helsinki 1964, II p. Teoksen lyijykynämerkinnät Yrjö Silon kirjoittamat; Pirjo-Maija Rekolan hallussa.

Kansallisarkisto. (KA)

Suomen kansanpuolueen arkisto, kansio 7.

Opetusministeriön arkisto.

Korkeakouluneuvoston Lääketieteiden jaoston asiakirja 28.12.1967.

Pirkanmaan Liiton arkisto. (PLA)

Pirkanmaan Maakuntaliiton toimintakertomukset 1956–82.

Pirkanmaan Maakuntaliiton hallituksen pöytäkirjat 1956–82.

Pirkanmaan Maakuntaliiton hallituksen työvaliokunnan pöytäkirjat 1956–82.

Pirkanmaan Maakuntapäivien pöytäkirjat 1956–82.

Pirkanmaan Maakuntakalenteri 1957–1959.

Pirkanmaan Maakuntakalenterin / Vuosikirjan julkaisutoimikunnan pöytäkirjat 1956–81.

Pirkanmaan Maakuntalukemiston toimituskunnan pöytäkirjat 1956–1967.

Lääketieteellisen tiedekunnan perustamista valmistelevan toimikunnan kansio.

Tampere–Parkano–Seinäjoki –rautatiekomitean kansio.

Esitelmiä-kansio.

Tampereen Liikennealueen Seutus suunnitteluliiton pöytäkirjat 1953–56.

Tampereen Seutukaavaliitto, tutkimuslausunnot ja -suunnitelmat Dd T 1:2 Tampereen lääni.

Porvarillisen Työn Arkisto. (PTA)

Tampereen kaupunginvaltuuston porvarillisen ryhmän pöytäkirjat 1966–1982.

Tampereen kaupunginarkisto. (TKA)

Lauri Santamäen kokoelma.

Tampereen Kesäyliopiston arkisto.

Tampereen Korkeakouluyhdistyksen hallituksen ja valtuuston pöytäkirjat 1955–1962.

Tampereen yliopiston arkisto. (TaYA)

Hallituksen pöytäkirjat 1969–1982.

Taloushallituksen pöytäkirjat 1962–1969.

Taloustoimiston lähettämät kirjeet 1960–1974.

Tampereen Yliopiston Tukisäätiön asiakirjat.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun ja Tampereen yliopiston toimintakertomukset.

Tampereen yliopiston Musiikintutkimuksen laitos, Kansanperinteen arkisto.

Yrjö Silon haastattelut 1973.

Lauri Santamäen haastattelut 1972 ja 1973.

Artturi Tienarin haastattelut 1973.

Tampereen Yliopiston Kirjasto. (TaY kirjasto)

Paavo Kolin arkisto.

Tampereen yliopistollisen sairaalan arkisto. (TAYSA)

Tampereen keskussairaalapiirin kuntainliiton liittovaltuuston pöytäkirjat 1968–1972.

Tampereen keskussairaalapiirin kuntainliiton liittohallituksen pöytäkirjat 1969–1973.

Tampereen keskussairaalapiirin kuntainliiton toimintakertomukset 1959–1982.

Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen seudun alaosaston arkisto. (SV/Tre)

Toiminta- ja tilikertomukset vuosilta 1945–50 ja 1962.

PAINETUT LÄHTEET

Asiakirjalähteet

Kaupunginvaltuuston päätöslistat vv. 1972–1976, Tampere.

Kertomukset Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta vuosina 1954–1964.

Suomen asetuskokoelma vuosilta 1958–1968.

Valtiopäivät 1957–1973. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

Mietinnöt

Komiteanmietintö 1946: Invaliidihuoltokomitean mietintö N:o 1.

Komiteanmietintö 1953: Aluejakokomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1954:4. Valtakunnansuunnittelukomitean mietintö. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1954.

Komiteanmietintö 1955: Lääkärien lukumäärän lisäämistä selvittävän komitean mietintö.

Komiteanmietintö 1956: 7. Korkeakoulukomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1960: Tampereen läänikomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1962: 6. Satakunnan läänikomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1964: B 68. Hämeen läänikomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1965: A 11. Lääkäritarvetta ja koulutusmahdollisuuksia selvittävän komitean II osamietintö.

Komiteanmietintö 1965: B 72. Kansanterveyskomitean mietintö, Helsinki 1965.

Komiteanmietintö 1969: Kehitysalueiden neuvottelukunnan II jaoston mietintö kasvukeskuspolitiikasta Suomessa.

Komiteanmietintö 1969: A 11. Korkeakoulujen sisäisen hallinnon kehittämiskomitean mietintö.

Komiteanmietintö 1971: B 4. Terveystieteiden suunnittelukomitean mietintö. Helsinki 1971.

Komiteanmietintö 1971: B 35. Tampereen yliopistokomitean 1970 mietintö.

Komiteanmietintö 1982:74. Hämeen–Pirkanmaan läänitoimikunnan mietintö.

Tilastot

Suomen tilastollinen vuosikirja vuosina 1968–1982. Tilastokeskus, Helsinki.

Suomen virallinen tilasto XXIX B:6, kunnallisvaalit 1980. Tilastokeskus, Helsinki.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1960–1964. Tampereen kaupunginkanslian tilasto-osasto, Tampere.

Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1980–1981. Tampereen kaupungin tilastotoimisto, Tampere.

Yrjö Silon kirjallinen tuotanto

Silo Yrjö, artikkeli sarjassa Yliopistopolitiikan valtakunnalliset tavoitteet. Valtakunnansuunnittelu 3/1955, 19, 22-23.

Silo Yrjö, Kansalaisjärjestöjen tehtävät maakunnan suunnittelussa. Teoksessa Sipponen Kauko ja Hulkko Jouko (toim.), Yhteiskuntasuunnittelu. Tampereen kesäyliopiston yhteiskuntasuunnittelun seminaarissa 10.–14.6.1963 pidetyt esitelmät ym. Suomalaisuuden liitto, Helsinki 1963, 35-42.

Silo Yrjö, Korkeamman opetuksen hajakeskitys. Lakimies ja Yhteiskunta N:o 3 1955.

Silo Yrjö, Kuntatutkimuksesta ja sen päämääristä. Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliiton julkaisuja. Sarja A / 6 / 1954.

Silo Yrjö, Pirkanmaan lääni, Tampereen talousalueen keskeisin tavoite. Pirkanmaan maakuntakalenteri 1959 (1958), 78-82.

Silo Yrjö, Sotavammaiset Sotainvaliidiin Veljesliiton avustustoiminnan kohteena Tampereen kaupungissa 1941–1950. Tampere 1952.

Silo Yrjö, Tampereen Domus-asuntolain rakennusvaiheet, Tammerkoski 1968, 252-256.

Silo Yrjö, Tampereen talousalueen väestö ja elinkeinorakenne. Puumies, Suomen Puumiesten Liiton julkaisu 9.9.1958, 2-5.

Silo Yrjö, Tampereesta kasvaa koulutuskeskus, Nykypäivä 1968:5, 15.

Silo Yrjö, Tampere, nouseva korkeakoulukeskus. *Talouselämä* 1965, 579.

Silo Yrjö, Teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta. Tampereen Liikennealueen Seutusuunnitteluliitto, julkaisu A 10. Tampere 1955.

Silo Yrjö, Teollisuuden merkityksestä Pirkanmaan elinkeinotoiminnassa. Pirkanmaan maakuntakalenteri 1958 (1957), 218-223.

Silo Yrjö, Teollisuuden suurkaupunki, 175-vuotias Tampere. *Talouselämä* 1954 N:o 40, 911-912, 916.

Silo Yrjö, Tutkimus teknillisten ammattien ammattikoulutuksen tarpeesta Parkanon kunnassa. Tampereen liikennealueen seutusuunnitteluliitto, julkaisu 8. Tampere 1954.

Silo Yrjö, Yliopiston merkitys Tampereen kaupungille, *Tampereen Vilkku* 1966:3, 4-6.

Muut painetut lähteet

Kärnä O. A. (toim.), *Arkielämän aseveljeyttä*. Kirja päivänkysymyksistä opettajille ja muille kansalaisille. WSOY, Helsinki 1944.

Lehdistön matrikkeli 1954. Suomen Sanomalehtimiesten Liitto r.y., Helsinki.

Oittinen R. H. *Kansanvaltamme tulevaisuuden tehtävien edessä*. Teoksessa Kärnä (toim.) 1944, 93-106.

Pojärvi L. Arvi P., *Aseveljeydestä kansalaisveljeyteen*. Teoksessa Kärnä (toim.) 1944, 12-17.

Seppälä Raimo, *Yliopiston suuret laajennukset edessä*, *Tammerkoski* 1972:6, 198-201. [Yrjö Silon haastattelu.]

Tiede ja ylin opetus tulevien vuosien Suomessa. Tasavallan Presidentin helmikuun 4. päivänä 1965 asettaman työryhmän lausunto. Helsinki 1965.

LEHDISTÖ

Aamulehti.

Aviisi.

Hervannan Sanomat 1978.

Hämeen Sanomat 1962.

Hämeen Yhteistyö 1968–1982.

Nykypäivä.

Tampereen Yliopiston tiedotuksia.

Tampereen yliopistouutiset.

Uusi Suomi 1956.

Veljessanoma.

Virtain, Ähtärin, Alavuden ja Töysän Sanomat 1954.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun tiedotuksia.

Yhteiskunnallisen Korkeakoulun uutiset.

Ylioppilaslehti.

Ykoo.

KIRJALLISUUS

Aalto Alvar, Valtakunnan suunnittelu ja kulttuurimme tavoitteet. Teoksessa Suomalainen Suomi, Helsinki 1949, 261-265.

Ahola Sakari, Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä. Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportti 30. Turun yliopisto, Turku 1995.

Ahto Sampo, Talvisodan henki. Mielialoja Suomessa talvella 1939 – 1940. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja no 17. WSOY, Helsinki 1989.

Ahtiainen Pekka, Rätty Teuvo, Strömberg John ja Tervonen Jukka (toim.), Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä. Hanki ja jää, Helsinki 1994.

Aittola Tapio ja Raiskila Vesa, Jälkisanat. Teoksessa Berger ja Luckmann 1994, 213-231.

Ajo Reino, Tampereen liikennealue. Kansantaloudellisia tutkimuksia XIII. Kansantaloudellinen yhdistys, Helsinki 1944.

Ajo Reino, Valtakunnansuunnittelu. Maamme hyvinvoinnin yhteiskunnallista, taloudellista ja teknillistä pohjaa. Eripainos valtiovarainministeriön kansantalousosaston julkaisusta. WSOY, Helsinki 1948.

Alapuro Risto, Kansalaisyhteiskunta ennen sosialismin romahdusta ja sen jälkeen. Teoksessa Rydman (toim.) 1995, 391-399.

Alasuutari Pertti ja Ruuska Petri (toim.), Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Vastapaino, Tampere 1998.

Alasuutari Pertti, Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Vastapaino, Tampere 1996.

Alasuutari Pertti, Toisen tasavallan pyhät arvot ja niiden rapautuminen. Teoksessa Saarikangas, Mäenpää & Sarantola-Weiss (toim.) 2004, 258-267.

Alasuutari Pertti, Sosiaalisen todellisuuden konstruointi. Teoksessa Saksala (toim.) 1998, 178-183.

Alasuutari Pertti, Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Gaudeamus, Helsinki 2007.

Alasuutari Pertti, Älymystö ja kansakunta. Teoksessa Pertti Alasuutari ja Petri Ruuska (toim.), 1998, 153-174.

Alestalo Matti, Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Valkonen & al. 1985, 101-200.

Allardt Erik, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. WSOY, Helsinki 1966 (2. p.).

Allum Percy, Italian society transformed. Teoksessa McCarthy (ed.) 2000, 10-41.

Anderson Benedict, Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Vastapaino, Tampere 2007.

Apo Satu, Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa Alasuutari ja Ruuska (toim.), 1998, 83-128.

Augoustinous Martha, Iain Walker and Ngaire Donaghue, Social Cognition. An Integrated Introduction. Sage, London 2006 (2. p.).

Autio Veli-Matti, Suurjärjestelmien aika koittaa 1966-80. Hyvinvointivaltion koulutus- ja kulttuuripoliittiset visiot haasteeksi uudistuneelle opetusministeriölle. Opetusministeriön historia 6. Opetusministeriö, Helsinki 1997.

Autio Veli-Matti ja Heikkilä Markku, Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–65. Opetusministeriön historia 5. Opetusministeriö, Helsinki 1990.

Bang Henrik P. (Ed.), Governance as social and political communication. Manchester University Press, Manchester 2003.

Berger Peter L. ja Luckmann Thomas, Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Billig Michael, Banal Nationalism. SAGE Publications, London 1995.

von Bonsdorff Johan, Kun Vanha vallattiin. Tammi, Helsinki 1986.

Bourke Joanna, "Uusi sotahistoria". Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 21-42.

van den Braembussche Antoon, The politics of time. Reflections on time, memory and history. Teoksessa Ollila (Ed.) 1999, 171-193.

Bäckman Johan (toim.), Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. WSOY, Helsinki 2001.

Cohen Jeanine, Decoster Elisabeth & Tabariés Muriel, Paris. Urban Area, Technopolitan Spaces and Innovative Firms: The Dynamics of Innovation. Teoksessa Simmie 2001, 155-190.

Eley Geoff and Suny Ronald Grigor (eds.), Becoming National. A Reader. Oxford University Press, New York and Oxford 1996.

Eskola Antti, Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Eripainos Tiede ja Ase n:o 20/1962. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun tutkimuslaitos, Tampere 1962.

Eskola Katarina ja Peltonen Eeva (toim.), Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1997.

Eskola Seikko, Tiedepolitiikka ja korkeakoulut. Teoksessa Tommila (toim.) 2002, 222-393.

Farr Robert M. and Moscovici Serge (Eds.), Social representations. Cambridge University Press, Cambridge 1984.

Frost Catherina, Morality and Nationalism. Routledge Innovations in Political Theory. Routledge, London and New York, 2006.

Gellner Ernest, The Coming of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class. Teoksessa Gopal Balakrishnan (ed.), Mapping the Nation. Verso, London and New York, 1999 (2nd edition), 98-145.

Gellner Ernest, Nations and Nationalism. Basil Blackwell, Oxford 1983.

Haapala Pertti (toim.), Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 1993.

Haapala Pertti, Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa Saari (toim.) 2006, 91-124.

Haapala Pertti, Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennehistoria. Teoksessa Haapala (toim.) 1993, 6-24.

Haapala Pertti, Väestörakenne. Teoksessa Hämeen historia V 1986, 7-59.

Haapala Pertti, Väki vähenee – maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950–2000. Teoksessa Markkola (toim.) 2004, 233-254.

Haataja Lauri, Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Tammi, Helsinki 1988.

Haatanen Pekka & Suonoja Kyösti, Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta. Sosiaali- ja terveysministeriö, VAPK-KUSTANNUS, Helsinki 1992.

Hall Stuart, Ethnicity: Identity and Difference. Teoksessa Geoff and Suny (eds.) 1996, 339-349.

Hall Stuart, Identiteetti. Vastapaino, Tampere 1999.

Hamilton David L. (Ed.), Social Cognition. Key Readings. Psychology Press, New York 2005.

Harisalo Risto ja Stenvall Jari, Luottamus ja epäluottamus kunnanhallituksen päätöksenteossa. Suomen kuntaliitto, Helsinki 2002.

Harisalo Risto ja Miettinen Ensio, Klassinen liberalismi. Tampere University Press, Tampere 1997.

Harjula Minna, Terveiden jäljillä. Suomalainen terveyspolitiikka 1900-luvulla. Tampere University Press, Tampere 2007.

Harjula Minna, Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. *Bibliotheca Historica* 15. SHS, Helsinki 1996.

Harva Urpo, Ihminen hyvinvointivaltiossa. Kirjayhtymä, Helsinki 1964.

Harva Urpo, Korkeakoululaitoksemme desentralisaatio. Teoksessa *Suomalainen Suomi, Suomalaisuuden Liiton kulttuuripoliittinen aikakauskirja*, 1/1956, 9-14.

Hay Colin, *The tangled webs we weave: the discourse, strategy and practice of networking*. Teoksessa Marsh (ed.) 1998, 33-51.

Heinonen Jari, Kattotarinnasta monikärkiseen pohdintaan. Ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Gaudeamus, Tampere 1993.

Heinonen Jari, Pienviljelijäprojektista sosiaalivaltioon. Näkökulma suomalaisen sosiaalipolitiikan syntyyn, kehitykseen ja murrokseen 1800-luvulta nykypäivään. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 302*. Tampereen yliopisto, Tampere 1990.

Heinonen Jari, Työläismies ahdingossa? Kolme miessukupolvea rakennemuutosten Suomessa. Yliopistopaino, Helsinki 2006.

Helne Tuula & al. (toim.), *Sosiaalinen politiikka*. WSOY, Helsinki 2003.

Helne Tuula, *Sosiaalipolitiikan perusteet*. Teoksessa Helne & al. (toim.) 2003, 41-68.

Hentilä Seppo, Pelkoa vai pelottelua? Sosialidemokraattien propaganda ja kommunistit. Teoksessa Nevakivi (toim.) 1986, 115-138.

Herranen Timo, Valtakunnan sähköistyskysymys. Strategiat, siirtojärjestelmät sekä alueellinen sähköistys vuoteen 1940. *Bibliotheca Historica* 14. SHS, Helsinki 1996.

Hiillos Lauri, Alapeuso Aaro, Hartikainen Aulis, Tampereen liikennealueen seutusuunnitteluliitto ry 1952–1969. Tampere 1971.

Hinchman Lewis P. & Hinchman Sandra K., (Eds.), *Memory, Identity, Community. The Idea of Narrative in the Human Sciences*. State University of New York Press, New York 2001.

Hjerpe Reino ja Pihkala Erkki, Julkinen talous nousee suurimmaksi. Teoksessa Pihkala (toim.) 1988, 149-161.

Hobsbawm Eric, *Nationalismi*. Vastapaino, Tampere 1994.

Hoff Jens, A constructivist bottom-up approach to governance: the need for increased theoretical and methodological awareness in research. Teoksessa Bang (Ed.) 2003, 41-60.

Hogg Michael A. & Tindale R. Scott (Eds.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes*. Blackwell Publishers, Massachusetts and Oxford 2001.

Hogg Michael A., Social Categorization, Depersonalization, and Group Behavior. Teoksessa Hogg & Tindale 2001, 56-85.

Hoikka Paavo, Luottamusmiehen asema ja rooli muuttumassa. *Suomen kunnat* 2/1991, 20-23.

Honka Juhani, Keskiasteen koulunuudistus – koulutusta koko ikäluokalle. Teoksessa *Suomalaisen ammattikasvatuksen historia*. Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö, Helsinki 2000, 71-89.

Honkasalo Markku, *Suomalainen sotainvalidi*. Otava, Helsinki 2000.

Hovi Raimo, Kivinen Osmo & Rinne Risto, Komitealaitos, koulutusmietinnöt ja koulutuspolitiikan oikeutus. Ammatillisen ja akateemisen koulutuksen oikeutusperustelujen muutokset suomalaisissa koulutusmietinnöissä 1860-luvulta 1980-luvulle. Turun yliopiston julkaisuja Sarja C/73, Scripta Lingua Fennica Edita. Turun yliopiston koulutussosiologinen tutkimusyksikkö, Turku 1989.

Howarth David, Norval Aletta J. & Stavrakakis Yannis (Eds.), *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social change*. Manchester University Press, Manchester & New York 2000.

Hutton Patrick, *Mentalities, matrix of memory*. Teoksessa Ollila (ed.) 1999, 69-90.

Hyvärinen Matti, *Viimeiset taistot*. Vastapaino, Tampere 1994.

Häkkinen Vesa & Lagerbohm John, *Myytti menestystarinasta*. Teoksessa Bäckman (toim.) 2001, 635-646.

Hämeen historia V. Toisen maailmansodan jälkeinen aika. Hämeen Heimoliitto, Hämeenlinna 1986.

Hänninen Sakari (toim.), *Missä on tässä? SoPhi*, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1998.

Jaakkola Jouko, Pulma Panu, Satka Mirja & Urponen Kyösti, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan Keskusliitto, Helsinki 1994.

Jaakkola Jouko (toim.), Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VIII. Tampereen Historiallinen Seura, Tampere 1984.

Jakobson Max, *Tilinpäätös*. Otava, Helsinki 2003.

Jansson Kurt, *Maailmanjärjestön mies. Neljä vuosikymmentä kansainvälistä toimintaa*. WSOY, Helsinki 1992.

Jatkosodan historia 1. WSOY, Helsinki 1988.

Jatkosodan historia 3. WSOY, Helsinki 1991.

Jauhiainen Jussi S. ja Niemenmaa Vivi, *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere 2006.

Jauhiainen Jussi S., *Kaupunkisuunnittelu, kaupunki uudistus ja kaupunkipolitiikka*. Kolme eurooppalaista esimerkkiä. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja N:o 146, Turku 1995.

Jensen-Eriksen Niklas, Lämpimurto. Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973. Metsäteollisuuden maa 4, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1055:4. SKS, Helsinki 2007.

Jokinen Arto, Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvisota. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 141-157.

Jokinen Kimmo ja Saaristo Kimmo, Suomalainen yhteiskunta. WSOY, Helsinki 2002.

Judt Tony, The past is another country: myth and memory in post-war Europe. Teoksessa Müller Jan-Werner (ed.) 2002, 157-183.

Julkunen Martti, Taistelutahto ristipaineissa. Teoksessa Vehviläinen (toim.) 1982, 120-136.

Julkunen Raija & Vauhkonen Jussi, Suomalainen ihme – työeläkejärjestelmän synty. Teoksessa Saari (toim.) 2006, 289-319.

Junnila Tuure, Toisinajatteleva Kekkonen tasavallassa. Poliitikon ja pankkimiehen omakuva. WSOY, Helsinki 1980.

Jussila Osmo, Hentilä Seppo ja Nevakivi Jukka, Suomen poliittinen historia 1809–1999. Helsinki WSOY 2000.

Kaarninen Mervi, Harjula Minna, Sipponen Kauko, Murros ja mielikuva. Tampereen yliopisto 1960–2000. Tampere 2000.

Kaarninen Mervi, Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca Historica 5. SHS, Helsinki 1995.

Kaarninen Pekka, Kiuasmaa Kyösti, Tampereen keskussairaalan historia 1962–1987. Tampereen yliopistollinen keskussairaalaliitto, Tampere 1988.

Kaihari Kalle, Kun keinot loppuu niin konstit jää. Otava, Helsinki 1984.

Kalela Jorma, Hyvinvointivaltion rakentaminen. Teoksessa Pernaa ja Niemi (toim.) 2005a, 205-224.

Kalela Jorma, Perinteisen politiikan loppu. Teoksessa Pernaa ja Niemi (toim.) 2005b, 244-264.

Kalela Jorma, Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Työvoimaministeriö, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989.

Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1989.

Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990.

Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Opetusministeriö, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1992.

Kansanaho Erkki, Papit sodassa. WSOY, Helsinki 1991.

Kantola Anu, Vaara sisällämme. Historiallinen dokumentti hallinnan tekstinä. Teoksessa Keränen (toim.) 1998, 49-63.

Karisto Antti, Takala Pentti ja Haapola Ilkka, Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta. WSOY, Helsinki 1996 (4.–8. p.).

Karisto Antti (toim.), Suuret ikäluokat. Vastapaino, Tampere 2005.

Karonen Petri, Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Karonen ja Tarjamo (toim.) 2006, 9-22.

Karonen Petri ja Tarjamo Kerttu (toim.), Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. SKS, Helsinki 2006.

Kasvio Antti & Anttiroiko Ari-Veikko (Eds.), e-City. Analysing Efforts to Generate Local Dynamism in the City of Tampere. Tampere University Press, Tampere 2005.

Kemppainen Ilona, Isänmaan uhrit – sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. *Bibliotheca Historica* 102. SKS, Helsinki 2006.

Kemppainen Ilona, Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 229-241.

Keränen Marja (toim.), Kansallisvaltion kielioppi. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1998.

Ketonen Oiva, Yliopistopolitiikkaa tutkimassa. WSOY, Helsinki 1967.

Ketonen Oiva, Valkolakista väitöskirjaan. Korkeakoulupolitiikan näköaloja. WSOY, Helsinki 1964.

Kettunen Pauli, Globaalin talouskilpailun nationalismi. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 436-453.

Kettunen Pauli, Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino, Tampere 2008.

Kettunen Pauli, Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. Teoksessa Ahtiainen & al. (toim.) 1994, 75-114.

Kettunen Pauli, Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Tutkijaliitto, Helsinki 1997.

Kinnunen Tiina ja Kivimäki Ville (toim.), Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Minerva, Helsinki/Jyväskylä 2006.

Kiuasmaa Kyösti, Koulutusyhteiskunta. Teoksessa Hämeen historia V 1986, s. 523-593.

Kiuasmaa Kyösti, Tieteen päivistä kesäyliopistoon. Tampereen korkeakouluyhdistys 1955–1985. Tampere 1985.

Kivimäki Ville, Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 69-86.

Kivimäki Ville, Sotilaan työ, siviilin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 191-208.

Klinge Matti & al., Helsingin yliopisto 1917–1990. Helsingin yliopisto 1640–1990, kolmas osa. Otava, Helsinki 1990.

Kolbe Laura, Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960-90. Otava, Helsinki 1996.

Kolbe Laura, Pelko, Torjunta, toveruus: Kohtauksia suomalaisesta ylioppilaselämästä. Teoksessa Bäckman (toim.) 2001, 112-126.

Kolbe Laura, Sivistyneistön rooli. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1944–1959. Otava, Helsinki 1993.

Koli Paavo, Kohti koulutusyhteiskuntaa. Teoksessa Pirkanmaan vuosikirja 1963, Pirkanmaan Maakuntaliitto, Tampere 1963, 72-78.

Koselleck Reinhart, The Practise of Conceptual History. Timing history, spacing concepts. Stanford university press, Stanford, California 2002.

Kosonen Mauno, Schulman Harry ja Viitala Pentti, Suomalainen alue- ja yhdyskuntasuunnittelu. Teoksessa Kosonen & al. 1999, 11-76.

Kosonen Mauno, Schulman Harry, Valtakari Mikko ja Viitala Pentti, Suunnittelualueena Suomi. Yliopistopaino, Helsinki 1999.

Kuisma Markku, Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa. WSOY, Helsinki 1997.

Kuitunen Jorma ja Siirilä Seppo, Alueellinen kehittäminen: aktiivista hyvinvointipolitiikkaa? Tampereen yliopisto, Aluetiede, Tiedonantoja n:o 23, Tampere 1984.

Kulha Keijo, Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940-1945. WSOY, Helsinki 1980.

Kupiainen Heikki ja Laitinen Erkki, Suomalaisen asutustoiminnan juuret. Teoksessa Laitinen (toim.) 1995, 29-51.

Kuusi Pekka, 60-luvun sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6, WSOY, Helsinki 1961, 2. painos.

Laine Markus and Peltonen Lasse, Regime Stability and Restructuration: From Industrial to Informational City. Teoksessa Kasvio & Anttiroiko (Eds.) 2005, 345-388.

Laine Markus ja Peltonen Lasse, Sodasta politiikkaan – Tampereen aseveliakseli ja paikallisen hallintatavan sukupolviulottuvuus. Sosiologia 4 / 2000, 37. vsk. s. 306-320.

Laine Markus ja Peltonen Lasse, Ympäristökysymys ja aseveliakseli. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere 2003.

Laitinen Erkki (toim.), Rintamalta raivioille. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. ATENA KUSTANNUS OY, Jyväskylä 1995.

Laitinen Erkki, Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus. Teoksessa Laitinen (toim.) 1995, 52-138.

Lakkala Heikki ja Randell Seppo, Paavo Koli – yliopistomies ja edelläkävijä. Acta universitatis Tamperensis, ser B. vol. 23. Tampereen yliopisto, Tampere 1984.

Landry Charles, The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators. Comedia Earthscan, London 2004 (5 p.).

Lappalainen Jussi T. (toim.) Verotushistoriaa 1. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 51, Turku 1999, 95-116.

Lappalainen Matti, Kuinka jatkosota keuhettiin sotilaallisesti. Teoksessa Vehviläinen (toim.) 1982, 50-71.

Laurila Lauri, Tampereen kesäyliopisto. Dvd-tallenne. TAMK, Taide ja viestintä, Tampere 2005.

Lehto Olli, Ei Yliopiston voittanutta. Otava, Helsinki 1999.

Lehtonen Mikko, Suomi on toistettua maata. Teoksessa Lehtonen & al. 2004, 121-147.

Lehtonen Mikko, Löytty Olli & Ruuska Petri, Suomi Toisin sanoen. Vastapaino, Tampere 2004.

Leppänen Veli-Pekka, Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita, Helsinki 1999.

Leskinen Jari ja Juutilainen Antti (toim.), Talvisodan pikkujättiläinen. WSOY, Helsinki 1999.

Liikanen Ilkka, Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 222-245.

Linni Viljo, Kunnat ja ammattiopetus. Teoksessa Teljo & al. (toim.) 1949, 52-56.

Littunen Yrjö, Yliopisto, yhteiskunta, vallankäyttö. Suomalainen Suomi, Kulttuuripoliittinen aikakauskirja 3/1968, 176-178.

Lukes Steven, Power. A radical view. Second edition. Palgrave Macmillan, New York 2005.

Luostarinen Heikki, Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö. Vastapaino, Tampere 1986.

Majander Mikko, Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51. Bibliotheca Historica 88. SKS, Helsinki 2004.

Markkola Pirjo (toim.), Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS, Helsinki 2004.

Marsh David (ed.), *Comparing Policy Networks*. Open University Press, Buckingham / Philadelphia 1998.

Maula Jere, Kaupunkien rakentaminen. Teoksessa *Hämeen historia V* 1986, s. 309- 408.

McCarthy Patrick (ed.), *Italy since 1945. Short Oxford History of Italy*. Oxford University Press, New York 2000.

McGrath Joseph E. & Argote Linda, *Goup Processes in Organizational Contexts*. Teoksessa Hogg & Tindale 2001, 603-627.

Meinander Henrik, *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildts, Helsinki 1999.

Melin Harri ja Nikula Jouko (toim.), *Yhteiskunnalliset intressit ja vallan rakenteet*. Acta Universitatis Tamperensis ser B vol 44, Tampereen yliopisto, Tampere 1993.

Melucci Alberto, *Challenging codes. Collective action in the information age*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Mickelsson Rauli, *Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965 – 1995*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C osa 153, Turku 1999.

Mikkeli Heikki, *Euronationalismi*. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 418-435.

Moscovici Serge, *The phenomenon of social representations*. Teoksessa Farr & Moscovici (Eds.) 1984, 3-69.

Mouffe Chantal, *On the Political*. Routledge, London and New York 2005.

Müller Jan-Werner, *Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory*. Teoksessa Müller Jan-Werner (ed.) 2002, 1-35.

Müller Jan-Werner (ed.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.

Mylly Juhani, *Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – pientila-Suomen kuihtuminen*. Teoksessa Pernaa ja Niemi (toim.) 2005, 150-170.

Myllyniemi Seppo, *Eräitä hallintohistorian ongelmia*. Teoksessa *Hämeen historia V* 1986, s. 595-616.

Mäki-Kulmala Heikki, *Taistolaisuuden harmaa kirja*. Pilot-kustannus, Tampere 2004.

Nevakivi Jukka, *Jatkosodasta nykypäivään 1944–1999*. Teoksessa Jussila & al. 2000, 207-350.

Nevakivi Jukka & al. (toim.), *Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944–48*. Tammi, Helsinki 1986.

Nevala Arto, *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa*. *Bibliotheca Historica* 43. SHS, Helsinki 1999.

Niemelä Heikki, *Suomen sosiaaliturvajärjestelmän synty 1945 – 1990*. Teoksessa Haapala (toim.) 1993, 88-110.

Niemelä Jari, *Suur-Loimaan historia III*. Alastaro, Loimaa, Loimaan kunta, Mellilä ja Metsämaa 1900-luvulla. Jyväskylä 2003.

Niemi Juhani, *Viime sotien kirjat*. SKS, Helsinki 1988.

Nieminen Armas, *Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä*. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja* 4, WSOY, Helsinki 1984 (2. p.) [1955].

Nieminen Armas, *Yhteiskuntasuunnittelun tarpeellisuudesta, käsitteestä ja toimintatavoista*. Teoksessa Sipponen ja Lagerstedt (toim.) 1968, 11-22.

Norval Aletta J., *Trajectories of future research in discourse theory*. Teoksessa Howarth & al. (Eds.) 2000, 219-236.

Numminen Jaakko, Koulutuspolitiikka ja yhteiskuntasuunnittelu. Teoksessa Sipponen ja Hulkko (toim.) 1963, 91-100.

Numminen Jaakko, Yliopistokysymys. Otava, Helsinki 1987.

Nupponen Terttu, Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson aluesuunnitelma tilansäätelyprojektina. Bibliotheca Historica 52. SKS, Helsinki 2000.

Ojala Arvo, Paalun divisioonan taistelujen tie. Kronikka vuosilta 1941 – 1944. ALEA-KIRJA, Helsinki 1974.

Ollila Anne (ed.), Historical perspectives on memory. Studia Historica 61. SHS, Helsinki 1999.

Oulasvirta Lasse, Kuinka kunta toimii. Suomen Kaupunkiliitto/Kaupunkiopisto, Suomen Kunnallisliitto/Kunnallisopisto, Jyväskylä 1992, 3. uudistettu painos.

Paasi Anssi, Alueiden renessanssi ja identiteettipuhe. Suomalaisen aluekeskustelun erittelyä. Teoksessa Hänninen (toim.) 1998, 170-190.

Paasikivi J. K., Paasikiven linja. Puheita vuosilta 1944–1956. WSOY, Helsinki 1966.

Paasikivi J. K., J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa 28.6.1944–24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY, Helsinki 1985 (2. p.).

Paasivirta Juhani, Suomi ja Eurooppa 1939–1956. Sotien ja murrosten ajanjakso. Kirjayhtymä, Helsinki 1992.

Pakkasvirta Jussi, Kuvittele kansakunta. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 70-89.

Pakkasvirta Jussi ja Saukkonen Pasi, Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 14-45.

Pakkasvirta Jussi ja Saukkonen Pasi (toim.), Nationalismit. WSOY, Helsinki 2005.

Palmgren Kai, Kehittyneisyyden alueittaisista eroavuuksista Suomessa. Valtakunnansuunnittelu-toimiston julkaisusarja A:15, Helsinki 1964.

Parjanen Matti, Ylioppilasradikalismi yhteiskunnallisena liikkeenä, sen synty ja kuolema. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Sarja A Tutkimuksia 1:1983. Tampereen yliopisto, Tampere 1983.

Parkkali Esa, Taistelu aseveliliiton kohtalosta. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1981.

Peltonen Eeva, Muistojen sodat – muistien sodat. Teoksessa Eskola & Peltonen (toim.) 1997, 88-142.

Pernaa Ville ja Niemi Mari K. (toim.), Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Kleio, Helsinki 2005.

Pernaa Ville, Ystävyysspolitiikan aika: Suomi Neuvostoliiton naapurina. Teoksessa Pernaa ja Niemi (toim.) 2005, 171-200.

Perälä Tauno, Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkilaitokset. Teoksessa Tommila (toim.) 1984, 39-85.

Perälä Tauno, Turun yliopisto 1939–1974. Turun yliopistosäätiö, Turku 1977.

Pesonen Niilo, Lääkärinä ja virkamiehenä. Lääkintöhallituksen entinen pääjohtaja muistelee. WSOY, Helsinki 1973.

Pesonen Pertti, Valtuutus kansalta. Tutkimus Tampereen vaalioikeutetuista, vaalikampanjasta ja äänestyskäyttäytymisestä. WSOY, Helsinki 1965.

Pihkala Erkki (toim.), Teollisuus-Suomi 1945–1980, erillinen painos teoksesta Suomen Taloushistoria 2. Tammi, Helsinki 1988, 3. painos.

Piirainen Veikko, Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Sosiaalihuollon ja sen työntekijäjärjestöjen historiaa Suomen itsenäisyyden ajalta. Tampereen Yliopiston sosiaaliturvan opetusjaoston sarjaa Sosiaaliturvan laitoksen julkaisuja 4. Karisto, Hämeenlinna 1974.

Pipping Knut, Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941–1944. Otava, Helsinki 1978.

Pirkanmaan ammattikoulutuksen tarvetutkimus 1975. Julkaisu B 59, Tampereen kaupunki ja Tampereen Seutukaavaliitto.

Pirkanmaan peruskoulusuunnitelma. Seutusunnitteluliitto 1967.

Pitkänen Kaarlo ja Halme Laila, Tampereen parhaaksi. Tampereen Kansallisseura – Tampereen Kokoomus ry 1919–1989. 1989.

Poggiolini Ilaria, Translating memories of war and co-belligerency into politics: the Italian post-war experience. Teoksessa Müller Jan-Werner (ed.) 2002, 223-243.

Polvinen Tuomo, Heikkilä Hannu ja Immonen Hannu, J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4 1944–1948. WSOY, Helsinki 1999.

Purhonen Semi, Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Karisto (toim.) 2005, 222-269.

Puro Kari, Terveyspolitiikan perusteet. Tammi, Helsinki 1981 (4. p./1973).

Rannikko Pertti, Savottojen ja väestökadon Suomi. Teoksessa Löytönen ja Kolbe (toim.) 1999, 211-221.

Rantala Onni, Suomen puolueiden muuttuminen 1945-1980. Turun yliopisto, Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia N:o 40, Turku 1981.

Rasila Viljo, Pirkanmaan synty. Teoksessa Jaakkola (toim.) 1984, 7-25.

Rasila Viljo, Tampereen historia 4 vuodesta 1944 vuoteen 1990. Tampereen kaupunki 1992.

Rasila Viljo, Yhteiskunnallinen korkeakoulu 1925–1966. WSOY, Helsinki 1973.

Relander Jukka, Jäähvyäiset Snellmanille. Teoksessa Saarikangas, Mäenpää & Sarantola-Weiss (toim.) 2004, 138-167.

Remy Johannes, Onko modernisaatio vai etnisyys kansakuntien perusta? Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 48-69.

Rentola Kimmo, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. WSOY, Helsinki 1994.

Rentola Kimmo, ”Kto kogo?” – kommunistit ja Paasikivi. Teoksessa Nevakivi (toim.) 1986, 85-114.

Rentola Kimmo, Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava, Helsinki 1997.

Renvall Pentti, Nykyajan historiantutkimus. WSOY, Helsinki 1983 (2. p.).

Riihinen Olavi, Näkökulmia tulevaisuuteen. Teoksessa Riihinen (toim.) 1993, 603-638.

Riihinen Olavi (toim.), Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Suomen itsenäisyyden juhlarahaston SITRAn julkaisusarja n:o 123. WSOY, Helsinki 1993 (2.p.).

Roiko-Jokela Heikki, Asutustoiminnalla sodasta arkeen. Teoksessa Markkola (toim.) 2004, 27-90.

Rydman Jan (toim.), Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995. WSOY, Helsinki 1995.

Ryynänen Aimo, Kunnat valtion valvonnassa. Kunnallisan kehittämissäätiö, Helsinki 2004.

Räty Olli, Työ ja koulutus. WSOY, Helsinki 1987.

Ranta-Knuutila Jaakko J., Sotavammaisten huolto Suomessa. WSOY, Helsinki 1967.

Rekola Esko, Viran puolesta. WSOY, Helsinki 1998.

Saari Juho (toim.), Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki 2006.

Saari Juho, Kokonaisvaltainen, kiinteyttävä ja ihmiskeskeinen. Toteutuiko Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikka? Teoksessa Ahtiainen & al. (toim.) 1994, 115-147.

Saarikangas Kirsi, Mäenpää Pasi ja Sarantola-Weiss Minna (toim.), Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki. Tammi, Helsinki 2004.

Saarikoski Vesa, Yhteiskunnan modernisoituminen. Teoksessa Pernaa ja Niemi (toim.) 2005, 115-131.

Saksala Elina (toim.), Muutoksen sosiologia. YLE-OPETUSPALVELUT, Helsinki 1998.

Salminen Juhani, Asevelijunta. Kertomus asevelisukupolven kommunismin vastaisesta taistelusta 1940-1959. Gummerus, Helsinki 1996.

Salminen Pertti, Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkosen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja N:o 18, Kustannus Oy Suomen Mies, Helsinki 1995.

Salo Matti ja Lackman Matti, Oulun yliopiston historia 1958–1993. Oulun yliopisto, Oulu 1998.

Salokorpi Asko, Kaupunkirakentaminen. Teoksessa Tommila (toim.) 1984, 269-329.

Saloniemi Antti, Historia ja sosiologia, tehtävä ja metodi. Kahden tieteen suhteesta 1940-luvulta 1960-luvun ensipuoliskolle. Teoksessa Ahtiainen & al. (toim.) 1994, 47-64.

Santamäki Lauri, Kuinka Tampereesta tuli korkeakoulukaupunki. Teoksessa Santamäki ja Helin 1970, 347-353.

Santamäki Lauri ja Helin Martti, Pirkanmaan lukemisto. Tietokirja ja lukemisto Pirkanmaan kouluihin ja koteihin. Pirkanmaan maakuntaliitto, Tampere 1970.

Santamäki Lauri, Suomen viime sotien ja aseveliliikkeen ajan historiallista taustaa. Teoksessa Tienari 1966, 7-31.

Santamäki Lauri, Tampereen sotaliike v. 1918. Teoksessa Santamäki ja Helin 1970, 309-318.

Saukkonen Jussi, Vastuun sukupolvi. Kirjayhtymä, Helsinki 1973.

Saukkonen Pasi, Kansallinen identiteetti. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 90-105.

Schacter Daniel L., Muisti. Aivot, mieli ja menneisyys. Terra Cognita, Helsinki 2001.

Seppinen Jukka, Isänmaan asiat. Johannes Virolaisen elämäkerta. Gummerus Kustannus Oy Ajatus Kirjat, Helsinki 2002.

Seppinen Jukka, Vaaran vuodet? Suomen selviytymisstrategia 1944–1950. Minerva Kustannus Oy, Helsinki 2008.

Seppälä Raimo (toim.) Sotainvalidien Veljesliiton Tampereen osasto ry. 1941–1981, Tampere 1981.

Seppälä Raimo, Tampereen Napoleon. Otava, Helsinki 1983.

Seppälä Raimo, Veljeä ei jätetä. Työn ja rakentamisen vuosikymmenet. Sotainvalidien Veljesliitto 1940–1990. Otava, Helsinki 1990.

Seppälä Raimo, Västäräkki karhun ja ilveksen välissä. Pirkanmaa alusta alkaen 1952–2002. Porvoo 2002.

Seppälä Raimo, Kahdentuhannen lääkärin koulu. Tiedekunta ja sen seitsemän kamppailua. Teoksessa Visakorpi & al. (toim.) 2003, 11-184.

Seutusuunnittelua 40 vuotta Pirkanmaalla. Tampereen seutukaavaliitto 1986.

Siipi Jouko, Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Tammi, Helsinki 1967.

Siisiäinen Martti, Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Tutkijaliitto, Jyväskylä 1990.

Siltala Juha, Sodan psykohistoriaa. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 43-68.

Simmie James (ed.), Innovative Cities. Spon Press, London and New York 2001.

Simmie James & Sennett James, London. International Trading Metropolis. Teoksessa Simmie 2001, 191-228.

Sinisalmi Martti, Suomen kaupunkien keskushallinto 1927–1998. Tutkimus kaupunkien keskushallinnon järjestämisestä sekä valtasuhteiden muutoksesta demokratian ja päätöksenteon näkökulmasta. Suomen Kuntaliitto, Helsinki 1999.

Sipponen Kauko ja Hulkko Jouko (toim.), Yhteiskuntasuunnittelu. Tampereen kesäyliopiston yhteiskuntasuunnittelun seminaarissa 10.–14.6.1963 pidetyt esitelmät ym. Suomalaisuuden liitto, Helsinki 1963.

Sipponen Kauko ja Lagerstedt Teuvo (toim.), Yhteiskuntasuunnittelu II. Suomalaisuuden liitto ja Etelä-Pohjanmaan kesäyliopisto, Seinäjoki 1968.

Smith Anthony D., National Identity. Penguin Books, London 1991.

Smith Anthony D., Nationalism. Theory, Ideology, History. Polity Press, Cambridge 2001.

Smolander Jyrki, Hyvinvointi vai verokohtuus? Kokoomuksen politiikkaa 1945–1975. Teoksessa Jussi T. Lappalainen (toim.) 1999, 95-116.

Soikkanen Hannu, Poliittinen kenttä. Teoksessa Hämeen historia V 1986, s. 409-521.

Soikkanen Hannu, Sisäpoliittiset rintamat jatkosodan aikana. Teoksessa Vehviläinen (toim.) 1982, 104-119.

Soikkanen Timo, Talvisodan henki. Teoksessa Leskinen & Juutilainen (toim.) 1999, 235-251.

Somerkivi Urho, Peruskoulu. Synty, kehittyminen ja tulevaisuus. Kunnallispaino, Vantaa 1983 (1982), 2., uudistettu painos.

Strambach Simone, D’Lorio Annette & Steinlein Carmen, Innovative Clusters and Innovation Processes in the Stuttgart Region. Teoksessa Simmie 2001, 53-94.

Sulamaa Kaarle, ”Himmetä ei muistot koskaan saa”. Veteraanien järjestäytyminen ja muutokset muistamisen mahdollisuuksissa. Teoksessa Kinnunen ja Kivimäki (toim.) 2006, 297-311.

Suomen sota 1941–1945, osa 4. Karjalan armeijan eteneminen maaselän kannakselle v. 1941. Toim. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto. Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1954.

Suomen teiden historia II. Suomen itsenäistymisestä 1970-luvulle. Suomen tieyhdistys, Helsinki 1977.

Suonoja Kyösti, Kansalaisten parhaaksi – yhteistuntoa ja politiikkaa. Sosiaali- ja terveysministeriö 1939–1992. Teoksessa Haatanen & Suonoja 1992, 321-752.

Suvanto Pekka, Konservatismi Ranskan vallankumouksesta 1990-luvulle. Suomen Historiallinen seura, Helsinki 1994.

Talvisodan historia 2. WSOY, Helsinki 1978.

Tampereen Liikennealueen Seutus suunnitteluliitto ry 1952–1969, Tampere 1971.

Tarjamo Kerttu ja Karonen Petri, Kun sota on ohi. Loppusanat. Teoksessa Karonen ja Tarjamo (toim.) 2006, 377-398.

Teljo Jussi, Harva Urpo ja Mäkinen-Ollinen Aune (toim.), Yhteiskunta. Yhteiskunnallisen korkeakoulun vuosikirja I. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, Helsinki 1949.

Tervonen Jukka, Kansa taisteli, historioitsija kertoo. Arvi Korhonen ja historiantutkimus kansakuntaa yhdistävien arvojen vaalijana. Teoksessa Ahtiainen & al. (toim.) 1994, 33-46.

Tienari Artturi, Tekojen aseveljeyttä. Viisi vuotta vapaaehtoista asevelitoimintaa Tampereella 1940-1945. Otava, Helsinki 1966.

Tommila Päiviö, Suomalaisen tieteen voimakkaan kasvun kausi. Teoksessa Tommila (toim.) 2002, 30-147.

Tommila Päiviö (toim.), Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Suomen kaupunkiliitto, Helsinki 1984.

Tommila Päiviö (toim.), Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien. WSOY, Helsinki 2002.

Tujunen Leo, Katsaus Suomen Aseveljien Liiton toimintaan. Teoksessa Tienari 1966, 33-44.

Tuominen Marja, ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava, Helsinki 1991.

Tähkä Aleksis, Lääkäriin muistelmia viideltä vuosikymmeneltä. Toinen osa. WSOY, Helsinki 1963.

Uola Mikko, ”Suomi sitoutuu hajottamaan...” Järjestöjen lakkauttaminen vuoden 1944 välirauhansopimuksen 21. artiklan perusteella. Historiallisia tutkimuksia 205, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.

Uotila Jaakko, Tampereen yliopisto ja yhteiskunta. Pirkanmaan vuosikirja 1973. Pirkanmaan liitto, Tampere 1973, 9-12.

Upton Anthony F., Välikirja. Kirjayhtymä, Helsinki 1965.

Urponen Kyösti, Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola & al. 1994, 163-260.

Valkonen Tapani, Alapuro Risto, Alestalo Matti, Jallinoja Riitta ja Sandlund Tom, Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY, Helsinki 1985 (4. p.), 101-200.

Vares Vesa, Luokka vai aate. Kysymys keskiluokasta ja aatteellisesta liberalismista Suomen Kansanpuolueen syntyessä ja loppuessa 1949–66. Teoksessa Vares (toim.) 2002.

Vares Vesa (toim.), Valta, vapaus, edistys ja kasvatus. Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaihteita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Kopijyvä, Jyväskylä 2002.

Vehviläinen Olli (toim.), Jatkosodan kujanjuoksu. WSOY, Helsinki 1982.

Vihavainen Timo, Hyvinvointi-Suomi. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Helsinki 1997 (1987), 7. painos, 844-915.

Virtanen Matti, Sukupolven tasot, fraktiot ja elämänsä. Sosiologia 2 / 1999, 36. vsk. s. 81-94.

Virtanen Matti, Suuret ikäluokat sukupolvena. Teoksessa Karisto (toim.) 2005, 197-207.

Virtanen Paavo, Invaliidihuollon asema vajaatyökykyisten kuntouttamistoiminnassa. Sosiaalinen aikakauskirja. Sosiaaliministeriö, Helsinki 1952, 367-377.

Visakorpi Jarmo & al. (toim.), 30-vuotinen sota. Tampereen lääketieteellisen tiedekunnan synty ja selviytyminen. Tampereen yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, Tampere 2003.

Visakorpi Jarmo, Lääketieteellisen koulutuksen kehitys Tampereen yliopistossa. Pirkanmaan vuosikirja 1975. Pirkanmaan liitto, Tampere 1975, 13-18.

Vuorinen Marja, Herrat, hurrit ja ryssän kätyrit – suomalaisuuden vastakuvia. Teoksessa Pakkasvirta ja Saukkonen (toim.) 2005, 246-264.

Wallgren Thomas, The modern discourse of change and the periodization and end of modernity. Teoksessa Ollila (ed.) 1999, 195-220.

Waris Heikki, Muuttuva suomalainen yhteiskunta. WSOY, Helsinki 1974 (2. p.).

Waris Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Otava, Helsinki 1952 (2. p.).

Waris Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 5, WSOY, Helsinki 1961.

Waris Heikki, Yhteiskunnan suunnittelu. Suomalainen Suomi, Suomalaisuuden Liiton kulttuuripoliittinen aikakauskirja. Valiolehdet, Helsinki 1/1954, 13-18.

Ylönen Ari, Paikallisen vallankäytön suomalainen malli. Teoksessa Melin & Nikula (toim.) 1993, 29-42.

HAASTATTELUT

Professori Olavi Borg, haastattelu 7.11.2007.

Toimitusjohtaja Seppo Kovala, haastattelu 22.5.2007.

Hallintojohtaja Timo Lahti, haastattelu 3.9.2007.

Pormestari Timo P. Nieminen, haastattelu 21.6.2007 sekä puhelinkeskustelu 4.9.2007.

Tampereen kaupunginjohtaja (1969–1985) Pekka Paavola, haastattelu 30.8.2007.

Kamarineuvos Matti Parjanen, haastattelu 6.9.2007.

Kunnallisneuvos Arvo Sipilä, haastattelu 6.11.2007.

Professori Jarmo Visakorpi, haastattelu 18.10.2007.

Tutkimukseen tietoja ovat antaneet myös Yrjö Silon puoliso Ulla-Maija Silo (1920–2008) ja tytär Pirjo-Maija Rekola (s. 1945).